

Büyük Osmanlı Tarihi

Joseph von Hammer

Cilt 13

İÇİNDEKİLER

DOĞUYA AİT KAYNAKLAR	6
ALTMİŞBİRİNCİ KİTAP	8
Osmanlı Âdetlerinde Yumuşamalar	9
Hüseyin Köprülü, Rami Efendi, Maurocordato	11
Şeyhülislâm Feyzullah Efendi	13
Daltaban Paşa Ve Kızlarağası Nezir	14
Sultan İstanbul'a Dönmek Üzere Edirne'den Ayrılıyor	16
Viyana'da Osmanlı Elçiliği	18
Avusturya, Polonya, Rusya Ve Venedik Cumhuriyetinin Murahhaslarını Tayin Etmesi	20
Rusya Ve Venedik İle Bir Barış Andlaşması İmzası	25
Ferriol Ve Sutton	27
Raguza Ve Guriel Prensi Elçilikleri	29
İran Ve Fas İmparatorluğu İle Siyasî Münasebetler	30
Basra Seferi	31
Hacılar Kervanı	34
Surre Ve Mekke Şerifi	34
Mısır Ve Berber! Devletlerde Nizâmın Tesisi	36
Kırım Ve Devlet Giray	38
Köprülü'nün Müesseseleri	41
Şeyhülislâmın Dikkate Değer Mektubu	42
Köprülü'nün Düşüşü Ve Ölümü	45
Âlimler Ve Şâirler	46
Daltaban, Vezir-i Âzam	49
Giyimle Alâkalı Nizamnameler	52
Malî Tedbirler	53
Kaçak Hasan Cezaya Çarptırıldı	56
Ermenilerin Uyanışı	56
Birçok Hisarın İnşası	58
Kırım Karışıklıkları	59
Daltabanın İdamı	60
Gregorienlere Karşı Hareket	61
Hudutların Tayin Ve Tesbiti	62

Rami'nin İdaresi.....	63
Brancovan Eflak Prenslığıne Atandı	68
İmparatorlukta Karışıklık Ve İsyanlar, Gelişmeleri Ve İi. Mustafa'nın Tahttan İnişinde Sona Ermeleri	72
ALTMİŞİKİNCİ KİTAP	83
III. Ahmed'in Tahta Çıkışı	83
Şeyhülislâm Ve Âsilerin Şeflerinden Birçoğunun İdamı	84
Vezir-İ Âzam Nişancı Ahmed Paşa'nın Azli	91
Hasan Paşa Yeni Vezir-İ Âzam	91
Sultan II. Mustafa'nın Ölümü	93
Rusya'ya Karşı Alınan Tedbirler	94
Haber Verme Ve Cûlus Tebriki Mektupları	96
Hasan Paşa Ve Halefinin İdaresi	99
Halefinin Düşüşü	100
Kalaylıkoz Ahmed Paşa İdaresi Ve Baltacı Mehmed Paşa'mn Entrikaları	102
Selim Giray İle Fırarî Hasanın Ölümü.....	106
Vezir-i Âzamlığa Çorlulu Ali Paşa'mn Atanması.....	107
Basra'da Karışıklıklar	108
Sultanin Geçici Gözdesi	110
Yeni Bir İsyan Korkusu	111
İran'ın Oğuzbeğler Prensini, Venedik, Avusturya Ve Rakoczy'nin Elçilik Heyetleri.....	111
Bâb-ı Ali'nin Rusya, Polonya Ve Fransa İle Münasebetleri	114
Ermenilerin Takibi.....	115
Avedick Ve Comıdas.....	116
Şeyhülislâmın Yetkilerine Getirilen Kısıntılar	117
Gazi Giray, Kırım Hanı	118
Çerkeslere Karşı Savaş	119
Çorlulu Ali Paşa'nın Müesseseleri	120
Bazı Sultanların Nişanlanmaları	121
Olaylar	123
Surîye Ve Mısır.....	123
Rami Paşa Ve Nuh Efendinin Ölümü.....	124
Obanın Anahtarları	124
İsveç Kralı Osmanlı İmparatorluğu Sınırlarında; Hareketi	126
Vezir-i Azam'ın Azli.....	135
Köprülü Ailesinin Son Vezir-İ Âzami Numân Paşa.....	136

Rusya'ya Karşı Savaş İlânı	139
Elçi Perriolun Gidişi	141
Bâb-i Ali'nin Avrupa Devletleriyle Diplomatik Münasebetleri.....	141
Kalaylıkoz; Yusuf Paşa; Silâhdab Ve Kaymakam	144
ALTMİŞÜÇÜNCÜ KİTAP	148
Pruth Kenarında Barış Anlaşması İmzalandıktan Sonra İki Vezir-i Âzam Birbirini Takibediyor	149
Rusya İle Anlaşma.....	151
XII. Charlestn Kabul Resmi	152
Rusya İle Anlaşma.....	154
XII. Charles'ın Yola Çıkması.....	155
Kahire'de Kaytsbeğ Tarafından Tahrik Edilen İsyan.....	155
Nasuh Paşa'nın, Şeyhülislam Ebe-Zade'nin, Vezir Kalaylıkoz'un Ve On Ünlü Alimin Ölümü.....	158
Korent, EGINE, Napoli Di Romania, Koron, Navarin Ve Modon'un Zaptı	161
Ulema İle Alâkalı Tedbirler.....	170
İdâri Tedbirler	172
İdamlar, Gaipen Haber Vermeler, Yangınlar, Donanma Kandilleri. 174	
Valide Sultanin Ölümü	176
Kürdlerin Ve Arabların Tenkili; Bir İngiliz Tercüman Dayar Cezasına Çarptırılıyor; Bir Venedikli Tercüman Asıldı	176
Viyana Sarayı İle Muhâberât	177
Almanya'ya Karşı Savaş, Divanda Birbiri Peşi Sıra Üç Karara Konu Oluyor	178
Polonya Konfederasyonu Murahhası.....	184
Brancowab Ve Cantacuzğne Ailelerinden Birçok Kişilerin İdamı....	186
Belgrad Üzerine Yürüyüş	187
Karlovicz (Karlofça) Muharebesi	188
Peterwardem Savaşı.....	189
Halil Vezir-i Azam	194
Kahya'nın İdamı.....	195
Temeşvar'ın Düşmesi.....	196
Bükreş Ve Yaş (Yassy)'In Zaptı	197
Korfu Ve Dalmaçya Olayları.....	198
Kaptanpaşa Ve Kırım Hantnın Azli.....	200
Belgrad Savaşı	201
Bu Şehrin Alınması Ve Vezir-i Âzamin Düşmesi.....	203

Bosna, Dalmaçya Ve Akdeniz'de Savaş Olayları	204
Kaptanpaşa, Şeyhülislam Ve Vezir-i Âzamin Azli	205
Barış Teklifleri; Rakoczy; Kongreler Ve Pasarofça Barışı.....	207

DOĞUYA AİT KAYNAKLAR

Umumi Tarihler.

Râşid Tarihi; XI. cildde bahsi geçmişti; III. Ahmed hükümdarlığı döneminden (1115-1703) 1134 (1722) sonuna kadar. Bu eserle birlikte:

1- Tarih-i Çelebi-zâde Efendi, yâni Çelebi-zâde Tarihi, hicrî 1135 (1722) yûından 1141 (1728) yuma kadar. Bir cild. Büyük boy 158 sayfa.

2- Tarih-i Sami ve Şâkir ve Suphi, yânî, Sami, Şâkir ve Suphi Tarihi, 1134 (1730) yılından 1156 (1743) yûi sonuna kadar, tki büyük boy cild. Birincisi 71, ikincisi 238 sayfa, 1198 (1783) İstanbul baskısı.

3- Tarih-i îzzi, yâni, Müverrih îzzi Tarihi, Suphi'nin devam ettiricisi, 1157 (1744) yılından 1165 (1751) yılı sonuna kadar. Bir cild, "büyük boy, 288 sayfa. 1199 (1784) İstanbul baskısı.

4- Tarih-i Vasîf, yâni, müverrih Vâsîf Tarihi, îzzi'nin devam ettiricisi; 1166 (1752) yılından 1187 (1773) yılı sonuna kadar. İki cild. Büyük boy. 1219 (1804) İstanbul baskısı.

5- Tarih-i Enverî, yâni, Enverî Tarihi, 1768 Rusya Savaşından Kaynarca barışına kadar. Bir cild. Büyük boy. Koleksiyonumda.

6- Tarih-i İbrahim Melek Efendi, yâni, Temesyarh İbrahim Melek Efendi Tarihi, 1094 (1683) yılından 1157 (1744) yılına kadar. Bir dld. Koleksiyonumda.

özel Tarihler

7- Ahval"; gazevât der Diyar-ı Bosna, yâni, Bosna'da Kazanılan Zaferler Tarihi, yazar, İstanbul'da ilk matbaanın müdürü. 1154 (1741) yûi baskısı. Dubski tarafından Almancaya çevrilmiştir.

8- Tevârih-i Banaluka, yâni, Banaluka Tarihi, aynı Bosna seferi sırasında, bilinmeyen bir müellif tarafından kaleme alınmış* tır. 1154 (1741) İstanbul baskısı. Bir cild. Koîleksiyonumda.

9- Tarih-i Seyyah, yâni, bir Gezgincinin Tarihi; Crusius'un Chronicon peregrinantis tercümesi, Afgan ve İranlıların savaşlarını alıyor. İstanbul'da 1142 (1729) yıllarında basılan üçüncü eserdir. Bir cild.

10- Tahkik-i Tevfik, yâni, idare denemesi, yazar: Vezir-i âzam Ragıb Paşa. Koleksiyonumda.

11- Suri Hümâyûn, yâni, Sultanların Dügünleri, veya III. Ah-med'in

kızlarının d  nlerinin tasviri, 1156 (1723) yılında, Bir Cild. Koleksiyonumda.

12- M k lem t-ı Mısır  ve Ş m , yâni, Mısırlı ile Suriyelinin Konuşmaları (birincisi Müslüman, ikincisi Hristiyan); elçi Ferriol'un siyasî broşürü; 65 sayfa. Koleksiyonumda.

13- Mecmuat-i al  vekayi-i Mısır, yâni, Mısır olayları üzerine mecmua, 1100 (1688) yılından 1150 (1737) yılına kadar Kahire olayları  zerine Arapça yazılmış. Koleksiyonumda.

14- Ris le-i Dürri Efendi, yâni, Dürri Efendi'nin el ili i raporu, 1135 (1720) yılında İran sarayında elçi Petis de La Cro c tarafından Fransızcaya çevrilmiş ve 1810 yılında Paris'de basılmıştır.

15- Tedbir t-i pesendide, yâni, Hoş projler, önce Mengli Giray ordugâhında kadı sonra hudutlar tesbiti komiseri Numân Efendi tarafından yazılmıştır. Eserin birinci bölümünde yazar Kırım'da kaldığı günleri» ikinci bölümünde Bâb-ı  li ile Avusturya arasında hudut tesbitini, üçüncü ve son bölümünde İse Bâb-ı  li tarafından Na-dirs&h'a gönderilen elçi ile birlikte Hemedan'a giderken yolda ba ından geçenleri yazmaktadır. Bir cild. Koleksiyonumda.

16- Tarih-i Ali Paşa, yâni Ali Paşa Tarihi. Bir doktorun oğlu ' ve    kere Vezir-i  zam olan Ali Paşa'dan bahseden bir eser kendi oğlu tarafından yazılmıştır. Koleksiyonumda.

17- Ba dad'ın 1733 yılında Topal Osman Paşa tarafından kurtarılı ı üzerine rapor; bu eserin Fransızca tercümesi doktor Jean Nic deme tarafından yayınlanmıştır. Bir c d. 26 sayfa. Koleksiyonumda.

18- Tarihti S  stra, yâni, Silistra Tarihi, yazar Mahmud Sabit Bir c d. Koleksiyonumda.

19- Hul satul-ahbâr, yâni, Haberlerden Seçmeler. Resmi Ah-med Efendi tarafından yazılmış Diez tarafından Wesentliche Bat-rachtungen adıyla Almancaya çevrilmiş, 1813* e Berlin'de basılmıştır. Bir cild. 45 sayfa. KoUekaiyonumda.

20- Tedbir-i cedld, yâni, Yeni tavsiye, yazar Canik Pa a. Bir Cild. 78 sayfa; koleksiyonumda Berlin'de Diez yazmaları arasında 13 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Bu eser Berlin'deki nüshasında Tertib-i Ced d, yâni, Yeni müesseseler adını ta ıymaktadır.

21- Zeyl-i U aki-zâde, yâni, U  ki-zâde'nin Devamı, IV. Mu-rad döneminden III. Ahmed d neimine kadar hukuk adamlarının ter-c me-i hâl yazan, Şeyhî ve oğlu tarafından yazılmıştır. Bu eser iki cildedir. 757 büyük

boy sayfada 2000 biyografiyi ihtiva etmektedir.

22- Tezkeretül Şuarâ, yâni, Şâirler Listesi, Selim tarafından yazılmıştır. İçinde 410 şâirin hâl tercümesi bulunmaktadır. Bir cild ve büyük boy 182 sayfadan oluşan eser, koleksiyonumda bulunmaktadır.

23- Zeyl-i Hadikatul Vüzerâ, yâni, Vezirler Bahçesinin Devamı, yazar Osman-zâde Efendi, veya otuz iki Vezir-i âzam'm hal tercümeleri, Şehri-zâde Mehmed Sait Efendi tarafından yazılmıştır. Bir cild, büyük boy, 78 sayfa. Koleksiyonumda.

24- Zeyl-i suli Hadikati Vüzerâ, yâni, Vezir-i âzamların hal tercümelerinin devamı, yazar: Cevad Efendi; bu eserde Ragıb Paşa'dan Yusuf Ziya Paşa'ya kadar yirmi beş Vezir-i âzamin ha! tercümeleri bulunmaktadır. Bir cild; büyük boy 46 sayfa. Koleksiyonumda.

Kanunlar ve Devlet Vesikaları Mecmuası.

25- Telhizât-ı Ragıb Paşa, yâni, Ragıb Paşa'nın kendi hükûmetine Raporları. Bir cild. Koleksiyonumda ve kont Rzewuski'nin koleksiyonunda.¹

ALTMİŞBİRİNCİ KİTAP

Osmanlı âdetlerinde yumuşamalar. — Hüseyin Köprülü, Rami Efendi, Maurocordato. — Şeyhülislam Feyzullah Efendi. — Daltaban Paşa ve Kızlar ağası Nezir. — Sultan istanbul'a dönmek üzere Edirne'den ayrılıyor. — Viyana'da Osmanlı elçiliği. — Avusturya. Polonya, Rusya ve Venedik Cumhuriyetinin murahasalarını tayin etmeleri. — Rusya ve Venedik ile bir barış andlaşması imzası. — Ferriol ve Sutton.

— Raguza ve Guriel prensi elçilikleri. — İran ve Fas imparatorluğu ile siyasi münasebetler. — Basra seferi. — Hacılar kervanı. — Surre ve Mekke şerifi. — Mısır ve Berberi devletlerde "it-ftının tesisi.

— Kırım ve Devlet Giray. — Köprülü'nün müesseseleri. — Şeyhülislam'ın dikkate değer mektubu. — Köprülü'nün düşüşü ve ölümü. — Âlimler ve şairler. — Daltaban. Vezir-i azam. — Giyimle alakalı nizamnameler. — Mal! tedbirler. — Kaçak Hasan cezaya çarptırıldı, — Ermenilerin uyanışı. — Birçok hisarın inşası. — Kızım karışıklıkları. — Daltaban'ın idamı. — Gregorienlere karşı hareket. — Hudutların tayin ve tesbiti. — Rami'nin idaresi. — Brancovan Eflak prensliğine atandı. — İmparatorlukta karışıklık ve isyanlar, gelişmeleri ve n. Mustafa'nın tahttan

¹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/7-9

inişinde sona ermeleri.²

Osmanlı Âdetlerinde Yumuşamalar

OSMANLI tarihi okuyucusu, nihayet, dikkatini önceki dönemde gözlerinin önünde aralıksız belirenlerden daha az kanlı olaylar üzerinde tesbit ederek daha rahat nefes alma imkânını bulmaktadır. Bu dönemin hâlâ isyanlarla İM Sultan'ın takttan indirilmesine sahne olmakla dikkati çektiği doğrudur; fakat, bu Sultanlardan hiçbirisi boşanan askerî Öfkenin kurbanı hâlinde ölüme gitmiş değildir, imparatorluk hâlâ birçok kanlı savaşlarla kaynamaktadır, hareket halindedir; payitahtta hâlâ cellâd baltasının sesi duyulmaktadır.

IV. Mehmed'in döneminde gördüğümüz askerî anarşi, düşünen kişilerin zihinlerinde üzüntü uyandırmaya ara vermişti ve büyük Köprülü³ acımasız politikasını kendisiyle birlikte götürdüğü intibakı uyandırıyor. İslâmın inceliğine gölge düşüren kaba sofuluk, Osmanlı toplumunun sınır komşularıyla sıklaşan münasebetleri, Avrupa politika ve medeniyetinin tesirleriyle etkinliğini kaybediyordu, insanseverlik bütün zümre ve sınıflara yayılıyor halk gelenekleri asıllarındaki sertlikten uzaklaşıyordu. Bu gelişme, iki yüz elli yıl önce matbaa makinesinin icâdiyle bütün Avrupa devletlerinde görülen değişikliği andırıyordu: Böylece, Osmanlı İmparatorluğu, bu san'atın girmesiyle, yavaş olmakla beraber, sertliğin karanlıklarından çıkıyordu. Orhan Gazi'nin ve I. Murad'ın askerlik müesseseleri, Fâtih'in, Kanunî Sultan Süleyman'ın, I. Ahmed ve IV. Mehmed'in kanunnâmeleri gibi Osmanlı âmmе hukuku esasları değişmez kalıyorlarsa da, bunların yorumları, geliştirilmeleri başlıyordu ve Osmanlı tarihinde o zamana kadar örneği görülmemiş değişiklikler iptidâî müesseselerde seslerini duyurur hâlâ geliyordu.

Avrupalı tarihçiler, Batı toplumlarının gelenek ve esas hukuklarında görülen değişkenliğe karşılık, Doğu'nun gelenek ve müesseselerinin değişmezliği üzerinde durmuşlardır. Fakat bu değişmezlik ancak görünüştedir, zira tabiat ve bir milletin tarihinde değişmeyen ve

² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/11

³ Hammer, büyük Köprülü derken Mehmed Paşa'yı «ii«m«k istiyor. Fakat, şartları hesaba katmadan bu değerli Vezir-i azam'ın «acımasız» politikasından söz etmek haksızlıktır. Köprülü, düşman donanma-suun Çanakkale'yi abluka altına aldığı, ülkede asilerin ve eskyanın hakim olduğu ve derlet otoritesinin sıfıra indiği bir dönemde iktidara getirilmiş ve devleti o «acımasız» politika ile batmaktan kurtarmıştır (Ot.).

kımıldamayan hiçbir şey yoktur. İnsan gözünün sabit yıldızların hareketsizliğine inanmasından bu yana binlerce yıl geçmiştir; bununla beraber yıldızlar hareket halindedirler ve belirli seyirlerini tamamlamaktadırlar. Böylece, Doğu'nun halkları ve milletlerinin medeniyetlerinde gerçek bir ilerleme vardır ve Batı'nın Doğu üzerindeki tepkisini görmezlikten gelmeye kalkışamaz. Bizzat Çinli, göksel imparatorluğu dünyanın öteki halklarından ayıracak olan duvara rağmen, denizlerinde dolaşan gemilere kıyılarını kapatamayacağı için Avrupa medeniyetinin tesirinde kalmayı bir alinyazısı olarak yaşayacaktı. Bu arada Yahudiler de Hristiyan topluluklarıyla yavaş yavaş birleştiler.

Hükümet ve halklardan medeniyetin bu yürüyüşüne karşı durmak isteyenler, İspanya Mağribîlerinin ve İsrailoğularının akıbetine uğramayı beklemelidirler.

Burada, Hristiyan bir devletin tebası olan Müslüman ile Hristiyanlara hükmeden bir Müslüman arasında belirtilmesi gereken derin bir fark vardır: Rusya'da dört milyon beş yüz bin Müslüman teba olarak bulunmaktadır; Doğu Hindistan'da on bir milyondan fazla Müslüman Büyük Britanya tebasıdır. Astrakhan eyâletleri ve Kırım bugün Rus hâkimiyeti altındadır; Babür'ün ve Tipou Saib'in devletleri, Büyük Britanya'nın olan büyük imparatorluğun sadece eyâletleri durumunda bulunuyorlar; Moskova'da Kremlin'in duvarları, Astrakhan ve Kırım Hanlarının iktidarının sembollerini içinde hapsedmiş durumdadırlar; Londra'daki Doğu kumpanyası sarayı ise Tipou Saib ve Ceylan prenslerinin taçlarına sahiptir.

Müslüman prenslerin ⁴, imparatorluklarına tâbi Hristiyanların tarihi bir taraftan sonu gelmeyen bir şiddet ve istibdad dizisi sunarken, bir yandan da insanda insanlığı hiçe sayan bir esareti sergilemektedir. Fakat Hristiyanlara hükmeden Türkler için doğru olan, kastettiğimiz siyasî mânâda, Hristiyan hükümdarlara tâbi olan Türkler için böyle değildir. Kırım Rusya tarafından hâkimiyeti altına alındığı dönemde, bu bölgedeki bütün Müslümanların hicret etmelerine tam bir serbestlik tanındı. Bu ülkede oturanları kuvvet kullanarak sürüp atmak kimsenin aklından geçmedi ⁵. Böyle bir şiddet kullanma, Avrupa politikası ve Hristiyan müsamahası bakımından son

⁴ Hammer, gerçeği değiştirmektedir. Kanuni döneminden beri hatıralarını yayınlayan bütün elçiler islâm dininin müsamahasının genişliği karşısında hayranlık duymuşlar ve bunu belirtmişlerdir. Hammer'in çağdaşı, Renan ve Condorcet gibi yazarlar islaznın müsamahasına hayranlık duymuşlar ve bunu yazmışlardır (Ç.N.).

⁵ Hammer sağ olsaydı ve bütün Kırımlıların İkinci Dünya Savaşından sonra toptan Sibiry'a sürüldüklerini görseydi, yukarıdaki satırları yazan kişi olarak herhalde büyük bir üzüntü duyardı (Ç.N.).

derece kötü bir tutum olurdu. Bütün bunlara rağmen Osmanlılar zamanla ya değişikliğe gidecekler, yahut Hristiyan topluluklar üzerindeki hâkimiyetten vazgeçecekler, veya bunun ağırlığını hafifleterek itidalle sürdürecektlerdi.

Önceki dönemin sonuna doğru, on yedinci asrın son yıllarında* Köprülü tarafından ortaya atılan Nizam-ı Cedid vesilesiyle Sultanlar bunun zorunluluğunu kabul etmişlerdi. Köprülü, ilk defa olarak, İmparatorluğun bütün sathına yayılmış Hristiyanların kaderini düzeltmeyi düşünüyordu. Karlofça barışından sonra, usta diplomatlar tarafından desteklenen Avrupa hükümetlerinin politikası, Bâb-ı Âli'ye bu zorunluluğu daha iyi duyurdu ve kendisini tehdid eden tehlikeler bakımından sürekli uyardı. Bâb-ı Âlî uzun zamandan beri Hristiyan devletlerinin elçilerini kabul ediyordu ve on yedinci asrın başlangıcından itibaren, deniz devletleri olan İngiltere ve Hollanda İstanbul'da elçiler bulunduruyorlardı. Daha önce Venedik ve Fransa da aynı şeyi yapmışlardı. Polonya ve Avusturya elçileri ara vermeden gidip geliyorlardı, fakat Osmanlı İmparatorluğunun uzun aralarla gönderdiği elçiler Avrupa başkentlerinde kısaca görünüyorlar, hiçbir şey öğrenmeden geri dönüyorlardı. Yalnız on sekizinci . asrın başında Osmanlı elçileri memleketlerine Avrupa medeniyetinin birkaç tohumunu getirdiler. Bu, önce, Karlofça'da (Carlowicz) olağanüstü yetkili elçiler olarak bulunan Zülfikar ve Maurocordato'-nun aracılıkları ile gerçekleşti. Bu aracılık sayesinde Avrupa hükümetlerine hâkim olan ruh ve anlayış, Osmanlı idaresinin en yüksek makamlarına girmek imkânını buldu. Demek ki, Karlofça andlaşma-sından itibaren Osmanlı politikası, Hristiyan dsvletlerinininkine çok sıkı bir şekilde bağlanmış oldu. ⁶

Hüseyin Köprülü, Rami Efendi, Maurocordato

Karlofça'da Avusturya, Venedik ve Polonya ile imzalanan barış andlaşmasından bir yıl sonra Rusya ile varılan andlaşmadan ve çeşitli devletlerin teb'alarına uzun zamandır arzulanan dinlenme imkânını veren bu andlaşmanın imzası için savaşan devletlerin birbirlerine gönderdikleri elçiler heyetlerinden bahsetmeden önce, o sırada idarî iktidarı paylaşan kişilere bir göz atmak zarurîdir. İmparatorluğun Avrupa karşısındaki yeni vaziyeti, bizi, tarihimizin bu bölümünde, bu gelişmede bilinçli olarak büyük

⁶ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/11-14

rol oynamış veya hareketsiz kalmış kişilerin portresini öne geçirmeye zorlamaktadır.

İktidarda Vezir-i âzam bulunuyordu. Bu, büyük Köprülü'nün yeğeni, Köprülü Ahmed ve Köprülü Fazıl Ahmed Paşaların kardeş çocuğu, dördüncü Köprülü Amca-zâde Hüseyin Paşa'dır. Birinci, ikinci ve üçüncü Vezir-i âzam bu aileden çıkmıştır. Amca-zâde, kendisini idare işlerine hazırlayan amcası ve amca çocuklarının idareleri zamanında yetişen Amca-zâde Hüseyin Paşa, Viyana muhasarasında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yanında bulundu. Daha sonra, sırasıyla, Şehrzor kalesi, Amasya, Çanakkale hisarları kumandanlıklarında görev yaptı. Sonra tahttaki Sultan'la birlikte Bel-grad'a gitti ve Sultan'la orduyu, tasarlanan Temeşvar üzerine götürmekten vazgeçirerek Wardein'e yürütmesi tavsiyesinde bulundu. Zanta felâketi görüşlerinin doğruluğunu ortaya koydu ve savaş meydanında şehid düşen Vezir-i âzam Elmas Mehmed Paşa'nın yerine bu makama getirildi. İmparatorluğun ihtiyacını fazlasıyla duyduğu bir barış andlaşması yaptı ve bunun devamı için büyük ölçüde ihtimam gösterdi. CÖmerd, hür düşünceli, âlim ve şâir dostu bir insandı. Bir kaside yazan şâiri yüz. hattâ iki yüz duka altını ile mükâfatlandırmayı âdet hâline getirmişti. İstanbul şeyhlerine her yıl beş yüz kese akça dağıtıyordu ve şehrin fakirlerine her gün verdiği para bin akça tutuyordu.

Hüseyin Paşa'dan sonra görevi ve kabiliyetleri bakımından, İstanbullu bir tesviyecinin oğlu olan Reis Efendi Rami geliyordu. Eyûb Sultan'ın bir mahallesinde doğmuş olan Rami, önce baba mesleğini seçmiş, sonra mühürdarhk dâiresine kâtip olarak girmiş ve Vezir-i âzam Kara Mustafa Paşa'nın kâtibi şâir Nâbi'ye bağlanmış ve şâir olarak onun derecesine varmış, resmî yazıda onu geride bırakmıştı: Zira siyasî yazıları, devlet işlerinde ona gelinceye kadar hiçbir zaman uygulanmamış çok zengin ve çok zarif, taklidi imkânsız bir üslûbun anıtları hâlinde durmaktadır. Şâir Nâbi Kâhyalık makamına yükselince, Rami, onun Kara Mustafa Paşa'ya bağlı görevine getirildi. Onun ölümünden sonra Beğlikçi, yâni müsteşar ve Reis Efendi mühürdarı oldu. Bu sıfatla Sultan'dan olağanüstü elçi yetkileri almış ve Karlofça andlaşmasını Bâb-ı Âli tercümanı Maurocordato ile birlikte imzalamıştı. Maurocordato, Sakızlı bir ipekli kumaş tâciriyle Skarlatolu zengin bir sığır taciri olan Skarlato'nun kızı Loxandra'nın oğlu idi ve kendi aile adına büyük babasınınkini eklemişti. Osmanlı tarihinde ve Avusturya İmparatorunun verdiği berâtta bu sebeble Skarlato adıyla anılıyordu. Eğitimini Padua Üni-versitesinde tamamlamış, felsefe ve tıp doktoru olmuş,

İstanbul'da patrik kilisesi koleji profesörü olarak ün yapmıştı. Doktor olarak da, ondan önce tercümanlık görevinde Panayoti'ye görev veren Vezir-i âzam Köprülü Ahmed Paşa'nın güvenini kazanmıştı. Kısa bir süre bu tercümanın yerine Bâb-ı Âli tercümanlığına getirilmiş, bu görevle Kara Mustafa Paşa'nın beraberinde Viyana muhasarasında bulunmuştu. Kara Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra, yerini alan Kara İbrahim Paşa tarafından şiddetle takip ettirilmişti. Büyük güçlükler ve bütün serveti pahasına başını cellâddan koruyabilmişti. Nihayet görevini mühtedi Sefer Ağa'ya bırakmak zorunda kalmıştı.

Fakat, kısa bir süre sonra görevine döndü ve İkinci Süleyman'ın tahta çıkmasından sonra, Viyana'da barış görüşmelerinde bulunmak üzere Bâb-ı Âli tarafından kendisine olağanüstü yetkileri verilen Zülfikar Efendi ile Viyana'da beraber oldu. Orada üç yıl boyunca esir olarak alıkonulduktan sonra yurda döndü. On yıl sonra Kar-lofça'da Bâb-ı Âli ile Avusturya arasında barış andlaşması imzalamaktan fazlasiyle mutluluk duydu. O zamandan beri de, Bâb-ı Âli'nin dış politika konusundaki bütün müzâkerelerinin ruhu hâline geldi. Hizmetlerine mükâfat olarak kendisine özel danışmanlık ve «ekselans» payeleri verildi. Karlofça (Carlowicz) barışından sonra İmparator Lepold onu İmparatorluk kontu derecesine yükseltti. Tesirinin büyüklüğü, evvelce halefi usta diplomat tercüman Panayotti*-ninki gibi, dindaşlarının dâvasına ve müzâkerelerde Hristiyan hükümdarlara değerli yararlar sağladı. Köprülü ailesinden üç Vezir-i azama yürekten bağlı olan Maurocordato, sonuncu Vezir-i azamla aralarında Reis Efendi Rami de bulunmak üzere bir çeşit üçlü kuvvet oluşturdu ve kendisi bu kuvvet içinde yumuşak ve mutedil bir politikanın temsilcisi oldu. Bununla beraber tesirleri onlara mücer-red bir hâkimiyet sağlayamadı ve her üçü de, İmparatorluk kayıtlarında geçen Şeyhülislâmların en harisi Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin iktidarı Önünde eğilmek zorunda kaldılar. ⁷

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi

Seyid veya Peygamber sülâlesinden Mehmed'in oğlu, Erzurum doğumlu ve nesebini büyük mutasavvıf şâir Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin hocası ve dostu seyid Şemseddin Tebrizfye bağlayan Feyzullah, dinî nâslara sıkı sıkıya bağlı vaiz ünlü şeyh Vânî ile birlikte otuz üç yü önce İstanbul'a

⁷ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/14-16

geldi. Vânî Efendi'nin damadı olması ona öyle bir tesir kazandırdı ki, kısa zamanda, kaymbabasıyla birlikte Sultan'ın huzuruna serbestçe girip çıkmak imkânını elde etti ve Sultan'ın teveccühü ona şehzade Ahmed ve Mustafa'nın Öğretmenliklerine getirilmesi yolunu açtı. Feyzullah oldukça derin bir İslâm hukuku âlimi oldu: Birçok risale ve tefsirlerin yazarıdır ⁸.

Fakat hastalık derecesinde ihtiras sahibi olduğundan, ilimden ziyade entrikaları, onu, önce II. Ahmed ve hemen peşinden H, Mustafa dönemlerinde, tslâmî hukukun en yüce mertebesine çıkardı. Mânevi işlerin başına geçince, değerleri bilinen ilim adamlarının hakkını yiyerek, o zamana kadar yürürlükteki bütün ilerleme kaidelerini ayaklar altına alarak, ailesi mensuplarına en kazançlı mevkileri sağlamak için tahtdaki Sultan üzerinde olanca nüfuzunu kul" landı.

Çocuklarının en büyüğü önce Nakibül-eşrâf, yâni emirler bağı yahut Peygamber sülâlesinden gelenlerin reisi oldu. Bu onu memnun etmedi ve aynı oğul için Şeyhülislâm derecesi verilmesi talebinde bulundu ve bunu elde etti. Böylece, o zamana kadar Kara-çelebi Abdülaziz Efendi'nin ihtirası yüzünden tek misâlini verdiği derece atlama olayım yeniledi. Ayrıca, Sultan'm berâtı ile oğluna kaydı hayat şartıyla devletin en yüksek hukukî ve manevî makamını temin etti. Çocuklarının bir diğeri, Ahmed, Anadolu kazaskeri pâyesiyle Bursa kadılığına atandı. Nihayet üçüncü oğlu Mustafa, Anadolu kadılığını aldı. Oğullarının dördüncüsü, İbrahim Efendi, veliahd şehzade Mahmud'un öğretmeni oldu; İbrahim'in amcası Ahmed, Mekke kadılığını aldı ve Şeyhülislâm'ın bir başka akrabası Esseyid Mehmed, Rumeli ordusu kadılığı makamına oturtuldu. Nihayet, üçüncü Köprülü'nün iki oğlundan biri olan Abdullah Beğ, devlet hizmetinde bulunmadan, şahsî kabiliyetlerini de ortaya koya-madan vezirliğe getirildi. Bu da Vezir-i azamla akrabalığından değil, Şeyhülislâmın damâdlığının vezirliği almasında rolü oldu. ⁹

Daltaban Paşa Ve Kızlarağası Nezir

Feyzullah'ın koruduğu vali Paşalar arasında lakabı Daltaban ¹⁰ olan

⁸ Beydavî Tefsirinin sayfa boşluklarında yazılmış şerhler, Neaefl nasla nna (dogma) tefsirler ve adı (Kasayılul mulûk), yani (Krallar tavsiyeler, nasihatler olan bir risale (küçük kitab) bıraktı.

⁹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/16-17

¹⁰ Uzun yürüyüşçülere verilen lakab. Uzun koşmaların topuklarını aşındıracağı manasına geliyor. O halde Cantemir'in bu kelimeyi n, L IV* 99'da «papuçsuz» manıanda vermesi yanlıştır.

Mustafa da bulunuyordu. Daltaban Mustafa, önce Yeniçeri oldu: Manastır yakınındaki Petreitschik köyünde doğmuştu, okuma yazma bilmiyordu. Vezir-i âzam Kara İbrahim Paşa döneminde çadırcı askerlerin başı, sonra kapucu oldu. Nihayet cebeciler ağası ve peşinden de Yeniçeri ağası olarak etkili bir makama geldi; iki tuğlu Paşa olarak Babadağı Valiliğine atandı. Bosna'da bir istilâ hareketine girişti ve Soroka'yı muhasara etti. Fakat bu muhasara, Polonya'yı Bâb-ı Âli ile barış yapmak zorunda bırakacak ölçüde başarılı olmadı. Nihayet üç tuğlu Paşa olarak Anadolu Beğlerbeyü-ği'ne atandı. Fakat, halk zulmünden fazlasıyla şikâyetçi olduğundan, Divân'a çekilerek idâresinin hesabını vermek zorunda kaldı. Vezir-i âzam, şüphesiz, onu Ölüm cezasına çarptıracaktı; fakat Şeyhülislâm Feyzullah'ın sayesinde canını kurtardı ve bu kudretli himaye ile ölüm cezası ¹¹ Bosna sınırında sürgüne dönüştürüldü. Bu sürgün, öldürücü Zenta savaşında bulunmasına engel oldu. Bu kadarla da kalmadı, ona yeni bir makam ve servet kazanması imkânını da verdi. Bosna seraskerliğine atandı; bir tek seferde düşmanın yirmi dört hisarını ele geçirdi. Daha sonra, Basra ve Kawarna'da-ki Arap âsilerine karşı koymakta çok zayıf davranan İsmail Paşa*-nın yerine Bağdad Valiliğine gönderildi. Demir yumruğu ile âsilere gerçekten boyun eğdirdi. Fakat, zâlimce idare tarzı genel hoşnutsuzluğa ve sızlanmalara yol açtı. Bağdad'daki Fransız kilise ve konsolosluğunu yıkmakta bir amele gibi çalıştı. Baltasını duvara vurarak yıkma işaretini verdi. ¹²

Vezir-i âzamin kâhyası (İçişleri Bakanı) o sırada, lakabı firârî olan Hasan Pasa idi ve bu adam büyük talihsizliklerin sebebi oldu ¹³. Kaymakamlık makamında dâmad lâkabı, Hadice Sultanın kocası olan bir başka Hasan Paşa bulunuyordu; bu Paşa'nın karısı, Vezir-i âzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın eski nişanlısıydı ve Pâdişâhla akrabalık ona Vezir-i âzamlık yolunu açmıştı. Çavuş-başı Mustafa Ağa, Kara Mustafa Paşa'nın damadı idi ve cellâd elinde can verdi. Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Ali Beğ, o sıradaki ¹⁴ Vezir-i âzamin akrabası olması ve onun himâyesi sayesinde birinci derecedeki devlet makamlarında ilerlemek imkânını bulmuştu. Vezir unvanını alınca Kandiye'ye vali olmuş ve tahttaki Pâdişâhın kızı Sultan RuMye ile evlenmişti; bu Sultanın kardeşleri biri beş, diğeri altı yaşındaki Ayşe ve Emine Sultanlar

¹¹ Osman-zade Efendi gönderildiği yerin Postchal olduğunu söylüyor; Cantemir sürgün emrini okuduğunu ileri sürüyor ve Binice, yani Bi-hacz olduğunu belirtiyor.

¹² Paul Lucas (Troisieme voyage-Üçüncü gezi). Paris. 1751, s. 340.

¹³ Berlin Kütüphanesi Tarihi, s. 236.

¹⁴ Kara Mustafa'nın birinci karısı ikinci ve üçüncü Köprülü'den geliyordu.

Şam ve Erzurum Valileri olan Hasan ve Kuman Paşalara nişanlanmışlardı. Her iki Sultan da teyzeleri Ümmû'nün vefâtıyla serbest kalan saray gelirinden altmış bin kuruş tahsisat alıyorlardı ve bu para Turgut ve Uşak aşiretleri vergi hâsılatından geliyordu. Fakat, Hasan Paşa bir süre sonra gözden düşünce, Ayşe Sultan Silahdâr Çorlulu Ali Paşa'ya nişanlandı. Ali Paşa gözde idi ve daha sonra Vezir-i âzamlık makamına getirilecekti.

Kapdan-ı Derya makamında, uzun süreden beri Venedik donanmasını mağlub eden ve Sakız Fâtihî unvanını kazanan Mezomorto Hüseyin Paşa bulunuyordu ¹⁵. Lâkabı solak olan Nezir, Kızlar ağası idi. Kendisine bu lâkabın takılmasının sebebi sol eliyle yazması» bu eliyle mücadele etmesi, ata sağ taraftan binmesiydi. Hür düşünceli ve çok zekî bir hadımdı ve eli fakirlere yardım için açıldığı kadar, ağzı da mısralar söylemek için açılmayı biliyordu ¹⁶. Sultan Mustafa döneminde İmparatorluğun işlerinin başında bulunan dikkate değer kişiler bunlardı. ¹⁷

Sultan İstanbul'a Dönmek Üzere Edirne'den Ayrılıyor

Karlofça barışı üzerinden altı ay geçmişti ve çeşitli an di aşmaların muhtevasına uygun olarak, Avusturya, Polonya ve Venedik Cumhuriyeti elçilerinin andlaşmamın tasdikini aralarında mübadele etme ve nihâî barışın neticelendirilmesi bakımından İstanbul'a gelmeleri yaklaşıyordu. Elçilerin Edirne'de değil, fakat İmparatorluğun payitahtı İstanbul'da ihtişamla karşılanmalarına, bunun için de Sul-tan'ın İstanbul'a dönmesine nazırlar büyük meclisince karar verilmişti. Sultan'm Edirne'den büyük bir törenle ayrılması Ağustos ayı sonuna doğru gerçekleşti.

Divan saflan ve hazîne dâiresi ileri gelenleri, yâni hocagânlar sarayın kapısı Önünde toplanmışlardı ve kürk bir kaftan giymiş, yanma kılıcı ve omuzuna ok muhafazası asılmış bulunan Sultan ata binecekti. Şeyhülislâm, iki ordu kadısı ve Peygamber sülâlesinden olanların (seyyid) reisi ve büyük ulemâ, sırtlarına muvahhidîler ve tören kavuklarını giymiş olarak yürümeye başladılar. Vezir-i âzam son derece zengin koşumlu bir ata binmiş ve parlak elbiseler giyinmişti; başında kallavi, yâni geniş kırmızı bir bandla süslenmiş, ehram biçiminde bir tören kavuğu vardı. Geniş bir kadife pantolon giymişti; omuzunda ok muhafazası ve yay bulunuyordu. Onun arkasından samur

¹⁵ Hacı Kalfa'nın kronolojik tablosu.

¹⁶ Rasid, I. s. 264 ve Resmi, Kızlar abalarının hal tercümeleri: Nezirtir-ki otuz üçüncü.

¹⁷ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/17-19

kürkler giymiş ve ba larında Belimi kavuklariyle defterdar (maliye nâzın), Reis Efendi ve defter emini geliyordu. Onların da omuzlarında ok muhafazası ve yay vardı. Onların arkasında ordunun iki kadısı, sipahi ve silahdâr a alan, içten ve dıştan k rk kaplı kaftanlar giymiş olarak Kapucu-ba ları (mabeynciler) ve nihayet ba larında silindir biçiminde geniş ve bilhassa samur kürklerle süslü kavuklariyle hocag nlar ilerliyordu. Üzerlerinde divan örtüleri bulunan ve e erlerine kıymetli ta lariyle parıldayan kalkanlar asılmı  Sultan'ın binek atları seyislerin yede inde yol alıyorlardı,

Edirne'den hareketinden on    gün sonra, at sırtından inmeme-cesine hep av peşinde ko an Sultan Silivri'ye vardı. Vezir-i  zam, daha önce, beraberinde . Şeyhülislâm olduğu halde, orada bulunan  iftli inde efendisini karşılamak ve bütün hazırlıkları yapmak üzere araba ile gelmişti. Silivri'de önce Sultan'ı, ertesi gün de Valide Sultan'ı g zalicı törenlerle karşıladı. Alay, ertesi gün (10 Eylül 1699), Davudpa a'dan geçerek, bu olayı gören La Motray'in seksen be  sayfa boyunca anlattığı bir ihti am içinde İstanbul'a girdi.

Bu anlatı , kendisinin de itiraf ettiği gibi, gerçeğe sâdık kalmakla beraber, her şeyi anlatabilmi  olmaktan uzaktır ¹⁸. On    Sipahi müfrezesi, on beş odalı Yeniçeriler, tu lar ve al kuma larla örtülü hazîne kasaları ile alayın önünde ilerliyorlardı. Bu kasaların önünde Defterdar (maliye nâzın), Sultan'm hazinedarı, altı yüz tüfekçi, bir o kadar topçu, dört yüz istihkâm askeri ve be  yüz bostancı ile yürüyorlardı. Onlan saray hizmetkârları, a  ılar, baltacılar, sakalar, kapıcılar, hamamcılar, berberler, tırnak kesiciler, mektup müdürleri, imamlar, doktorlar, ba lannda amirleriyle yüz altmış- avuş, İmparatorluk m  iri, iki bin timar ve zeamet sahibi ta-Mbediyordu. Bunlardan hemen sonra içişleri nâzın durumundaki Paşa ve Sultan'ın şifre muhafızı devlet nâzın, Yeniçeri ağası, Kapucu-ba ı ¹⁹ A a, İstanbul kadısı, Reis Efendi, dört kubbe veziri, Sultan camilerinin dört idarecisi, Vezir-i  zam'ın altı tu u, bütün askerî muzıka, yâni mehter takımı, muhafızları gönüllüler, serdenge -tiler ve  uhadarlar ve hemen sonra gümüş üzengi ve zengin ko um takımları, pahalı taşlarla süslü e erleri ve bunların yan

¹⁸ -Bu alaya katılan  ahı lar hakkında ancak kısa bir liste veriyorum.» •Motraye'in Seyahatnamesi-, La Haye, 1727, 2 c d, büyük boy. Yazar Motray'ın bilgi sahibi olmadığı elbiseler hakkında Berlin Kütüphanesi Tarihi. Xm. cild, s. 152 ve 153'de bilgi bulunmaktadır.

¹⁹ Motraye, Ba  Kapu a asını hatalı olarak kapıcıların ba ı olarak göstermektedir. Kapı a alan harem kapılarını bekleyen hadımlardır. Bunların ba ı da sarayın büyük mares lidir.

tarafı-na asılı elmaslarla donatılmış kınlar içinde kılıçlar bulunan atlar üzerinde bizzat Vezir-i âzam ve Şeyhülislâm, bayram kavuklarını taşıyan kavuk muhafızları ilerliyorlardı.

Onları takiben vezâret kaymakamı, iki ordu kadısı, Anadolu ve Rumeli Beğlerbeyleri geliyordu; Peygamberin sancağı ve Kur'an zengin kumaşlar örtülü bir deve üzerindeki altın bir muhafaza içinde taşınıyordu. Nihayet Sultan'ın muhafızları, yâni mızraklı ve arke-buzlu silahşörler göründü ve bunların bükçülkuşu tüyünden sor-guçları ortasında Sultan'ın elmaslarla süslü kavuğu, hafif sisler arasında ışıldayan güneş misâli parlıyordu. Onun arkasında iç odanın ilk dört içöğlânı; kılıç, abdest ibriği, kavuk ve kalkan taşıyıcıları yürüyorlardı. Bunları, kara ve beyaz hadımlarla çevrilmiş kızlar ağası takip ediyordu; kırk binek atı, Sultan'ın zağarlı avcılar, av köpeği bakıcıları, doğan ve şahin avcılar, bunların arkasında dilsizler ve cüceler yol alıyorlardı. Alay, Sipahiler, cebeci ve topçular, Paşaların hizmetkârları, Yeniçerileri, üçyüz deve ile çadırcı askerlerle son buluyordu.²⁰

Viyana'da Osmanlı Elçiliği

O sıralarda Karlofça andlaşmasının tasdiki için gelen elçilerin İstanbul'a varışları Bâb-ı Âli ve payitaht halkının dikkatlerini çekiyordu. Edirne ahâlisi, daha önce, Polonya elçisi Rzevuski²¹ ve Chelm'in surlardan içeri girişlerini görmüştü. Tasdikli banş andlaşmasını getirmiş ve benzerini alıp götürmüştü; aynı zamanda Bâb-ı Âli'ye gümüş vazolar sunmuş ve mâiyyetinin laşesi²² için günde iki yüz kuruş almıştı (Temmuz 1699 - Zilkade 1110). Bu andlaşma gereğince Cekora, Sekora, Soroka ve Moldavya'daki Kamaniçe kaleleri Türkler tarafından derhal boşaltılmıştı. Eflak ve Boğdan voyvodaları tarafından verilen dört veya altı at koşulu arabalar kırk sekiz bronz, yüz yirmi iki demir topu ve üç obüs topunu kundakla-riyle birlikte oradan garnizonla beraber Bender ve Akkerman'a gönderilmek üzere Dniester kayısına taşındı. Edirne'den hareketinden önce, Sultan, Cenovalı İbrahim Paşa'yı Avusturya hükûmetine gönderilecek olağanüstü yetkili elçi olarak seçmişti. İbrahim Paşa, Viyana muhasarası sırasında, Merzifonlu Kara

²⁰ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/19-21

²¹ Râşid, I, s. 250, elçinin adını yanlış bir şekilde Stanislas Sertsckki olarak vermektedir. Defterdar Tarihi, s. 374. elçinin adını bildirmiyor.

²² Râşid'den daha iyi bilgi sahibi olması gereken Defterdar Tarihi sadece elli kuruştan bahsediyor, fakat bunun bir baskı hatası olduğu söylenebilir.

Mustafa Paşa'nın m Özel hizmetinde yer almıştı. Daha sonra sirasiyle Vezir-i âzam Kara İbrahim Paşa'nın hazinedarı, Vezir-i âzam Ali Paşa'nın²³ kâhyası olmuş; Kamaniçe ve Negrepont kalelerinin kumandanlığında bulunmuş; bunlardan ilkinin Polonyalıları, ikincisini Venediklilere karşı cesaretle savunmuştu. Hemen sonra, Osmanlı donanmasının Kap-dan-ı Deryalığine atanmış, son olarak Ruslarla çarpışmak üzere Karadeniz'e gönderilmişti.

Şimdi iki tuğlu Paşalığa yükseltilmiş, Rumeli Valiliği ünvâniyle Avusturya elçiliğine atanmıştı. İbrahim Paşa'nın elçi olarak sunacağı hediyeler arasında elli iki elmasla süslenmiş balıkçılkuşu tüyünden bir sorguç, beş yüz otuz iki elmas, üç yüz otuz sekiz yakutla süslenmiş, altın ve mine ile parıldayan koşum takımları, eğerden geme kadar inen som altından çifte zincir ve aynı maddeden düğmeler; altından bir kolan ve altın yularlar, yine altından ve iki yüz dört yakut ve elli beş zümrüdün parıldadığı bir yığın silah; altın işlemeli kırmızı kadifeden bir haşa ve al renkte bir eğer örtüsü; mavi mine kaplı yüz on İM zümrüd, üç yüz seksen yakutlu alınlık ve enselikleriyle koşumlar, zincir ve altın yaldızlı üzengiler; üç yüz üç miskal ağırlığında amber, misk, otuz panzehir taşı; altın telden işlemeli ve kırmızı muslin üzerine tatbik edilmiş iki parça kumaş, îs-tambul tezgahlarında dokunmuş, paha biçilmez yirmi iki parça kumaş, kralların başlıklarında kullandıkları kıymetli pamuklardan dokunmuş tülbindler; dört büyük İran halısı, on beş seccade halı; on beş binek atı; bir gümüş yalak; altın işlemeli İran haşaları; gümüş zincirlere bağlanmış iki leopar bulunuyordu.

Avusturya elçisine karşılık Osmanlı elçisinin değiştirilmesi, iki milletin sekiz yıl önce savaş ölülerinin cesedlerini gömdükleri Sa-lankamen kalesinde muhteşem bir törenle gerçekleştirildi (7 Aralık 1699). Osmanlı elçilik heyeti yedi yüz kişiden oluşuyordu ve dokuz yüz at, yük katın ve hecin devesi de beraberlerinde bulunuyordu. Elçiliğin günlük masrafları için yüz altmış filorin ve yüz elli ekü tahsisat verildi. Elçinin alayı 1700 yılının 31 Ocak günü, saray büyük mareşali ve tercümanın öncülüğü ile Viyana şehrine girdi. Alayın Önünde hediyelerle dolu dört araba, Bosna serdengeçtileri ve Arnavut gönüllüleri, büyük albayrak ve iki tuğ, biri altın, biri telli kumaşlarla ve kaplan derisinden haşalarla örtülmüş olarak elçinin sekiz atı geçiyordu; bunların eğerlerinin sağ tarafına bir kalkan, birçok silah, bir yay ve oklarla süslü bir ok muhafazası asılmıştı. Elçi, kırmızı kumaşlarla süslü, altı beyaz at koşulu arabasına uzanmıştı; beyaz atların yeleleri ve

²³ Râşid. I, s. 2». Defterdar, s. 374. Berlin Kütüphanesi Tarihi, s. 152.

kuyrukları Türk âdetlerine uygun olarak kırmızıya boyanmıştı. Arabanın önünde, kısa mızraklar ile silahlı altı uşak yürüyordu. İki tarafta ise dört yayabaşı, yâni dört Yeniçeri yüzbaşısı, kalkan ve mızraklarla silahlanmış dört mızraklı asker ilerlemekteydi. Biraz arkadan elçinin altın işlemeli kırmızı kadifeden sefer koltuğu ve yeşil kumaşla Örtülü kavuğunu getiriyorlardı. Bunların peşinden, kılıç taşıyıcısı, mühürdarı, hazinedarı ve yaptıkları işlerde kullandıkları âletlerle evinin vazifelileri, kahvecisi cezvesiyle, berberi ayna ve usturalariyle, çamaşırcısı örtülerle bunları takibediyordu. Elçinin tahtirevanını iki at taşıyordu. Namluları yere dönük uzun ve ağır tüfekleriyle altmış Yeniçeri, hediyeleri götüren arabaları koruyorlardı. Elinde gümüş bastonuyla elçinin kâhyası, divân efendisi ve tmam Efendi, elçinin mâiyyetinin gerisindeki üç bayrağın önünde yürüyorlardı. Bunlardan sonra mehter takımının musiki âletleri ve büyük Tatar davullariyle donatılmış, heybetli havalara vuran Osmanlı bandosu geliyordu.²⁴

Avusturya, Polonya, Rusya Ve Venedik Cumhuriyetinin Murahhaslarını Tayin Etmesi

Türk elçisinin Viyana'ya gelmesinden dört ay önce, devlet meclisi ve Karlofça barışı müzâkerelerini yürütmekle görevlendirilmiş harb meclisi başkama kont O'Ettingen, İstanbul'a hareket etmeden önce, o zamana kadar görülmemiş parlaklıkta bir törenle imparatorundan izin almıştı (26 Eylül 1699). Mâiyyeti, ihtimâl, Türk elçisi-ninkinden daha az kalabalıktı, fakat daha çok tanınmış kişilerden oluşmuştu. Ulaklar ve binek atlarından, uşaklar ve musiki takımından sonra, eczacısı ve cerrahı ile birlikte elçinin doktoru; iki vaf-tizci, günah çıkarıcıları, eiçilik kumandanı ve on iki Bey, OTStin-gen*in armasını taşıyan bayrağı geliyordu. Beylerin arasında istihkâm yüzbaşısı Jaques de Rouschdorf ve kendisini yirmi yıl sonra Müslüman olmuş göreceğimiz Guülaume Ernest d'Anhalt Zerbest göze çarpıyordu; elçilik kâtibi Macari ve Doğu elleri için kâtip tercüman Lackowitz ve bunların ortasında elçiliğin ruhanî reisi, Ne-resheim rahibi ve bu elçilikle alâkalı bir rölasyon (Relation) bırakmış olan Simpert²⁵ yürüyordu.

Bunların arkasından elçiliğin şövalyeleri olan on beş kont, üçer kişilik sıralarla geliyordu. Colloniz ve Breuner kontları arasında elçinin oğlu, bir

²⁴ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/21-23

²⁵ Hatıralar veya Viyana'dan İstanbul'a ve oradan Almanya'ya dikkate de&er btr gezinin Rotasyonu; Augsburg, 1701, yazar Simpert. BU ve elçilik katibi Macarfain Rotasyonu Viyana saray kütüphanesindedir.

tarafında eski O'Ettingen Meryemi'nin tasviri ve diğer tarafında Macaristan, Bohemya ve Avusturya çifte kartallarının olağanüstü nakşedilmiş tasviri bulunan gümüş dokuma bir bayrağı taşıyordu. Onları Dietrichstein, Lippe, Swirby, Saur, Kuefetein, Nbstiz kontları ve bunları iki kont Adolphe ve Charles de Sinzendorf takibediyor, bunların ortasında Holstein dükü Adolphe Auguste görülüyordu; hepsi kenarları samur kürkle süslü erguvan rengi başlıklar giymişlerdi; üzerlerinde ayrı renkte kadife ceketler vardı ve bunların altında altın ve gümüşden dokunmuş pantolonları dikkati çekiyordu. Onların arkasında elçi seçiliyordu; başında kırmızı kadifeden, kenarları samur çevrilmiş bir Macar kalpağı vardı ve bu kalpaktan balıkcıkuşu tüyünden siyah bir sorguç yükseliyordu ve tuğ imparatorluk hazinesinden alınmış elmas iğnelerle tutturulmuştu. Altın telle dokunmuş elbisesinin içi ve dışı, Sultan ve Vezir-i âzam'ın kaftanlarında olduğu gibi, samurla kaplanmıştı. Sol tarafına ince taşlarla işlenmiş bir Türk kılıcı asılmıştı; mâiyyetinde Türk mızraklarıyla silahlanmış yirmi dört uşak yürüyordu, ikinci sırada yirmi dört mızraklı asker, biri O'Ettingen bakiresini (Meryem) temsil eden kırmızı beyaz, diğeri çifte kartalla Avusturya devletini temsil eden sarı ve siyah iki bayrak görülüyordu. Elçinin arabasının içi fes rengi kadife döşenmişti ve Danimarka cinsi altı at tarafından çekiliyordu; aynı şekilde altışar at koşulmuş diğer iki araba, gözalıcı bir at üzerindeki zabiti takibediyordu.

İmparator tarafından izin için huzura kabul edildikten sonra, elçi Viyana'dan ayrıldı ve mâiyyetiyle birlikte kırk iki tekeden oluşan nehir filosuna binerek, Tuna yoluyla Salankamen'e gitti ve orada Türk elçisiyle değiştirildi. İstanbul'a varınca (7 Şubat 1700), Viyana'dan çıkışındaki düzenle şehre girdi. Bâb-ı Ali, elçiye, mâiyye-tinin günlük ihtiyaçları için sayısız ve çeşitli yiyecek maddeleriyle, o fcaman değeri bir Avusturya Ürası oları kuruş hesabıyla yüz elli kuruş tahsisat çıkardı. Elçi, 13 Şubat 1700 günü (26 Şaban 1111) ²⁶ Vezir-i âzam'la görüştü ve üç gün sonra Sultan'ın huzuruna kabul edildi. Kabul, divân ve askere ücretlerinin verildiği güne rastlamıştı. Askere bin beş yüz kese akça, yâni elli bin yedi yüz Avusturya lirası (reichsthaler) dağıtıldı. İmparatorun Sultan'a gönderdiği hediyeler, gümüş bir tepsi, şömine parmaklığı, soğutucular, şamdanlar, vazolar, kahve fincanları, saatler, gümüş bir seyyar fırın ve bir sun'i pmardan oluşuyordu.

Haseki Sultan'a bir servet sayılabilecek çoklukta altın ve gümüş ziynet

²⁶ Raşid, yanlış olarak 26 Şaban yerine 20 Şaban yarmaktadır.

eşyası sunulduğu gibi, elçi, Valide Sultan'a da vazolar, aynalar, ayrı ayrı musiki âletleri ile saat başlarını bildiren saatler, yemek takınılan, şamdanlar sundu; ince işçilik Örnekleri sayılabilecek yazı masaları Vezir-i âzam'a, altı vezire, Reis Efendi'ye ve Şey-hülislâm'a takdim edildi. Yalnız Sultan'a sunulan hediyelerin ağır- lığı iki bin okka geliyordu. Hediyelerin tümü için Avusturya İmparatoru doksan üç bin yedi yüz elli yedi filorin ödemişti. Viyana sarayı, izin kabul resminde de Türk elçisine de yekûn olarak büyük para ifâde eden zengin hediyeler vermişti. Bunların arasında vazolar ve gümüş çiçek sulama kovalarından en pahalı İngiliz kumaşlarına kadar pek çok eşya vardı.

Elçiye verilen talimata göre, andlaşmanın tasdik muamelesi ile İmparatorun hediyelerinin Sultan'a sunulması âdet halindeki muhteşem bir kabul resminde gerçekleştirilecekti. Bunun için de bu işi bitirmekle görevlendirilen kont Adolf de Sinzendorf'la birlikte esirlerin karşılıklı değişiminin tamamlanmasını bekleyecekti. Bu arada sınırların kesin belirlenmesi, şahısların ve ticaretin güvenliğini, kilise ve ibâdet edenlerinin korunmasını teminât altına alan andlaşma maddelerinin uygulanmasını hızlandıracaktı; nihayet Eflak ve Boğ-dan prenslerinin güç durumları üzerine dikkati çekecek ve Toekoeli'-nin uzaklaşması üzerinde ısrar edecekti²⁷. Kont de Sinzendorf, esirlerin değişimiyle meşgul olacak uzun zamanı bulamadı; birkaç ay sonra öldü ve cesedi kendisinin esaretten kurtardığı esirler tarafından Viyana'ya götürüldü.

Vezir-i âzamin elçi şerefine Boğaz'm Asya kıyısındaki yalısında verdiği ziyafeti şerefleştirmek için Avusturya elçisi, evvelce kont Leslie'nin yaptığı gibi, üç kalyon üzerine bindi. Kalyonlardan en büyüğü, üç bacakla süslenmiş ve üç yüz Hristiyan esir tarafından kürek çekilerek hareket ettirilene, peşine içi musikişinaslarla dolu bir kalyon bağlanmıştı: Fakat musiki aletlerinin gürültülü sesi üç yüz esirin kürek çekişlerinden çıkan zincir şakırtısına yutuluyordu. Elçileri eğlendirmek için (zira bu şenliğe barış aracısı devletlerin, İn-giltere ve Hollanda'nın elçileri de davet edilmişlerdi) onlara ok atıcılarının, pehlivanların, hokkabazların, oyuncular ve özellikle îranlı kadın şarkıcının marifetlerinin gösterilmesi şenliğe neşe kattı. Yemek ziyafeti fevkalâdeliği nisbetinde kısa sürdü. Rengârenk pilavların her türlü sü tabaklar içinde veya asma yapraklarına sarılmış olarak sunuluyor, güvercin kızartması, tavuklar, av etlerinin çeşidi büyük tabaklar içinde bir hizmetçiler

²⁷ Kont d'OEttsen, kont de Wennond ve kond d'TJlfeld'in talimatları, 1718 ve 1740 yıllan elçileri

kalabalığı tarafından ^detâ üst üste konuluyor, konulmalarından hemen sonra da kaldırılıyordu.

Kont de Sinzerdorf un ölümünden sonra Viyana hükümeti, Türk elçisi İbrahim Paşa ile dört maddelik Özel bir andlaşmayı gerçekleştirdi (26 Temmuz 1700). Bu dört maddelik andlaşmayla Karlof-ça muahedesinin esirlerin geri alınmasını düzenleyen XII. maddesi, Avusturya'nın hâkimiyetini tanıyan bütün bölgelerden ele geçmiş bütün esirlere ve hattâ esaretleri sırasında ²⁸ Hristiyan kalmış esirlerden doğan çocukları içerisine alıyordu. İstanbul'daki Avusturya elçisi, ticarete kolaylıklar getiren, Türkiye'de ve özellikle Ku-düs'de bulunan Katolik kiliselerine ve onlara bağlı bulunanlara himaye sağlayan üç ferman elde etmeyi başardı (Eylül 1700 - Rebiül-âhir 1112). Bu fermanlardan birincisi kont de Czernin tarafından 1617Me müzâkere edilen ve neticelendirilen ticaret andlaşmasına dayanmıyordu; çünkü andlaşma taraflarca yürürlükten çekilmişti ve Avusturyalı diplomatlar onun hâtırasını bile kaybetmişlerdi. Yeni ^andlaşma, Viyana'da ²⁹ yapılan son andlaşmaya dayanıyordu. Katolik mezhebi mensublan ve Kudüs kiliseleri için Türk makamlarının uygulayacakları himaye ile ilgili diğer iki ferman, aşağı yukarı, sondan bir önceki elçi kont de Leslie yapılan andlaşmaların benzeriydi. Birinci fermanla Bâb-ı Âli bundan böyle Katolik rahiplerin dinî görevlerini yerine getirirlerken Yunan ve Sırb papaslar tarafından engellenmemeleri için gerekli tedbirleri almayı taahhüd ediyordu.

Bu taahhüde genellikle keyiflerinden, kin veya açgözlülüklerinden başka bir şey dinlemeyen mahallî idarelerin rahatsız edici davranışlarına sed çekmek de dâhildi ³⁰. Sonuncu ferman Kudüs Ka-toliklerine, şehrin kuzeyindeki Saint Jean kilisesinin, Sion mezarlarının, mezarlarıyla birlikte Bethlem ve Nazareth manastırlarının, Safed, Saida ve Ramla kutsal mahallerinin, Bakire (Meryem) küçük kilisesinin, Kutsal Mezar etrafında Hristiyanlann sahib olduk-lan yerlerin mülkiyeti üzerinde teminât veriyordu. Bu aynı ferman onlara Zeytindağlan dağı üzerinde ve Saint Jean'ın, Saint Joachim ve Santa Ann'ın doğumuna şâhid olan yerlerde şenlik (yortu) yapımlarına, Kudüs, Şam, Bethlem, Nazareth ve Saida manastırlarında hacıları

²⁸ Instrumentum ad facilitandam Captivorum utriusque Imperii elibera-tionem cum magno Porta Ottomanfcae tegato confectum. Viyana, 26 Temmuz 1700. Bosna ve Temesvar valilerine gönderilen ferman Rami'-nin >İnşa>sında bulunmaktadır. No. 140.

²⁹ Traaslatlo cam origmali collatœ copu* diplomatla mercatorum. Ars. IJL

³⁰ Translatio cum origlnali collatae copiae diplomaüs Religiosos con-cernentis A. 1700. Ayr. Esr.

kabul etmelerine, harâb olmaya yüz tutan anıtlarının tamirine, bozulmuş et ve zahireyi kabule zorlanmaksızın keşişlerinin bakımı için gerekli yiyecek maddelerini satın almalarına müsaade, Ermeni ve Rumlara karşı yardım ve koruma vaadediyor-du³¹.

Veda için huzura kabul edilmesinden (2 Ekim 1700) önce, elçi, Haleb, Süryânî, Sakız Katolik, Ragusa ruhanî liderlerini Vezir-i azama tavsiye ve Novi³² kıyısı sınırlarının süratle belirlenmesini rica etti. Vezir-d âzam, elçi için bir ziyafet de Eyûb'de tertipledi ve bu son görüşmelerinde elçinin mâiyyetinden almış kişiye şeref elbiseleri vererek mükâfatlandırdı. Nihayet eski bir geleneğe uyarak, elçi için yeni bir gönül alma hareketinde bulundu ve dört levazımcının, dört çavuş, dört süahdâr ve dört Sipahinin³³ yevmiyelerini ikişer akça arttırdı.

, Stanislas Rzewunski'nin altı ay vekâlet etmiş olduğu Polonya elçisi, Avusturya elçisi ile aynı zamanda İstanbul'a gelmişti. Polonya elçisi, daha sonra Polonya tahtına geçmiş olan Stanislas Leszcz-ynski'nin babası Raphael de Winiawa Leszczyński aynı zamanda tahtın küçük hazine-darı idi. Polonya elçisi, o zamana kadar Osmanlı payitahtında benzeri görülmemiş bir debdebe ve ihtişamla İstanbul'a girdi. Dört veya beş yüz kişiden oluşan mâiyyeti Sultanahmed'deki Atmeydanı'nda³⁴ bulunan İbrahimpaşa sarayı civarına yerleştirildi; İbrahimpaşa sarayı ise, Bâb-i Âli tarafından özel bir muamele uygulanarak elçinin şahsına tahsis edilmişti. Elçinin Sultan'a getirdiği hediyeler vezolar, şamdanlar, fiskiye- li pırlarlardan oluşuyordu ve bunların hepsi de gümüştü. Elçinin hediyeleri arasındaki av köpekleri, bakıcıları tarafından altın zincirlerle zaptediliyorlardı³⁵. Elçinin mâiyyeti her ne kadar kalabalıksa da, Avusturya elçisine gösterilenden daha az ihtimâmlı bir muamele gördü; zira Sultan'ın huzuruna mâiyyetindekilerin yüzde biri ile çıkmasına müsaade edildi. Kabul salonuna, kendisi gibi gösterişsiz kaftanlar giymiş sadece³⁶ beş asille girdi; oysa, Avusturya elçisi kont d'Oettingen, on altı konttan oluşan mâiyyetîyle

³¹ Translatio cum originali collatae copiae confirmatio diploma- tis pro religiosis terrae Sanctae. Rebiül-ührl 1112 (Eylül 1700). I. R. Arşivlerinde.

³² Bu hususta bilgiler Viyana Arşivlerinde bulunmaktadır. Kont d'OEttingen tarafından Bab-ı Ali'ye sunulan güven mektupları Rami'nin In-sa'sında, s. 464'de.

³³ Bit bunifltar yalnız Berlin Kütüphanesi elyazmalarında belirtilmiştir. No. 73. f. 113.

³⁴ Berlin Kütüphanesi Tarihi. No, 75, s. 155 elçinin geliş tarihini vermektedir; Simpert'in Hâtrâü, s. 204, bunu 5 Mayıs olarak tesbit etmektedir.

³⁵ Köpeklerin bu türlü bağh oldukları Berlin Kütüphanesi No. 75. f. 175'-de kayıtlı elyazmasından başka bir yerde belirtilmemektedir.

³⁶ Berlin Kütüphanesi Tarihi, No. 75, s. 75, ancak üç kişiden bahsediyor.

saraya kabul edilmişti. Ayrıca, Avusturya elçisi kont d'Oettingen huzurda bulunduğunda, divanla aynı seviyedeki sandalyeye oturmuş; bu aynı seviyede oturtulmak şerefi Polonya elçisi Leszczyński'den esirgenmişti; sadece ipek örtülü, arkılığı olmayan bir iskemle ile yetinmek zorunda kalmıştı.

Vezir-i âzam'ın divânından çıktıktan sonra kaftan veya palto giyip Pâdişâhın huzuruna çıkmadan önce elçilerin derecesine göre yemek vermek âdet halindeydi ve bu âdete uygun olarak yalnız Oettingen kızarmış balık³⁷ ikram edilmek şerefine ermişti. Polonya elçisinin görevi, özellikle, sınırların tesbiti için bir komisyon teşkilini hızlandırmaktı. Padolya Valisi olarak bizzat elçinin kendisi, Stsyzca derebeği François de Sas Dziedusycki, Padolya mahkemesi reisi Adam de Topor Tarto ve' Karlofça muahedesi tarihçisi Etienne de Junosza Humiecki³⁸ komiserler olarak Polonya kralı tarafından atanmışlardı. Polonya elçisinin görevi ile alâkalı talebini müsait karşılayan Bâb-ı Âli, bütün elçilerin ayrılma izni için huzura kabul edilmelerinin âdet olmadığını bildirerek yurduna dönebileceğini- açıkladı, Polonya elçisi, kralına ve kendisine yapılması gereken muameleleri çok iyi bildiğini, âdetlerin noksansız farkında olduğunu ve böyle bir haksızlığa sabırla tahammül göstermek-tense, İstanbul'da³⁹ ölmeyi tercih edeceği karşılığını verdi. Bunun üzerine, fazla güçlük çıkarılmadan, izin için huzura kabul isteği yerine getirildi (22 Temmuz).⁴⁰

Rusya Ve Venedik İle Bir Barış Andlaşması İmzası

Karlofça barışına katılmış olan devletlerin elçilerinden üçüncüsü Venedik elçisi Lorenzo Soronza⁴¹, Avusturya elçisinden önce İstanbul'a geldi. Venedik elçisi Çanakkale boğazına geldiğini bildirince, Bâb-ı Âli, kendisini payitahta getirmek üzere iki kalyon gönderdi, İstanbul'a gelince de Galata mahallesinde bir eve yerleştirdi ve kendisiyle mâiyyetinin günlük masrafları için yüz yirmi kuruş tahsisat verildi⁴². 14 Kasım 1699 (21

³⁷ Elçilik raporu. Viyana Arşivlerinde

³⁸ Bu isimlerden birçoğu Leszczyński'nin itlmâd mektubunda kısaltılmış isimlerle gizlenmiş görünüyolar (Rami'ye bakınız); tñş'a'da No. 461'-

³⁹ Simpert'in «Hatıratı», s. 264.

⁴⁰ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/23-29

⁴¹ Venedik elçisi Soranzo'nun güven mektubu Rami'nin Büyük İnşa'sın-da, No. 472'de.

⁴² Berlin Kütüphanesi Tarihi, No. 75, s. 155 ve Râşid. I, s. 251, solota yazıyorlar. Fransızlar ise piastres izelotes demektedirler. Soranzo'nun itimad mektuplarının tercümesi tñş'a'da bulunmaktadır; Viyana Kütüphanesi, No. 425, No. 14. Rami'nin İnşâ adlı eserinden. No. 528, Vezir-i azam'ın Soranzo'ya Venedikli

Cemâziyülevvel 1111) günü Sultan'ın huzuruna kabul edildi. Evvelce Venedik olağanüstü yetkili elçisinin ancak geçici ve şartlı olarak imzalamak istediği Karlofça muahedesinin tasdik edilmesi yolunda gayret sarfetmek üzere gelen Venedik elçisi Soranzo, Bâb-ı Âli'den çok belirli bir ek andlaşma elde edebildi. Bu ek andlaşmada evvelki andlaşmalarda bulunan on yedi madde de yer almıştı: Böylece, on altı maddeden ibaret bulunan Karlofça muâhedesindeki madde sayısı 33'e ⁴³ yükseldi.

de bu kişi elçi olarak geçmektedir. Kont OEttingen'in raporlarında, Simpert'in Diarium (Hatırat)'unda ve elçiliğin raporlarında bir tek elçiden söz edilmektedir.

Rusya, Bâb-ı Âli ile kesin bir andlaşma yapmamış; iki yıl sûnsl bir mütâreke imzalamıştı. Bu geçici duruma bir son vermek üzere, Çarın olağanüstü yetkiler verdiği elçisi Oukrainzow, bir diğer olağanüstü yetkili ile birlikte 1700 yılının ilk aylarında İstanbul'a geldi. Müzâkerelerin devamı süresince Kumkapı civarında sıkı bir koruma altında bulundurulmuş Rus elçisi haftada iki kere vezir Kara Mustafa Paşa'nın eski sarayında Reis Efendi Rami ve Bâb-ı Âli tercümanı Maurocordato ile birleşiyor ve müzâkerelerde bulunuyordu. Ruslar, Gazi ve Şahin Kerman'ın terkedilmelerini, esirlerin hapisten çıkarılmalarını, teb'alan için ibâdet serbestliği, Kudüs'e hacca gitmek isteyenlerin Bâb-ı Âli tarafından korunmalarını istiyorlardı. Türkler ise Çar tarafından zaptedilen bütün kalelerin boşaltılmasında ısrar ediyorlardı. Müzâkereler, andlaşmaya varılamadan altı aydan beri sürüyordu. Nihayet, ulaklar, elçilere Çardan yeni talimat getirdiler. Çar, zaptedilen kalelerin yıkılmalarına razı oluyor, fakat Türkler bunların tam olarak teslimini istemekten vazgeçmiyorlardı ve böylece müzâkereleri uzattılar. Ancak Kırım Hanının Azak etrafında yüz bin kişilik bir Rus ordusunun toplanmakta olduğuna dâir gönderdiği haber üzerine, Bâb-ı Âli iki ülke arasında otuz yıllık bir barış getiren on altı maddelik bir andlaşma imzaladı ⁴⁴.

Bu andlaşmanın ikinci maddesi, Toghan, Gazi Kerman, Şahin Kerman ve Nusret Kerman tahkimatının yıkılmalarını şart koşuyordu. Sınırların belirlenmesiyle alâkalı beşinci madde, Or ile Azak arasında, meskûn yerler de dâhil olmak üzere, on iki fersahlık bir sahanın gayrimeskûn bir duruma

tüccarlara iyi muamele edilmesi hususunda bir mektup verdiğini öğreniyoruz.

⁴³ Hiçbir yerde bahsetmediğine göre Venedik Cumhuriyetinin bu anlaşmayı devlet sun saydığı anlatılıyor.

⁴⁴ Berlin Kütüphanesi Tarihi. No. S. s. 156. Elçinin itimad mektubunda (Bâmi'nin büyük İnşa'sına bakınız) danışman Amilianug. Ignatodesih. Okrainzotzow'dan ve olağanüstü yetkili elçi Yako Daldeşere'den bahsedilmektedir. Rus arşivlerine başvurmadan bunların kimliklerini söylemek güçtür. Karlofça muahedesinde birinci olağanüstü yetkili elçi Procopius Bogdanoviç Wosnitzin idi.

dönüştürülmesi gereğini belirtiyordu. Altıncı madde Kırımlılara ve Ruslara Or ile Meyus arasında avlanma, arı yetiştirme ve memlahalar tesis etme müsaadesi veriyordu. Yedinci madde, Azak kalesine Nogayların ve Çerkeslerin, Kazakları ve Rusları tedirgin etmeyecekleri Kuban istikametinde on fersahlık bir arazi mülkiyetini tanıyordu. Sekizinci madde, gelecekte Kırım Tatarlarının Rus arazisine her türlü tecâvüzden alıkonulmaları şartını getiriyordu. Dokuzuncu madde esirlerin değişimi; onuncu madde ticaret serbestliği, on birinci madde Kudüs'e hac için gidecek olanlarla alâkalıydı; on üçüncü madde iki milletin memur ve tercümanlarının ayrıcalıklarını düzenliyordu ve nihayet on dördüncü madde andlaşmanın tasdiki için altı ay içinde olağanüstü yet* kili elçiler heyetlerinin karşılıklı olarak gönderilmeleri şartını getiriyordu.⁴⁵

Ferriol Ve Sutton

O zamana kadar Avrupa politika tarihlerinde benzerine rastlanmamış bir olayla Sultan'ın yeni Fransız elçisi Argental markisi Fer-riol'u huzura kabul edeceği sırada karşılaşıldı. Yeni Fransız elçisi Ferriol, geçen yılın sonunda, selefi Chateauneuf ün⁴⁶ yerini almak üzere İstanbul'a gelmişti; eski elçi, onu muhteşem bir kabul töreni sırasında Vezir-i azama takdim etmişti (5 Ocak 1700)⁴⁷. Yeni Fransız elçisi, birkaç gün sonra Fransa kralının hediyelerini Sul-tan'a sunmak üzere, etrafında mâiyyeti, saraya geldi. Hediyeler arasında büyük ve görülmemiş denilecek kadar zarif bir ayna, eşine rastlanmayacak bir saat, ustaca işlenmiş, yıldızların hareketini gösteren bir duvar saati, gözalıcı kumaşlar vardı. Üzerinde yer yer çiçekler bulunan, altın tellerle dokunmuş bir kaftan bulunan elçinin kabul salonuna gireceği âna kadar her şey fevkalâde yolundaydı.

Elçinin kaftanının altında bir kılıç bulunduğunu, huzura kabul edileceği salonun kapısında farkedene Çavuş-başı onu bu silahla içeri sokmayı reddetti. Bâb-ı Âli tercümanı Maurocordato, ısrar ettiği takdirde bütün âdetlere karşı çıkacağını ve derecesi ne olursa olsun o zamana kadar hiç kimsenin Sultan'ın huzuruna silahlı çıkmamış olduğunu elçiye anlattı.

⁴⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/29-31

⁴⁶ Bir önceki elçi Chateauneuf ün veda mektubu 18 Mayıs 1699 tarihlidir ve Ferriol tarafından Vezir-i azam'a sunulmuştur. Viyana İmparatorluk Kütüphanesinde No. 425.

⁴⁷ La Motraye, s. 268, bu merasimin tasvirini 26 Aralık 1699 tarihiyle veriyor. Raşid ise 3 Ocak tarihiyle ve Fransız elçisinin kabulü ve divandaki kaba davranışı başbıyla veriyor. Defterdar Tarihinde s. 376'-da, Flassan'da Cilt V, 4, s. 169'da.

Fransız elçisi Ferriol, elini kılıcının üzerine koyup, kılıcın kraldan başka hiç kimse tarafından alınamayacağını ileri sürdü. Vezir-i âzam, kılıcını bırakmadığı takdirde Sultan tarafından kabul edilmeyeceğini belirtti. Elçi Ferriol, eski esçi Chateaneuf ün kendisinin huzura silahla kabul edildiğini kasınlıkla söylediği cevabını verdi. Vezir-i âzam, ona yanıldığını, selefi elçinin kaftanının altında hiç kimsenin farkına varamayacağı kadar küçük bir silah taşımış olacağını söyledi. Yeniçeri ağası elçiyi ikna etmeye ve inadından vazgeçirmeye boşuna uğraşıyordu. Elçi: «Sizler tebalarsınız» diye' bağırды, «ben ise büyük- bir kralın temsilcisiyim». Kubbe vezirleri, kadıaskerler de müdahale ederek hayli dil döktüler, fakat hiçbir netice elde edemediler. Huzurda âdet olduğu üzere elçiyi götürmek için koluna girmiş olan mabeyinciler, farketirmeden kılıcı almak istediler, fakat elçi onları iteleyip dirsek -ve dizleriyle vururken, Maurocordato'ya: «Bu memlekette insanların hakları böyle mi ayaklar altına alınıyor? Dost muyuz, düşman mıyız1?» sorusunu yöneltti. Maurocordato: «Dostuz» diye karşılık verdi, «ama kılıcınızla huzura çıkamazsınız!» diye ilâve etti. Elçi öfke içinde: «O takdirde hiçbir zaman çıkmayacağım» diye kestirip attı. Hemen üzerindeki kaftanı çıkardı. Mâiyyetindekiler de kaftanlarını çıkarıp onu takibettiler.

Ertesi gün, Fransa kralının hediyeleri Bâb-ı Âli tarafından elçiye geri gönderildi. Altı ay sonra, elçi Ferriol, Boğaziçi'nde Sul-tan'inkine benzeyen bir gezinti gemisiyle dolaşıyordu. Geminin tentesi de tıpkı Sultan'm gemisindeki gibi erguvan rengiydi. Vezir-i âzam, elçiye, eğer denizin dibini boylamak istemiyorsa böyle bir gemiyle dolaşmaktan vazgeçmesini bildirdi. Aynı zamanda geminin Türk olan kürekçilerine de iki yüzer sopa vurdurdu (20 Temmuz 1700). Fransız hükümetinin elçisine yapılan muameleden hiç haberi olmadığından, Bâb-ı ÂH Fransa ile münasebetlerinde herhangi bir değişiklik yapmadı- ve Ferriol, hiçbir zaman huzura kabul edilmeden kralının işlerini yürüttüğü İstanbul'da on yıl kaldı. Boğaziçi'nde uğradığı hakarettten üç ay sonra, Ferriol, Avusturya elçisi kont d'Oettingen'e ⁴⁸ verilen fermanlara noktası noktasına benzeyen rahipler ve misyonerler lehinde bir Hatt-ı Şerif alabildi.

On yü sonra Ferriol gerçekten aklını oynattı ve bu hâdiseyi ünlü filozof Voltaire'in ⁴⁹ akrabası olan elçilik tercümanı vasıtasıyla öğrenen Vezir-i

⁴⁸ Bu Hatt-ı Şerif La Motraye'da bulunmaktadır (bakınız. I, s. 277); kont d'Oettingen'e verilen Rebiülâhîr'in son günü. tarihini taşıyan ferman da aynı yerde. Rami'nin İnşa'sında Vezir-İ âzam'ın Fransız elçisi Fer-riol'e bir mektubu yer alıyor. No. 368.

⁴⁹ Histoire de Charles XII, kitap, V.

âzam, her zamanki soğukkanlılığı ile: «O, buraya geldiği zaman zaten deliydi» cevabını verdi. M. de Ferriol, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğunda düşüncesizlik ve sinirlilikleriyle şöhret yapan elçilerinin sonuncusudur. Bu sebeble, bilhassa evvelki cildde teferruatım verdiğimiz, Vezir-i &«mın huzuruna kabulde oturacağı koltuğun yüksekliğini mesele yaparak gürültü çıkarmak gibi davranışlar yüzünden Köprülü ile münasebetlerinde pürüzlere sebep olan selefleri La Haye, baba-oğul Nointel ve de Guilleragues'-dan daha farklı bir muamele görmedi. M. de Ferriol, elçi unvanını kazanmadan önce, Toekoeli nezdinde Fransız komiseri sıfatıyla Sultan'm ve Vezir-i âzamin yedi seferinde bulunmuştu. Bununla beraber, Osmanlı âdet ve geleneklerine pek fazla ısınmadı. «Osmanlı Sarayından Tablo» adıyla yayınladığı kitap, Muradjea dHosson'un eserinin yayınlanmasına kadar, bu konuda en yetkin kaynak sayıldı.

İngiliz elçileri, Bâb-ı Âli nazırlarına karşı nasıl davranmaları gerektiğini Fransız elçilerinden daha iyi arıyorlardı. Karlofça muahedesinin gerçekleşmesinde aracılardan biri olan İngiliz elçisi Pa-get'nin yerine şövalye Sutton atandı. Sutton huzura kabul edildiğinde Sultanin gözüne girmeyi öylesine becerdi ki, Sultan, evvelce İkinci Süleyman'ın yaptığı gibi onu sözlü bir cevapla şereflendirdi. Sultan, elçiye: «İngilizler iyi ve eski dostlanmızchr,» dedi, «aynı duygulan taşıdığımızı onlara isbatlayacağız. Bilhassa kralınıza Karlof-ça*daH iyilikçi tavassutundan ötürü duyduğumuz minnettarlığı ve dostluğuna ⁵⁰ güvenimizin delillerini vermeye çalışacağız.»

51

Raguza Ve Guriel Prensi Elçilikleri

Bâb-ı Âli'nin Hristiyan devletler ve Özellikle onların elçileriyle münasebetlerine göz attıktan sonra, Müslüman Asya devletleri ve Doğu'da geçerli bir vecize olan «Raguzahlar hiçbir dinden değildir» ⁵² sözünü doğrulayan, Bâb-ı Âli'ye vergi veren Raguza ile münasebetleri üzerinde durmakta fayda vardır. Raguza'nın Bâb-ı Âli'ye on iki bin beş yüz duka altını tutarında birçok yıllık vergi borcu olduğunu daha önce görmüştük. Yedi yıl

⁵⁰ Raşid, I, t. 261. La Motraye, I, s. 294. Benaglia'nın eserinde Ferriol'u Sultan'ın huzurunda gösteren bir gravür bulunuyor. Fakat, bu Fransız elçisi hiçbir zaman huzura kabul edilmediğinden gravürün gerçekle bir alakası yok.

⁵¹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/31-33

⁵² Non siamo Christiani, non siamo Ebrei, ma poveri Hagusei.

önce hazîneye olan. borcuna mahsuben ancak seksen beş kese para göndermiş ve savaş sırasında ise ödemelerini tamamiyle askıya almıştı. Fakat, Bâb-ı Âli Karlofça⁵³ müzâkereleri sırasında, bakiye borcun tahsilini mümkün gördüğünden Raguza'dan gelen elçiye verginin tahsili için ma-beyinci Müezzîn Mustafa Efendi'yi gönderdi (Haziran 1700 - Muharrem 1112). Bir müddet sonra gelen prens du Gouriel elçilik heyeti çok kötü bir muamele ile karşılaştı: Heyeti oluşturan kişiler Boğaz'ın Asya kıyısındaki kaleye hapsedildiler. Hapsedilmelerinin sebebi şuydu: Heyet, ödenmesi şart olan vergiyi getirecek yerde, Sultan'a takdim edilmek üzere sekiz erkek ve dört kadın esir getirmişti.⁵⁴

İran Ve Fas İmparatorluğu İle Siyasî Münasebetler

Karlofça Şah'a⁵⁵ haber vermek üzere elçi Mehmed Paşa İran'-dan dönmüş, Sultan'ın ve Vezir-i âzamin mektuplarına Şah'ın ve hanlar hanının cevaplarını getirmişti. Mehmed Paşa, o sırada Türkiye ile İran arasındaki sınırı oluşturan Arpaçay'a varınca, orada bir mihmandar ve kendisine Erivan yoluyla Nahcivan, Tebriz, Sultaniye, Kum, Kaşan ve İsfahan'a kadar muhafızlık etmekle görevlendirilmiş iki yüz süvari bulmuştu. İran Şahı Hüseyin'in payitahtında kaldığı dört ay içinde üç kere Şah'ın huzuruna kabul edilmiş ve bu dört ay sonunda altınlar ve zengin Acem⁵⁶ halılarından oluşan zengin hediyelerle ülkesine gönderilmişti. Elçi Mehmed Paşa, ihtimâl, Şah'a Bağdad Valisi iken İran'a kaçan İsmail Paşa ile alâkalı gizli bir mektub da götürmüştü. İsmail Paşa sırasıyla Yeniçeri ağası, Rumeli Valisi, Bâb-ı ÂH nezdinde Kaymakam, Mısır ve Bağdad Valisi olarak görev yapmış ve Köprülü Hüseyin Paşa'nın vezir-i âzamlığı sırasında azledilmişti; nihayet Van Valiliğine atanınca başının tehlikede olduğu zannına kapılmış ve bir gece İran'a kaçmıştı. Müteakib yıl orada ölmüştü. Kara Mehmed Paşa'nın İran'-dan dönmesinden birkaç zaman sonra, Köprülü Hüseyin Paşa'nın idaresi döneminde, İran'dan bir ulak geldi ve Şah'dan değil, hanlar hanı Mirza Mehmed Mümin Han'dan bir mektub getirdi. Mektubunda bu prens, Bâb-ı Ali'den Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in türbelerine İranlı vaizler yerleştirmek,

⁵³ Karlofça harisinin gerçekleştiğini Raguza Cumhuriyetine haber veren mektup ve Bosna Valisine şuurların tahdidini için gönderilen *mir Ra-mi'nin büyük utşa'sında. No. 466, bulunmaktadır.

⁵⁴ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/33-34

⁵⁵ Vezir-i azam'ın elçi Mahmed Paşa'ya yazdığı mektup Rami'nin büyük tınşa'sında, No. 31*ds

⁵⁶ Berlin Kütüphanesi Tarihi, No. 75, f. 153. Yazar, elçinin dostu idi.

harabolma ⁵⁷ tehlikesiyle kargı karşıya bulunan bu saygıdeğer yerlerin tamiri için müsaade istiyor, masrafların İran tarafından karşılanacağını bildiriyordu. Mirza'nın ulakla gönderdiği hediyeler, Tatarların kutsal rakamlarına göre, dokuz sofra örtüsü, dokuz şal, dokuz parça kadife kumaş, dokuz parça tüylü ipek kumaş, dokuz parça Tebriz sateni ve dokuz panzehir taşından oluşuyordu.

Vezir-i âzam da ulaka, efendisine sunulmak üzere, ihtişam bakımından Mirza'ninkini gölgede bırakacak hediyeler verdi. Bu hediyeler, özellikle zengin işlemelerle süslenmiş, renklerinin şahâne-liği gözalan Mardin işi bir otağ, ortalı mavi, kenarları yeşil ipekle işlenmiş üç Kandilli halısı, ünlü Mısırlı Eyüb'ün elinden çıkma altın yaldızlı ve sanatkârca işlenmiş bir Mısır yayı; dört yüzü cam, gümüş bir yuva içine yerleştirilmiş, abanoz gövdeli bir saat; altın yaldızlı bir dürbün, üç yarış atı, iki cins at Özellikle dikkati çekiyordu.

Böylece, Türk ve İran vezir-i âzamları, ülkelerinde bulunan tabiat ve sanat hârikalarını birbirlerine gönderiyordı. Vezir-i âzamin Mirza'ya cevabı, son derece nâzik bir uslûb içinde, İran hacılarının iki imamın mezarını Mekke'deki güven içinde ziyaret edebilecekleri te'minâtını veriyor, fakat oraya vaiz yerleştirme ve Şah hesabına tamirlerinin imkânsız olduğunu bildiriyor; mektub, barışın yerleşmesinden sonra, dışarıda ve içeride huzur sağlanmış olduğuna göre, Bâb-ı Âli'nin zarurî tâmirat işleriyle meşgul olacağını söyleyerek son buluyordu. O sırada Cezayir dayisiyle savaş hâlinde bulunan Fas kralına gönderilen iki mektub, aynı millî gurur ruhu içinde kaleme alınmıştı. Bu mektuplarda şu satırlar görölüyordu: «Şimdi içerde ve dışarıda barış sağlanmış olduğuna göre, memleketin refahı ve teb'alarımızın emniyet içinde bulunmaları için gayret sarfede-biliriz ⁵⁸.» Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğunun, dışarıda Rusya, Avusturya, Polonya, Venedik ve İran'la banşı devam ettirmeye ihtiyacı vardı. Zira, İran Basra sınırının üzerinde, Arabistan'da Mısır ve Trablus'da, Afrika'nın Kuzey kıyüsında, Kırım'da kargaşa ve isyanlar birbirini kovalıyor; bütün bunlar, İmparatorluğu uzun sürecek bir huzursuzlukla tehdit ediyordu. ⁵⁹

Basra Seferi

⁵⁷ Vezir-i Azam'ın Hanlar Hanı'na olumsuz cevabı Rami'nin İnça'sında yer almaktadır.

⁵⁸ Sultan'ın mektupları Le Grand'un İnşa'sında bulunmaktadır

⁵⁹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/34-35

Babil harabelerinin, Müslüman ve İran hacılarının ziyaret ettikleri kutsal yerlerin Güneyinde, Fırat kıyıları üzerinde Rumahiye köyü vardır ve bu köyün yakınında, doğu kıyısına dört fersah mesafede, Fırat'la, Dicle arasındaki araziye Dicle'de kayboluncaya kadar geçen bir kanal bulunmaktadır. Adi Diab ⁶⁰ kanalıdır. Fırat, Rumahiye'den itibaren Karraa'ya kadar Khaled, Kişe, Semevât, Beni Malek, Haske, Aorciye bölgelerinden geçer ve orada Dicle'ye karışır; büyük Şat adını alarak Basra sûrlarını ıslatır ve İran körfezine doğru yönelir. Bu kanalın ağzını tutan bendler yaklaşık otuz yıldan beri dâhilden ihmâl edilmişlerdi; o kadar ki, Fırat kanalda şiddetli bir taşkın yaparak ve etraftaki bütün araziye sular altında bırakarak buraları Hor Selame denilen geniş bir bataklığa dönüştürdü; sonra nehir eski yatağına girerek Semevât'a yöneldi. Bu felâket ticaret kervanlarının hareketine mâni olduğundan ye ülkede ziraati imkânsız hâle getirdiğinden, vali tarafından kendilerinden istenilen vergiyi ödeyemeyecek durumda olan halk, kendilerine kamışlıklarda, bu sonsuz bataklığın adalarında bir sığınak aramaya gittiler. Abbasoğlu adında biri bu kaçıştan yararlanmayı bilmiş, Rumahiye, Kişe, Haslee, Beni Malek'deki çiftlikleri, hattâ Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu araziye de ele geçirmiş, Bağdad Valisinin defalarca gönderdiği birlikler, bu adama işgal altında tuttuğu yerleri terkettirememişti.

Asi Arap Muntefik aşiretinin reisi meşhur şeyh Maani, Ara-ciye ve Seraevât'ın gelirin elkoymuştu; bir diğer âsi, Abbas Anu-ri, Dicle ile Fırat arasındaki yerler de dâhil olmak üzere Kud, Sol-bua, Sib, Abade, Başiye, Huriye taraflarını yakıp yıkmış ve Selman çetelerinin reisi Necef'i muhasara ⁶¹ etmişti. İsyanı bastırmak için Basra Valileri tarafından gönderilen birliklerin gayretlerine rağmen, adlarını verdiğimiz elebaşılar ve emirlerinde bulunan yüz bine yakın Araba bir şey yapılamamıştı. Ayrıca, Basra'nın Batısındaki Do-rak'da, âsilerin de, İran'ın Basra Hânının da emniyet içinde yardımına güvendikleri kırk bin kişilik bir Acem ordusu bulunuyordu.

Evvelce Ferecullah han, düşmanı olan şeyh Maani'nin elinden Basra'yı almak için, bir evvelki elçi Abdulmâsum Hanın aracılığı ile bu şehrin şeflerini İstanbul'a göndermişti. Basra o sırada, Şah tarafından bu önemli sınır kalesinin valiliğine atanmış olan Davud Hanın elinde bulunuyordu. Müstebid mizaçlı, fakat son derece gayretli olan yeni Bağdad Valisi Daltaban Mustafa Paşa, serasker sı* fatiyle Diyanbekir Valisinin birliklerini;

⁶⁰ Danville'in Fırat ve Dicle haritasında, Zab, Macdonald'ın ve Heude'ün Hyr 'ırmağının karşılığını oluşturmakta görünüyor. Bu kanaldım en ünlü haritalarda bile söz edilmemesi üzülmeye değer.

⁶¹ Berlin Kütüphanesi Tarihi, No. 75. f. 170.

Palu, Egh ,  ermuk, Ceb-le, Mehran, Kazu, Cezire ve Amadia Kürd be lerinin ellerindeki kuvvetleri; Musul,  ehrizor, Sivas, Amasya, Maraş, Birecik ve Karaman Valileri timarh birliklerini; ba kaldırmalarını bir miktar para ile yatı tırdı ı Ba dad Yeniçeri ve levendlerini kendi emrinde birara-ya getirdi. Sivas ve Tokat'dan gönüllü olarak birliklerine katılan silahdâr ve Sipahiler ek bir ücret aldılar; askere be , subaya  n be  ve a aya yirmi akça yevmiye verdi. Son harpte Tuna filotillasına kumanda etmiş olan A  ı-zâde Mehmed Paşa, Maraş da larından çekilen kereste ile Birecik'de yirmi  ayka in   ettirdi ve bunların kumandanlı ı yeni Basra Valisi ve Haleb Valisinin kardeşi olan Ali Paşa'ya verildi. Ayrıca elli firkateyn, büyük çaplı ⁶² on beş top, otuz balyemez ve dört obüs taşıyan otuz sal Ba dad'dan hareket etti.

Sivas Be lerbeyi Mustafa Paşa, serasker Daltaban Muc  ia Paşa'nın emrinde  nc  kumandanlı ına getirildi. Ocak ayı sonuna doğru iki ordu, Rumahiye'nin altında Zuveyta'da kar ıla tı. Araplar ma lub oldu ve bin kelleden yapılan ehram, galiblerin sertliğini ortaya koydu (29 Ocak 1701 - 19  aban 1112) ⁶³. Aslında kırk bin mevcutlu olan Osmanlı ordusunu yüz elli bin kişilik Osmanlı ordusuna dönüştüren rivayetler, o sırada kendileriyle barı mı  durumdaki İranlı Han Ferecullah'ın bulunduğu Arapların ve  eyh Maani'nin kararg hlarında bir dehşet havasının esmesine sebep oldu. Arap a ireti Beni Adam'ın  si  eyhi Abd  an, serasker Daltaban Mustafa Paşa ile barış görüşmeleri yapmakla görevlendirildi.  silerin itaat arzularında samimi olduklarını isbatlamak için Osmanlı ordusuna bataklıklar arasından Basra'ya kadar rehberlik etmek  erefinin kendisine verilmesini istedi.

Basra Hanı Ferecullah, Paşa'ya, ye eninini tercüme ettiği Basra Hanı Davud'un mektuplarını gönderdi. Korna  ehri, kapılarında Osmanlı ordusunu görür görmez teslim oldu (25  ubat - 17 Ramazan). Basra Valili ine atanan Ali Paşa, muhafız olarak şehirde bırakıldı. Birlikleriyle Makam-ı Ali karşısında bulunan Kurdelan'da kalan Da-vud Han, Korna'nın zaptedildi ini öğrenince geri çekildi ve Huvey-ze Hanı Ferecullah, itaatini bildirmek üzere Osmanlı ordugâhına geldi. Daltaban Mustafa Paşa Basra yakınlarına varınca kendisini karşılamaya gelen kadının, m ft  ve seyidlerin ve ulemânın tebriklerini kabul etti. Birkaç gün sonra, Daltaban Mustafa Paşa, Ali Paşa'yı muhteşem bir törenle Basra Valiliği makamına oturttu ve

⁶² Balyemez; HA id, I, s. 257 ve Berlin Kütüphanesi Tarihi, No. 75, s. 167, sadece dört büyük topdan bahsediyorlar; fakat her iki kaynak da dokuz coulverin, dört yüz gemi topu ve   y z yirmi seri ateşli top bulunduğunu kaydediyor.

⁶³ Basid I, s. 260; d'Otter'e bakınız. Cild I. H, s. 206. Bu kaynak da, s. 215, Haur Hftt*ifıfıri'TıdđTfl bahsediyor.

böylece, taşması yüzünden bütün bu karışıklıkların ilk sebebi olan kanala verilen adıyla, Diab seferi sona ermiş, oldu (10 Mart - 30 Ramazan). Fakat, kesilen başlarından Zuveyta'da ehram yapılan birkaç bin Araptan başka, Daltaban Mustafa Paşa tarafından Bâb-ı Âli nezdinde Yeniçeri ayaklanmasının kıskırtıcısı olarak suçlanan Diyanbekir Valisi, Bıyık lâkablı Mehmed Paşa'nın hayatına mâl oldu. Eski büyük mirâhur Küçük Hasan, Paşa'nın başını İstanbul'a götürmekle görevlendirildi ⁶⁴.

Hacılar Kervanı

Üçüncü Köprülû'nün Vezir-i âzamlik makamına gelişine kadar ve daha da önce, hac emîrine (Mekke'ye giden hacı kervanının idarecisi, emirül hac), Arabistan'la Suriye arasındaki çölde yaşayan Beni Mâmur, Vahidân, Zamar, Gaza ve diğer aşiretlere dağıtmak üzere Şam hazînesinden yirmi üç bin yirmi dokuz kuruş tutan bir tahsisat verilmişti. Yirmi yıldan beri bunlara yılda ancak yirmi bin yedi yüz otuz dört kuruş dağıtılmıştı. Fakat, Mekke şerifi, bu miktarı, hasisliği yüzünden kervanlara muhafızlık eden birliklerin sayılarını ölçü alarak düşürmüştü (1699 •? 1111), oysa Bâb-ı Ali ödediği para ile Araplardan hacı kervanlarının güvenliğini satın alıyordu.

Son Hac Emîri, Salih Paşa oğlu Ahmed Paşa, şüphesiz bu keyfi tutumdan şikâyetçi olmak üzere, müsaade almaksızın Edirne'ye gitmiş, görevlerini ihmâl ettiği gerekçesiyle, şehire varır varmaz başı vurulmuştu. Ahmed Paşa'nın yerine Ebu Kavuk, yâni kavuk-babası lakabı, eski İran elçisi Mehmed Paşa getirildi. İdaresi altındaki bac kervanı, yıllık bahşişlerinden mahrum bırakılan Araplar tarafından soyuldu ve Paşalık rütbesi alınan Mehmed, Amasya'daki sayfiye evine sürgün edildi. Sonuncudan Önceki hac »mî™ Hasan Paşa'nın akıbeti, son kervan soygunu suçu kısmen üzerine atıldığından daha da feci oldu. Önce sürgüne gönderildi, sonra başı vuruldu. ⁶⁵

Surre Ve Mekke Şerifi

Bu yıl çok vahim olayların cereyan ettiğinden söz edildi (4 Aralık - 3 Receb) ve müteâkib yıl, surre ödemesinde, yâni her yıl Sultan tarafından Mekke fakirlerine gönderilen bahşişde büyük bir tamlik görüldü.

⁶⁴ Râşid, I. s. 158. Defterdar Tarihi, s. 391.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/36-38

⁶⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/38-39

İstanbul'dan gönderilen bu bah    ve hediyeler her yıl Receb ayının ilk günlerinde parlak bir törenle yola çıkarılırdı. Kızlar ağası, bütün Sultan camileri muhafızlarının, vakıflar müfettişlerinin, mabeyincilerin, ni ancı, defterdar, Reis Efendi, Mekke ve Medine  iftlikleri reisinin hazır bulundukları bir div nı toplantıya çağırdı. Surre katırlara yüklendikten sonra, gözalıcı bir şekilde süslenmiş ve surreyi İstanbul kapılarına kadar götürecek olan deveyi sarayın dışına çıkarırlardı. Reis Efendi Mekke  erifine gönderilecek mektubu kaleme alır, defterdar surrede bulunan eşya ve diğer kıymetlerin kaydını yapar ve ni ancı bunları Sultan'ın mührüyle m h rlerdi. Kayıtların yapıldığı on defter hediyelerle birlikte sandıklara yerle tirilirdi. Kızlar ağası, surreyi, sırası gelince Hac Em rine teslim edecek olan Ba  silahd ra verirdi. O gün masrafları Sultan tarafından  odenmek üzere beş yüz fakirin karnı doyurulur ve kutsal deve baltacıların muhafazasında saraydan çıkarılırdı. Kızlar ağası, surrenin ve Mekke vakıflarının birinci müfettişi olmak sıfatıyla surreyi bu vakıfların geliri üzerinden alıyor ve para, Sultan d irelerinin müfettişleri odasında, yola çıkarılıncaya kadar, Haremeyn dolabı denilen bir kasada (yâni Mekke ve Medine'ye ait bir kasada) saklanıyordu.

Son Kandiye seferi sırasında saray te kil tı da Larissa'da bulunurken, surre Kahire ve Circe vakıfları gelirinden alınmış ve İskenderiye  zerinden İstanbul'a gönderilmişti. O zamandan beri, iki kutsal beldenin kasasına konulan meblağın nisbeti hiçbir zaman Mısır hazînesi tarafından  odenen yirmi beş bin kuru u a mamıştı. Bu yıllık tahsisata, o sırada, Sultan tarafından tesis edilen Hz. Peygamberin doğumu ve kutsal vazifesini kutlama törenleri masraflarına Mısır'ın da katılması zorunlu olduğundan,    bin    yüz kuru luk bir arttırma eklenmişti. O zamandan beri bu iki tören, ilki 10 Rebi- levveT e, ikincisi Ramazan'ın 17'inci gecesinde olmak üzere her yıl kuttandı. Kutlamaların ikincisinde Mevlid okutuluyor,  eker, kahve ve  erbet ikram ediliyordu ⁶⁶. Kabe örtüsünün yenilenmesi ve Hz. İbrahim'in ayak izleri görülen ve gökden d  t   ne inanılan ta la, Kabe'nin siyah taşının yeniden gümüş  er eve içine alınmaları için de yeni masraflara girildi. Kutsal zezem kuyusundan çekilmiş su ile yo urulmuş toprak dolu eski gümüş sandık komiser İbrahim Efendi tarafından İstanbul'a getirildi ve Sultan bundan büyük bir sevinç duydu. Sultan'zn saygısı, dinî meselelere

⁶⁶ Bütün Avrupa  lkeleri tarafından tercüme edildiği gibi (sorbet) do-   ( erbet). RAmi'nin inşası'nda bulunan ve Mekke  erifine hitaben yazılmış ilk mektupta bu iki törenin Hatice Sultan'ın (herhalde hatun olacak) evinde yapılması için talimat bulunmaktadır. Teferruat için Raşid'e bakınız,  , s. 250.

karşı duyduğu alâkayı sadece kutsal Mekke ile sınırlandırmıyordu. Şam'da Benî Umeyya camii hayrına bir vakıf kurdu. Bu vakfın geliriyle her yıl kâfur mumu alınacak ve Sain Jean'm ⁶⁷ başının bulunduğu mezarın yanına yerleştirilecekti.

Çok az bir süre önce Cidde sancakbeği Süleyman Paşa hac emirliğine atanmıştı, fakat Bâb-ı Âli, bu Paşa'ya sadece Mekke şeyhi unvanını vererek bu görevden geri çekti. Suriye'de bulunan Trablus Şam Valisi Aslan Paşa, Süleyman Paşa'nın yerine hac emirliğine getirildi ⁶⁸. Diğer taraftan, bu döneme doğru, Kutsal beldenin işlerini çok uzun zamandan beri kardeşi Ahmed'in yardımıyla idare eden Mekke şerifi Saad, makamından oğlunun lehine istifa etti. Bâb-ı Ali Saad'ın oğlu Said'i şerif olarak babasının makamında bıraktı. Saad, çekilmesinden bir süre önce, Yemen îmamı Yahya'nın Sultan'a gönderdiği elçi sıfatıyla kendisinde bulunan itimâd mektubunu ve diğer dokunulmazlık vesikalarını iade etmişti. Elçiliği sırasında, Bâb-ı Ali onu bin kuruş hediye ile Edirne'den Mekke'ye göndermişti. O sırada Kahire'de bulunan diğer üç Mekke şerifi, Halil oğlu şerif Ahmed, Hâşim oğlu şerif Abdullah ve Berekât oğlu gerif Yahya, Bâb-ı Âli tarafından İstanbul'a getirildiler. İlk ikisi şehire gelişlerinden kısa bir zaman sonra öldü, üçüncüsüne Kahire'ye ⁶⁹ dönme izni verildi. Böylece, hac kervanları, surre ve Mekke'ye ait güçlükler geçici bir şekilde halledilmiş oldu. ⁷⁰

Mısır Ve Berber! Devletlerde Nizâmın Tesisi

Mısır'da, Vali Hüseyin Paşa'nın yerine kendisinden önceki Vali İsmail Paşa'nın kâhyası getirilmişti. Yukarı Mısır âşiretleriyle dâima savaş hâlinde olan ve savaşı ekseriya çöl ortasındaki vahaya kadar yayan Hüseyin Paşa, eyâleti çok kötü idare etmişti. Mısır valilerinin, fakirlerinin iâşesi için her yıl Mekke'ye gönderdikleri kırk bin erdeb buğdayı ancak otuz dokuz bin erdeb olarak teslim etmişti; Mısır hazînesi devlet hazînesine dokuz yüz kırk dört kese borçlu durumdaydı ve ücretleri için tahsis edilen on iki bin sekiz yüz yetmiş dokuz akçadan askerî birlikleri mahrum bırakmıştı. Bunlar

⁶⁷ Raşid, I. s. 200. Saint Jean'm başı Doğu Roma imparatoru tarafından İstanbul'a naklettirilmiş ve bu husus Avrupa saraylarına mektuplarla bildirilmişse de Coarsin'in safiyane anlattığı gibi, Saint Jean'ın adını taşıyan tarikatın başı ve mezarının muhafızları onun hâla Şam'da olduğunu ileri sürerler.

⁶⁸ Vezir-i azam'ın Şam Valisi ve hac emin bu Aslan Paşa'yft yazdığı mektuplar Râmî'nin îhşâ'sında bulunmaktadır, No. 212, 213, 214, 215.

⁶⁹ Raşid, I. s. 259 ve RAmî'nin İnşası dördüncü mektub.

⁷⁰ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/39-41

yetmiyormuş gibi, vali paşaların ayda sekiz buçuk kese tutan tahsisatlarını teşkil eden arazinin sekiz yıllık gelirini önceden almıştı. Yeni Mısır Valisine tedahülde ⁷¹ paraların tahsili emri verilirken, valinin ihtiyaçları için gerekli paranın tedârikini kolaylaştırmak üzere, kendisine bir Hatt-ı Şerifle bu valilikte beş yıl süreyle kalacağı teminâtı da verildi. Evvelki Vali Hüseyin Paşa ve kâhyası, genellikle azledilen vali ve yakın memurlarının kapatıldıkları Kahire'nin iki hapishanesine konuldular. Bu hapishanelerden ilkinde, Firavun idaresi döneminde Yusuf'un hâtırasına Yusuf Köşkü (Kasr-ı Yusuf) denilmektedir; ikincisi ise Terler Köşkü (Arak-hâne) yahut İşkenceler Evi'dir. Buraya bu adın verilmesinin sebebi, mahpusların ancak işkence ile bütün servetlerinin alınmasından sonra salıverilmeleridir.

İsmail Paşa'dan sonra Mısır Valiliğine getirilen Hüseyin Paşa, selefi İsmail Paşa'nın kâhyası olduğu için yeni Mısır-Valisi Meh-med Paşa'yı evvelce Arakhâne'ye kapattığı halde, Mehmed Paşa selefinin ⁷² kâhyasına gerçekten işkence yaptırmakla ..beraber, Hüseyin Paşa'ya karşı son derece asîl ve cömerd davrandı. Ona işkence yaptırarak intikam almaktan uzak kaldı ve onun borçlu olduğu buğdayı teinin ederken, hapisten çıkıp hürriyetine kavuşması yolunda elinden gelen bütün gayreti gösterdi. Kara Mehmed Paşa eşine rastlanmamış bir iyilik ve âlicenablık şöhreti bırakarak Mısır'dan ayrıldı. Paraların değerini yükseltti, buna göre, hafif kuruş (Esedî veya altınlı kuruş) kırk akça yerine altmış akça; ağır veya kara kuruş (rial), altmış yerine seksen akça; üzerinde Sultan'ın tuğrası bulunan (tuğralı) hafif duka altını, yüz akça yerine yüz yirmi akça ve ağır duka altını, zincirli (yaldızlı) duka, yüz on yerine yüz otuz akça oldu. Hafif kuruşun değerini elli beş akça; ağır kuruşun değerini altmış beş akça olarak tesbit etti; hafif dukayı yüz akçaya, ağır dukayı yüz on beş akçaya çıkardı. İdaresi zamanında "Mısır'a (5 Mayıs 1702 - Zilhicce 1113), Trablus Beğ'i Halil Beğ geldi. Bu Beğ, Tunus Beğ'i Murad ile anlaşarak birkaç bin kişinin başına geçip Cezayir'i zaptetmek üzere bir teşebbüste bulunmuştu. Cezayirli taraflardan yenilgiye uğratılmış, Trablus ve Tunus halkı onun şehirlerine girmesini reddetmişlerdi. Onun uzaklaşmasından sonra Bâb-ı Âli Berberi devletler arasında barışın yerleşmesini, anlaşmazlıkların yatışmasını kolayca sağlamıştı.

Asya'da, Şehrzor Kürtlerinin reisi Bebe Süleyman isyan bayrağını

⁷¹ Mısır Tarihi, yazar Yusufu&tu, f. 106 ve 167.

⁷² Mısır Tarihi. Yusufu&tu. f. xm,

açmıştı; fakat, Daltaban Paşa'nın yerine gelen Hasan Paşa'-nm Mısır Valiliği sırasında Diyarbekir ve Haleb birlikleri tarafından yenilgiye uğratılıp esir edilmiş ve on yedi Kürd beği ile birlikte başı vurulmuştu. Biri Aydra'da, diğeri Denizli'de bulunan Eyûb-oğlu adlı iki zorba reisin Anadolu'da giriştikleri zorbalık hareketlerine son vermek Bâb-ı Âli için güç olmadı. Bu iki Eyûboğlu kısa zamanda ortadan kaldırıldı. Anadolu'yu huzursuzluk içinde bırakan Türkmen eşkıyaları ve benzeri diğ er toplulukların acele ortadan kaldırılmaları konusunda Sivas, Karaman, Hgm ve Aksaray sancak-beğlerine fermanlar gönderildi; verilen emirler yerine getirildi⁷³.

Kırım Ve Devlet Giray

O sırada son derece karışık olan Kırım meselelerinin halli faz-lasiyle güç oldu. Üçüncü defa hanlık makamına getirilmiş bulunan Selim Giray, yaşı ve hastalıkları sebebiyle emekliliğim istemişti. Talebi yerine getirildi ve arzusu üzerine yerine veliahdı (kalagay) ve büyük oğlu Devlet Giray getirildi; oğullarından bir diğ eri Şehbaz Giray kalgay olarak atandı. Selim Giray sekiz bin akça yıllık tahsisatla Silivri'den çok uzak olmayan küçük bir çiftliğ e çekildi ve önce Gülbaba köyünde muhteşem bir törenle karşılanan oğlu Devlet Giray, Edirne'de mûtâd törenle Kırım Hanı unvanını aldı (25 Mart 1699 - 3 Ramazan 1110). Edirne'den ayrılışında Kâhya Beğ (İçişleri nâzin) tarafından, saray muzikasıyla birlikte bir fersahlık mesafeye kadar geçirildi. Veliahtlık makamına (kalagay) getirilen Şehbaz Giray'dan başka, Kırım Hanının üç kardeşi daha vardı: Gazi Giray, Sâadet Giray ve Kaplan Giray. Cesur ve zekî olan ve evvelce Bâb-ı Âli'nin istediği hizmetleri yerine getirmiş bulunan Şahbaz Giray'ın vasıfları, kardeşi Devlet Giray'ın kıskançlığını tahrik etti ve ondan kurtulmanın en emin yolunu zehirleyerek ortadan kaldırmakta gördü⁷⁴.

Kardeşi Gazi Giray durumu öğrenince kendi hayatı bakımından da endişeye düştü ve hazırlanan suikasdı haber vermenin görevi olduğuna inandı; Anapa Nogaylarını ayaklandırdı ve bunların başında Polonya'ya bir akın yaptıktan sonra kendisine bağlılık yemini eden ve kardeşine itaat etmeyeceğini bildiren halka dayanarak gelip Besarabya'da yerleşti. Halkın

⁷³ Rami'nin inşa'sında No. 175'de Aksaray sancakbeği'ae; No. İTO'da Sivas Beglerbegi'ne No. 177'de Karaman Beglerbegi'ne; ve No. İTO'da İlgin sancakbegine gönderilen fermanlar bulunmaktadır.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/41-42

⁷⁴ Raşid, I, f. 256. Defterdar Tarihi, f. 385, Sebessayar. f. 181.

bu hararetli kabulüne dayanan Gazi Giray, Bâb-ı  li'ye bir mektub göndererek kendisine hanlık makamının verilmesini, yahut babası Selim Giray'ın tekrar bu makama oturtulmasını istedi. Bu sırada Oczakow ve Kefe Valileri Yusuf ve Murteza Paşalar, beraberlerinde Kırım Hanı da bulunduğu halde Gazi Giray'a karşı yürüdüler. Gazi Giray Bah esa-ray'dan ayrıldı ve Ferh Kerman'dan çok uzak olmayan Kan cik'e gelip ordugâh kurdu (14 Ocak 1701 - 4 Şaban 1112). Fakat, Hanın Ak Kerman  zerine yürüdüğünü casusları vasıtasıyla  ğrenen No-gaylar ve Mirzalar, içlerinden birkaç müstesna, hanla müzâkere yanlısı göründüler. Birkaç görüşmeden sonra Nogaylara, itaat içinde kalarak Besarabya, Eflak ve Ha lpaşa denilen sığınacak yere girmelerini sağlayan bir anlaşmaya varıldı. Bu anlaşmayla arazi vergisi de kaldırılıyordu. Ayrıca, han,  ş r almamak taahhüdünde bulunuyordu, fakat koyun üzerine konulan vergide herhangi bir indirimde gitmiyordu. Ormit ve Orak aşiretleri, bu anlaşma gereğince bir kadıdan yararlanma imkânını buluyorlardı; fakat bu kadının bin kuruş olarak tesbit edilen tahsisatı, gelirlerinin onda berinden sağlanacaktı. O yılın  ş r ne gelince, Kırım Hanı bunun sekiz yüz bin akça olarak hesaplanmasını istedi.

Bu sırada Kaplan Giray, Nogayların Yedissan aşiretinin başlıca merkezi Cincik'de kanlı bir savaş vermiş olduğu Çerkeslere karşı bir harekâta girişmişti (Şubat 1701 - Ramazan 1112). Bu seferin açılması, bu aşiretin zehirlenerek ölen bahtsız kardeşi Şehbaz Gi-ray'a karşı takındığı tavrın intikamını almak arzusuyla al kalydı. Bu olup bitenler  zerine, Kırım Hanı ve kardeşi olan kalagası Sâadet Giray, Besarabya'da yerleşmiş sekiz yüz aileyi Kırım'a getirdiler (Haziran 1701 - Muharrem 1113). Edirne'ye iltica eden Gazi Girayca gelince, on sekiz gün hapiste kaldıktan sonra Rodos'a sürgüne gönderildi. Kırım'da nihayet olaylar yatışmış görününce, Kızım Hanı nureddin (vezir) makamına kardeş çocuğu olan Selâmet Giray'ı, Or Beğlerbeyliğine de Mengli Giray'ı atadı. Bâb-ı  li, evvelce olduğu gibi, Hana segbanlar tahsisatı denilen ve kırk bin kuruşa kadar yükselen, kalagaya ise d rj bin beş yüz kuruş para verdi.

Aldanılan s k net sadece görünüşten ibaretti. Kaplan Giray ve Hanın veziri Hacı Merdan Ali, kısa bir zaman sonra Kefe'de bir ihanet tertiple-diler. Kalga (veliahd) Sâadet Giray onları ele geçirmek için geldiğinde, her ikisi de kudretine sığınmak hesabıyla basit Yeniçeri olarak orduya yazılmış bulunuyorlardı. Yeni silah arkadaşları onların teslimini reddettiler ve bunu bir Arap atasözüne uyarak bir şeref meselesi hâline getirdiler: «Kılıcını bed

nâm etmekten sakınmalıdır; ölüm namussuzluk ve hakaretten yeğdir!»⁷⁵ Bu korumanın sayesinde her ikisi de İstanbul'a kaçabildiler. Fakat oraya varır varmaz Kaplan Giray⁷⁶ Boğaziçi kalesine hapsedildi; Merdan Ali ise Lemnos'a sürüldü. Boğaziçi kalesinde adaleti idare ettiği sırada keyfî hareketlerde bulunmakla suçlanan Şirinbeğ Ogtinur da bulunuyordu. Bundan bir müddet sonra, Kırım Hanı, babasının payitahta yakın olan Silivri'de ikametinin üzücü dedikodulara yol açtığını ileri sürerek Bâb-ı Âli'ye şikâyetle bulunduğundan Selim Giray Serez'e nakledildi. Daha sonra, babasının evvelce kalınış olduğu Yanbolu yakınındaki Fındıklı'da ikametine izin verildi. Selim Giray o sırada yetmiş yaşında ve felçliydi. Fındıklı'nın havası iyi gelmediğinden Cagirhan köyünde evvelki sahibi Sâadet Giray olan bir çiftliğe çekildi. Burası da sağlığına iyi gelmedi ve gidip Celvetî dervişlerinin şeyhi Ahmed'in Bahçeleri'nde yerleşti.

Bu şeyh, Yanbolu'dan fazla uzak olmayan Korguna köprüsün-deki bu bahçelerin sahibi idi. Tunca nehri üzerinde hidrolik bir cihaz yaptırmıştı. Bu hidrolik cihaz üç bahçeyi sularken, dişli çar-kiyle de bir değirmeni döndürüyordu. Fakat, yaşlı Selim Giray orada uzun zaman kalmadı⁷⁷. Daha canlı bir havanın tesiriyle sağlığının çabucak düzeleceği ümidiyle, elli mandanın çektiği bir araba ile îslemiyeye üzerindeki Alplerde Kuşlar Kaynağına gitti. Bu dağlardaki ikameti sırasında Vezir-i âzam, iki ayrı defada, hediye olarak bin duka altını gönderdi ve Sultan da buna aynı miktarda para ile samur bir kürk ekledi. İhtiyar han, bu âlicenablık deliline teşekkürlerini arzetti ve daha büyük bir lutûfta bulunmasını dileyerek, Boğaziçi hisarında hapiste bulunan oğlu Kaplan Giray'ın serbest bırakılmasını istedi; bu dileği yerine getirilmediği takdirde gözlerini kapayacak kimsenin bulunmayacağını da ricasına ekledi. Ricası yerine getirildi ve Selim Giray Alplerden ayrılarak îslemiyeye bölgesindeki Çubuklu köyüne indi. Ertesi gün îslemiyeye'ye girdi ve orada mevkiine uygun törenlerle kadı, şeyh ve ayan tarafından karşılandı. Onlarla birlikte dişli çark vadisini geçtikten sonra dağın tepesinden fışkıran Kuşlar Kaynağı'na doğru yaklaştı. İşte orada, Kırım tarihi yazan prens Mehmed Giray onunla buluştu ve birlikte dört gün kaldı. Selim Giray yeniden dağdan ayrıldı (29 Ağustos 1702 - 5 Rebiülâhîr 1114) ve' Sgra*ya bağlı Kızılıklı köyüne vardı; sonra ikinci defa olarak Fındıklı'ya geldi ve

⁷⁵ En-nar ve la el aar el meniyet ve la ed-deniyet. Sebesseyar, f. 180.

⁷⁶ Sebesseyar, f. 190, Rodos'a sürüldüğünü söylüyor, fakat Raşid ve Meh-med Giray'ın Tarihi aksini ileri sürüyorlar.

⁷⁷ II. Ahmed ve II. Mustafa dönemlerinde Kırım Tarihi, yazan prens Mehmed Giray, f. 114

hastalığında hiçbir iyileşme göremediğinden, gerek hastalığın tesiri gerekse üzgün ruhunun zorlamasıyla, bütün bölgede dolaşmaya ara vermedi.⁷⁸

Köprülünün Müesseseleri

Asya ve Afrika'daki karışıklıklar, Köprülü adını taşımaya en lâyık biri olan Vezir-i âzamin reform tedbirlerini durdurmak şöyle dursun, ancak bu projelerin uygulanmasında harekete geçirici bir rol oynamışlardı. İmparatorluğun çöküşünü kaçınılmaz hâle getiren bozuklukları kaynaklarına kadar takip etmekte, orduda düzen ve disiplini tesis etmekte, bilgili reformlarını maliyeye, dinî hizmetlere, donanmaya, orduya, Müslüman ve Hristiyanlara teşmil yolunda gerçekten kararlıydı. Barışın imzalanmasından sonra yüksek idare siyaseti ile alâkalı ilk hareketi, bu sonuncuları, yâni Hristiyan-ları hedef alan bazı emirnameler yayınlamak olmuştı. Vezir-i âzam Hüseyin Köprülü, lâkabı Fâzıl olan amcaoğlu Mustafa Paşa'nın bunlara iyilikler getiren politikasının izlerinden yürüdü. Köprülü Ahraed Paşa Nizâm-ı Cedid denilen yeni bir kararname yayınlarak Hristiyan. teb'anm acıklı durumuna bir yumuşama getirmişti; böylece, idarenin bütün kollarında genel bir reforma karşı olan ilk engelleri ortadan kaldırmıştı. Karlofça muahedesinin imzalanmasından hemen sonra, Servie ve Banat'ın Hristiyan sakinleri o yılın vergisinden muaf tutuldular⁷⁹. Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa bölümündeki Hristiyan teb'anın ödenmemiş üç yüz altmış beş kese⁸⁰, yâni bir buçuk milyon akça tutan savaş vergileri affedildi.

Aynı yıl esnasında Suriye'deki Hristiyan teb'a kışlık otlak vergisinden muaf tutuldu⁸¹. Bağdad'da tedavülde kalmış mukataa vergileri hazîne kâtibi Dürrî Efendi vasıtasıyla düzene koyduruldu; Erzurum Paşalık'daki Maden İşletmeleri'nden elde edilen madenler Özellikle para kesimine tahsis edildi, bundan böyle satılmamasına ve top dökümünde yardımcı unsur olarak kullanılmamasına karar verildi. Uzun zamandan beri terkedilmiş durumda bulunan Selanik yakınındaki Sidri Kaisî gümüş madenleri yeniden işletmeye açıldı; burası denize yakın olduğundan, korsan baskınlarına karşı, Köprülü, kıyıya yakın yerde yapılan palanganın savunulması için, kırk sek-

⁷⁸ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Ücdal Hikmet Neşriyat: 7/42-45

⁷⁹ Raşid, I. f. 250. Defterdar Tarihi. Temeşvar Paşasına verilen emir, Ra-mi'nin İnşa'sında bulunmaktadır, No. 425 (Berlin imparatorluk Kü-tüphanesi'nde No. 423*de).

⁸⁰ Raaid, £ f. 248 ve Defterdar, sonuncu kaynakta vergi kalemleri de belirtiliyor.

⁸¹ Haleb Paşasına yazılan mektuplar. Bu hususdaki emirler Rami'nin

bandan oluşan bir kuvvet gönderdi; bu birlikdeki sekbanlar on beş akça gündelik alıyorlardı.

Köprülü, aynı zamanda Yeniçeri ve çavuş listelerinin çok ciddî bir şekilde gözden geçirilmeleri emrini verdi. Yeniçerilerden listelere yazılmayan veya savaş hizmeti vermeyenler kayıtlardan düşürüldü. Donanmaya gelince, İkinci Selim'in ünlü Derya Kapdan Paşası Kılıç Ali'den beri hiçbir yenilik hareketine konu olmamıştı; Ve-zir-i âzam amiral gemilerini, kapitana, patrona ve rialalan düzene koyduğu gibi, bunların kapdanlanna hizmet yıllarına göre değil de hikmetlerinin mâhiyetine göre ilerleme getiren yeni bir kanunnâme ortaya koydu. Mezomorto Hüseyin Paşa'run Kapdan-ı deryalığı zamanında yayınlanan, bu kanunnâme, yüz yıl sonra Üçüncü Selim döneminde ve Küçük Hüseyin Paşa'nın Kapdan-ı Deryalığı zamanında donanmaya ve donanma ile alâkalı tesisleri en ince tefermâtına kadar içine alan ve Osmanlılar tarafından bu konularda örnek sayılan bir diğer kanunnâmeye öncü oldu.

Vezir-i âzam, ayrıca, Edirne kadısının tezkiresi üzerine, günümüzde hâlâ Yunanlılar, Sırlar ve Macarlar tarafından inanılan ölmüşlerin yaşayanlar arasında göründükleri bâtil inancıyla alâkalı iki emirname yayınladı. Muhayyile mahsulü olan bu hayaletlere Doğu'-da «semen» adı veriliyordu. Edirne kadısı, Vezir-i âzam'a, Yunanlıların asırlardan beri canlı görünüşünü muhafaza edip etmediklerini görmek için hortlakların mezarlarını açtıklarını, canlı görüntüsü verenlerin göbeklerine kazık çaktıklarını; yine mezarlarından çıktıkları takdirde başlarını kesip ayak tarafına attıklarını tezkiresinde bildirmişti. Vezir-i âzam, karakullukçulara gönderdiği emirnamelerle bu gibi hallere son verilmesini istedi.⁸²

Şeyhülislâmın Dikkate Değer Mektubu

Köprülü'nün nizâm ve asayişin kurulması yolundaki gayreti, bir yandan Kapdan-ı Derya Mezomorto Hüseyin Paşa, diğer taraftan Şeyhülislâm Feyzullah ve şehzade hocası olan oğlu tarafından hararetle desteklendi. Gerçekten de, Şeyhülislâm, imparatorluğun bütün kadı ve müftülerine fermanlar gönderdi ve bu fermanlarda ehemmiyet vermeleri gereken hususları bildirdi: 1) İmam ve hatib-ler dinin çok önemli üç noktasında mükemmel surette aydınlatılmalıdırlar: Kaslarda (dogmlar), Kur'an'ın

⁸² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/45-47

okunmasında ve namazın kendine has kaidelerinde; 2) Hz. Peygamerin yüce memuriyetinin tabîî vârisleri, yüksek hocalar (müderresler), Ebu Davud'un ifâdesine uygun olarak, Kur'an'ın, sünnet ve yüklediği vazifelerin ilmin üç prensibiyle yakınlık hâlinde olmalı, okumaya, kanunun ve itibari olan hususların tefsirine ⁸³ uymalıdır; 3) Vaizler vaazlarında gerekli fıkraları anlatmakta ısrar göstermelidirler; 4) İlkokullar kabiliyetli hocalar tarafından yönetilmelidir; 5) Bütün Müslümanlar ibâdete, oruca, hacca gitmeye, fakirlere sadaka vermeye, Kur'an bilgisinde çocuklarını aydınlatmaya itinâ göstermeli, cami ve okulların inşâsında yardımcı olmalıdırlar. Aynı zamanda, uzun müddetten beri ihmâl edilen dini öğretimin canlandırılması için Rumeli'ye bu vazife ⁸⁴ ile şeyhler gönderildi. Şeyhülislâmın oğlu ve şehzade Mahmud'un hocası İbrahim Efendi, Hz. Peygamberin sünnetinin ruhunu canlandırmak için, gayreti, genç talebesine ok atmayı öğretecek kadar ileri götürdü.

Şehzadenin aldığı ilk okuma dersi, bu hususta düzenlenmesi mu-tâd muhteşem bir törenle kutlandı (10 Mayıs 1701 - 2 Zilhicce 1112). Bu vesileyle kurulan çadırlarda sarayın akağalan tarafından Vezir-i âzam'a Şeyhülislâm'a ve Kızlar ağasına kahveler ve kurabiyeler sunuldu. Çadırlarda mabeyinciler, Vezâret-i uzmâ dâiresi ileri gelenleri, Defterdar, Reis Efendi, Sipahi ve Silahdârlar Paşaları, Bostancı-başı ve Baş mirâhûr, büyük saray müşiri ve Baş mabeyinci tarafından gösterilen yerlerde oturdular. Vezir-i âzam ve Şeyhülislâm, şehzadeyi karşılamak üzere İmparatorluk otağına kadar gittiler. Emirlerin reisleri, şehzadenin hocası ve saray hocaları, şehzadenin görünüşüyle birlikte onu uzun alkışlarla karşıladılar. Zengin koşumlu bir ata binmiş olan beş yaşındaki şehzade, subaylarının halka attığı gümüş para yağmuru ortasında Sultan'ın otağına getirildi. Sarayın birinci derecede rütbe sahipleri, silahdâr, çuhadar ve rikab-dâr, yâni İmparatorun kılıç, manto ve üzengi taşıyıcıları, nihayet hazinedar, Kapu ağası, kakım kürkleri ve şekli Sultan Selim buluşu olan sarıklarıyla geldiler. Tören boyunca, şehzadenin sağında Vezir-i âzam, solunda Şeyhülislâm durdu; vakıf idarecileri ve ordu kadıları (kazaskerler) sofadaki yerlerini almışlardı; defterdar ve Beis Efendi ayakta duruyorlardı. Sultan'ın eski hocası olan

⁸³ E1 umun selese âyetün muhkemetun, ve sunnetün kaaimetun, ve fa-ridhatün, ve ma seva zalike huve fadlûn: Yani, ilim üç şeye dayanır: Kur'an sûrelerinin ve geleneğin derin bilgisi; vazifelerin tam vaktinde yerine getirilmesi: Daha fazlasını bilmek gereksizdir. Berlin Kütüphanesi Tarihi.

⁸⁴ Bosna gönüllü din g'revüsüne gönderilen mektup Raml'nin tışa'sında No. 418-421'de. Aynı vilâyette Paşa'ya gönderilen mektub 425 numarayı taşımaktadır.

Şeyhülislâm Feyzuilah Efendi» bu fevkalâde tören vesilesiyle oğlunun, yâni şehzade hocasının yerini aldı ve (Rabbe yessir) diye başlayan Kur'an'ın ilk kelimelerini şehzade Mahmud'a tekrarlattı⁸⁵.

Vezir-i âzam Köprülü Hüseyin Paşa tarafından yükseltilen anıtların sayılmasında yalnız masraflarını kendisi vererek diğerleri arasında İstanbul'da yaptırdığı bir okuma mektebi ve kendi mezarından uzak olmayan bir mahalde inşâ ettirdiği akademiye ele almak yerinde olmaz; Gradiska, Lepanto ve İstanbul'da camiler, birçok okullar, İstanbul'a tatlı su getiren kemerlerin elli kese tutan tamiri; beş çeşmenin yapımı, Edirne Taşlık'ta fıskiye bir çok hayjız inşâsı, Merzifon'da on çeşme, Edirne'de sûrlar dışında salhane inşâsı ve halk hayrına yükseltilmiş daha birçok yapı onun hayırseverliğinin ve yapıcı mizacının şâhidleridir. Masrafı hazîneden ödenen ve yararı açıkça görülen eserler de inşâ ettirdi. Edirne'de Saraçlar çarşısı girişindeki bir köprüyü kırk beş kese harcayarak restore ettirdi⁸⁶. Nü suyunu İskenderiye'ye getiren harâb bir kanalın yenileştirilmesi için aynı miktarda para harcadı. Yeniçerilerin yeni kışlaları İstanbul yangınında alevler tarafından yutulduğundan, Köprülü bunların yerine yetmiş sekiz Yeniçeri takımını barındırabilecek daha büyüklerini yaptırdı; bu inşâatın masrafı iki yüz on kese oldu ve bunun yüz kesesi Vezir-i âzam Köprülü, geri kalanı diğer vezirler tarafından karşılandı; Yeniçeri ağa ve subayları geri kalan kırk kese için yardımda bulundular ve hazine yetmiş iki keseyi tamamladı.

İmparatorluğun sınır kaleleri Belgrad, Temeşvar, Nissa yeniden savunma durumuna sokuldular: Fakat, Nissa'da dönme bir mühendis, hiç müsaade almadan kendi arzusuna göre hendekler ve burçlar kurarak bu işe ayrılan üç yüz altmış bin dört yüz oñuz beş kuruşu aştı. Oczakow kalesinin bir yıldırım isâbetiyle harâb olan barut mahzeni ve aynı felâketin sebep olduğu tahribatın tamirine beş bin kuruş tahsis edildi. Köprülü'nün devlet işlerinin idaresinde tam bir hürriyete sahip olmamış bulunması ve Ölümünün ancak beş yıl kaldığı vezir-i âzamlık makamından ayrılmasını hemen takibetme-si üzülmenecek bir husustur.⁸⁷

⁸⁵ Bismillah-errahman er rahim, rebbo yesair, ve la tuaaair rebbe temin im blhair. Berlin Kütüphanesi Tarihi, f. 199.

⁸⁶ Berlin Kütüphanesi Tarihi, No. 75. f. 176. bu münasebetle ebced hesabıyla düşürülen tarihi vermektedir. Defterdar Tarihi, f. 302 ve Raşid'e Tnürmg.

⁸⁷ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/47-49

Köprülü'nün Düşüşü Ve Ölümü

Köprülü'nün idâri iktidarım engelleyenler Şeyhülislâm ile Kızlar ağası oldu. Kapdan-ı Derya Mezomorto Hüseyin Paşa'nın ⁸⁸ vefatında, Vezir-i âzamin kâhyası, efendisinin haberi ve rızası olmaksızın kendisine vezirlik tevcih ettirmek üzere tam bir fâaliyete geçti ve bu iddialı teşebbüsünde Şeyhülislâm ile yeni Kapdan-ı Deryadan destek gördü. Bu davranışa Öfkelenen Köprülü, kâhyayı azletti ve yerine eski himaye ettiği kişilerden biri olan Hasan Ağa'yı getirdi. Fakat, kısa bir süre sonra, Sultan'dan yeni kâhyasına yol vermek emrini aldı: Bununla beraber, gözden düşmesinin mükâfatı olarak Hasan Ağa Şehrzor valiliğine atandı. İstanbul kaymakamı, denize indirilen bir gemi nerdeyse batacak hâle geldiği için azledildi; kumandanlığını aldığı Kane'ye (Cane) gönderildi. Nihayet Köprülü'nün bir diğer himaye ettiği şahıs, Çavuş-başı Mustafa Ağa görevden uzaklaştırıldı. Fakat, tam ve yakın bir gözden düşmenin habercileri olan bu olayların hiçbirisi Köprülü'nün kalbini yeğeni Baş silahdâr Kibleli-zâde Ali Beğ'in idamı kadar keder içinde bırakmadı.

Bu idamın gerçek sebebi, tarihçi Cantemir ⁸⁹'in asılsız olarak anlattığı, Kibleli-zâde'nin Rus İmparatorluğu sınırları yakınındaki Osmanlı ordularının gerçek durumuna ait, Vezir-i âzam tarafından bir sır olarak saklanması emrinin yerine getirilmesi değildi; Can-temir'in dediğine göre, bu sır millî tarihçiler tarafından vatana ihanet suçu olarak belirtilecekti. Asıl sebep, İmparatorluk tarihçisinin anlattığına göre, tamamiyle başkadır. Kızlar ağası tarafından Pâ-dişah'a karşı suç işlemekle yahut imparatorluk haremının kudsiye-tine saygısızlıkta bulunmuş olmakla itham edildiği için Kibleli-zâde Ali Beğ'in idamına gidilmiştir. Burada İmparatorluk tarihçisi Râ-şid'in yararlanabileceğimiz ifâdesinde: «Temizlik ve iffeti hazîne odasında muhafaza edilen kadın Sultanlardan birine gizli bir bağla kendini vermiş olduğu için hayatını kaybetti ⁹⁰» denilmektedir. Böylece, ne gerçekleştirilmiş bir fiil, ne karşılıklı bir aşk, ne de verilmiş bir buluşma sözü bahis konusu değildir; fakat Sultanlardan veya İmparatorluk haremının esirlerinden birine karşı açıklanmamış bir aşk, yalnız kendisince bilinen bir bağlılıktan söz edilebilir ve buna da Pâ-dişah'a karşı işlenmiş suç (Leze-majeste) adı takılmış, böylece bahtsız âşıkın şehîd edilmesine yol açılmıştır.

⁸⁸ Mezomorto Hüseyin Paşa bir yıl sonra öldü.

⁸⁹ Cantemir, L. IV. s. 95-98.

⁹⁰ Cantemir, L. IV, 9. 86, azledildikten sonra sürgüne gönderildi demekle yine yanılıyor.

Yeğenin hazin sonundan duyduğu üzüntü ve kendisini altı hafta boyunca yatağa bağlamış olan tedavisi imkânsız bir hastalık, Vezir-i âzam Köprülü'ye Sultan'dan vezir-i âzamlik makamından ayrılmak talebinde bulunmak kararını verdirdi. Bu talebi, servetini istediği gibi kullanmak ve emeklilik yerini seçmek hakkıyla derhal kabul edildi (5 Eylül 1702 - 12 Rebiülâhir 1114). Köprülü, ayrılırken en seçkin savaş atlarından altmışını ve bütün mücevherlerini ⁹¹ Sultan'a hediye etti. Derhal Edirne'ye, Buçuktepe'deki sarayına çekildi ve birkaç gün sonra Silivri yakınındaki çiftliğine yerleşmek üzere gitti. Üç hafta sonunda orada, sonbahar gündönü-mü sırasında vefat etti (22 Eylül 1702 - 29 Rebiülâhir 1114). Cömerd.. yüce ruhlu, büyük siyasî, ilimlerin dostu, amcası sert mizaçlı Köprülü Mehmed ve amca oğullan Siyasî Ahmed ve Fâzıl Mustafa'dan sonra Bilgili unvanına itirazsız hak kazanmış bir insandı. Yazık ki, İmparatorluğun çöküşünün tamamiyle önüne geçmek değilse de geciktirmeye yeterli üstün kabiliyetleriyle gelmiş olduğu makamda çok az zaman kaldı ve en seviyeli ümitleri verdikten sonra, oradan bir yıldız gibi kayboldu. Ölümünden üç ay önce (13 Haziran -17 Muharrem), Hicretin bininci yılından başlayan Osmanlı Tarihi'-nin ilk fasıllarım Bâb-ı Âli'ye ulaştıran Nâimâ Efendi'ye bir kese altın ve müverrih berâtini göndermiş; gümrük gelirlerinden alınmak üzere yüz yirmi akça (bir duka altını) tutan günlük tahsisat bağlamıştı. ⁹²

Âlimler Ve Şâirleb

Aynı yılın ölüm olaylarını bildiren vekayinâmelerinde ünlü astronomi bilgini; bir kâinat tarihi ve diğer birçok eserin yazarı ⁹³ şeyh Ahmed Dede ⁹⁴ nin; İbn Hallikan'm, Nizâmî'nin, müderrislerden birinin biyografilerinin ve

⁹¹ Cantemir Vezir-i azam'ın azlinden bahsetmekle hataya düştüğü gibi sürgüne gönderildi derken de gerçeği belirtmemektedir. Paul Lucas da İstanbul'a Birinci Seyahat'inde s. 584, «altmış altına el koydular ve yüz keseden fazla mücevherini müsadere ettiler» derken büyük bir hataya düşmektedir.

⁹² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/49-51

⁹³ Bu eserler Saadeddin-zade'nin Beyzavî'deki derkenar tefsir ve şerhlerinin devamıdır. Hendese, astronomi tıbbı, musiki üzerine eserleri vardır ve birkaç şiiri şiirlerinde kullandığı (aşık) adı Üe yayınlanmıştır. Muradca d'Ohsson'un büyük bir bölümünü çevirdiği Kainat Tarihi de dikkate değer. Şeyhi tarafından yazılan hukukçular biyografilerine bakınız, 1367'inci.

⁹⁴ Astronomi âlimi Şeyh Ahmed dede (Şeyhî'nin Hukukçu ve Şâirler Biyografileri'ne bakınız, 136.) aynı zamanda tarihçi, matematikçi, musikişinas ve şâirdir, Aşık adıyla bir divan bıraktı. Kâinat Tarihi, itirazsız, eserlerinin en iyisidir. İstanbul kütüphanelerinde tamamı bulunan bu eserin Avrupa'da iki cildi mevcuttur. Birincisi Mu-radca-d'Ohsson'a aittir; ikincisi Viyana I. R. Kütüphanesinde bulunmaktadır. Kitabının mukaddimesinde, Şeyh Ahmed, yararlandığı yetmiş iki eserin adını vermektedir. Bu kitap adlarını, en iyi rehberimiz Hacı Kal-fn'nın bize imkân verdiği ölçüde tamamlayacağız. Bu kitap adlarının yayınlanmasının, tanınmasına imkân verdiği kaynaklar gözönünde tutulunca ilim, bir yandan da Arap, Acem ve Türk kâinat

tarihlerinin en güvenilir kaynaklarını tanıtmaları bakımından ilim için büyük önemi vardır.

I. ARAB TARİHİ

İ. Kâmilete Tenvârih (tarihlerin mükemmeli), 15 cild, yazar şeyh Azeddin Alî Ben Mohammed, İbn-el-Esir-el-Cezeri adıyla tanınıyor, hicrî 630 (1232) tarihinde vefat etmiştir; eser Ebû Talb Ben İbn-es-Saayi tarafından devam ettirildi, Saayi 674'de (1275) öldü; 628 (1230) yılından (1258) yılına kadar 5 cild.

2. Tarihi et Taberi, yazar imam Ebu Cafer Mohammed Ben Cerir ölümü 310 (922).

3. El Bedâyet ven Nihayet (başlangıç ve son), yazar Emâdeddin Abulfedâ İsmail Ben Ömer Şamlı, tbn Kessir adıyla ünlü, ölümü 774 (1372), 1 cild, İbn Hacr tarafından kısaltılmış, Ölümü 852 (1448; Mahmud Ben Muhammed Ben Dilşad tarafından Türk diline çevrilmiş.

4-5. Cenâbî'nin Umumî Tarihi.

6. Mir'atül-cenân ve aynul yakzan fi maarifet ma yuteber min havadis ez-zemân ve takallut avâlit-İnsaa (cenetin aynası ve insan durumunda meydana gelen tekâmüllerin ve zamanın olaylarının ve en fazla bilinebilir şeyler içindeki uyanıklığın kaynağı), yazar İmam Ebu Mohammed Abdullah Ben Esaad El-Yafî El-Yemeni, ölümü 768 (1365). Bu tarih 740 (1365) yılına kadar gidiyor. Viyana I. R. Kütüphanesinde.

7. Muhtasar fi ahbaril-beşer (insanların bilgilerinde özet), yazar Hama prensi, Abulfedâ İsmail Ben Ali, Eyu-bide ölümü 732 (1331), 2 cild.

8. Muhtasar li İbn el' Virdi ve Vardi (Haleb'in özet tarihi); yazarın ölüm tarihi Hacı Kalfa'da yok.

9. Durrerrul-hassaiss (keyfiyetlerin incileri), evvelki yazar. Bu eser Hacı Kalfa'da yok.

10. Maarif-fit tarih (tarihte bilgiler), İbn Kotaiba Ebi Mohammed Abdullah Ben Moslim ed Dunurî, ölümü 213 (828).

11. El-budur fit tarih (tarihte dolunaylar), yazar Ebi Seid Balkhî; bu eser Hacı Kalfa'da yer almıyor.

12. Akd (dügüm), yazar Ebi Amron Ahmed Ben Mohammed, İbn Abdi Rebbli adıyla tanınıyor, Kordoe (Kurtuba) doğumlu, ölümü 329 (940).

13. Vefiyat il âyân fi inbaiz-zeman (en şöhretli insanların dönemin oğullarına mirası), yazar İbn Halliki-an, ölümü 681 (1282).

14. İbn Haldun'un, eserleri.

15. İnbal el-kamr min ebnaü-amr (medeniyetin oğulları ile ay bilgisi), yazar Şehâbeddin Ebil-fazl Ahmed Ben Ali Ben Hacr el-Askalanî, ölümü 852 (1448); eseri Surhaneddin İbrahim Ben. Omar el-Bakaaî, ölümü 885 (1480).

16. Durrer rol-kamînet fi âyânîl-miyet es-samînet (hicrî sekizinci asrın en ünlü incilerinden (adamlarından)

Hammer Tarihi, O VII. F.: 15 seçme), yazarı yukarıdaki eserin yazarı, bu eser adının da anlatıldığı gibi, sekizinci asrın ünlü kişilerinin biyografilerini vermektedir.

17. Duvvel el-İslâm (İslâmın hanedanları), yazar imam Hafız Şemseddin Ebu Abdullah Mohammed Ben El-Şebî, ölümü 746 (1345), 12 cüd.

18. Ez-zeyl el-hafîl li tarikil İslâm (Şebî'nin tarihinin devamı), yazar Şemseddin Mohammed Ben Abdurrahman Es-Sakhavî, ölümü 906 (1500).

19. Sahifa fi taarifi hukukil-Mustafa (seçkinlerin görevlerinin izahında deva), yazar imam Hafız Ebulfazl Ayaz Ben Musa, ölümü 544 (1149).

20. Siret Ben Hişâm (Hz. Peygamberin biyografisi), yazar Ben Hişâm el Homairî, ölümü 218 (833).

21. Ravzul enif (mâmur bahçe), Hişâm'ın biyografisi, yazar şeyh imam Ebil-kasim Abdurrahman Ben Abdullah Ben Ahmed Es-Suheylî, ölümü 581 (1185).

22. Safevet es-safvet (hâlisliğin halisliği), yazar Ebul ferec Abdurrahman Ben Ali, İbn Cüzi adıyla ünlü, ölümü 654 (1256).

23. Siret İbnel Cüzi (evvelki yazar tarafından Hz. Peygamberin biyografisi).

24. Mevâhib ed-diniyet bil menâh el-mohammedi-yet (Muhammed'e inananların ihsanlarındaki imân he diyeleri), yazar şeyh imam Şehâbeddin Ebil Abas Ahmed Ben Mohammed el-Kastelânî, ölümü 923 (1517); bu kitap Hz. Muhammed'in hayatı üzerine yazılmış eserlerin en ayrıntılı olanıdır, Hacı Kalfa bu eserden benzeri olmayan diye söz etmektedir, I. R. kütüphanesinde bulunmaktadır.

25. Siyretül Karzunî (Hz. Peygamber'in biyografisi), yazar Karzunî.

26. Khamis fi ahvâl en-nefs en-nefis (paha biçilmez ruhun durumundan özet), yazar kadı Hüseyin Ben Mohammed, Diyarbakirli, Mekke'ye yerleşmiş; ölümü 963 (1555).

27. Şemail en-Nebî (Hz. Peygamberin şahsının tasviri), yazar Ebi Isâ Mohammed Ben Suretil-imam et-Termidî; ölümü 678 (1280).

28. Şemail en-Nebi, yazar Makrizî.

29. Missbahol madha (parlak fener), yazarın ad) yok; Hacı Kalfa'da yok.

30. Tarh el-Hulefa (halifeler tarihi)* yazan Soyutî; ölümü 911 (1505).
31. Tarih el-Hulefâ, yazan Emir Ayaş.
32. Tarih el-Hulefâ, yazan imam Horâî, ölümü 454 (1159); bu tarih şu adı taşıyor: Uyun el maarif ve funûn akhbar il halâif (halifeler tarihinde ilim ve bilgilerin kaynakları).
33. Raudhet-en nâzirîn (temâşacı insanların bahçesi), yazan İbn Şohne.
34. Nuzhetol-makaleteyn fi ahbâl ed-devleteyn el-Fatemiyyet vess-Salahiyyet (iki hanedanın, Fâtemi ve Eyu-bîlerin bilgisinde iki kelimeden eğlence), yazan Ebu Mohammed Abd es-selam Ben el-Huseyn en Nehri el-Kasre-vânî; Hacı Kalfa bu ada El-mokri (okuyucu) adını da katıyor; Türkler bu yazara Makrizî demektedirler.
35. Suluk li marifeti düvel il-mulûk, yâni Krallıklar hanedanını bilmenin yolu, Takiyeddin Ahmed Ben Ali el-Makrizî, ölümü 845 (1441).
36. Husnol el mohaderet ü ahbârl Misrr vel Kahi-ret (Mısır ve Kahire'de olub. bitenleri öğrenmek için ko-lay diyalog), yazan Soyutî.
37. Tarih-i Bağdad, yâni Bağdad tarihi, yazan Hafız Muhibeddin Mohammed Ben Mahmud, İbn en-necâr adıyla ünlü, ölümü 812 (1409).
38. Tarih el-Yemni, yâni Yemen tarihi, yazan Ebul Hasan Ali Ben Hasan el-Kareci, Ölümü 812 (1409).
39. Berk el-Yamânî fil fet el-Osmanî, yâni, Osmanlılar sahipliğinde Yemen yıldırımı, yazan Kubeddin Mo-hammed Ben Mohammed el Kaidari, Ölümü 990 (1982).
40. Tarih-i Mekke, yâni, Mekke tarihi, yazan Kut-beddin Mohammed Ben Mohammed el-Haydarî.
41. Tarih-i Mekke, yâni, Mekke tarihi, yazan Şerif Seyid Ben Hâşim Ali el-Huseynî, hicrî 676'ya doğru ya-şayan Medine veziri.
42. Tarih-i Medine, yâni Medine tarihi, yazan Sem-hudi; bu tarih şu adı da taşımaktadır El-vefâ bimft Ye-ceb li hadret el Mustafa, yâni, Hz. Peygambere borçlu olunan şeyin ifâsında sadâkat; Hacı Kalfa, yazar adını yanlış olarak Şuhûdî diye göstermiştir, Soyutî ile aynı yıla rastlayan Ölümü 911 (1505).
43. Mosameret el-mulûk, yâni, krallık için gece konuşmaları, yazarı Bestâmi.
44. Derbend, Şirvan ve Arran tarihi, adsız bir yazar, kiliseler topluluğundan.
45. Tarih İbn Hakim, yazarın adı ve bu eserin adı Hacı Kalfamda bulunmamaktadır.
46. Nohbet ed-dehr fi acâib el, berr vel bahr, yâni, karada ve denizde gerçekleşen mu'cize dünyanın meş'-alesi, yazan şeyh Şemseddin Abdullah Ben Mohammed Ebi Tâlib el-Anssari ess-Sofi, Şamlı.
47. Tarihi Karaman, yâni Karaman tarihi, bilinmeyen bir yazar tarafından.
- II. İRAN TARİHİ
48. Miret el-edvâr ve Mirkad el-ahbâr, Devirlerin aynası ve bilgilerin derecesi, yazarı Musliheddin Moham-med el-Lârî; bu tarih hicretin 974 yılına kadar uzanıyor; Sadeddin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
49. Güzide fit-tarih, yâni, tarih içinde seçkin, yazan Ahmed Ben Nassr el Mestufî el Kazvinî; bu tarih hicretin 730 (1329) yılına kadar uzanıyor.
50. Cami et-tevârih, yâni, Tarihleri toplayan, yazarı hoca Reşideddin Fazlullah, vezir; bu tarih ancak Kazan sultanın ölümünden sonra bitirildi, hicri 704 (1304)' de.
51. Lubbet-tevârih, yâni, tarihlerin iliği, yazan emîr Yahya Ben Abdullatif, Kazvinli, eser Şâh İsmail saltanatı sırasında yazılmışlar, yıl, 904 (1533).
52. Cihanarâi, yâni, dünyanın süsü, yazan kadı Ahmed Ben Mohammed el-Gâffârî, şâh Tahmasb için ya-filmiş, yıl 972 (1564).
53. Nigaristan, yâni, tarihî müze, yazan evvelki ese-. rin yazarı.
54. Heft iklim, yâni, yedi yarım küreler, yazan Emin Ahmed er-Razî, 1110'da (1601) yazılmış.
55. Heşt bişt, yâni, sekiz cennet, yazan Bitlisli id-ris.
56. Safernâme, yâni, Zafer kitabı, kitapta Timur'un tarihi anlatılıyor, yazarı Şerefeddin YazcTli; Kitap 828 (1424) yılında bitti. Petis de La Croix tarafından Fransız-caya çevrilmiştir.
57. Matlaa es-saadeyn, yâni, iki yıldızın zuhuru, sultan Ebu Said'in saltanatı dönemini veriyor, çağdaş olaylar yer alıyor; yazan şeyh Kemaleddin Abd er-Rizak Ben Celaleddin İshak Semerkandlı, Ölümü 87 (1482).
58. Ekbernâme, Hind sultanı Ekber*İn ünlü tarihi, yazan hoca Fazlullah; Hacı Kalfa'da yok.
59. Selimnâme, şâh Selim'in tarihi, Büyük-Moğol; bu tarih bizzat Ekber tarafından yazılmıştır.
60. Tarihi Kurdistan, yâni, Kurdiztan tarihi, yazan Bitlisli İdris.
61. Rum Selçuklularının Tarihi, İbn Bibi.
62. Mosameret el m ulak fi tarih Âli Selçuk, yâni, Selçukluların tarihi üzerine kralların gece konuşması, anonim bir yazar (lâedri).
63. Tarih el-Bayenderî, yâni, Akkoyunlu hanedanı tarihi, yazarı Önceki kitabın yazarı.

Kazvinî'nin tabîî tarihinin beş cildinin Türkçe mütercimi ve İranlı şâir UrfTnin⁹⁵ dört kasidesi ve iki şâirin, Katib⁹⁶ ve Emri'nin⁹⁷ kasideleri üzerine tefsirler yazan —ki bize aynı zamanda Yazı San'atının Hazînesi⁹⁸ adlı bir eser bırakmıştır— Rodosî-zâde'nin Ölümünü de bildirmektedir. Geçen yü, Mesnevî'nin birinci kitabını Türkçeye çeviren ve dervişlerin yedi kutsal kelimesi üzerine «Nizâmın kaidelerinin Mihek Taşı»⁹⁹ adlı bir kitap yazan mistik şeyh Mehmed'in de ölümüne şâ-hid olmuştu. Şâirlerin hal tercümelerinde adlan bulunan yedi ilim adamı da bu aynı yıl içinde ölmüşlerdi. Aralarında Şeyhülislâm Deb-bağ-zâde Mehmed Efendi¹⁰⁰ de bulunuyordu. Vezir-i âzam Köprülü Hüseyin Paşa'nın Karlofça muahedesi imzaladığı yü şâirler arasında çok fazla ölüm olayı ile karşılaşılıyordu; zira' biyografi ve antolojiler bu dönemde¹⁰¹ on ikiden az olmayan şâir Ölümü kaydı vermektedirler.¹⁰²

Daltaban, Vezir-i Âzam

İmparatorluk mührü, Şeyhülislâm Feyzullah'ın tavsiyesine uyularak, vahşi Sırb, okuma yazması olmayan ye zalimliği Basra seferinde Arab başlarından ehramlar yaptığında iyice ortaya çıkan Daltaban Mustafa Paşa'ya verildi. Daltaban, ruhunun kabalığını, Basra, seferi sırasında Vezir-i âzam Köprülü Hüseyin Paşa'nın kendisine yazdığı bilgili tavsiyelerle dolu

64. Siver el memâlik, ülkelerin şekilleri; bu kltab Siver el-ekalim*i yazan yazar tarafından yazılmış olduğu in'tiba'ı veriyor, yazan Ebi Seyid Ahmed Ben Sehl, Belh-li.

III. TÜRK TARİHLERİ

65. Kunhot-ahbâr, yâni, bilgilerin mâdeni, yazan Mustafa Ben Ahmed, Âli adıyla ünlü, tam hicrî 1006 (1597) yılında yazılmıştır.

66. Dağılmanın ve irtibatın satır başlan ve masrafların ve makbuzların esasları, evvelki kitabın yazarı.

67. Sadeddin Tarihi, T.I., No. 24, kaynaklarında bahsediliyor.

68. Âşıkpaşazâde Tarihi, aynı kaynak. No. 33.

69. Ruhî Tarihi; başka bir yerde zikredilmemektedir.

70. Hacı Kalfa'nın Fezlikleri.

71. Muradnâme, Sultan Murad'ın tarihi.

72. Joannes'nin tarihinin tercümesi.

⁹⁵ Aynı biyografi eserde. 1331'inci.

⁹⁶ Safayl'nin biyografiler eseri, 313*01100.

⁹⁷ Aynı Es. 14'üncü.

⁹⁸ Kenzul - İnşa.

⁹⁹ Mazaret - Tarikat. Şeyhi biyografisi 1363'üncü.

¹⁰⁰ Şeyhî'de, No. 1342; Rıfla. No 1248; Rıza, No 1379; Vehbi. No 1392; Bahri, 1376; Cudt 130S.

¹⁰¹ Emini, Safat'de No 13; Rıza, Ayn. Es. No 108; Rasih, Ayn. Es. No 111; Feyzi. Şeyhülislam Ebussuûd-zâde, No 311; Şeyhî'de No 1273; Fethi, Safal'de; Fasih, No 122; Kaşif. Ayn. Es. 342; Manevi, Ayn. Es. No 378; Nasuhl, Ayn. Es. No 417; Resmî. Salim'ın Şairler Hal Tercümeleri'nde. No 110; Seheri, Ayn. Es. No 180; Rıfkı, Ayn. Es. No 622.

¹⁰² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/51-52

mektuba uymayı reddetmek suretiyle de açığa vurmu tu; daha doğrusu, bu mektup onun kabalı ına çok az tesir edebilmi ti ¹⁰³. Atandı ına dair Hatt-ı  erifi 'alan yeni Vezir-i  zam Daltaban Pa a, Sultan'ın yanına varmak üzere hemen yola  ıktı. K pr  'n n kendi isteğiyle makamından ayrılı ının altıncı günü ¹⁰⁴, Daltaban Pa a, Üsküdar yakınında Fe-nar Bahçesi adıyla de anılan Burun Bahçesi'ne ulaştı. Zengin hediyelerle gelen gümrük idarecisi ve selefi Köprülü'nün kâhyası kendisini orada kar ıladılar. İstanbul Kaymakamı Yusuf Pa a ona mükellef bir ziyafet verdi. Ertesi gün, İmparatorluk payitahtına adımını atmadan S. Stephano (Yeşilköy) yakınında, Boğaz'ın Avrupa kıyısındaki Florya bahçesine vardı ve oradan Edirne'ye doğru yoluna devam etti (21 Eylül 1702 - 28 Rebiülâhir 1114).

Defterdar, Reis Efendi,  avu -ba ı mesud varı ını iltifatlarla belirtmek üzere Hafsa'ya gittiler; Berlin Kütüphanesinde yer alan ve olayları görgü tanı ı olarak kaleme aldığı çok değerli imzasız tarihin yazarı da beraberlerinde bulunuyordu. Yeni Vezir-i  zam Daltaban Paşa'ya Kulelik y'e kadar refakat ettiler ve    gün sonra Edirne'ye bir fersah mesafedeki İskenderiye köyüne gittiler (25 Eylül - 8 Cemaziyülevvel); orada, Okçu  e mesi'nin sol tarafında çadırları kurulmuştu. Vezir-i  zam orada Reis Efendi tarafından muhteşem bir törenle karşılandı. Ordunun birinci derecedeki    ağası, Yeniçeriler, Sipahiler ve Silahdarlar A alan ile  eyh lisl mdın oğlu, Sultan imamı, Edirne Kaymakamı ve Sultan'ın damadı Hasan Paşa tarafından sel mlandı. İskenderiye köyünün yanm fersah öte-sinde ulaklarına kadife ve mâiyyetinin diğer bölümüne zengin kumaşlardan elbiseler giydirildi.  avu lar, alayın yürüyüş niz mım tertipleme e geldiler. Yarım fersahdan daha uzak bir mesafeden Ba  mabeyinci ve vezirler göründü; ordu kadıları ve divân efendileri Vezir-i âzami yemek yiyeceği yerde beklediler. Kaymakam, Vezir-i âzamin yanında atla ilerliyordu; alay  eyh lisl mdın çadırının önüne varınca,  eyh lisl m ve Nakib le r f çadırın halısının ucuna kadar gelerek yeni Vezir-i âzami kar ıladılar. Daltaban Pa a tören münasebetiyle konulan binek ta ma değil, boşlukta bir yerde attan indi;  eyh lisl m'ın elini öptü, Nakib le r f'ın elini kendi eli içine alarak sıktı.

Yemekten ve mutâd merasimlerden sonra, bütün hazır .bulu* nanlar  eref h 'atleri giydiler. Nakib le r f'ın, Kaymakam, Ni ancı ve divân

¹⁰³ Bu mektup Berlin Kütüphanesi Taiihin'de bulunmaktadır, f. 205.

¹⁰⁴ Vezir-i Azardık f nnf rm n n kırk gün boş  n rtı ını söyleyen Cantemir

efendilerinin törenlerde giyilmesi kaideleşmiş kavuklarının başlarında bulunmaması dikkati çekiyordu¹⁰⁵. Şehrin dışında şenlik başlıklarını giymiş olan Yeniçeriler ve subaylar iki sıralı dizilmişlerdi ve alkışlayı saraya kadar muhafızlığında bulunmak üzere bekliyorlardı. Vezir-i âzam Şenlik Sarayı'nda Sultan'ın ellerinden İmparatorluk mührünü aldı (5 Cemaziyülevvel - 27 Eylül). Şeref hil'atleri giymiş olan Vezir-i âzam ve Şeyhülislâm huzurdan çekildiler; Vezir-i âzam divân salonuna girdi. Orada ordunun çeşitli birliklerinin kurmay subayları gelip kendisinin elini Öptüler ve yükseldiği makamdan ötürü tebriklerini bildirdiler. Şeyhülislâm ve Na-kibüleşrâf, çok değerli kumaşlardan yapılmış şal denklelerini hediye olarak aldılar. Kaymakam ve Nişancıya altın dokumalı kumaştan samur hü'atler giydirildi; ordu kadısına kumaş astarlı şeref hil'ati verildi; defterdar, Çavuş-başı ve Reis Efendi'ye gözalıcı kaftanlar lâyük görüldü.

O dönemde büyük önem verilen bu törenlerden sonra, Vezir-i âzamin ilk idâri tedbiri, kendilerinden servetlerinin itirafını almak üzere, selefi Köprülü'nün kâhyasının, hazinedarının ve damadının hapse atılmaları emrini vermek oldu. Şeyhülislâmın tavsiyesi üzerine kasaplar esnafı reisi Kara Mahmud ve Şeyhülislâmın imamı Piri-zâde, Vezir-i âzam tarafından, birincisi ağır eşyalarının yanında kalan kâhyasına geçici olarak vekâlet etmek üzere kâhya, ikincisi Vezir-i âzamin imamlığına atandılar. Sultan, gözde Hadice ve Valide Sultan, Vezir-i âzama altın işlemeli samur kürkleri, kıymetli taşlarla süslü bir hançer ve koşum takımları son derece ihtişamlı bir at gönderdiler. Vezir-i âzam Daltaban Pasa, bu hediyeleri getiren Silahdâr Çorlulu Ali'ye bin duka altın ve beraberinde bulunan içoda hizmetkârlarının her birine bir kese altın ve eğlerlenmiş, kantarma takımları yerinde bir at verdi. Vezir-i âzam atandığı yüksek mevkiden Ötürü kendisini tebrike gelen sonsuz kudret sahibi Şeyhülislâmın oğlu ve şehzade hocasına ve şehzade Mahmud'un ilk defa saçının traş edildiği sevinçli haberini getiren Sultan berberine de samur kürkleri giydirdi.

Birkaç gün sonra Vezir-i âzam, oturduğu sarayda Sultan'ı karşılamak şerefine erdi; Sultan'a minnetarlığını göstermek için kendisine hediye olarak pahalı taşlarla süslü bir hançer, bir kemer, muhteşem bir hil'at, bir at, birçok şal ve darbhaneden beş kese akça sundu. Bu hediyeleri değerli bulduğunu belirtmek için Sultan, Vezir-i âzama yeni samur kürkleri

¹⁰⁵ Berlin Kütüphanesinde bulunan Tarih'm yazan iki Vezir-i âzam'ın İstanbul'da girişlerinde hazır bulunduğunu, bu iki olayda da teşrifat b*inimiyt*jı bu önemli husumu ihmal edilmiş olduğunu söylüyor.

gönderdi. Tarihçi Paul Lucas'ın bildirdiğine göre, bu tören, Vezir-i azama yirmi bin duka altınına mâl oldu. İmparatorluk ahırlarını ziyareti sırasında, Vezir-i âzam tarafından ayrıca hediyeler dağıtıldı: Kendisine zengin koşumlu bir at hediye eden Mîrahûr'a karşılık olarak, Daltaban Paşa cins bir at, mahmuzcuları için on kadife kaftan ve seyislerine beş yüz kuruş gönderdi (1 Şevval 1114 - 18 Şubat 1703). Nihayet şehzade Ah-med'in doğum haberini Vezir-i âzam'a ilk getirmiş, olan zülüflü baltacılar, yâni ak hadımlar ağası yüz duka altın ve ayrıca zengin kumaşlardan oluşan hediyelerle mükâfatlandırıldı; Vezir-i azama feh-zadenin doğumuyla alakalı haber mahiyetinde mektuplar vtrmi olan Sultan'ın nedimi Ali Ağa ve kendisini uzun Ömürler dilekleriyle selâmlamış olan çavuşlar sekiz yüz duka altını, bir at ve bir hil'at aldılar. On iki gün sonra (2 Mart 1703 - 13 Şevval 1114). Sultan kendisine bir ikindi kahvaltısı, bir halvet verdiğinde, Vezir-i âzam Sultan'a fevkalâde bir binek atı, bütün bir kese ve usûle göre baharın gelişinden ötürü kendisini tebrik eden bir mektubla bir çiçek buketi gönderdi. Baharın gelişi, Sultan bakımından son derece hoş bir hâdise idi. Çünkü-, babası merhnm Dördüncü Mehmed gibi Sultan Mustafa da ihtiras derecesinde bir av meraklısı idi ve İstanbul ile Edirne arasındaki kırlarda durup dinlenmeden av peşinde koşuyordu. Bunu gözonünde tutan Vezir-i âzam, en az üç hafta için Çorlu, Burgaz ve Kanştiran'da yiyecek satan dükkânlar açmaya itinâ gösterdi.¹⁰⁶

Giyimle Alâkalı Nizamnameler

Makamına yerleşmesinden birkaç gvtın sonra, Daltaban Paşa¹⁰⁷, Hris ti yani arın, Yahudi ve Müslüman kadınlarının giyimleriyle alâkalı bir emirname yayınladı. Hristiyanların ve Yahudilerin bundan böyle san terlik (çedik), kırmızı kumaştan veya Tatar modasına uygun olarak şeritlerle süslü kalpaklar giymeleri yasaklandı; ayaklarını ve başlarını ancak siyah deri ve siyah kumaştan yapılmış çedik ve başlıklarla örtmeleri emredildi. Karaboussa'yı Türklere teslim eden ve o zamandan beri Bâb-ı Âli tarafından kendisine belirli bir aylık bağlanan Venedikli hâinin tercümanı, san çedik giymeye devam ederek bu emirnameye aykırı hareketten ilk dayak cezasına çarptırılan kişi. oldu. Geniş ve bol elbiseler giyecek yerde bu son

¹⁰⁶ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/52-55

¹⁰⁷ Prens Mehmed Giray'ın yazdığı Kınım Tarihi'nde, f. 115, Daltaban Paşa için (Sirbol-asl) yani (kaba Sırb) deniliyor.

zamanlarda vücut şekillerinin zarafetini göstermek maksadıyla dar elbiseler giyen ve yüzlerini yan gösterecek ince ipeklilerle örten Müslüman kadınlarına gelince, bunlar evvelce olduğu gibi geniş elbiselerini giymek ve yüzlerini kalın bir tül kumaşla örtmek¹⁰⁸ (6 Kasım) zorunda bırakıldılar.

Diğer taraftan o »""m kadar törenlerde mücevveze veya üstüvane biçimi kavuklar giyen vezirler ve diğer divân efendileri, kallavi yâni alt kısmı şimdiye kadar Özellikle vezir-i âzamlara mahsus altın şeritlerle süslü ehlâm şeklinde kavuklar giymek müsaadesini elde ettiler. Kaymakam ve Nişancı Paşa'nın da, kendisi gibi, divânda saten astarlı, üstü Nikdeh ipeklisinden bir samur kürk giymelerine izin verdi. Vezir-i âzam Daltaban Paşa, vezir-i âzam kılık kıyafetiyle âlâkalı bu emirnameden daha faydalı başka tedbirler de aldılar.¹⁰⁹

Malî Tedbirler

Bunların arasında İmparatorluğun eyâletleri dışında silâh taşıma yasağını, çavuşların, vakıfların veya din adamlarının kayıtları üzerinde kontrolünü gümrük tarifelerinin ve birliklerin¹¹⁰ ücretlerinin muntazam

¹⁰⁸ Defterdar Tarihi, 405. Berlin Kütüphanesi Tarihi, f. 101 ve Paul Lucas, s. 414. «Yayınlanan bir emirnameyle Türk kadınlarının tarpuş (Suriye tarzı uzun kırmızı renkli başlıklar) giymeleri yasaklanıyordu: kadınlar» yüzlerini, burunlarına kadar inan bir peçe ile örtmeleri ve arkadan kalçalarının jruvarlıklığının görttüm«n«ti için bol »ketler ftymtleri •mredliiyortlu.

¹⁰⁹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/55-56

¹¹⁰ Berlin Kütüphanesi elyazmaları, No. 75, 1 195. Ücret 2438 keseye yükseliyordu: kese 5,000 kuruş, tahminen. Bu para aşağıdaki şekilde taksim edilmiş oluyordu:

Yevmiye alan kimseler
Yeniçeri ve emekli,
Emekliler Ağası
Tüfek taşıyıcı
İstanbul Acemioğlanları
Baltacılar ve aşçılar
İmparatorluk bahçesi bakıcısı
Diğer bostancılar
Edirne bostancıları
Gelibolu »
Sipahiler
Silâhdarlar
Sipahiler, silâhdarlar
ve dört bölük birarada
Sağ cenah ulufecileri
Sol cenah t
Sağ » Gureba
Sol » »
Cebeci
Topçu
Top arabacısı

Saray sancakçıları		
Divân sakaları		
Saray aşçıları		
Saray çamaşırcıları		
Zanaatkarlar		
Çadır kurucular		
İmparatorluk mutbağı		
Saray seyisleri		
Deve yedicileri		
Emekli ağalar		
Müteferrika		
18.420	221,251	
14.928		
41		
1,820	7,8111/2	
613	1,4411/2	
1,912	18,4121/2	
2,207	6,2941/2	
792	4,598	
150	300	
2,093	229,843	20,340,928
6,875	227,225	20,100,442

664 kese

175	4,769	422,052
155	4,168	365,321
159	5,92	524,451
190	5,180	
2,467	34,886	6,174,882
1,269	16,857	2,985,683
470	6,478	1,146,604
107	1,329	255,232
55	262	46,462
104	632	110,270
55	154	27,346
252	1,100	198,052
871	5,312	940,224
1,252	4,800	849,600
1,294	8,395	1,485,914
G26	3,812	674,724
63	9,040	1,696,280
444	7,406	1,568,062

Emekliler	282	5,118	917,063
TViire sekreterleri	3	47	8,460

ödenmesinin düzene bağlanmasını saymak yerinde olur. Yasağı hiçe sayarak Karadeniz kıyılarına gülle ve bombalar taşımış olan birkaç şaykaya¹¹¹ elkonuîdu ve Boğaziçi hisarı kumandanı azledildi. Nihayet, Vezir-i âzamin emirnamesine tam riâyet ettirmek maksadiyle, karşı çıkacak olanları teslimde zorlamak veya denizin dibini boylatmak üzere, Boğaziçi hisarlarına yirmi top ve yirmi balyemez gönderildi. Vahim bir suistimâle hâlâ reform deniliyordu: Bâb-ı Âli'de ücretli olarak kullanılan çavuşların sayısı yavaş yavaş bine kadar yükselmişti; bununla beraber, sarayda faal hizmet görenlerin sayısı sadece elli 'idi. Vezir-i âzamin emri üzerine çağırılan Çavuş-başı, listede kayıtlı bulunmayanları veya faal hizmet görmeyenlerin not edilmeleri ve kontrolde çizilmeleri talimatını aldı. Kanunî Sultan Süleyman tarafından camilere vakfedilen emlâkin idaresi Vezir-i azama aitti. Daltaban Paşa, Sultan'a gönderdiği bir tezkirede (rapor), son zamanlardaki kötü bir idarenin bu emlâkin gelirinin düşmesine sebep olduğunu bildirdi; bu neticeyi, Mekke ve Medine vesikalarında muhafaza edilen diğer dönemlerin hâsılatını gösteren kayıtların mukayesesinden çıkarmıştı; dinî emlâkin bu durumunu düzeltmek için, günde otuz altı akça tahsisatla elli memurun «tınmaı gerekliydi; bunlar tahsisatlarını, Ölümlelerinden soma Öçte ikisi hazîneye intikal etmek şartıyla ömürleri boyunca alacaklardı; ayrıca, vakıflar müfettişinin ve âmmes su ve yapı müfettişlerinin ön müsaadesi alınmadan binaların büyük çapta tamirleri işlerine girişilmeyecekti.¹¹²

Sofra zabıtları	12	450	101,700
Divân katipleri	76	1.575	281.846
Hazîne mülâzimleri	■54	1,355	240,730
Snrny avcılar	7	140	25,200
Çnvuşlar	9R1	14.040	2.432,891
Üzengi ağalan	102	6,640	1,195,500
Snrny doktorları	33	811	145,546
Saray müezzinleri	14	229	38,676
Dış hazinedarlar	İR	439	77.834
Birlik muhafız mızraklıları	61	1,740	155,552
Şahinci lor	n	3 3	5,940
İmparatorluk tersanesi	»	6,5711/2	1,172,808

¹¹¹ Şayka, fcaçakçdann v» daha ziyade Rusların kıyı yağmalarında kul-fanrf.«y. sttratü, küçük Ur gemi tipi (Ç.N.).

¹¹² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/56-57

Kaçak Hasan Cezaya Çarptırıldı

Vezir-i âzam bu işleri yaparken intikamlarını da sırasıyla almaktan geri kalmıyordu. Selefî Köprülümün kâhyası Hasan Paşa?-ya, uygulanması görevi Bayram Ağa'ya verilerek, Paşa'nın valiliğinde bulunduğu Şehrzor'a bir idam hükmü gönderdi. Fakat, bu türlü işlerde kullanıldığını bilen Hasan Paşa Bayram Ağa'dan şüphelenerek, onu, kendisi için kullanmak üzere hazırladığı iple boğdurdu ve başını Edirne'ye yolladı; sonra kendisinin varlığından en az şüphe edilecek olan yere, İstanbul'a kaçtı; İstanbul'da, Şehrzor Valiliğine atandığında olduğu gibi bıraktığı kendi harem dâiresinde saklandı. Bununla beraber, Vezir-i âzam tarafından basını getirecek olana mükâfat vaadedildi ve o zamandan beri kendisine firari, kaçak lâkabı takıldı. ¹¹³

Ermenilerin Uyanışı

Aynı döneme doğru, Ermeni Patriki Avilettis Katolik vatandaşlarına işkence ediyor ve onları bodrumlarda hapsediyordu. Davranışının müstebidce oluşu yüzünden İstanbul'dan Edirne'ye getirtildi, Vezir-i âzam onu dâiresinden içeri girerken görünce öfke ile haykırdı: «Köpek, tebalarını hapse atmak hakkına yalnız Sultan'ın sahip bulunduğunu bilmiyor musun?» Kendi öfkesinin sesinden başka bir şey dinlemeyerek Ermeni patriğini hapse attırdı, fakat Şey-hülislâm'ın şefaati yüzünden hapse attırmasıyla salıvermesi Tair oldu. Bununla beraber, adama kurbanlar gerektiğinden, en zengin Ermenilerden dördünü kalyonların kürek çekme yerine zincirletti. O sırada görülen bir ay tutulması, Ermenilere bu işkencenin önceden haber verilmesi gibi geldi. Bu hâdisede bir büyüün tesirini görece kadar hâlâ bâtil inançlara bağlı bulunuyorlardı. Eski Romalıların ay tutulmalarının haber verdiği felâketleri borazan ¹¹⁴ ve boru sesleriyle önleyebileceklerim ümit etmeleri gibi, tencere kapaklarını vurup felâketin tesirlerini uzaklaştıracaklarını umuyorlardı.

Bu döneme doğru, patrik Supi'den Ermeni kiliselerinde Türkçe vaaz vermek müsaadesini almış olan Cizvitler, Katolik ¹¹⁵ olmayan Ermenilerin öfke duymasına yol açtılar. Bunların ileri gelenleri ve Başpiskopos Ephraim başlarında olduğu hâlde, Katolikler ve bizzat patrik hakkında şikâyetle

¹¹³ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/57

¹¹⁴ Tadt. afin. I. 38.

¹¹⁵ La Môtaye. I, i. 299, cizvttlerin bu vesileyle Ermeni katollkları lehinde yayınlan muhtıradan bahsediyor.

münhal makam ortaya çıktı; bu Evliyâ'nın ünlü seyyah Evliya Çelebi ile bir yakınlığı yoktu, ancak bir zamanlar onun öğrencisi olmuştu. Aynı zamana doğru, sarayın tanınmış ve nüfuzlu vaizi Vâni Efendi'nin eşi, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin kayınvalidesi, dindar ve bilgili bir kadın olan Ummetul Cebbar, yâni kâinata hükmedici hükümdarın anası, seksen beş yaşında vefat etti. Bu hanım, Kur'an ve inandırıcı rivayetler (itibârlar) konularında kocası ve damadı ile ilahiyat ilminde münakaşalara girebilecek kadar bilgiliydi; namazlarını kılmak için geceleri beş kere uyanacak ve beş günde bir hatim indirecek ölçüde dindardı. Cenaze töreninde, Şeyhülislâm, Vezir-i âzam, nakîb, Anadolu ve Rumeli kadiaskerleri ile büyük ulemâ, Edirne'de revakmin altına gömüldüğü Taşlık Camiine kadar tabutunun arkasında yürüdüler. Kısa bir zaman sonra, I. Ahmed döneminde büyük şöhrete sahip Karabaş Ali'nin oğlu şeyh Mânevi de hapishanede öldü: Tabîî ölümü, karısını öldürerek hakettiği idamın Önüne geçmiş oldu.¹¹⁹

Birçok Hisarın İnşası

Fakat etrafında bu ünlü şahsiyetler Öldüğü sırada, Kırım'da cereyan eden çok büyük ehemmiyet taşıyan hâdiseler, Vezir-i âzamin bütün dikkatini kendi üzerlerinde topluyorlardı. Bu olaylar, ayrıca, Vezir-i âzamin düşüşünü hazırlamakta yardımcı oldular. Daltaban Paşa, Vezir-i âzam olmasından pek az gün sonra İstanbul'a gelen Rus elçisine fazlasiyle barışçı niyetler taşıdığını ve İmparatorluğun Rusya sınırının yönünde mevcut savunma vasıtalarını arttırmayı düşünmediğini açıklamış bulunduğu halde, savaş istiyordu. Bu niyetinin açığa vurulması sayılabilecek teşebbüslere de girişmişti. Kerç Boğazının girişinde Akınüburnu denilen noktada, yerleştirilecek obüslerin mermileri suyun sathını tarayacak ve Rus gemilerine kanalı kapatacak bir hisar inşâ ettiriyordu. Bu hisarın yapımını hızlandırmak maksadiyle ihtiyaç duyulan demiri Samankow'dan getirtti; Eflak ve Boğdan prenslikleri marangoz ve duvarcı göndermekle mükellef tutuldular; yapı için gerekli kereste Çerkeeler ülkei

(Tscherkassie) ve Sinop'dan çekildi; geri kalan malzemeyi¹²⁰ İstanbul sağladı.¹²¹

¹¹⁹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/57-59

¹²⁰ Raşid. I, f. 266. Defterdar Tarihi. I, f. 402. Rami Paşa Tarihi, 153, 172, 227, 300, 552, 553, 565. sayfalarında bu inşaata ait kararlar veriyor. Berlin Kütüphane tarihine de MV^ı?: f. 224.

¹²¹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/59-60

Kırım Karışıklıkları

Diğer taraftan Polonya ve Rusya'yı hedef alan akınlarına mümkün olduğu kadar kısa zamanda başlamaktan başka bir şey düşünmeyen Kırım Hanı Devlet Giray, Rusların büyük ölçüde silahlandıklarına dâir Bâb-ı Âli'ye birbirini peşi sıra tezkireler (raporlar) göndermişti. Bu tezkirelerde verilen haberler hemen dâima uydurma idi. Bu sıralarda, kalagay (veliahd) Saadet Giray, bir Tatar kuvvetinin başında, birden bire Besarabya'da görüldü. Bu eyâlete girince Özü (Oczakow) Valisi Çelebi Yusuf Paşa'ya Rusların ¹²² bir filoyu silahlandırıdıklarına ve birçok kale inşâ ettiklerine dâir bilgi verdi. Edirne'de bu konuda sorguya çekilen Çar*ın elçisi," Potkal Kazaklarını itaat altında tutmak için inşâ edilen kalenin Perekop'-dan kırk fersahtan fazla mesafede olduğunu ¹²³, hükümdarının Azak denizinde on ikiden fazla savaş gemisi bulunmadığını ve zâten bun> lan da, istediği takdirde, Sultan'a hemen satabileceği cevabını verdi. Elçinin bu sözleri Kırım Hanının azledilmesi neticesini getirdi.

Bâb-ı Âli onun yerine damla illetine tutulmuş bir ihtiyar olan babası Selim Giray'ı dördüncü defa Kırım Hanlığına atadı (6 Şaban 1114 - 26 Aralık 1702). Daltaban Mustafa Paşa, bu vesileyle, kendisini Yeniçeri ağalığına tâyin ettirerek, büyük ikbâlinin, vezir-i âzamlığının ilk adımını attırmış olan ihtiyar Selim Giray'a minnettar görünmek istedi. Selim Giray bir saray arabasıyla Edirne'ye götürüldü; Vezir-i âzam onu, yapılması âdet olan törenle, bir kapa-niça (devlet paltosu), bir sorguç, bir kalpak, bir ok muhafazası ve bir yay, pahalı taşlarla süslü bir kılıç vererek Kırım Hanlığı makamına oturttu. Ayrıca, Selim Giray, Hanlığa tâyin hediyesi adıyla iki bin duka altını aldı. En küçük oğlu Kaplan Giray vezir (nured-din) ve üçüncü oğlu Gazi Giray kalagay (veliahd) makamına getirildi. Fakat, azledilen han, Devlet Giray Bâb-ı Âli'nin kararlarına boyun eğmeyi reddederek kardeşi Sâadet Giray'ı, Yusuf Paşa'nın kendisine ve ayaklanan Nogaylara karşı savunduğu Akkerman ve İsmail'e gönderdi. Sultan, on Yeniçeri alayı ile bin beş yüz levendi acele Yusuf Paşa'nın imdadına yolladı ve Balkanlar ötesinde bulunan memleketlerde, Silistre ve Nicopoîs Paşalıklarında seferberlik emretti; aynı zamanda Rumeli Beğlerbeyine Valona, Delvino, Akhri-da, JJbasan,

¹²² Hanın yalan beyanları prens Mehmed Giray'ın tarihinde açıklanmıştır, f. 114.

¹²³ Bazı Osmanlı tarihlerinde bu uzaklık mesafesi Kırım'dan itibaren gösterilmektedir. Arada pek büyük fark bulunmadığı söylenebilir (Ç.N.).

Yanina ve Skutari'den toplayacağı kuvvetlerle, Selanik Valisine de kendi kuvvetleriyle Oczakow Valisi Yusuf Paşa'nın yardımına uçarcasına bir süratle varmaları bildirildi. İtaatini bildirmeye zorlamak üzere Devlet Giray'a yazılar gönderilmesi de ihmâl edilmedi.

Bu sırada İstanbul'da Nogay Tatarlarının akınından endişe duyuluyorsa da, Avusturya ve Rusya'ya karşı yeni bir savaş ihtimâli düşüncesi karşısında korku geçiriliyordu. Zira, İmparatorluk içinde harekete geçirilen düzenli birliklerin Nogay ve Kırım Tatarlarını itaat altına almak bir mesele iken, iki çok kuvvetli sınır komşusu devlete, Avusturya ve Rusya'ya karşı bir şey yapılamayacağı söylentileri genellikle yaygındı. Bu söylentiler aslında bir gerçeğe dayanıyordu. Vezir-i âzam Daltaban Mustafa Paşa, kendisinden bu konularda kesin sözler duymak isteyenlere: «Tatarlardan bir şikâyetimiz yok, onlarla mutabıkız» diyor ve yakınlarına kendisim Budin (Ofen) fâtihi olarak gördüğü rüyasını anlatıyordu. Mâiyyetinden kişiler de yüksek sesle: «Paşamız savaştacak ve zafer bizim saflarımızda kalacak!» diye tekrarlıyorlardı. Bununla beraber, savaş tasavvurları, bunları bir fetva ile meşrulaştırmayı reddeden Şeyhülislâm'ın ve Skarlat-zâde Maurocordato'nun ve onunla birlikte Karlofça muahedesini neticelendirmiş olan Rami Paga'nın şahsında şiddetli bir muhalefetle karşılaştı. Bu muhalefeti ortadan kaldırmak isteyen Daltaban Paşa, tertiplemek istediği bir ziyafette Şeyhülislâm'ı zehir-letmekten daha iyi bir çâre bulamadı ¹²⁴. Fakat, Daltaban Paşa'nın. bu tasavvuru kâhya İbrahim tarafından açıklanmış olduğundan, Şeyhülislâm tedbirlerini aldı ve önünde bulunan zamandan, şahsında müşterek düşmanlarını tanıdıkları Daltaban'a karşı Rami Paşa ve Maurocordato ile bir ittifak oluşturmuş bulunmaktan yararlanarak her üçü Sultan'ın huzuruna çıkıp, Daltaban Paşa'yı bir zehirli ve şimdilik adından bahsedilen savaşın başlıca kışkırtıcısı olarak anlattılar. ¹²⁵

Daltabanın İdamı

Daltaban Paşa, bir müddetten beri Sultan'ın düşüncesinde bir düşman görüntüsündeydi. Mizacının zorbacı oluşu, kabalığı, yordakçılarını ehil olmadıkları işlerin başına getirmek teklifiyle birleşerek, Sultan'da Vezir-i âzamına karşı bir tedirginlik uyanmasına yol açmış, her vesileyle

¹²⁴ Candemir, L. IV. s. 106 ve 107. Kının Tarihi, yazar prens Mehmed Gir ray da ba görüştedir, f. 11».

¹²⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/60-62

Şeyhülislâm ve silahdân hor görücü bir tavır takınması ruhlarında gün ışığına çıkmak için vesile bekleyen bir kinin dogmasına sebep olmuştu. Bu vesile, Daltaban Paşa'nın cinayet işlemek tasavvuruyla ortaya çıktı. Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, Rami Paşa ve Maurocordato, Sultan'a, Daltaban Paşa idarenin başında kaldıkça Kırım'da sükûn tesisine imkân bulunmadığını anlattılar. Taraftarlarını kandırmak için Devlet ve Saadet Girayların etrafa Vezir-i âzamin da kendileriyle beraber olduğu görüşünü yaymış olmaları onların bu görüşlerini doğruladı. Bu konuşmaların peşinden, II. Mustafa, Daltaban Paşa'yı saraya davet ettirdi, aynı zamanda Rami Paşa'ya Daltaban Mustafa Paga'nın sarayına gitmesi için gizli bir emir verildi. Vezir-i âzamin sarayında, Rami Paşa'ya, Daltaban Paşa'nın Sultan'ın davetiyle Sultan'a gitmek üzere çıktığını bildirdiler. Rami Paşa'nın saraya gönderdiği haberci dönüşünde, kendisine Sultan'ın, Daltaban'dan geri aldığı İmparatorluğun mührünü getirdi (24 Ocak 1703 - 6 Ramazan 1114) ¹²⁶. Daltaban Paşa vakit kaybedilmeden sarayın iki kapısı arasındaki cellâd dâiresine hapsedildi ve üç gün sonra, ancak dört ay kaldığı ¹²⁷ Sadâret makamının bedelini başının uçurulması suretiyle ödedi.

Gregorienlere Karşı Hareket

Banş taraftarlarının en belirli dayanağı olan Eyûplü Rami Meh-med Paşa devletin idaresini omuzlarına alınca, her şeyden önce, içeride düzeni tesis etmek ve dışarıda sükûneti, banşı sürdürmeyi başlıca görev bildi. Vezir-i âzamlık makamına getirildiği öğrenilir öğrenilmez Nogay Tatarlarının isyanı durdu. Mübalağalı haberler, Vezir-i âzami, cezalandırmak üzere on bin Yeniçeri ve beş bin gönüllünün başında harekete geçmiş durumda gösteriyorlardı. Sabık huri ve kalagay, Devlet Giray ile Şahin Giray Kuban'a doğru kaçtılar ve orada Çerkeslere¹²⁸ sığındılar. Özü (Oczakow) Valisi Çelebi Yusuf Paşa, birlikleriyle Nogaylann üzerine yürüdü; Nogayla-rın topraklarında geçirdiği üç ay boyunca, onlara karşı fazla sert davrandı; onları altı yüz kese vergi ödemekle yükümlü tuttu; her aileye on okka has

¹²⁶ Eyûb'lü Rami Mehmed Paşa'dan bahseden Osmanlı tarihlerinde kendisinin askerlikle alakası buhmTPwntasına mukabil aydın, kurnaz ve kabiliyetli bir siyaset adamı olduğu kabul edilmektedir. Nitekim, bu meziyetlerini Karlofça Barış Konferansında isbatlamış ve haklı bir şöhet kazanmıştır (C.N.).

¹²⁷ Daltaban Mustafa Paşa'nın Sadaret sûresi Hammer'in kaydettiği gibi 4 ay değil, Osmanlı kaynaklarına göre 4 ay, 20 gün sürmüştür. Bir Vezir-i azam'ın icraatının genişlik vb teslîiUi&i gûzönünde tutulursa, belirtilmeyen bu sürenin önemli olduğu inkar edilemez (C.NJ).

¹²⁸ Berlin Kütüphanesi Tarihi, f. 215. Prens Mehmed Giray'ın Tarihi, f. 118. Prens tarihini yazdığı sırada. Devlet Giray Karvarta'da bulunuyordu. Raşid, I, f. 272; Sebesseyar.

un, on okka arpa ve bir öküz vermek mecburiyetini getirdi. Bu tedbirleri ve icrââtı da yeterli bulmayarak, Tomo-rova, İsmail ve Kilia ¹²⁹ şehirleri dolaylarını tahribeden ve yağmalayan Tatarların buralardan aldıkları bütün mallan sahiplerine geri verdirmek üzere Babadağı, Kilia, İsmail ve Akkerman kadıları, molla ve müftülerinden oluşan bir komisyon kurdu. Tatarlar arasında asayiş geri gelince, yeni Vezir-i âzam, yıllardan beri âsi durumunda bulunan, her türlü vergiyi vermeyi reddeden Mingreli ve Goriel halkının nüfusunu zoraki muhaceretlerle azaltmayı ve kervanları yağmaladıktan sonra bunlarda bulunan tüccarları esir durumuna düşüren Abazalan cezalandırmak istedi. I. İbrahim döneminde yedi Paşanın Mingreli'ye yapmış oldukları son sefer üzerinden elli yedi yıl geçmişti; Erzurum Valisi Köse Halil Paga, âsilere, Trabzon, Çıldır ve Erzurum'dan hareket ederek üç ayn yönden hücum etmek için birçok paşa ve çok sayıda beğlerle sefere çıktı ¹³⁰.

Hudutların Tayin Ve Tesbiti

Karlofça barışı üzerinden beş yıl geçmiş, fakat Polonya ve Rusya ile sınır belirlemeleri kesin bir düzene bağlanamamıştı. Bu konuda büyük zorluklar bilhassa Avusturya karşısında başgöstermiş-ti. Karlofça barışının imzalanmasından üç ay sonra, sınırların karşılıklı tesbitini konu edinen bir ön anlaşma ¹³¹ yapıldı, sonraki yıl genel sınırlandırma anlaşması ¹³²; sonra Syrmie sınırına, Bosna ve Hırvatistan ¹³³ Transilvanya ve Banat ¹³⁴ sınırları ile alâkalı kural anlaşmaları içine alan anlaşmalar imzalandı. Bâb-ı Âli o sırada yalnız Venedikle arasındaki sınır meselesini kesin bir çözüme bağladı.

¹²⁹ Raşid î, I. 275. Rami'nin İnş&'sında Vezir-i azam'ın Kırım Hanı Selim Giray ve özü Valisine yazdığı mektupların büyük bir kısmı bulunmaktadır.

¹³⁰ Raşid, I, f. 275 ve Berlin Kütüphanesi Tarihi, seferde kumanda edilen birliklerin sayılan bakımından birbirlerini tamamlıyorlar: I. Batum ve Gonia'dan hücum eden seraskerin kumandası altında, Trabzon Beğlerbeyi, Karahisarşarki sancakbeği, Gonia beti; beş Yeniçeri alayı, 200 cebeci, 100 topçu. 50 top arabacısı, 2 kadirga, 40 galyot. —II. Çıldır tarafından Çıldır Beglerbeyi Ahiska Yeniçerileri, 300 gönüllü, Khartvis, Ardemiş, Azazur hisarları muhafızları, Şuşşad, Olti, Leva-ne, Bartekrek, Ardihan, Petek, Makhcil, Postşu. Sufla. Aştère, Altun-kale, Akhelek, Keskim, Hadjerk, sancakbeğleri-, Kars Beglerbeyi ve tüfekçiler ile Keçvan, Mefrid, Kağızman tüfekçileriyim Serşad ve Kule sancakbeğleriyle hücum ediyordu.— m. Erzurum tarafından valinin kahyası Pasin, Hınıs, Mecnekert, Malazgird, Kozcan, Tekman, Şelve, Seyfi. Mamrevan, Bayezid, Eleşkirt sancakbeğleriyle saf kurmuştu.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/62-63

¹³¹ 25 Nisan 1700.

¹³² 5 Mart 1701

¹³³ 12 Mart 1699

¹³⁴ 2 Aralık 1700.

İmzalanan anlaşma gereğince Novi sınır şehri ¹³⁵ ilân edildi. Karışık olduğu kadar da uzun süren bir mesele Polonya Ens-titüsü'nün ¹³⁶ kurucusu Marsigli'nin başkanlığında neticelendi ve Bâb-ı Ali de Viyana'daki elçilik görevinden dönüşünde Temeşvar Valiliğine gönderdiği İbrahim Paşa'yı müzâkerelerde vazifelendirmekle gereken itinâyı göstermekten geri kalmamıştı.

Avusturya elçisi kont Oettingen, İstanbul'dan ayrılırken temsilci olarak payitahtta elçilik kâtibi Talman'ı bıraktı. Talman, Bâb-ı Âli'ye Toekoeli'nin yalnız Transilvanya'dan değil, hattâ İstanbul'dan da uzaklaştırılmasını ve Nicomedi dolaylarında bir çiftliğe sürülmesine karar verdirmeyi başardı. Venedik sınırlarının tesbiti, Almanya İmparatorluğu ¹³⁷ sınırının da belirlenmesiyle tamamlanmıştı. Polonya sınır meselesinin çözümlenmesine gelince, ancak 1703 yılı Ekim ayında netice alınabildi. Bunda da, Bâb-ı Âli'nin evvelce Polonya kralı olarak tanıdığı, kendi adım taşıyan babası hazinedar Raphel de Wieniawa Lesczynski'nin gayretlerinin tesiri görüldü ¹³⁸. Rusya ile Bâb-ı Ali'nin kesin sınır anlaşmasını imzalamalarından önce iki geçici anlaşma imzalandı ¹³⁹. Bu geçici anlaşmaların birincisinde —ki 1704 Ekim tarihlidir— Rus komiseri ile Osmanlı komiseri Mehmed Efendi iki imparatorluk arasındaki sınırın Suliva nehriyle belirleneceği kararına vardılar; 22 Ekim 1705 tarihli ikinci geçici anlaşmada ise Doğu'da değişmez sınır olarak Dnieper nehri gösterildi. İki komiserden alınan talimat, Kırım Ham, Özü Valisi ve Mehmed Efendi arasında son derece sür'atli yazışmalara yol açmıştı ¹⁴⁰.

Rami'nin İdaresi

Vezir-i âzam Eyûplü Rami Mehmed Paşa, kendisinden öncekinden bir evvelki vezir-i âzam Amca-zâde Köprülü Hüseyin Paşa gibi, idârçde bir

¹³⁵ 12 Ağustos 1703.

¹³⁶ Vezir-i azam'ın bu meseledeki aracılığından ötürü teşekkür etmek Üzere İngiliz elçisi Sulton'a yazdı* mektup Rami'nin İlaş'a'sında bulunmaktadır. No 45.

¹³⁷ Rami'nin İnşâ'sında, Venedik'le smırlann belirlenmesi konusunda Ve-zir-i azam'ın Bosna Valisine yazdığı birçok mektup bulunmaktadır, Bakınız: No 152, 153, 154. 211. 230. 34a

¹³⁸ Baron Thugut tarafından gönderilen şuur belirlenmesi *wi»ym—p 4 Ekim 1703 tarihini taşıyor. Ratt, I. f. 255.

¹³⁹ 22 Ekim 1705 tarihlidir. Martens'e betiniz.

¹⁴⁰ Rami'nin İnşâ'sında Adjou Valisinin özü Valisi ve Kırım Hanına yazdığı mektuplar bulunmaktadır; benim İnşâ'mda Potkal Kazaklarına karşı bir şikayetname ve Özü Valisine birçok mektuplar vardır.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/64-65

reforma ihtiyaç duyulduğuna iyice kanaat getirmişti ve zâten dahilî idarenin birçok dallarında hizmet vermiş bir devlet adamı olarak meseleleri çok iyi biliyordu. Bilgilerinden de yararlanarak, bütün fâaliyetini bu projenin tatbikine vakfetti. Her şeyden önce Doğu'daki ve Batı'daki sınır kalesi kumandanlarının otoritelerini genişletmeyi düşündü. Bu yolda icrâât olarak Bağdad ¹⁴¹ Valisine asker sayısı bakımından yüksek bir milis (gönüllü) birliğini silah altında tutması ve iaşesini sağlaması için üç yvz elli kese para gönderdi; bu kuvvet âsi Arap aşiretlerine karşı kullanılacaktı. Vidin ve Temeşvar'da, o zamana kadar vezir-i âzamların ocaklı yahut teb'anın miras yoluyla sahip bilindikleri saraya ait emlâkin faydalanılma şeklini değiştirdi; bu tedbir çifte yarar sağladı: O zamana kadar bu şehirlerin arazi vergilerinden temin edilen askerî birliklerin ücretlerinin Ödenmesi düzene sokuldu ve son savaşların nüfuslarını garib bir şekilde azalttığı Banat ve Temeşvar halkını sayıca arttırdı.

Bu kararnamenin yayınlandığı yıl içinde sekiz binden fazla teba-mn gelip yerleştiğini görmek Vezir-i azama memnunluk verdi. Bosna birliklerinin dört milyon akça (otuz üç bin üç yüz altmış üç kuruş) ¹⁴² tutan ücretlerinin, hazineye yükleyecek yerde, sarayın bu eyâletdeki arazilerinden ¹⁴³ alınması yolunda Bosna Valisine gönderdiği bir kararnama ile emir verdi. Aynı zamanda Belgrad ve dolaylarındaki palangaların muhafızlarının iki yüz altmış üç bin kuruş tutan ücretlerinin civardaki şehirlerin mukataa ¹⁴⁴ vergilerinden karşılanması kararını verdi. Vezir-i âzam Rami Paşa, donanmanın gelir ve giderlerini düzene koymak için Kapdan-ı Derya ile tersane kâhyasını Edirne'ye çağırdı; o zamana kadar memur ve müstahdemlerin hakları sayılan hesap dışı gelirleri hazîneye devredildi ¹⁴⁵.

Son zamanlarda bir samur kürkü bin beş yüz kuruşa ve yevmi kuruşa aldıkları bir kakım kürkü elli, hattâ yüz kuruşa satan kürk tacirlerinin aşın

¹⁴¹ Bagdad Valisine gönderilen memleketin idaresiyle alakalı mektuplar Rami'nin İnşa'sında bulunmaktadır, 23. 24, 55, 60. 70. 162; ve diğerkleri. No 127, 157, 637. Mısır Valisine gönderilmiştir ve Mekke'nin iasesiyle

¹⁴² Berlin Kütüphanesi Tarihi bir kuruşun 160 akçadan hesaplandığını bildiriyor.

¹⁴³ Bosna arazi vergisi tutan: 15,466,695 kuruş. Ragusa gümrük geliri 1.315,750 Sava gümrüğü » 2.528,348 Bosna vergi geliri 12,095,448 Ouskouh arazi vergisi 9,409,550

Yekûn 40,814,689 kuruş

¹⁴⁴ Berlin Kütüphanesi Tarihi, f. 225. Belgrad garnizonu 5610 asker, günlük ücret tutan 66.475 akça; palangalarda asker mevcudu 5944 günlük ücret tutan 62,456 akça. Bu akçalar arazi ve hayvan vergileriyle gümrüklerin gelirlerinden sağlanmıştır. Belgrad, Porits-cba, Niş, Şe-hirköy, Semendere gümrük ve hayvan vergileriyle Rahova ve Nico-. polis çingenelerinden alınan vergilerin alman ondalıklardan oluşmuştur.

¹⁴⁵ Raşid, I, t. 214; Rami, tnşa. No 164, bunlarda bulunan bir mektup donanmanın üstelini, durak yerlerini belirlemektedir.

fiyatları, aynı zamanda en az değerdeki kürkleri de içine alan bir tarife ile tesbit edildi¹⁴⁶ Edirne polisi de Vezir-i âzamin dikkatini çekti. Bu payitahtın umumî kadınları için bir kararname yayınlandı. Bendler vasıtasıyla şehire verilen suyun şebeke bakımından islâhı için emirler verildi. Vezir-i âzam, kötü yoldaki bütün kadınların listelerinin düzenlenmesi ve bunların muhafaza altında Rodosto ve Malkara'ya sevkedilmeleri hususunda Yeniçeri ağası ile Bostancı-başısı görevlendirdi. Bir başka emirname ile Mısır'dan kaçan bütün askerler Edirne'ye sürgüne gönderildi. Kanunî Sultan Süleyman, saltanatı döneminde Surkhanlı sularını Edirne'ye getirtmişti; kaynağı şehirden beş fersah mesafede bulunan bu sudan İstanbul'a da

¹⁴⁶ Berlin Kütüphanesi elyazması, no. 75, 225-227. sayfalar o dönemde geçerli olan kürk fiyatlarını veriyor
Birinci kalite samur kürkü sırtı 100 kuruş; İkinci kalite, 800 kuruş; üçüncü kalite, 700 kuruş; dördüncü kalite, 500 kuruş. — Samur kürkü başı, 2 parça birinci kalite, 450 kuruş; ikinci kalite, 450 kuruş; üçüncü kalite, 250 kuruş; — Samur ayaklan, 120 parça birinci kalite, 120 kuruş; ikinci kalite, 100 kuruş; üçüncü kalite, 85 kuruş; dördüncü kalite, 70 kuruş. — Samur kuyruğu, 120 parça, 1000 kuruş. — Anadolu vaşağı, 72 parça birinci kalite, 450 kuruş; İkinci kalite, 450 kuruş; ikinci kalite, 350 kuruş; üçüncü kalite, 100. — Rumeli vaşağı, 72 parça birinci kalite, 130 kuruş; ikinci kalite, 70 kuruş; üçüncü kalite 45 kuruş. - - Vaşak ayağı 30 parça birinci kalite. 22 kuruş; ikinci kalite. 18 kuruş; üçüncü kalite, 15 kuruş. — Kakım, 150 parça, birinci kalite, 45 kuruş; ikinci kalite, 40 kuruş. — Rusya tilkisi, 20 parça, birinci kalite, 45 kuruş; ikinci kalite, 40 kuruş; üçüncü kalite, 35 kuruş. — Beyaz boyunlu Rusya tilkisi, 200 parça, birinci kalite, 100 kuruş; ikinci kalite, 80 kuruş. — Moskova kırmızı tilkisi, 18 parça, birinci kalite, 45 kuruş; ikinci kalite, 40 kuruş; üçüncü kalite, 38 kuruş; dördüncü kalite, 35 kuruş. — Boynu iki taraflı kırmızı Rus tilkisi, 200 parça, birinci kalite, 150 kuruş; ikinci kalite, 120 kuruş; üçüncü kalite, 70 kuruş; dördüncü kalite, 30 kuruş. — Rusya kurdu (Moskof çil kafası), 100 parçası, birinci kalite, 100 kuruş; ikinci kalite, 90 kuruş; üçüncü kalite, 60 kuruş. — Rusya kurdu sırtı, 80 parça, 8 kuruş. — Rusya kurdu ayakları (paça), 32 parça, 8 kuruş, 8 kuruş. — Kazak kürkü, 18 parça, birinci kalite, 39 kuruş; ikinci kalite, 36 kuruş; üçüncü kalite, 30 kuruş; dördüncü kalite, 28 kuruş. — Kazak kurdu kürkü (Kazak çil kafası), 100 parça, birinci kalite, 52 kuruş; ikinci kalite, 45 kuruş; üçüncü kalite, 38 kuruş.
— Kazak kurdu sırtı, 80 parça, 8 kuruş. — Azak kurdu, 18 parça, birinci kalite, 26 kuruş; ikinci kalite, 24 kuruş.
— Azak kurdu kürkü, 100 parça, birinci kalite, 30 kuruş; ikinci kalite, 27 kuruş; üçüncü kalite, 25 kuruş. — Azak kurdu sırtı, 80 parça, 6 kuruş. — Kurd ayağı (paçası), 32 parça, 6 kuruş. — Eflak tilkisi, 21 parça, birinci kalite, 18 kuruş; ikinci kalite, 16 kuruş; üçüncü kalite, 15 kuruş; dördüncü kalite, 15 kuruş. — Eflak kurdu kürkü. 90 parça, birinci kalite, 20 kuruş; ikinci kalite, 19 kuruş; üçüncü kalite, 17 kuruş. — Eflak kurdu sırtı, 80 parça, 5 buçuk kuruş. — Aynı kurdun ayakları (paçaları), 32 parça, 4 buçuk kuruş. — Rumeli tilkisi, 20 parça, birinci kalite, 15 kuruş; ikinci kalite, 14 kuruş; üçüncü kalite, 13 kuruş; dördüncü kalite, 12 kuruş. — Rumeli kurdu kürkü, 90 parça, birinci kalite, 16 kuruş; ikinci kalite, 15 kuruş, üçüncü kalite, 12 kuruş, dördüncü kalite, 9 kuruş. — Edirne kurdu sırtı, 80 parça, 4 kuruş. — Sofya, Filibe, Yanya kurdu sırtı, 80 parça, 5 kuruş. — Paçalar. 20 parça, 3 buçuk kuruş. — Uçbay denilen Anadolu tilkisi cinsi, birinci kalite, 11 kuruş; ikinci kalite, 9 kuruş. — İkibay denilen Anadolu tilkisi, birinci kalite, 13 kuruş; ikinci kalite 12 kuruş. — Beyaz boyunlu Anadolu tilkisi, 200 parça, birinci kalite 80 kuruş; ikinci kalite, 55 kuruş; üçüncü kalite, 30 kuruş. — Beyaz tilki (karsak), 32 parça, birinci kalite, 24 kuruş; İkinci kalite, 20 kuruş; üçüncü kalite, 19 kuruş. — Beyaz tilki boğazı İki işaretli, 200 parça, birinci kalite, 35 kuruş; ikinci kalite, 30 kuruş; üçüncü kalite, 28 kuruş. — Van kaplan kedileri, 32 parça, birinci kalite, 10 kuruş; ikinci kalite, 9 kuruş, üçüncü kalite, 7 kuruş. — Vahşi kediler, 16 parça, 4 kuruş. — Kara kediler, 18 parça, birinci kalite, 12 kuruş; İkinci kalite, 10 kuruş; üçüncü kalite, 8 kuruş. — Keçi kürkü, 18 parça, 4 kuruş. — Keçi sırtı, 18 parça, 4 buçuk kuruş; Raguaa keçi sırtları, 18 parça, 4 kuruş. — Koyun kürkü (kıvrıcık), 18 parça, 3 kuruş. — Koyun kürkü (yalama), 18 parça, 1 buçuk kuruş. — Alelade koyun kürkü, 6 parça, 1 kuruş. — Oğlak kürkü, 56 parça, birinci kalite, 12 kuruş; ikinci kalite, 10 kuruş. — Sansar sırtı, 85 parça, birinci kalite, 32 kuruş; ikinci kalite, 29 kuruş; üçüncü kalite, 27 kuruş

günde otuz altı pip ¹⁴⁷ tutarında sevkıyat yapılıyordu. Bu sevkıyâtın başladığı zamandan beri Edirneliler sık sık susuzluktan yakınıyorlardı. Bunun sebebi kısmen bendlerin ha-râb olmasından, kısmen de gidilmesi kolay yerlere bol su taşıyan sakaların para açgözlülüğünden kaynaklanıyordu. Bu rahatsız edici duruma çâre bulmak için, beraberinde defterdar ve Bostancı-başı olmak üzere, Vezir-i âzam, Surkhanlı kaynağına gitti ve mimarlar vasıtasıyla bendin tamir keşfini yaptırdı ve bu işe sekiz bin kuruş ayırdı. Ayrıca Hızırlık sarayı yakınında bulunan ve yerden fışkıran Yonca suyunu şehire getirtti. Rami Paşa bu teferruatla isteyerek, adetâ sevgiyle meşgul oluyordu. Bunun sebebi, İstanbul'un bir semti olan Eyûp'de su yolcu olarak çalışması ve bu meslekte tanınmış olmasıydı. Kendisi de ilk gençliğinde bu baba mesleğiyle meşgul olmuştu. Yıllardan beri ihmâl edilen Yanbolu Câmii'ne de alâka gösterdi: Yahudiler ve Hristiyanlar evlerini bu camiin duvarlarına dayamışlardı. Evvelce mihrabın bulunduğu yerde küçük fidanlar ve otlar görünüyordu. Rami Paşa, mabedin duvarlarına saygısızlık eden Hristiyan ve Yahudi evlerini yıktırdı ve camii kısa zamanda Müslümanların ibâdetine sundu.

Önceki yıllarda sık sık tehlikeye düşen hacı kervanlarının güvenliğini sağlamak maksadiyle, Vezir-i âzam Rami Paşa, surreyi sadece çöl Araplanna bırakmamaya itinâ gösterdi. Bayram Paşa'nın oğlu cesur ve gayretli Adana Valisi Mehmed Paşa'ya Hac Başkanı (Emirül hac) ünvânı verdi; aynı zamanda Gazza, Nabulus ve Trab-luşşam, Sayda, Beyrut, Kudüs sancakbeğleriyle birliklerini kumandası altına yerleştirdi. Kvasoğlu Hasan Paşa'yı Cerded (karşılایıcı) ¹⁴⁸ olarak atadı. Bu iyi düşünölmüş, akıllıca tedbirler sayesinde, kervan, Arapların ortasından, en ufak bir endişeye düşmeden ve zarara uğramadan geçip hedefine vardı. Emirül hac Mehmed Paşa hac farizesini yerine getirdikten sonra, Mekke'de durmaktan uzak kalarak, âsi Araplara hücumu kararlı olduğundan, doksan sancaktan oluşan kuvvetleriyle derhal harekete geçti. Zâten, Cerdecı Kvasoğlu da otuz sancaktan oluşan birliğiyle gelip onun kuvvetlerine katılacaktı. Sahra ve Anza Arapları, hac dönüşünde kervanı yağmalamak ümidiyle, altı bin kişilik bir kuvvet hâlinde toplanmışlardı ve Emirül hac Maan konağına vardığında ortaya çıktılar. Fakat Cerdecı ve Şam Araplarının şeyhi Koleib tarafından itaat altına alındıkları sırada, kervan hiçbir kayba ¹⁴⁹ uğramadan geçti ve

¹⁴⁷ Eski bir mayı ölçüsü. Türk mimar ve su yolcuları mastar ve lüle ölçülerini kullanmışlardır (Ç.K.).

¹⁴⁸ Rasid, I, f. 276. Berlin Kütüphanesi Tarihi, t. 251. Cerdecı meselâ, kar-sucu

¹⁴⁹ Berlin Kütüphanesi Tarihi'nde, Mezrib'de şeyh Koleib'i aramaya giden ve oradan bir hecin devesi sırtında

Arap aşiretlerinden daha az yağmacı olmayan Azir ve Massis bölgelerine zarar veren Türkmen aşiretleri Adana Valisi tarafından imha edildi; Sivas Valisi de bu aşiretlerden bâzılarını Anadolu'da Bo-zok sancağına yerleştirdi,¹⁵⁰¹⁵¹.

Durumun düzeltilmesi imkânına sahip yeniliklere karşı dikkat ve ihtimam gösteren Vezir-i âzam Rami Paşa, alâka ve teşvikini sanayiye yöneltti; Selanik kumaş imalathanelerinin Yahudi ve Bursa ipek imalathanelerinin Rum olan sahihlerine verdiği emirle bundan böyle çeşitli kumaş ve dokumalar imâl etmelerini istedi; böylece, Avrupa'dan ithâl edilen kumaşları gözönünde tutarak, hiç değilse ülkesini yabancı memleketlere bağımlı olmaktan kurtarmak istiyordu¹⁵². Bu arzu ve irâde, Rami Paşa'nın istanbul'da Kebir fidanları vasıtasıyla kahve ağacı elde etmek teşebbüsünde de görülür. Ancak bu fidanların baykuşlar tarafından yenilip koşulmasından sonra kahve ağacı dikimi yapılabileceği konusunda, Rami Paşa, Cidde Beğlerbeyi tarafından ikna edilmişti¹⁵³.

Dâima İmparatorluğun güvenlik içinde bulundurulması ve ha-zîne kasalarının doldurulmasıyla meşgul olan Vezir-i âzam, İmparatorluğun Avrupa, Asya ve Afrika'daki eyâletleri üzerinde dikkatle durmaktan ve idarenin bütün kollarına sızmış bulunan suiistimalleri büyük bir gayretle araştırmaktan geri kalmadı. Gazza, Ramla ve Nablus'un limanı durumunda bulunan, Frenk korsanlarıyla Suriye Araplarına karşı korunma ihtiyacında olan Yafa'ya altı subayla yüz asker, iki çavuş ve bir kale kâhyasından oluşan bir kuvvet gönderdi. Bu kuvvetin kumandanı (dizdar) hareket ederken, beraberinde üçü 6, ikisi 12'lik olmak üzere, büyük kalibrede on toptan başka iki bin gülle ve iki yüz kental barut götürdü.¹⁵⁴

üç günde Cerdecî Paşa'nın ordugahına varan Vezir-i âzam'ın ulağı olan bir Tatarın raporu bulunmaktadır. Raporda Kervan'ın Maan'da Araplarla karşılaştığından bahsetmektedir. Raşid, f. 276, savaş yerinin adını Maghara olarak vermektedir.

¹⁵⁰ Rami Paşa'nın iki kolleksiyonunu oluşturan 1400 yazıdan, içlerinde geçen yer ve aşiret adları bakımından ta-mamiyle alınmaları gerekenler vardır. Bu yazılar vezir mektubu denilen ne'viden olanlardır. Bunlar genellikle bir fermana bağlı olarak kaleme alınmışlardır ve dilleri Vezir-i fizamhık makamının kendine özge yapısına uygundur; bu yazılara (Mektubi maslatiat uslûb) yâni işlerin çabuk görülmesini sağlamak maksadiyle yazılmış yazılar da denir. Bu çeşit mektuplardan No. 220 ve 221'de yer alan ikisi içlerindeki işaret ettiğimiz bilgiler bakımından dikkate değer. Rami Paşa'nın gönderdiği mektuplarda kullanılan uslûb kadar en yüksek icra makamında bulunan bir kişinin dikkat edeceği, etmesi gereken hususlar bakımından mükemmel örnekler de bulunmaktadır,

¹⁵¹ Rami No 419. Memlûklerin büyük aşiretinden olan bu aşiretlerin adlarını vermektedir: Şerklis, Naklis, Haklers ve Targudlar.

¹⁵² Raşid, I, f. 275; Motraye, I, s. 242.

¹⁵³ Bu konuda Cidde Valisine yaalmış bir mektub Rami'nin İnşa'sında

¹⁵⁴ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/65-69

Brancovan Eflak Prenslğine Atandı

Sadâret makamına atanmasından kısa bir zaman sonra, Rami Paşa, saltanatı başvekili Radul Gretschan (Gretşan) tarafından ihtişam içinde tasvir edilen Eflak prensi Brancovan Cantacuzene Bessaraba'yı¹⁵⁵ İstanbul'a çağırdı. On beş yıldan beri dükalık tahtında oturan Eflak prensi, on beş sefer süresince zaman zaman Toe-koeü, Kırım Hanı, Sultan, Çar ve Avusturya İmparatoru tarafından kendisine karşı kurulan tuzaklardan sakındıran becerikli politikası sayesinde görevini devam ettirmişti. Avusturya İmparatoru onu Roma İmparatorluğu prensliğine yükseltmiş olduğu halde ve geçmişdeki davranışlarına rağmen, Sultan Mustafa onun voyvodalığını yeniden te'yid ve tasdik etti. Hattâ Karlofça barışından sonra, Sultan Mustafa bu makamı kaydı hayat şartıyla verdi. İyi idare etmeyi bildiği divân üzerindeki tesiri, eski nüfuzlu beğlerin Bâb-ı Âli nezdinde kendisine karşı giriştikleri bir mahvetme hareketinde zaferi onun tarafına güldürmüştü; hattâ, divân üzerindeki tesiri, düşmanı olan Bogdan voyvodası Constantin'in oğlu ve tarihçi De-metrius Cantemir'in kardeşi Antios Cantemir'i (Kantemîr) makamından uzaklaştırabilecek kadar kuvvetliydi. Bu harekete de, Bogdan voyvodalığı üvey oğlu (veya damadı) Duka'ya verdirmek için girişmişti. Bununla beraber, Bâb-ı Âli tercümanı Alexandre Mauro-cordato onun aman vermez düşmanı idi. Uzun zamandan beri tasarladığı intikamı gerçekleştirmek için, o sırada Vezir-i azamla ittifak hâlinde bulunuyordu.

1703 yılı Nisanında ikinci Mirahûr Selim Ağa Bükreş'e vardı ve Brancovan'a Edirne'ye gelmesi emrini bildirdi. Ateşi çıkmış bulunan veya korkudan titreyen Brancovan, o anda sağlığının yola çıkacak durumda olmadığını ileri sürdü- Yolculuğunu geciktirerek, İstanbul'daki himayecilerinin müdahalesiyle memleketinde kalmak müsâadesini elde edebileceğini umuyordu. Doktoru Pilarino¹⁵⁶, prensin sağ olarak Edirne'ye varmasını istiyorsa, ona mümkün olduğu kadar ağır yolculuk ettirmemesi gerektiğini, hayli güçlük çekip Selim Ağa'ya anlatıp onu yumuşatmayı

¹⁵⁵ Cantemir, IV, bu isimlerin men'sheleri üzerinde uzun uzun duruyor, fakat bu aileye ve Carra'nın ailesine karşı kinini gizleyemiyor.

¹⁵⁶ Berlin 'Kütüphanesi Tarihi'nde bu dönemin İstanbul doktorları üzerine meraka değer bir hadise bulunmaktadır. Bir frenk doktor doktorların başı Nuh tarafından sürgüne gönderilmişti. Sebebi, hastalarından birinin hıyar tohumları' hülâsası hapları yutarak ölmüş olma siydi. Tarih'in yazan ilâve ediyor: Eskiden, 7 ila 12 dirhem hıyar tohumu hulasasını badem yağı, 1 dirhem ağaç kavunu ve 31,2 dirhem sanel ile karıştırmak adetti; fakat frenk doktorlar bu hıyar hulasasını bir tek hap muhtevasında 10 dirhem yerine bir dirheme irca ediyorlardı.

başardı. Aralarında Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, Silahdâr Çorlulu Ali Paşa, Vezir-i âzamin damadı Hasan Paşa'nın da bulunduğu Brancovan'ın dostlarının güçlü müdâhalesine rağmen, Bâb-ı Âli verdiği emri geri almayı ısrarla reddetti.

Bükreş'le Edirne arasındaki yolda bir ay boyunca ayak sürüyerek ilerleyen voyvoda, nihayet İstanbul yakınındaki Arnavutköyü'ne vardı. Bâb-ı Âli tercümanı Maurocordato, hoş geldiniz demek üzere kendisini ziyaret ettiğinde, Brancovan, düşmanının minnettarlığını avlamak maksadiyle, ona değerli bir samur kürk, zengin bir şekilde koşumlanmış bir at ve bin duka altını hediye etti. Bâb-ı Âli'nin, prensliğin iki yüz yetmiş kese tutan vergisini iki katına çıkarmak istediğini Maurocordato ile müzâkere edeceğini bildiğinden, bu fedâkârlık kendisine fazlasıyla zarurî göründü. Voyvoda Brancovan, uzun müzâkerelerden sonra, evvelki vergiye ilâve olarak yüz veya çok çok yüz yirmi kese Ödemek teklifinde bulundu. Fakat mızıkılanmakla bir netice elde edemeyeceğini anladığından, Mısır vergisine Mısır Hazînesi denmesi gibi, Bogdan vergisine de Bogdan hazînesi adı verilmesini isteyerek beş yüz kese ödemeye razı oldu (24 Haziran 1703) ¹⁵⁷. Koruyucuları tarafından Voyvo-da'nın lehine kazanılan Vezir-i âzam Rami Paşa, onu iltifatlarla huzuruna kabul etti. Divân günü olan gelecek salı günü için Sultânın huzuruna kabul edileceği vaadinde bulundu.

Brancovan, Bogdan ve Eflak prensleri için evvelden beri düzenlenen törenle taht salonuna girdi. Eski bir usûle göre, voyvodaları Sultân'ın huzuruna kâtip ve çavuşlar kâhyası götürürlerdi; bu takdim, yabancı devlet elçilerinkinden, huzura kabul edilmeden önce Vezir-i âzamin yemeğinde hazır bulunmaları, fakat Vezir-i âzamin divân ve yemeğinden sonra, hazinedarın eliyle bir kaftan ve kuka denilen bir başlık giydirilmesiyle ayrılırdı. Kuka, Yeniçeri yüksek rütbeli subaylarının giydikleri gibi, tüylerle süslü bir başlıktı ve aradaki fark, Yeniçeri subaylarının Mnin siyah balıkçılkuşu tüyle-riyle süslü olmasına karşılık, prenslere verilenlerin beyaz balıkçılkuşu tüyleriyle süslü olmasıydı. Huzura kabul edilenleri içeri alıp yol gösterenler, muhız ve selâm ağası, bu hizmetlerinden dolayı belirli bir ücret alırlardı. Huzura kabulünün sonunda, Sultân, Brancovan'a kendisini ömrünün sonuna kadar Eflak prensliği makamına atadığına dâir bir berât verdirdi.

Vergi gelirlerini arttırmak için hiçbir fırsatı kaçırmayan Vezir-i âzam,

¹⁵⁷ Bu konuda bazı teferruat bilgileri veren tek eser olan Berlin Kütüphane Tarihi'ne tedfini*

büyüklerin servetlerine el koymak yolunu tutarak işe başlamadı; aksine, Daltaban Mustafa Paşa tarafından müsadere edilen Amca-zâde Köprülü Hüseyin Paşa'nın çiftlik ve evlerini geri verirdi. Maliye ile alâkalı işlerini düzene koymadan ölenler bir yana, zengin memurların miras işlerine, idaresi döneminde bir kere olsun karışılmadı. Zengin memurların serveti, olduğu gibi mirasçılara intikal ediyordu. Bu davranışı ona memurlar arasında pek çok dost kazandırdı ise de, yine bu davranışı yüzünden zuhurattan çıkarlarına mani olduğu yüksek makam sahiplerinin kinlerini üzerine çekti. Zâten, geleneklere ve alışkanlıklara aykırı olarak, makam ve derece seçmeksizin görevlileri falakaya çekti. Zengin memurların ve ordunun buğzunu kazandırdı. Bu türlü uygulamalarından birinde kalyonlar defterdarına birkaç yüz sopa vurdurdu ve Yeniçerilerin kâtip müfettiş makamında iki kere bulunmuş olan arpa kâhyasını, işçilerin hesabını kapatmayı red etmesinden ötürü on iki sopa darbesiyle cezalandırdı; ancak muhızır ağasının nâzik ihtâ-riyle bu çirkin muameleye son verildi ve kâhya muhızır ağa tarafından Yeniçeri ağasının korumasına bırakıldı ¹⁵⁸. Bir subaya uygulanan bu ceza yüzünden, Rami Paşa ordunun bütün saflarında, özellikle Yeniçeriler arasında düşmanlar edindi. Üç tuğlu Paşa rütbesi verilen Ağalan Conee'ye (Kone) gönderilerek, yerine Rami Paşa, Reis Efendi görevini yürüttüğü sırada ondan daha yüksek rütbede bulunan ve Köprülü Hüseyin Paşa döneminde aynı makamı işgal eden kâhyasını (İçişleri Nâzin) getirince ¹⁵⁹, Yeniçerilerin hoşnutsuzlukları büsbütün arttı.

Aslında, başlangıçtan beri ordunun memnuniyetsizliğini kamçılayan iki sebep daha vardı: Rami Paşa orduda bir rütbe sahibi olmamış ve devletin en yüksek makamına, değeri zalimliğini kısmen affettirmiş olan Daltaban Mustafa Paşa'nın cesedi üzerinden yürüyerek gelmişti. Fazla olarak, ihtiraslı şahsiyeti ve her şeye hâkim olmak isteyen mizacı yüzünden kendisine karşı genellikle nefret duyulan Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin himâyesi onu bu makama oturtmuştu. O zamana kadar Sultanlar vezir-i âzamları kılıç beğlerinden, yâni ordunun yüksek kademelerinden seçtikleri için, kalem beğlerinden. yâni sivil devlet memurlarından getirilen vezir-i âzamların iyi

¹⁵⁸ Orduda disiplinin korunmasıyla alakalı olarak Rami Paşa'nın Çalık'a yazdığı bir mektup İnşa'sında bulunmaktadır.

¹⁵⁹ Haramer'in kullandığı İfade tarzı Rami Paşa'nın Sadaret kahyası mı, yoksa İçişleri Bakanı görevini yürüten (Kahya) mı bahis konusu göreve *tiİTK*ıf'THTi «^niffiyiTHfti»- **»if*n vermemektedir (Ç.N.). Raşid, I, f. 274. Yeniçerilerin kurmay heyeti o zaman «u görevlilerden otu şuyordu: 1. Aga Ali; 2. kulkahyası; 3. sagarcı; 4. samsuncu; 5. muh-ziraga,

karşılandığı hiçbir zaman görülmemiştir¹⁶⁰. Okuma ve yazmadan haberi bile olmayan kaba-saba Daltaban Mustafa Paşa, cehalet ve noksanlarını pekgözlülüğü ve cesaretiyle telâfi ediyor, unutturuyordu. Rami Paşa, aksine, savaş adamı vasıflarından hiçbirine sâhib değildi ve yazı sanatında üslûbunun temizliği, diplomatik kabiliyetleriyle tanınmıştı. Diğer milletlerinki gibi Osmanlı tarihi de aynı zamanda ünlü kumandan olan devlet adamlarına sayfalar ayırmıştır, fakat kalemi ve kılıcı aynı maharetle kullanmış generallerden veya cesaretleri de eserleri kadar seçkin değer taşıyan yazarlardan çok az bahseder¹⁶¹.

Rami Paşa yüksek seviyede politikacı ve yazar vasıflarına sahip bulunuyordu. Zâten, elimizdeki iki kolleksiyonda bulunan siyasî yazılan sâde, asil bir üslûbun gerçek modelleridirler. Fakat, tekrar ediyoruz, o bir savaş adamı değildi. Askerler, onun Daltaban Paşa'nın ölümüne yardım ettiği kadar, ondan nefret ediyorlardı. Üstelik, Rami Paşa onları subaylarından birinin şahsında aşağılamıştı. Ulemâ zümresi de Rami Paşa'nın idaresine beğenen bir gözle bakmıyordu; çünkü oğullarını ve bütün akrabalarını imparatorluğun yüksek mevkilerine yerleştirmek için yürürlükteki terfi kanun ve kaidelerini ayaklar altına almış olan Şeyhülislâm Feyzullah Efen-di'ye yakınlık gösteriyordu. Şeyhülislâmdın oğullarının dördü ve yeğeni Mehmed Dede, hepsi de genç oldukları halde, Rumeli ordusu kadılıklarına atanmışlardı¹⁶². Oğullarından biri, şeyh Mehmed Efendi, şehzadeler hocasıydı ve büyüğü Şeyhülislâmlık makamının mirasçısı durumunda görünüyordu. En gözde ve iyi yetişmiş mollalar alt derecelerdeki kadılık makamlarını kabul etmek zorunda kalırlarken, en çok kâr getiren mevkiler Şeyhülislâmın oğulları ile himaye ettiği kişilere av oluyordu. Genç Köprülü Abdullah Paşa'nın önce Nişancılık görevine, sonra da vezirliğe yükselmesi de Köprülü ailesinin irsî bir hakkı olduğu gözüyle görülmüyor, Şeyhülis-lâm'm damadı olmakla alâkalı bir iltimasa bağlanıyordu. Şeyhül-islâm'ın her şeyi avucu içine almak ihtirası giderek

¹⁶⁰ Hammer'in bu hükmü tarihi vakıalara uygun düşmemektedir. Zira, ilk muntazam teşkilatta Çandarlılar Fatih dönemine. Çandarlı Halil Paşa'nın idamına Kadar bu makamda bulunmuşlardır. Yavuz'un saygı duyduğu Vezir-i azam'ı Piri Mehmed Paşa da Çandarlılar gibi kibç beği değildi, İlmiyye suufındandı. Köprülülere gelince, onlar da kılıç begi, yani aeyflye sınıfından olmayıp ilmiyyeye mensuptular. Daha birçok misal verilebilir (Ç.N.).

¹⁶¹ Değerli tarihçi Hammer bu hükmünde yanılmaktadır; zira, Fâtih'in babası ikinci Murad'dan başlayarak bir divan sahibi olan Fâtih'in, Yavuz'un, Kanuni'nin ve onları takibeden Padişahlardan çoğunun kılıcı v» kalemi aynı maharetle kullandıkları inkar edilebilir mi? Kumandanlar, büyük devlet adamları arasında da sadece adlarını bu kitabın tamamındaki dipnotlarına sığdıramayacağımız kadar çok kılıcı ve kalenli aynı maharetle kullanabilmiş —^"hr bulunmaktadı (Ç.N.).

¹⁶² Raşid, I, f. 263, 274, 275. Bahis konusu oğullar İbrahim, Mustafa ve Mahmud idi.

dayanılmaz bir kerteye vardı ve bütün ağırlığı ile Vezir-i âzamin üzerine abandı. Şeyhülislâmın ailesi ve adamları, Rami Paşa'nın kendi patronlarının müşterisi olduğunu yüksek sesle söylemekte hiçbir mahzur görmüyorlardı. Kendisinden önceki vezir-i âzam'ın şeyhülislâm'ın ihtirasının kurbanı olduğunu çok iyi bilen Vezir-i âzam Rami Paşa, onu iktidardan uzaklaştırmayı hedef bildi.

Büyük rütbeli memurlarda hoşnutsuzluğa yol açan Vezir-i âzamin idaresi ve buna eklenen İstanbul halkının şikâyetleri kendisine ulaştırılan Sultan'ın verdiği karar, vaktini avlanmakla geçirdiği Edirne'deki ikametini uzatmak oldu. Biri Köprülü Abdullah Paşa'nın kardeşi Numan Paşa, ikincisi Vezir-i âzam Kara Mustafa Paşa'nın oğlu vezir Ali Paşa, üçüncüsü Sultan'ın gözde adamı Silah-dâr Çorlulu Ali Paşa ile nişanlı olan Pâdişâhın üç kızının saraylarının döşenmesinin sebep olduğu masraflar, bu düşmanca ruh hâlini arttırmaktan geri kalmadı. İkinci Mustafa, kızları için şehirde, saraylar, Tunca nehri kıyılarında da muhteşem sayfiye köşkleri yaptırmıştı; bunların harem dâirelerinin döşenmesine israfa kaçacak ölçüde para harcadı; bu saraylarda bulundurulmak üzere Bosna, Erzurum, Ahıska valileri esir göndermeye davet edildi. Bu valilere gönderilen tamim mahiyetindeki mektuplarda Vezir-i âzam Şöyle diyordu: «Evvelce insanlar göndermek âdetti, oysa Sultan'ın ancak esirlere ¹⁶³ ihtiyacı vardım ¹⁶⁴

İmparatorlukta Karışıklık Ve İsyanlar, Gelişmeleri Ve II. Mustafa'nın Tahttan İnişinde Sona Ermeleri

Vezir-i âzam Rami Paşa'ya karşı ayaklanan umumî öfke, bâzı olaylarda onun iktidardan düşmesi işaretini görüyordu. Denizli ilçesinde meydana gelen, birçok ev ve caminin yıkılmasına sebep olan deprem, Paşa'nın yakında makamından düşeceğinin kesin işareti sayıldı. Evvelki yıl İstanbul'da ¹⁶⁵ görülen bir yangın ¹⁶⁶ ve korkunç bir kasırga da, daha önce geçmiş hâdiseler olduğu hâlde, Vezir-i âzam Köprülü Hüseyin Paşa'nın azlinin

¹⁶³ Bu mektup Râmi'nin tnsa'sında bulunmaktadır. No 332. Hersek Valisine gönderilen mektupta Hırvat ve Macar kadınlarında aranan vasıflar şöyle sıralanabilir: 1 — Ölçüleri birbirine uygun bir vücut yapısı (mütenasibul-endam) ve alımlı bir beden (mevzunulkadi); 2 — Güçlü bir vücut yapısı; 3 — Sağlıklı ve dayanıklı bir vücut.

¹⁶⁴ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/69-74

¹⁶⁵ Raşid, f. 261. 22 Muharrem 1114 (18 Haziran 1702)/Az korkunç sayılmayacak bir kasırga 26 Ağustos 1701'de görülmüştü. La Motraye, 8. 280.

¹⁶⁶ Raşid, f. 260, 5 Receb 1113 (4 Aralık 1701) tarihini veriyor. Bir yıl evvel de büyük bir yangın İstanbul'da zarar ve tahribata sebep olmuştu.

işaretleri olarak yorumlanmıştı. Fakat, bu defa, içeride kalmış (tedahülde) üç aylıklarını isteyen birkaç yüz cebeci askerin davranışı, özellikle yakın karışıklıkların habercisi oldu. Gürcistan'da orduya katılacak olan bahis konusu cebeciler, Ödenmesi gecikmiş üç aylıklarının tamamı kendilerine ödenmeden yola çıkmayı reddettiler (Haziran ortası 1703 -Sefer ayının ilk günleri 1115). Zâten, bir müddetten beri, Bâb-ı Âli, yedi ocağa, yâni Yeniçeriler, Sipahiler, topçular, top arabacıları, cebeciler ve bostancılardan oluşan yedi ücretli birliğe Ödenmesi gereken paranın tamamını değil, ancak mahsuben ödemelerde bulunmayı alışkanlık hâline getirmişti.

Cebeciler kâhyası ve Cebeciler ağası direnen askerlerini yatıştırmak ve payitahttan uzaklaştırmak için onların taleblerini desteklemek kanaatine vardılar. Bunların teşebbüsü üzerine, İstanbul Kaymakamı Yusuf Paşa Edirne'ye bir rapor gönderdi. Raporu alan Vezir-i âzam Rami Paşa, Kaymakamın ve Cebeci ağasının şefaathçi olmalarına kızarak küfürler etti ve ilkinin yerine Köprülü Abdullah Paşa'yı, ikincisinin yerine de kendi adamlarından İbrahim Ağa'yi atadı. Böylece, şefaathçileri cezalandırmış oldu. İbrahim Ağa'ya tâyinini resmen bildirecek yerde, ona gözden düştüğü ve Sultan'ın ¹⁶⁷ ikâmet yeri olan Edirne'den sürüldüğünü zannettirecek şekilde, İstanbul'daki görevi başına gitmesi emrini verdi.

İbrahim Ağa ancak bir aya yakın bir zamandan beri İstanbul'da bulunduğu sırada cebeciler yeniden başkaldırdılar (17 Temmuz 1703 - 3 Rebiülevvel 1115); fakat bu defa başkaldırma o kadar başarılı oldu ki, bir saltanat değişikliğini gerçekleştirdiler ¹⁶⁸. Sadâret Kaymakamı Köprülü Abdullah Paşa, fırtınanın Önünü almak maksadiyle, tedahüldeki üç aylıklarının ödeneceği ve buna bir de ümitlendirme unsuru ekleyerek ayrıca yirmi kese tutarında bahşış vaadinde bulundu. Fakat o sırada Yeniçeriler de cebecilere katıldılar; müfettiş kâtiplerine dayak attırmak gibi Vezir-i âzam tarafından reva görülen muamelenin ve kapı yoldaşlarının büyük bir

bölümünün ordudan atılmalarına sebep olan yoklama kontrollerinin doğmasına yol açtığı, uzun zamandır zaptettikleri kinin emrinde, cebecilere, kendilerine verilen parayı almamaları, kalb ve ruh kardeşleri Yeniçerilerle

¹⁶⁷ Raşid, II, f. 6, yaptığı tâyin Vezir-i âzam'a Şeyhülislam'dan intikam almak fırsatı verdiğini söylemek ister görünüyor; bu vesileyle su vezirleri sıralıyor: Hakimiyetin nişanlılığı ancak kılıcın dudaklarına bir buse kondurmak cesaretini gösterene bahşedilmiştir; Kader bilgeliğin keskin tarafım kesmişse, hasta bir dimağ ona karşı ne yapabilir? — Eğer kader avının üzerine atılıyorsa, bilge kişiler kör ve sağır olurlar.

¹⁶⁸ Raşid, I. c. hata ederek 5 Rebiülevvel (Salı 16 Temmuz) tarihini vermektedir. Defterdar Tarihi de 3 Rebiülevvel yerine 2 Rebiülevvel diyor. Bu isyan hareketini Edirne Vak'ası diye adlandırarak anlatan Şeyhi-zade ve imzasız Tarih, olayın gün ve tarihinde uygundur. Yine m. Ahmed'in Mehmed Şefik tarafından yazılan bu isyanın tarihine de bakınız. Motroye'in ve Cantemir'in anlattıkları yararlanıla-mayacak kadar

dâva birliği hâlinde Etmeydanı'na, kaldırılan kazanların etrafına yürümek ve oraya sancaklarını dikmek tavsiyesinde bulundular. Gerçekten de, 18 Temmuz (4 Rebiülevvel) sabahı yüzlerce defa tekrarlanan «Allahü Ekber!» seslenişleri ile, Zafer ve Fetih¹⁶⁹ sûreleri okuyarak Etmeydanı'na gittiler.

Bir sancak altında toplanan yaklaşık otuz emir, üç yüz cebeci ve ayak takımından birkaç yüz kişiyle şehri dolaştılar; bütün dükkân ve mağazalar derhal kepenklerini indirdi. Kaymakam Köprülü Abdullah Paşa ve Sekban-başı Hâşim-zâde Murtaza Ağa düzeni geri getirmek için ulemâyı toplayıp Sançak-ı Şerifi dâiresinden dışarı çıkararak son bir teşebbüsde bulunmak istediler; fakat Kaymakam Paşa ile olduğu gibi kayınbabası ile de dostça münasebetlerine kısa bir süre Önce son vermiş bulunan Şeyhülislâm'ın damadı İstanbul kadısı Seyyid Mahmud, ulemâ zümresini toplantıya çağır-mak isteğini reddetti. Ertesi gün (19 Temmuz - 5 Rebiülevvel), Sek-ban-başı isyana katılmayarak sadık kalmış asker ve subaylarla birlikte isyancılara karşı muhafaza altına almak üzere saraya gitti. Fakat, Segban-başının emrindeki Yeniçerilerin yağmacılığa kalkışmalarından korkan saray nâzın Yadigâr, onların saraya girmelerini men etmekte ısrar gösterdi. Etpazarı'nda toplanmış olan ve Sekbazı-başının düşüncesini sezmiş bulunan kalabalık derhal Yeniçeri ağasının sarayına yürüyüp ele geçirdi ve saflarını katiller ve hırsızlarla kalabalıklaştırmak için hapishanelerin kapılarını açtı. Oradan Kaymakam Paşa'nın sarayına gidildi.

Paşa'nın sarayına girecekleri sırada, bir ses, bağırarak Köprülü Abdullah Paşa'nın bir gün öncesinden beri Topkapı sarayında olduğunu bildirdi ve ikametgâhına saygı göstermelerini istedi. Biraz sonra konuşmalar silah atışlarına dönüştü ve Abdullah Paşa'nın sarayından sıkılan bir kurşun, maalesef bir cebecinin hayatına mâl-oldu¹⁷⁰. Bu ilk öldürme olayı kalabalığı çileden çıkardı; bina dört tarafından kuşatıldı; işgal ve yağma edildi; büyük miktarda değerli kürkler paralandı. Hapishaneden çıkarılanlar, özellikle yağ-macılıkları ile dikkati çektiler. Sekban-başı saraydan Ağa kapısına kaçarken asilerin eline geçerek atından düşürüldü ve esir tutuldu. Bu olaylar cereyan ettiği sırada kalabalığın arasından ayrılan bir gençler topluluğu, âsilerin adaletsiz râfîzî, Acem adlarını taktıkları Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin damadı olan İstanbul kadısını yakalamışlardı. Yakalananların her ikisi de geceleyin sıkı bir gözetim altında tutuldular.

¹⁶⁹ 90. ve 48. sûreler

¹⁷⁰ Morray bu olayı bilmiyor; hatalı olarak Sekban-başının ölümünden bahseder: «Dikkat edilecek husustur ki, bu işyanda Şeyhülislam ile birlikte öldürülen tek askerdir» diyor.

Ertesi sabah, 20 Temmuz (6 Rebiülevvel) cuma günü, âsiler bir gün evvel ağa ilân ettikleri Sekban-başına Serasker sancağını ¹⁷¹ açması emrini verdiler. Sekban-başı bu emri yerine getirmeyi reddedince, Yeniçerilerden biri: «Kâfir, sancağı göğsüne saklamış!» diye haykırdı; aynı anda kılıcını çekip Sekban-başısını öldürdü ¹⁷². Sekban-başı'nın ölümü yeni zorbalıkların işareti oldu. Sekban-başı*-nın sancağı açıldı ve ayrı ayrı mahallelere yüksek sesle: «Sancak altında safa girmeyecek Yeniçeriler karılarından boşanmış ve erkeklikten yoksun ¹⁷³ sayılacaktır!» diye bağırarak üzere adamlar gönderildi. Âsilerden biri Atmeydanı'nda bir ağacın üzerine çıktı ve topluluğa şöyle seslendi: «Selâm, burada toplanan kardeşlerim! Allah hepimizin yardımcısı olsun! Şefaati hepimizin üzerine olsun! Kardeşlerim, dostlarım, Muhammed ümmeti! Aramızdan kimin Şeyhülislâm olmasını istersiniz? Kimin Ağa olmasını istersiniz? Kimin İstanbul kadısı olmasını istersiniz?» Bin başlı kalabalık: «Şeyhülislâmlık için Paşmakçı-zâde'yi istiyoruz!» diye bağırarak, «Ağa olarak Çalık Ahmed'i, İstanbul kadılığına Sun'ullah Efendi'yi.»

Bu arada âsiler kadı Seyid Mahmud'u Yeniçeriler camiine, bu gürültücü, şamatacı askerlerin bütün isyanlarının ocağına götürmüşler ve ona bütün ulemâ zümresi mensuplarını merkezî camiye davet eden yazılan zorla yazdırmışlardı. Camilerden birinde kutsal eşya muhafızı olan Seyidlerden biri, bir bayrak açtı ve âsi emirlerin başına geçti; binlerce Suriyeli at uşağı ve çadır kurucu başlarındaki sarığın etrafına emîr veya Peygamber soyundan Seyyidler olduklarını gösteren yeşil kumaşdan şeridler dolayarak ve böylece nüfuz ve iktidar kazanmış bir halde onlara katıldılar ¹⁷⁴. Fırınlar, kasaplar ve manavlardan gayri bütün dükkânların kapalı kalmasını emreden münâdiler şehri dolaşıyorlardı. Bedestan ve saraçlar çarık müfettişleri ve çeşitli meslek topluluklarının başlan Yeniçeriler meclisine gitmeye çağındılar; topçular, top arabacılar, hamallar, tayfalar ve bütün deniz adamları kalabalık hâlinde toplantıya katıldılar; nihayet, türlü dinî vakıfların mollaları da gelip kazanlarını Etmeydanı'ndaki âsilerin kazanlarının yanına koydular.

¹⁷¹ Yeniçeri kumandanlarının taşıttıkları veya peçete gibi katlayarak elbiselerinin altında taşıdıkları ve gerektiğinde açıp gösterdikleri gön-dersiz, küçük bayrak.

¹⁷² Berlin Kütüphanesi Tarihi'nin belirttiğine göre, Hâşim-zade Ağa olmadan ölmemesini niyaz edermiş, böylece, duası kabul edilmiş demektir.

¹⁷³ Karısı boşanmış olsun.; yani karısından ayrılmış ve bir daha hiçbir kadınla yaşayamaz durumda olmak.

¹⁷⁴ Kutsal bir irsi bağı nasıl sömürüldüğünü dikkate değer bir örneği. Günümüzde de özellikle Doğu Anadolu'da Seyyid oldukları iddiasında bulunan pek çok aile bulunmaktadır. Halk edebiyatının dikkate değer şairlerinden Pir Sultan Abdal da İran Şahını ve dolayısıyla Şiiliği göklere çıkardığı halde Seyyidlik iddiasındadır. Bu bakımdan bu unvana sahip bulunduklarını söyleyenlerin iddiaları araştırılmaya değer (Ç.N.).

Eyüp Sultandan gizlice saraya götürülen Sancak-ı Şerifi boşuna arayan bostancılar, Sultan'ın sarayı önüne geldiler ve içeriye girmeye kalkıştılar. Yeniçerilere yaptığı gibi, içeriye girme isteklerini reddedemeyen saray nâzın kendilerine kapılan açtı (24 Temmuz -7 Rebiülevvel). Sancak-ı Şerif (Hz. Peygamberin Sancağı) saygısızca yerinden alındı ve âsilerin sancağının yanına dikildi, daha sonra Sultanamed Câmii'ne nakledildi. Orada, malikânesi *elinden alındığı için bu konuda Şeyhülislâm'dan şikâyetçi olmuş Karakaş adında biri, isyanın başı ve hatibi seçilmiş, bir istida, daha doğrusu bir emirname kaleme almıştı. Bu emirnamede Sultan'a Şeyhülislâm'ı, ikisi orduda kadiaskerlik görevi yapan oğulların azletmesi ve gelip İstanbul'da oturması emrediliyordu ¹⁷⁵; bu istek, daha doğru bir deyişle, emirlerin reddedilmesi hâlinde âsiler kütle hâlinde Edirne'ye gelmek tehdidini ileri sürüyorlardı. Beş ulemâ ¹⁷⁶, yedi asker ocağının ¹⁷⁷ her birinden iki ve her meslek zümresinden ikişer temsilci bu emirnameyi Sultan'ın bulunduğu Edirne'ye götürmekle görevlendirildiler (22 Temmuz - 8 Rebiülevvel).

Bu temsilciler heyetinin İstanbul'dan yola çıktığı gün, Şeyhülislâm, ulemâyı Edirne'deki sarayında olağanüstü toplantıya çağırdı; Yeniçeriler genel kurmayının bütün Paşalarıyla Vezir-i âzam bu toplantıda hazır bulundular. Toplantıda, birinci Ferik Paşa'nın (kul-kâhyası - korgeneral) vakit kaybedilmeden, âsileri yatıştırmak üzere otuz kese para ile payitahta gönderilmesine karar verildi ¹⁷⁸. Ertesi gün, meclis Rami Paşa'nın sarayında toplandı: Bir gün evvelki gibi, bütün ulemâ mecliste hazır bulundu. İstanbul'a gönderilen kulkâhyasının görevi tesirsiz kaldığı, netice vermediği takdirde alınacak tedbir üzerinde uzun süren bir müzâkereden sonra, meclis hiçbir karara varmadan dağıldı. Böylesine muhataralı bir zamanda bu meş'um gecikmeye, bir cebeci subayının, söylediğine göre, verilen emirle, Yeniçeriler adına ileri sürdüğü Cececi-başının intikamının alınması teklifi sebep oldu. Uzun bir tartışmadan sonra, Yeniçeri birliklerine bu talebin yerine getirileceği vâadedildi; bununla beraber bu projenin uygulanmaya konulması kulkâhyasının İstanbul'dan dönüşü sonrasına ertelendi. Meclis sona erince, Şeyhülislâm, olup bitenleri Sultan'a rapor etmek üzere saraya gitti ve ertesi gün de Sultanla gizli bir toplantı yaptı. Vezir-i âzam da, uzun

¹⁷⁵ Raşid ve Şefik bu arızadan mealen bahsederler. Berlin Kütüphanesi Tarihi yazarı tamamını vermektedir. No 5, f. 10 ve 11.

¹⁷⁶ Bunlar eski Kahire Kadısı Hasan; eski Filibe Kadısı Şaban; Selimiye Camii vaizi tsâ; Şehzade Camii vaizi Ömer ve şeyh Abdülâh'dı.

¹⁷⁷ 1 — Yeniçeri; 2 — Sipahi; 3 — Silabdar; 4 — Cebeci; 5 — Topçu; 6 — Top arabacı; 7 — Baltacı.

¹⁷⁸ Acemlerin meşhur.- «Köpeğin ağzını ekmekle doldurunuz- atalar sözüne uygun davranılmıştı.

zamandan beri Sultanla yakınlığı kendisinin kıskançlık duygularını harekete getiren Silahdâr  orlulu Ali Paşa'yı saraydan uzaklaştırmak için fırsattan yararlandı. Vezirler kodrosu tamam olduğu hâlde, h lihazırdaki bunalımın buna ihtiyaç duyurduğu bahanesiyle atamayı gerçekleştirdi.

 silerin göndermekte olduğu bir heyetin istanbul'dan hareket ettiği Edirne'de duyulunca, Vezir-i  zam kendi sarayında yeni bir meclis topladı. Bu mecliste, Edirne bostancı-ba ısının yüz kişilik bir kuvvetin başında İstanbul yolu üzerine gönderilmesine ve âsilerin temsilciler heyetini tutuklayıp hapse atmalan emriyle karar verildi. Bostancı-ba ı onlan Hafsa'da yakaladı, ellerindeki    yüz imzalı talebn meyi alıp yaktı, kendilerini Eğridere palangasına götürüp hapsetti. Kendisinde bir sert e me (kumandan ber ti) bulunan Türkmen Ağası Mustafa gönüllülere tahtın müdafaası için görevler verirken Vezir-i  zam, Kaymakam, Silahdâr, arkalarında büyük sayıda uçak ve gönüllünün toplandığı bayraklarını a mı lardı. Bütün bu tedbirler Vezir-i âzamin irâdesine karşı ve  eyh lisl m'ın teşvikiyle alınmaktaydı. Nihayet casuslar vasıtasıyla isyanın hızla geliştiğini  ğrenen Valide Sultan, kendi emniyeti bakımından  eyh lisl m'ı ve bütün ailesini feda etmesi zorunluluğunu oğlu Sultan'a anlattı. Sultan  eyh lisl m'ın azlini b ldiren Hatt-ı  erifi yayınlar yayınlamaz, Vezir-i  zam, nakib, hoca ve ikisi ordu kadısı olan dört oğlunu Erzurum'a götürmesi için  avu -ba ı'na emir verdi. Sultan tarafından âsilerin talepnamelerinin ne olduğu ve âsilerin temsilci heyeti hakkında sorguya çekilen Rami Pa a,  z r dileyerek, ölçsüz bir iktidardan yararlanan  eyh lisl m'ın bu tedbirlerden sorumlu olduğunu bildirdi. Bu hatâyı tamir etmek için,  si temsilcileri hapse atıldıkları Eğridere palangasından Edirne'ye getirtti ve kendilerine iyi muamelede bulundu. Şeyhülislâm ve oğullarının Edirne'den ayrıldıkları gece, her birinin evleri yağmaya karşı korunmak üzere, bir Yeniçeri takımı tarafından işgal edilmişti (28 Temmuz - 14 Rebiülevvel). Rami Pa a İstanbul'a Pa makcı-zâde'ye,  eyh lisl m Feyzullah ve dört oğlunun görevlerinden azledildikleri-ni ve kendisinin Feyzullah'ın yerine Me ihat ( eyh lisl mlık) yüksek makamına getirildiğini, ber tinin ertesı sabah Ba  silahdâr tarafından kendisine verileceğini bildiren bir mektup yazdı.

Bu sırada İstanbul'daki isyan, Asya'dan gelmiş hane berdu  kişilerin ve evvelce' halk hareketleri idaresinde bazı kabiliyetler kazanmış kişilerin katılmaları  l s nde te kil tlanıyordu. Kasaplar Meydanı kalabalığı içine almakta k  k geldiğinden, âsiler karargâhlarını Yenibahçe'ye naklettiler. K  k ekmece'H basit bir Yeniçeri olan ve Yeniçeriler tarafından Yeniçeri

ağalığına atanan Çalık Ah-med'den başka Toricanlı Ahmed ve Yeniçeri subaylarından Süleyman Ağa isyanın başına geçmişlerdi; nihayet, asiler, Nişancı görevlerinden azledildikten sonra emekli hayatı yaşayan ve Köprülü Abdullah Paşa'nın kaçmasıyle İstanbul Kaymakamı ilân edilen Köprülü Hüseyin Paşa'nın damadı Ahmed Ağa'nın şahsında bir destek buldular ¹⁷⁹. Ahmed Ağa, payitaht polisini son derece sert bir şekilde kullandı, öyle ki, on binden fazla âsinin toplandığı İstanbul'da ne hırsızlık, ne kavga, ne de ırza tecavüzlerden söz edildiği duyulmadı. Halkın malı mülkü ve genç oğlanların namusu dinî denilebilecek bir saygı gördü.

Feyzullah Efendi'nin yerine âsiler tarafından Şeyhülislâm tâyin edilen Paşmakçı-zâde, gerek hasta oyunu yaparak gerekse gerçekten ¹⁸⁰ hasta olduğundan, görevlerini yerine getiremedi; bu yüzden onun makamına Çalık Ahmed taraftarlarından olan Bursalı İmam Mehmed Efendi getirildi. Yeni Şeyhülislâm'm tâyin berâtını Edirne'den İstanbul'a getiren Vezir-i âzam temyiz başkanı ile Sultan'ın Baş silahdân, âsilerin gazabından yakalarını güçlkle kurtarabildiler; çünkü, ilk önceleri, onların kendilerini aldatmak için gönderilmiş oldukları zannına kapılmışlar, şüphelenmişlerdi. Görevlerinin gerçekliğinden emîn olunca Şeyhülislâm'ın ve dört oğlunun evlerini hemen mühürlediler, peşinden Vezir-i azama yeni Şeyhülislâm lehinde yazdıkları mektubu ¹⁸¹ İstanbul'dan, farkında oldukları asker toplama işinden vazgeçmesi- ¹⁸² nasihatiyle sona erdiriyorlardı (1 Ağustos - 18 Rebiülevvel). Sultan, kendi yazısıyle ¹⁸³ kaleme aldığı bir mektupla âsiler tarafından yapılan atamaları te'-kid etti ve âsilerin gönderdikleri temsilcileri tutuklamak ve hapse atmak haksızlığını yapanı sert bir şekilde kınadı ve temsilcilerin serbest bırakıldıklarını bildirdi, yakında payitahta döneceğini bildirerek mektubunu bitirdi. Fakat, Şehrzor Valisi iken başını vurmak üzere gelen kapucu ağanın (mabeyinci) başını kestirip Bâb-ı Âli'ye gönderen ve o zamandan beri İstanbul'da saklanan Firari Hasan Ağa'nın aniden ortaya çıkmasıyle isyan değişik bir şekil aldı. O sırada sayıları elli altmış bin olan isyancılar, Davutpaşa yakınındaki Çırpıcı çayırında düzenli bir karargâh

¹⁷⁹ Mehmed Şefik, f. 34 ve 55, ilk ikisi için kuşun kanatları teşbihini kullanıyor. Süleyman Ağa onlarla birleşince, sehpama üç ayağı ve dördü için isyan çadırının dört direğiydiler, diyor.

¹⁸⁰ Berlin yazması yazan, f. 247, Paşmakçı-zade'ye nüzul indiğini doğruluyor.

¹⁸¹ Bu mektup bahsettiğimiz elyazmasında f. 219'de, Vezir-i azam Rami Mehmed Paşa'nın verdiği cevap, f. 250'de bulunmaktadır.

¹⁸² Osmanlı tarihçileri (müverrih) isyanın daha ziyâde Rami Mehmed Paşa, yani Vezir-i azam tarafından Şeyhülislam Feyzullah'ın şahsi iktidar ihtiraslarını kökünden yıkmak için tertiplendiği, fakat H. Mustafa'nın anlayışsız tutumu yüzünden çok başka bir netice getirdiği kanaatindedirler (Ç.N.).

¹⁸³ Mehmed Şerif, f. 52-54, bu Hatt-ı Şerifin tamamını vermektedir.

kurdular ve 6 Aġustos (23 Rebiülevvel) Cuma günü Edirne  zerine yürümeye karar verdiler: Zira Sultan'ın g nderdiġi ve gecikmesinden ötürü özür dilediġi yeni mektup zihinleri bulandırmıştı.

Bu mektubun okunmasından sonra, önde gelen isyancıların bir oġu, yüksek sesle şöyle konuştular: «Sultan ölmüş olsaydı, cesedi iki günde Edirne'den İstanbul'a getirilebilirdi, canlı olduġu hâlde, dört günde nasıl oluyor da gelemiyor?» Kalabalık, yürüyüşe geçmeden önce, Edirne'nin yaġma edilmesine müsaade ve isyanlarının meřruluġunu bildiren bir fetvanın şeyhülislâm tarafından verilmesini istediler. Asayişin temini ve âsilerin ifrata ka mamaları için vakit kazanmak hususunda boşuna gayret sarfetmiş olan ulemâ, o andan itibaren başlarının üzerinde asılı kılıçla hayatlarının tehlikede olduġunu gördüler ve şeyh lisl mca ordu kadısının imzalarını taşıyan    fetva vermek zorunda kaldılar. Bu fetvalardan birincisi şöyle kaleme alınmıştı: «Muhammed ümmetini idare etmek için seçilmiş olan Pâdişâh kendini av zevkine vermek için payitahtı terketmişse, aġır vergi yüküyle teb'aları eziyorsa, h zineyi israf ediyorsa, bu yolda devamına müsaade etmek caiz midir?» Bu soruya olumsuz karşılık veriliyordu. İkinci fetvada: «Müslümanlar İmam'ın zulmüne başkaldırırlarsa, onlara âsiler denilebilir mi?» Bu soruya «Hayır» cevabı veriliyordu.    nc  fetva, evvelki ikisi gibi, isy m tasdik etti; tasdik de şu şekilde sorulan sual içindi: «Müslümanlar İmamın zulm n  ortadan kaldırmak için harekete geçtikleri takdirde, başkaları İmamın yardımına gidebilirler mi?» şeyhülislâm bu su le de olumsuz, yâni «hayır» cevabını verdi¹⁸⁴.

Âsiler ordusu Davutpaşa'dan hareket ettiġi (26 Rebiülevvel) ve büyük bir ihtiyaçla Edirne'ye doġru yola koyulduġunda, isyan    haftadan fazla bir zamandan beri payitahtı heyecan içinde bırakıyordu. En  nde Hz. Muhammed'in Sancak-ı şerifi taşınmaktaydı ve yine Hz. Peygamberin kutsal em netlerden olan hırkası, «Hırka-i Sâadet» yeşil kumaşla örtülü bir arabada taşınıyor ve onu çok sayıda  ġrenci ve mollalar topluluġu takibediyordu. Her sabah ve her akşam Zafer S resi okunuyordu ve okuma, savaş  ıġlıġı olan Allah seslenişleriyle sona eriyordu. Bu kalabalıġa karışmış bulunan muntazam birlikler bin Yeniçeri, dört yüz Sipahi ve silahdar, diġer alaylardan bin asker, dört bin cebeci, dokuz yüz topçu ve her biri İstanbul g mr ġ nden günde on akça yevmiye alan emir veya emir oldukları iddiasında bulunanlardan ibaretti. Top sayısı ise yirmi uzun demir top, on

¹⁸⁴ Bu    fetva, Berlin Kütüphanesi yazmalarında bulunmaktadır, f. 256.

balyemez, otuz sahra topu, dört havan topu, sekiz yüz grenad, bin dört yüz fıçı baruttan oluşuyordu; ayrıca balta, kürek ve benzeri yetmiş iki bine yakın muhasara âleti de götürülüyordu.

Sultan'ın son Hatt-ı Şerifinin tesirsiz kaldığı Edirne sarayında öğrenilince, Vezir-i âzam, kuvveti kuvvetle defetmek için en tesirli tedbirleri aldı. Rumeli Beğlerbeyi bütün kuvvetleriyle, Hudâ-verdi Paşa on bin kişilik Arnavut birliğiyle ve havalinin bütün Seg-banları Edirne sahrasına çağırıldı; Aydın vergi mültezimine on bin tüfekçiyle Avrupa yakasına geçmesi emri verildi; aynı ulak, Anadolu Valisi. Numan Paşa'ya eyâletinin bütün birlikleriyle Sul-tan'a iltihak etmesi enirini götürdü. Diğer tebliğler Nikomedi (Ni-comedie), Modania ve Mihaliç beğlerine ulaştırıldı; bu beğlere, İstanbul'a gitmek üzere asker yüklü hiçbir geminin limandan çıkmasına müsaade edilmemesi emri verildi. Vezir-i âzam Rami Meh-med Paşa, Sultan'a sadık birliklerin başına Rumeli Türkmenlerinin başı vezir Hasan Paşa'yı serasker olarak atadı. Edirne üzerine yürüyüşlerini hızlandırmaya birçok defa davet edilen Kırım Tatarlarından bir tek kişi olsun görünmedi¹⁸⁵. Vezir-i âzam tarafından alınan tedbirleri haber alan âsiler, kendilerine katılacak olanlara geçiş imkânı sağlamak üzere yukarıda adı geçen limanlara müfrezeler gönderdiler; fakat Anadolu limanlarında görev alan bu müfrezeler Bursa havalisini yağmalayıp, Kastel kalesinde mahpus tutulan Vâni Efendi'nin iki oğlunu, Feyzullah Efendi'nin iki damadını da beraberlerine alarak İstanbul'a geldiler.

Bu olaylar esnasında, Rumeli'de seferberlikle silah altına alınan ve kendilerine Evlâd-ı Fatihan da denilen Yörükler, bunların başı durumundaki Vezir Hasan Paşa ile Arnavut birlikleriyle gelen Hu-dâverdi ve diğer birçok Paşalar Edirne sahrasında toplandılar. Öteki Paşalar da eyâlet ve vilâyetlerinden toplayabildikleri kadar büyük sayıda askerle gelmişlerdi. Edirne sahrasındaki Sultan taraftarı ordu seksen bin askerden oluşuyordu. Vezir-i âzam Rami Paşa gerçekten savaşmak istese ve bu ordunun başına ihtiyar Hasan Paşa'dan daha kabiliyetli bir kişiyi getirmiş olsaydı, âsiler bir an bile dayanamazlardı. Vezir-i âzam muhteşem bir nutuk söyleyerek bütün orduyu tahtı savunmaya çağırdı ve Sultan bir Hatt-ı Şerif yayınlayarak, İmparatorluğa en tehlikeli anlarda ettikleri hizmetleri hatırlatarak Yeniçerileri Özellikle övdü. Ayrıca, Rami Paşa bütün orduya Kur'an üzerine

¹⁸⁵ Râmi'nin inşa'sında. No 559, 561, 562, 563, beglero gönderilen bu seferberlikle alâkalı mektuplar bulunmaktadır, 564 numaradaki mektup Besarabya'da Rompetoglu aşiretine ve no 155'deki mektup Anadolu valisine gönderilmiştir.

  u man lı yemini ettirdi: «Tuz, ekmek ve kılıçla! Bunların ilk ikisinin vericisini     nc   ile savunacağımıza yemin ederiz!». Bununla beraber, Rami Pa a ile ayrıca g r       serasker Hasan Paşa'ya,   siler görünür görünmez Edirne  zerine geri çekilmesi emrini verdi ¹⁸⁶. Böylece, kuvvetlerini göstermek suretiyle, ordunun her bakımdan üstünlüğünü gören   silerin korkuya kapılarak i t  ata mecbur olacaklarını  mid ediyordu ¹⁸⁷.

  siler ordusu Silivri'ye gelince (10 Ağustos - 27 Rebiülevvel) yağmaya koyulmuş ve halkın uzun zamandır    e duyduğu kasaplar ba ının çiftliğini ba dan ba a yakıp yıkmı tı. Ulemâ, daha birkaç gün, IV. Mehmed'in oğlu Ahmed'in yerine, II. Ahmed'in oğlu  brahim'i tahta çıkarmayı teklif etmiş olan Yeniçeri ağası  alık Ahmed'in çadırında toplandılar. Yeniçeri ağası  alık Ahmed'e, teklifinin tahtı Sultan Osman'ın kanından gelen  ehzadelerin en büyüğüne veren y r rl kdeki veraset kanununa (ekberiyet us l ) aykırı olduğunu anlattılar;  alık Ahmed umumî kan ate uymak zorunda kaldı. Bugünden itibaren camilerde namazdan sonra verilen vaazlarda ve hutbelerde artık II. Mustafa'nın değil, III. Ahmed'in adı zikredildi.   siler  orlu'ya girdikleri sırada, ordunun ileri gelen Pa alarından Hasan Pa a, Hud verdi Pa a, Süleyman Paşa ve Edirne Eski Cami vaizi genç ve  i man Ali Efendi ve ulemâdan daha birçok şahıslardan oluşan Sultan Mustafa'nın heyeti barışı niyetlerle çıkageldi. Süleyman Paşa ile vaiz,   siler ordusunun Seraskeri ve Sadâret Kaymakamlığı makamından vezir-i âzamlık makamına geçen Ahmed Paşa'nın çadırına gittiler.   silerin verdikleri kararlar deği tirebilecekleri kan atinde olduklarından adalet ve vecibeler üzerine bütün delilleri sayıp sıraladılar; Ahmed Paşa ve beraberindekiler, onlara   silerin hareketlerini me rula tıran ve bir saltanat değişikliğine çağıran yedi fetva gösterdiler.

Sultan'ın temsilcilerinden ikisi, kendi Seraskerlerine gösterilmek üzere fetvaların kendilerine verilmesini istediler. Vezir-i  zam Rami Mehmed Paşa'nın emirlerine bağlı olan ihtiya Serasker Hasan Pa a, hücumu

¹⁸⁶ Berlin Kütüphaneleri elyazmalan, f. 258. Yazar evvelki sayfaların bir geçişinde Rami Paşa'nın barışı niyetlerinden bahsederken kendisinin bunları dinlediğini söylüyor ve peşinden ilave ediyor: «Ve gayri mahremleri dahi istima eylediler, yani, sırrını bilmeyenler de onun sözlerini duydular.» Bu pasajdan, yazarın Vezir-i azam'ın hâne halkından olduğu anlaşılıyor.

¹⁸⁷ Yukarılarda da belirttiğimiz gibi Osmanlı müverrihleri Vezir-i azam Rami Mehmed Paşa'nın «Edirne Vak'ası'nda ikili bir politika oynadığı kanatindedirler. Onlara göre hesaplan tutmadığı için Rami Pa a kaybetmiştir. Fakat, daha aşağı satırlarda Hammer, Paşa'nın, hemen taarruza geçmediği için ona ağır sözler söylediğini ileri sürmektedir. Bu çelişkilerin ortadan kaldırılman için yeni araştırmaya ihtiya   olduğu meydandadır ( .N-).

başlatacak yerde, meseleyi hükümete danıştı. Vezir-i âzam Rami Paşa iki gün sonra Hafsa'ya gelmişti. Vezir-i âzam, Hasan Paşa'ya, geri çekildiği için, çok ağır sözler söyledi. Bu ilk hatâyı tamir etmek istediğinden, âsileri dağıtmak üzere gecikmeden taarruza geçmek gerekip gerekmediğini paşalarla görüştü (19 Ağustos - 6 Rebiülevvel); aynı zamanda tek kurtuluş çâresinin ordugâha gelip devlete sâdık kuvvetlerin başına geçmek olduğunu Sultan'a bildirmek maksadiyle Edirne'ye ulaklar gönderdi. Ertesi gün ele geçirildiklerinden beri ordunun peşinde süründürülmüş olan Vâni Efendi'nin iki oğlunun Bursa'da âsiler tarafından öldürüldükleri öğrenildi.

Bu sırada Sultan, Edirne'den Hafsa ordugâhına gelmişti (20 Ağustos - 7 Rebiülâhir) ve iki ordu birbirlerinden ancak bir günlük yürüyüş mesafesi uzaklığında bulunuyorlardı. Bununla beraber, iki ordugâhın birlikleri, birkaç günden beri birbirleriyle gizlice haber-leşiyorlardı. Bu aynı günün akşamına doğru, Vezir-i âzam siperler kazılması emrini verdi. Birkaç asker vaktin çok geç olduğunu ve ertesi sabahı beklemek gerektiğini ileri sürdüler. Bu hâdisenin se-beb olduğu münakaşa sırasında her taraftan aydınlatıcı fişekler ve silahlar atıldığı işitilip görüldü ve bunun düşmanla kararlaştırılan işaretten başka bir şey olmadığından kimsenin şüphesi kalmadı. Bol paralar ve hediyeler verilerek elde edilen Yeniçeriler kütleler hâlinde âsilerin saflarına geçtiler. Vezir-i âzam kaçtı ve Sultan dolu dizgin Edirne'ye döndü. Ertesi gün (21 Ağustos) isyanın patlak vermesinden tam beş hafta sonra, âsiler gelip Tunca nehrinin kıyılarında, Edirne'nin kapıları önünde ordugâh kurdular. Sultan saraya dönünce kardeşinin dâiresine gitti ve ona şu sözleri söyledi: «Kardeşim, seni Padişahları olarak seçmek istiyorlar.» III. Ahmed, âsiler tarafından tâyin edilen Vezir-i âzam, Şeyhülislâm ve Yeniçeri ağasının tâyinlerini tasdik etti. Tasarlanan saltanat değişikliği kendisine haber verilen Valide Sultan, şehzade İbrahim'in aleyhinde ve oğlu III. Ahmed'in lehinde sözler söylemişti. Böylece, otuz altı gün devam eden (22 Ağustos 1703 - 9 Rebiülâhir 1115) isyanın sonunda, aynı adı taşıyan Sultanların üçüncüsü Ahmed tahta çıkmış oldu. Yetmiş yıl önce yanlış anlaşılmış bir arzu yüzünden isyan etmiş ve Yeniçerilerle Sipahilerden geri kalmamak için ağalarını 'öldürmüş olan cebeciler, bu defa isyanlarının tam bir basan ile taçlandığını gördüler¹⁸⁸

¹⁸⁸ Berlin Kütüphanesi Tarihi'nin anonim yazarı m. Ahmed'in tahta çıkış tarihini hatâyâ düşerek 12 Rebiülâhir olarak tesbit etmektedir. Şeyhi ve Mehmed Şefik 8 Rebiülâhir tarihini veriyorlar. Rasid, II, f. 17, resm-i tahlif (yemin töreni) gününü aynı ayın 10'unda göstermektedir. Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/74-85

ALTMİŞİKİNCİ KİTAP

III. Ahmed'in tahta çıkışı. — Şeyhülislam'ın ve âsilerin şeflerinden birçoğunun idamı. — Vezir-* Âzam Nişancı Ahmed Paşa'nın azli. — Hasan Paşa yeni Vezir-i azam. Sultan H. Mustafa'nın Ölümü. — Rusya'ya Karşı alınan tedbirler. — Haber verme ve cülus tebriki mektupları. — Vezir-1 azam'ın ve diğer birçok görevlinin azli. — Hasan Paşa ve halefinin idaresi. — Halefin düşüşü. — Kalayhkoz Ahmed Paşa idaresi ve Baltacı Mehmed Paşa'nın entrikaları. ~ Selim Giray ile Firari Hasan'ın ölümü. — Vezir-i azamlığa Çorlulu Ali Paşa'nın atanması. — Basra'da karışıklıklar. — Sultan'ın geçici gözdesi. — Yeni bir isyan korkusu. — İran'ın, Oğuzbegler Prensinin. Venedik. Avusturya ve Rakoczy'nin elçilik heyetleri. — Bab-ı Ali'nin Rusya, Polonya ve Fransa ile münasebetleri. — Ermenilerin takibi. — Avedick ve Co-midas. — Şeyhülislam'ın yetkilerine getirilen kısıntılar. — Gazi Giray, Kırım Hanı. — Çerkeslere karşı savaş. — Çorlulu Ali Paşa'nın müesseseleri. — Bazı sultanların nişanlanmaları. — Olaylar. — Suriye ve Mısır. — Rami Paşa ve Nuh Efendi'nin ölümü. — Oran'ın anahtarları. — İsveç Kralı Osmanlı imparatorluğu sınırlarında; hareketi; — Vezir-i azam'ın azli. — Köprülü ailesinin son Vezir-i âzam'ı Nu-m&n ^aşa. — Rusya'ya karşı savaş ilânı. — Elçi Ferriol'un gidişi. — Bâb-ı Ali'nin Avrupa devletleriyle diplomatik münasebetleri. —; Kalayhkoz; Yusuf Paşa: silahdar ve kaymakam.¹⁸⁹

III. Ahmed'in Tahta Çıkışı

ÜÇÜNCÜ Ahmed gençlik çağının kudreti içinde tahta çıktı; zira henüz otuz yaşma basmamıştı¹⁹⁰. Osmanlı sarayının eski âdetine uygun olarak, başında Yusufî kavuğu, taht üzerine oturarak 1703 yılının 23 Ağustos günü, İmparatorluğun ileri gelenlerinin sadâkat yeminlerini kabul etti; Yusufî

¹⁸⁹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/86

¹⁹⁰ Dördüncü Mehraed'in ikinci oğlu ve «Edirne Vak'ası» hal'edilen, yani tahttan indirilen İkinci Mustafa'nın özkardeşi olan Ul. Ahmed, Osmanlı müverrihlerine göre, Hammer'ın belirttiğinden bir gün evvel, yani 22 Ağustos Çarşamba günü tahta çıkmıştır. Yasının tam 29 sene 7 ay, 23 gün tuttuğu sırada, yani 30 yaşının içinde tahta çıkmış sayılır. Fetret dönemi sırasında saltanatlarını ilan etmiş şehzadeler sayılmamak şartıyla Osmanlı Padişahlarının yirmi üçüncüsüdür. Annesi «Resia Gülnûş Hatun-dur. Hattat ve sair olan Üçüncü Ahmed'in şiirlerinde «Necib» mahlasını kullanmıştır.

kavuşunda ¹⁹¹ ba-hkçılıkuşu tüyünden üç sorguç vardı; üzerindeki vücudunun yansına kadar inen kapanice veya kısa ceket samur kürkle süslenmişti. Ertesi gün saltanatının ilk cuma namazında bulunmak üzere camie gittiğinde ¹⁹², henüz yatışmış olan âsiler gürültülü bir şekilde toplanarak, bağırarak suretiyle şunları söylediler: «pâdişahdan memnunuz, fakat hâinleri istemiyoruz.» Pâdişâh onlara: «Kullarım,» de-di,« sizin hoşunuza giden beni de hoşnûd eder; sizin tâyin ettiğiniz devlet ileri gelenlerinin hepsi tarafımızdan da te'yid edilmiştir.» Âsiler tek ses hâlinde yine bağıldılar: «Eğer Öyleyse, Şeyhülislam'ın, Kızlar ağası ve hazinedarın, bizde listesi bulunan altmış kişinin bize teslimi gerekir. Şeyhülislâm, gözlerimizin önünde idam edilmelidir ki, sonradan onun yerine başka birisinin öldürüldüğü şüphesi uyanmasın.» Sultan olara isteklerinin yerine getirileceği vaadinde bulundu ve aynı gün, İstanbul'a hareket edileceğinin işareti olarak tuğları diktirdi. Kızlar ağası, kâtibi ve baltacılar kâhyası sarayın iki kapısı arasındaki cellâd dairesine hapsedildiler ve Bostancı-başı-nm muhafazasına bırakıldılar; son Sultan'ın mahremi dört hadım ağası saraydan kovuldu; Sultan imamı, birinci ve ikinci mirâhûr görevleri âsilerin tuttuğu kişiler tarafından paylaşıldı; cebecilerin içeride kalmış ücretleri, iki yüz elli kese dağıtılmak suretiyle ödendi. Birliklere borç olarak kalan cülus bahşişi, hazineye ayrıca üç bin altı yüz elli keseye mâl oldu. Sultan, Tunca nehri kenarında, Köprülü ailesinin son Vezir-i âzamı'nın yaptırdığı bir sarayın bulunduğu Küçüktepe'den çok uzak olmayan Paşa çayırında kurulan otağında kalmak üzere saraydan ayrıldı. ¹⁹³

Şeyhülislâm Ve Âsilerin Şeflerinden Birçoğunun İdamı

Sultan, orada, yükselişini askerî bir isyana borçlu olduğunu iyi bilen ve makamının elden gitmesi korkusuyla selefi Şeyhülislâm'ın tez elden idamını istemeye gelmiş bulunan yeni Şeyhülislâm Meh-med Efendi'yi huzuruna kabul etti. Gerçekten de, dört oğlu ile birlikte sürgün yeri olan Erzurum'a gitmek üzere Asya yakasına geçeceği Varna limanı yolunda olan eski Şeyhülislâm Feyzullah Efendi ¹⁹⁴, kendisine muhafızlık eden çavuşlar

¹⁹¹ Râşid. n. f. 17. «Mısırlı Yusufvarı».

¹⁹² Berlin Kütüphanesi'nde bulunan «Tarih», No. V, f. 41. günler konusunda İki hatâ yapmıştır. Zira, tahta çıkma günü 12 Rebiül'ahir değil, 10 ve cuma günü bu ayın 13'ü değil, H'inci güriü idi, tarihin kaydettiği gün pazara rastlıyordu.

¹⁹³ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/86-87

¹⁹⁴ Feyzullah Efendi'nin Motraye'in, I, s. 324, yazdığı gibi otuz veya kırk değil, dört oğlu vardı.

tarafından Parvadi, îs-lâmiye, Zağra yoluyla Edirne'ye getirildi ve cehennemden farksız, berbad bir hapishaneye tıkıldı. Acz içindeki Sultan, âsilerin kurbanını, onların Yeniçeri Torieanh, Sipahi Karakaş ve Cebeci Küçük Ali'den oluşan üç şefine teslim etti. İnsanlıktan uzak bu adamlar, üç gün boyunca, Feyzullah Efendi'ye en iğrenç zulüm ve işkenceyi reva gördüler. Nihayet, yeni Şeyhülislam Mehmed, bütün Şeyhülislâmların bu işi yapan ilki ve sonuncusu olarak selefinin idamını meşru göstererek fetvayı verince, başına tören kavuğu ¹⁹⁵ giydirdikleri Feyzullah Efendi, cellâdlar tarafından bir araba beygirine ters bindirildi, beygirin kuyruğu dizgin yerine kullanılmak üzere eline verildi. Beygiri yedmesi için bir Yahudiyi zorlayıp kurbanlarını şehirde dolaştırdılar. Bitpazan'na gelince beygirden indirip başı kestiler.

İlâhiler okuyup ellerindeki buhurdanlıkları sallayarak bir defin işinden dönen iki Ermeni rahibini, bir ipin ucuna bağlayarak ordugâha doğru sürükledikleri cesedi takibe zorladılar. Bu arada, verdiği fetva ile, Kamanîce camileri ile birlikte Hristiyanlara teslim edilmiş olduğu için cesedin arta kalan bölümlerine türlü hakaretlerde bulundular. Öldürmekle yetinmeyenler, cesedine en barbarca kesip biçmeleri uyguladılar; biri burnunu kesti, bir başkası kulaklarını, bir üçüncüsü çıkıp dudaklarını parladı ¹⁹⁶; cesedi iki kere Tunca'nın sularına batırıp çıkardılar; sonunda, çok eskilerde Trakyalı başkanların Orfe'nin kesilmiş organlarını Hebrus'un dalgalarına savurmaları misâli, birçok asırlar sonra, Türkler birinci derece-deki ruhanî reislerini Boğaziçi'nin dalgalarına attılar.

Feyzullah Efendi, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan günümüze kadar zor kullanılarak hayatlarından olan üçüncü Şeyhül-islâm'dır. Hristiyan inancına bağlılıklarını kanlariyle mühürleyen Rum ruhanî reislerinin sayılan da üçtür. Aralarındaki tek fark, berikilerin kılıç darbesiyle ölürken ötekilerin boğulmak suretiyle can vermeleridir. Bu bakımdan Hristiyan ruhanî reislerine uygulanan ceza, Müslüman inançlı ruhanî reislerine reva görülenden daha az aşağılaştırmacıdır; zira Türkiye'de kılıçla kafa kesmek boğmaktan daha aşağılaştırmacıdır ¹⁹⁷. Bütün Hristiyanlar bir Müslümandan

¹⁹⁵ Bu idam olayım milli tarihçilerle görüş birliği içinde anlatan Motraye. Sultan'ın Feyzullah Efendi'ye bu iğrenç muameleyi reva görenlerden birinin rütbesini indirerek Sofya Valisi yapmakla yetindiğini söylemek suretiyle büyük bir hatâyâ düşmektedir. Bu olayla ilgili olarak Berlin Kütüphanesi Elyazması'na bakınız. No y, f. 42.

¹⁹⁶ Prens Mehmed Tarihi, f. 124, Feyzullah Efendi'nin cellatlarının Allah'ın cezasından çok geçmeden kurtulamadıklarını, birinin kör, ikincisinin iyileşmez uyuz hastalığına yakalandığını, üçüncüsünün ani bir ölümle öldüğünü bildirir.

¹⁹⁷ Bu Türkiye'de her zaman rastlanan rezil ve teşhir edici bir cezadır; katilin kanı, cinayetin islendiği yerde

daha aşağı gören, ulemânın dokunulmaz şahsiyetini bütün Müslümanların üzerinde tutan, Şeyhülislâm'a ulemânın çok üstünde bir derece veren Müslüman kanununa göre, Feyzullah Efendi'nin idamı Yunan kilisesi ruhanî reislerinin boğulmalarından çok daha fazlasiyle aşâ-ğüaştıncı, insanî ve ilâhî kanunlara açık bir tecâvüzdür. Birinciler için böyle davranıldığına göre, ikinciler ne beklemeyecekti? ¹⁹⁸.

Sultan, Davudpaşa'ya gelmesinden üç gün sonra, İstanbul'a muhteşem bir törenle girdi. Aynı gün gidip, yeni tahta çıkan Sultanların âdeti olan Eyûb camiinde kılıç kuşanma töreni yapıldı. Bu tören, II. Mustafa'nın cülusu sırasında yapılan ve payitahtı hayran bırakan kılıç kuşanma töreninden daha az muhteşem olmadı. Tahttan indirilen bahtsız II. Mustafa, parmaklıklı bir arabaya kapatılmış ve ak hadım ağalarının muhafazasında kılıç alayının önünde yer aldı ¹⁹⁹. Arkadan annesi, kızkardeşleri ve otuz arabayı dolduran haremi geliyordu. Tahttan indirildiği günden beri harem dâiresini görmesi yasaklanmıştı. Kara hadım ağalarının nezâretinde, bu kadınlar derhal eski saraya götürülmüşlerdi. II. Mustafa, dört oğluyla birlikte, yeni sarayda şehzadelerin kafesine kapatılmıştı.

Silahdâr, nakib ve Yeniçeri ağası Üçüncü Ahmed'e kılıç kuşattıkları anda, eski bir âdete uygun olarak saraydan ve limandaki savaş gemilerinden toplar atılarak yeni saltanatın başladığı împaratorluğa haber verildi ²⁰⁰. Aynı gün yayınlanan bir emirname, şehirde silahla dolaşılması şehir ahâlisine yasaklandı, sonra âdet olan cülus bahşişiyle ücret zammı verildi. Ağâ ve Serdengeçtilere kırk akça, sancaktarlara yirmi akça yevmiye tesbit edildi; bin emîr, îs-tanbul gümrüğü hâsılatından günde on akça yevmiye alacaklardı. Yirmi bin Yeniçeri, dört bin üç yüz cebeci ve bin topçu yevmiye üç akça ücret artışıyla kontroller üzerine defterlere geçirildiler. Evvelce görevden yançızmış olan Yeniçerilerin büyük bir kısmı, yeniden kayıtlarım yaptırmak üzere her gün İstanbul'a akıp geliyorlardı. Fakat Yeniçeri ağasına hitaben yayınlanan sert bir emirname İstanbul'da kışlaları bulunan ve yeni gelenlerle dâva birliği yapmayı red eden Yeniçerileri yola getirdi ve böylece, yeni bir isyan teşebbüsü de boğulmuş oldu. Hükümetin sert tutumu ve

akıtılır. La Motraye, I, p. 333.

¹⁹⁸ Feyzullah Efendi'ye uygulanan cezada kullanılan âlet değil, böyle bir cezayı hak edip etmediği önemlidir ve bu uygulamanın evvela bir ihtilal çerçevesinde geçtiği unutulmamak gerektiği gibi, bunun Türklerden çok dönme ve devşirme işi olduğu da unutulmamalıdır (Ç.N.).

¹⁹⁹ La Motraye, I. s. 334.

²⁰⁰ La Motraye'in belirttiği gibi: -Bu âyini, söylendiğine göre, Eyûb torunlarından Haa Bektaş gelenekleştirdi* görüşü yerinde ve doğru değil. Andreossy ve Mac Farlane da hataya düşmüşlerdir.

metaneti, saray bahçevanlanmn (baltacı) henüz oluş hâlindeki başkaldırmalarını da boşa çıkardı. Edirne'den yola çıkılırken bunlara sekizer üç aylık içeride kalmış ücretlerinin ödeneceği vaadedilmişti. Şimdi gürültü çıkararak alacağın ödenmesini, ayrıca evvelce kendilerine hiç verilmemiş olan cülus bahşişi verilmesini istiyorlardı. Bu durum karşısında Sultan, son avludaki mermerden yapılmış yüksek mevkiye çıktı. Sofa denilen bu yerde etrafında Vezir-i âzam, Şeyhülislâm ve Yeniçeri ağası olduğu halde, olaylara evvelce sarayın en sadık adamları olan baltacıların canice davranışlarının sebep olduğunu yüksek sesle ifâde etti; bu nankörlüklerin saraydan atılmaları ve yerlerine İmparatorluğun reaya tebasından Hristiyan oğlanlarının alınmaları emrini verdi²⁰¹ içeride kalmış ücretlerinin tutan olan üç yüz yirmi kese para dağıtıldıktan sonra, yedi yüz yetmiş üç suçlu saraydan kovuldu ve bin Hristiyan çocuğunun derhal toplanması için bir komiser atandı. Bu, yarım asırdan fazla zamandan beri bir kenara bırakılmış bir usûlün canlandırılmasında Bâb-ı Âli'nin son teşebbüsü oldu

Birliklerinden birkaç bin askerle bostancıların ücretlerinin dağıtılması ve âsilerin saraydan atılması işlerini idare etmiş olan Yeniçeri ağası Çalık, bu hizmetlerinden dolayı Sultan'ın teveccühünü ebedî olarak kazandığı ümidindeydi. Bu ümitle efendisine bir ziyafet teklifinde bulunmayı göze aldı (3 Kasım 1703 - 23 Cemâziyül-âhir 1115). Böyle bir şeref ancak Vezir-i azama verildiği hâlde, Sultan, Yeniçeri ağasının davetini kabul etti. 6u münasebetle Çalık, Sultan'dan vezir-i âzamlık makamım istemek cesaretini gösterdi. Sultan'ın iyiliksever davetini kabul etmesine güvenen Çalık, bu teşebbüsünde kendisini peşin başarılı sayıyordu. Fakat, Sultan'ın bu hususta Kızlar ağası Abdurrahman'ı aklına kovmuş olması, hem başarısızlığı, hem de

²⁰¹ H. 1116 (1704) yılında ölen şâirler; ilim adamları, şöhetliler: Yemînî, Fethi, Selim (Kınm hanı), Remzi, Vasıf ve Nâzım (Şeyhî, Safâî, Salim, Beligî Buna'mn biyografi mecmualanna bakınız): 2. Hukukçular: Ahmedzâde Mehmed Efendi, saray hocası Receb. 3. İlim adamları: Tabib Şaban, tabib Şifâî. 117 (1705)fde öldüler Şâirler: Hamdi, Hüseyin Can, bir diğer Nâzım, Yakîn, Devletî, diğer ünlüler: Şeyh Abdulhâyi, Şeyhülislâm Feyzul-lah. 1118 (1706) yılında ölen şâirler: Gavsî, Riski, Şeyhî, Refetî; saray hocası Mehmed. 1119 (1707) yılında ölenler: Vezir-i âzam Rami Paşa; İshakzâde Arif ve Nâbi. 1120 (1708) yılında Ölenler: Şâirler: Remzi, Rasim, Mahir, Ha-Umî, Sakib, Fenni, Sehinî, Emin, Şaban Ağazade. 1122 {1710}'de ölenler Şâirler: Hocazâde Naibi Esseyid Mehmed, Ragıb, Şefik, tshak HocasS, Rahim, Zekî, Abdi, itrî, Mahir, Rahmi, Mahvî, Taib, Şeyh Himmetzâde veya Abdi, Aazim, Ulfetî, Seyid Abdullah, Şeyhülislâm Fey-zullah'm kardeşi; Şeyhülislâm Paşmakzâde Esseyid Ali Ffendi, Şeyhülislâm Sadreddinzâde Sadık Efendi; kadın şâir Anî, hukukçu Seyfzâde tbrahim, Pirakazizâde Meh-mod Efendi. 1123 (1711) yılda hukukçu Esseyid Numân vo Fâzil Kara Halil Efendi; şâir Saati, Naci, Siahi, Nesih, Vasik ve kimyacı Zaki Öldüler. 1124 (1712) yılında şâir ferdi, Müstakim, Hasib, Şâhî, Selim-Giray*ın oğlu Emin ve Aazim öldüler. 1125 (1713) yılında şâir Nazmi, Sabit, Vehbi, Şermi ve Tâhir öldüler. 1126 (1714)fde şâir Nikabî, Kenzî, Nesih, Arif, Vecdi, Şinî; Şeyhülislam Ebe-zade Ataüflah; Vahdi İbrahim Efendi, Hallikan'ın biyografilerinin mütercimi; Nuh Efendi, Şehrîstânî'nin eserinin mütercimi. Bu 98 yazı adamından başlıcaları: Ta-bib Şaban, tabib Şifâî, şâirler prensi Nâbi, Sehini, hukukçu Kara Halil Efendi, kimyacı Seki, Aazim, Vahdi İbrnım. Nuh Efendi ve İshak Hocası.

bulunduğu mevkiden uzaklaştırılmasını çabuklaştırmaktan başka bir netice getirmedi. Abdurrahman, son ihtilâl döneminde, İstanbul'da eski saray Ağalığı görevinde bulunuyordu; Önce şehzade İbrahim'in tahta çıkarılması için taraftarlar toplamaya gayret etmiş, ihtilâlin elebaşları Şehzade Ahmed'in tahta çıkmasında kendilerine yardımda bulunması şartıyla Kızlar ağası mevkiini vâadedince, o da hararetli bir şehzade Ahmed yanlısı kesilivermişti. Bu kanâat değiştirme, ona, Sultan Ahmed tahta çıkınca hapse atılan, bütün servetine el konularak sürgüne gönderilen Kızlar ağası Nezir'in mevkiini kazandırmıştı.

Osmanlı sarayı teşrifat kaidelerine göre, Sultan'ın şerefine verilen ziyafetlerde Kızlar ağası vezir-i âzamin önünde ilerledi. Vezir-i âzam gerek söz, gerek yazı ile kendisine hitabettiğinde (oğlum sul-tanûm) unvanını kullanıyordu; bir ziyarette ise, Vezir-i âzam, merdivene kadar Kızlar ağasının önünde ilerliyordu. Bu usûl ve teşrifata uymaktan uzak olan ve Sultan'ın refakatinde bulunmuş olan Çalık, sarıksız, başında alelade bir takke ile sedir üzerinde dinlendiği sırada Kızlar ağası geldi. Çalık, sarığını giymeden oturduğu yerde kaldı ve Kızlar ağası Abdurrahman'a, sedirin karşısındaki yeri göstererek: «îstersen otur, ağa,» dedi. Bu sırada su getirdiler, Çalık içti, Kızlar ağası ona da içmek isteyip istemediğini sorunca, su içtiği bardağı onun eline tutuşturdu.

Bu saygısızca davranış, Kızlar ağasını son derece yaraladı; bir başka kabalık bardağı taşıran damla oldu. Sultan'ın yakınları olan hadımağaları da salona girince Çalık kendilerine, yarım ağızla bile olsun, hoş geldiniz demek zahmetine katlanmadı. «Biz, Yeniçeri-leriz,» dedi, «sizin teşrifat kaidelerinizin câhiliyiz; size oğul mu, baba mı demek gerektiğini bilmeyiz. Dâima hoş gelmiş olasınız.* Sonra: «Hey! oğlan, kahve getir!» diye bağırmaya koyuldu. Kılı kırk yaran bir teşrifata alışık olan hadım ağaları şaşkınlık içinde kaldılar ve ağaya karşı takınılan kabalığı, münâsip bir ânı kollayıp, Sultan'ın dikkatle dinleyeceği ânı yakaladılar. Böylece, Çalık'ın kendisine yükselme imkânı sağlayacağını umduğu ziyafet, yıkılışını çabuklaştırma vesilesi oldu. Zâten, Vezir-i âzam da, Çalık'ın şahsında haklı olarak bir rakib gördüğünden yıkılması için elinden gelen gayreti sarfetmekte kusur etmemişti.

Üçüncü Ahmed, kısa bir süre sonra, her gün yeniden isyan çıkarabilecek ihtilâl elebaşları tamamıyla tesirsiz hâle getirilmedikçe veya defterleri dürlmedikçe taht üzerinde kalamayacağını anladı. Bu defter düreme işini, Vezir-i azamla mutabık kalarak, Yeniçeri ağası Çalık Ahmed'den

başlandı. Vezirler ve ulemâ, gelenek hâlindeki bir okumada hazır bulunmak üzere saraya davet edildiler. Usûle göre, kapıdan geçip Erivan²⁰² Köşkü'ne gitmek için bahçe kapısında attan inmek gerektiği biliniyordu. Revan Köşkünde yapılacak olan toplantıya çağırılanların hepsi gelince, atlar, bu defa tam aksi taraftaki büyük kapıya, Bab-ı Hümayûn'a götürüldü. Toplantıda bulunanlar dağılıp gittiler ve Vezir-i âzam, Sultan'ın, Çalık'ı Kıbrıs Valiliğine atadığını kendisine tebliğ ettiği sırada kaftancı, Çalık'm omuzlarına bir kaftan attı. Çalık öfkeden çılgına dönmüş bir halde: «Suçum ne,» diye haykırdı ve atını bulacağı ümidiyle bahçe kapısına doğru seğirtti. Vezir-i âzamlık ümid etmesinde aldanan Çalık, biraz geç olarak başının istendiğinin farkına vardı²⁰³. Top Kapısı'na aceleyle döndü ve orada kendisini bekleyen kalyona bindi. Kendisine refakat eden Kapucular-başı (mabeyinci), aynı zamanda Şeyhülislâm tarafından verilen bir fetvaya dayanarak verdiği idam hükmünün taşıyıcısıydı.

Çalık Ahmed'in idamını, diğer isyan elebaşlarınınM, Yeniçeri Toricanh ve Sipahi Karakaş'ın idamları takibetti. Kulkâhyası (ordu nâzın), çavuş ve Bostancı-başı görevlerinden azledilip sürgüne gönderildiler (11 Kasım - 2 Receb 1115). Çorlulu Ali Paşa'nın görevden uzaklaştırılmasıyla²⁰⁴ yerine getirilmiş olan İpşir Paşa, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin dört oğlu, kâhyası ve muhasebe müdürü Magosa'ya sürüldüler. Feyzullah Efendi'nin ihtilâl sırasında İstanbul kadısıyken âsilerin takibinden yakasını güçlükle kurtarmış olan damadı Mahmud Bursa'ya sürgün edildi. Diğer taraftan, sabık Şeyhülislâm tarafından sürgüne gönderilen Rumeli ordusunun iki kadısı, birincisi Sinoplu olan Mirza Mustafa ile ikincisi Kıbrıslı olan Abazâde geri getirildiler. Büyük servetiyle İstanbul fakirlerinin yardımına koşan ve âsilere üç yüz kese Ödemek suretiyle başını kurtaran, Feyzullah Efendi tarafından himaye edilen kasap esnafı reisi vazifesinde bırakıldı.

Hazînenin tükenmiş olması Vezir-i azama yeni tedbirler düşündürdü. İmparatorluk mutbağının idarecisi olarak mubayaa ödemelerinin hesabını hiçbir zaman vermemiş olan eski defterdar Muh-sun-zâde Mehmed Efendi'den sekiz yüz altmış yedi kese tutarında para istedi ve yerine tarihçi Hacı Mehmed'i atadı. Şimdiki cülus masraflarını karşılamak için, her zaman

²⁰² Bu köşk Topkapı sarayında, Bagdad Köşkünün yanındadır ve Revan köşkü denilmektedir.

²⁰³ Raşid, H, f. 24. Seri felâket tapyoline gideceğin fehm edüp. yâni, bahtsız başı bir gülle gibi yuvarlanması alın yazısıydı.

²⁰⁴ Raşid, f. 20, burada iç oda görevlilerinde yapılan değişiklikleri veriyor: 1 — SUAhdâr (kılıç-taşıyıcı); 2 — Çuhadar (elbiseler muhafızı); 3 — Rikâbdâr (üzengi tutucu); 4 — TOLbend oğlanı (sarık tutucu); Sertraş (berber); 6 — Peşkiragast (çarşaf muhafızı).

yapıldığı gibi, çiftlik, vakıf ve misafirhane sahiplerinin (kiracılarının) ruhsatlarını yenilemek maksadiyle aylık gelirlerinden maliye dairelerine verdiği paradan peşin miktarlar alındı. Köprülü Hüseyin Paşa'nın, Müslüman olmayan tebadan cülus dolayısıyla ek vergilere son vermesine rağmen, yeni Vezir-i âzam Kavanoz Ahmed Paşa, yüzde on nisbetinde olsun vergi eklerine başvurmaktan geri kalmadı. O sırada hazîne kaynakları, yeni Vezir-i âzamin rüşveti korkunç bir raddeye getirmesi yüzünden kısıtlıydı.

Rus akıllı olan Kavanoz Ahmed Paşa, Sultan IV. Ahmed'in saltanatı döneminde saraydan Basra Valiliğiyle çıkmıştı; sırasıyla Musul, Sayda ve Beyrut valiliklerine atanmıştı. Sultan Süleyman'ın tahta çıkışı sırasında azledilmiş ve uzun süre açıkta kalmıştı; ancak Köprülü Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın vezir-i âzamlığı sırasında, vezir-i âzamin kızkardeşi olan karısının ısrarlı ricaları üzerine Ahmed Paşa tekrar hizmete alınmıştı. Köprülü, ondan şahsen nefret ediyordu; o kadar ki, diğer vezirler gibi saygılarını sunmak üzere Bâb-ı Âli'ye her gidişinde, Köprülü Hüseyin Paşa: «İşte yine idareci geliyor» diyordu. Bu sözlerle kayınbiraderinin açgözlülüğüne ve para toplamak hususunda zekâsını çalıştırmasına imâda bulunuyordu.

Gerçekten de, Ahmed Paşa, âsilerin çevirdiği dolaplara borçlu olduğu Sadâreti sırasında rüşveti teşvik ve devlet makamlarını satmak suretiyle açgözlülüğünü son haddine vardırdı. Kâhyası veya İçişleri nâzın olarak bir eşek²⁰⁵ (Osmanlı tarihçisinin ifâdesini kullanıyoruz) geçmişti ve bu adamın okuyup yazması yoktu; imzasını koymadan sancak beğliği berâtı veriyordu; gelip kendisine işlerini yaptırmak isteyenlere: «Paradan ne haber?» demekten başka bir söylediği yoktu. Emirülhac (hac kervanını Mekke'ye götürmekten sorumlu kişi) yola çıkarken Ahmed Paşa, âdete uyararak, kendisine kutsal şehir fakirlerine götürülmek üzere hediyeler ve para vermişti. Fakat kervan biraz uzaklaşmıştı ki, peşinden verdiklerini geri getirmek üzere komiserler gönderdi. Kavanoz (an kovanı) lâkabiyle tanınmıştı

²⁰⁶ Bu lâkab, balı yağmalamak, yâni her şeyden altın çıkarmak kabiliyetinden geldiği kadar bodurluğundan ve tıknazlığından da geliyordu.

²⁰⁷

²⁰⁵ Eşek herif; Berlin Kütüphanesi elyazması, No 75, f. 283.

²⁰⁶ Hammer, Ahmed Paşa'nın lakabı üzerinde hatâyâ düşerek an kovanından gelme (Kavanoz) üzerinde duruyor ve bunun sebebini d©'yutanda görüldüğü gibi Ahmed Paşa'nın paraya, altına düşkünlüğünde buluyor. Oysa Ahmed Paşa'nın lakabı (Kavanoz)'dur. Bu da tıknaz-Uğı, şişman ve kısa boylu oluşu ve kavanoza benzemesiyle alâkalıdır CÇ.NJ.

²⁰⁷ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/87-94

Vezir-i Âzam Nişancı Ahmed Paşa'nın Azli

Bütün bu özelliklerin farkında olan Sultan, daha önce İmparatorluk mührünü (Sadâret mührü) damadı Hasan Paşa'ya teklif etmiş, fakat Hasan Paşa yanaşmamıştı. Bununla beraber, Sultan, kendisine ihtilâl elebaşları tarafından Vezir-i âzam olarak kabul ettirilen Ahmed Paşa'nın makamında kalabilmek için el altından isyan körüklemeye kalkışacağını gözönünde tutarak tedbirli davranıyordu. Fakat, Vezir-i âzamin azlini isteyen istirhamnâmelerin tarif edilmez çokluğu karşısında, Sultan, mührü geri aldirmek üzere silahdân gönderdi. Ahmed Paşa mührü vermesi emrini duyar duymaz Öylesine bir şaşkınlık içine düştü ki, mührün bağlı bulunduğu kordonun düğümünü bile çözemedi. Mührü içinde bulunduğu kese ile birlikte verdi. Kendisine Süleymaniye yakınında bulunan evine çekilmesi anlatıldı. Yolda giderken, selefi olan, Sultan'm damadına, Hasan Paşa'ya rastladı ve Hasan Paşa, Kovanoz Paşa'ya: «Paşa kardeşim» diye hitâb etti, «eğer servetini saklamaya kalkışmazsan hiçbir şeyden korkman gerekmez.» Böylece, uygun bir dille (lisân-ı münâsib-le), aksine davrandığı takdirde çekmeyeceği işkence kalmayacağını anlatmak istedi. Ahmed Paşa, Hasan Paşa'nın kulağına bir şeyler söyledi, sonra tutup elini öptü ve evine doğru yöneldi. Kendisine endişe duyacak bir şey yapılmayacağı vâadedilmesine rağmen Ahmed Paşa, gayri meşru olarak topladığı büyük servet elinden alındıktan sonra Lepanto'ya sürüldü.²⁰⁸

Hasan Paşa Yeni Vezir-i Âzam

Mora'da doğmuş olan Yunan asıllı Hasan Paşa, Sultan Mehmed döneminde Sakızada ve kalesini Venediklilere teslim ettiği için idam edilmek üzere bir süre saray cellâdının dâiresinde tutuklu kalmış kumandandı. İdâm cezasından kurtulmasını ve Azak'a Vali olarak gönderilmesini karısı Sulat'ın müdâhalesine borçluydu. Daha sonra Edirne Kaymakamı olarak atanmış ve aynı görevle oradan İstanbul'a geçmişti. Vezir-i âzam görevine başlayınca, ilk teşebbüsü, nizâmın devamı veya kurulması üzerinde Şeyhülislâm'a danışmak oldu. Bu görüşme sırasında Dâmad Hasan'a yakın görünmek isteyen Şeyhülislâm, söz arasında kendi makamını halk irâdesine borçlu bulunduğunu imâ yoluyla anlattı. Yâni,

²⁰⁸ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/94

Şeyhülislâmlık makamına halkın oy birliğiyle seçildiğini anlatmak istiyordu. Âsiler tarafın-dan himaye edilen Şeyhülislâm uzun zamandan beri alıştığı âsilerin diliyle Vezir-i azama: «Oğlum, sen vezir-i âzamlığını halkın toplu haldeki irâdesine borçlusun ²⁰⁹» dedi. Bu sözler, Vezir-i azama, karşısındakinin şeriatın en ulu makamım elde etmek için kullanmış olduğu vasıtaları hâlâ kollamakta olduğunu isbatladı. Bununla beraber bir dostluk gösterisi içinde ona cevap verdi; ağzından çıkan uygun düşmeyen sözlerin neticesi hakkında onu sakinleştirmek için, Sultan'ı ziyaretinde kendisiyle beraber olmaya davet etti. Şeyhülislâm: «Fakat, Sultan tarafından çağırılmadık ki» dedi. Kendisine halk tarafından tutulduğunu ve âsilerin gücünü hissettirmiş olan muhatabına karşılık, Sultan'm katındaki iktidar ve tesirini belirtmek isteyen Vezir-i âzam: «Özel bir davete ihtiyaç yok» cevabını verdi.

Vezir-i âzamlığa getirildiği sabah, Hasan Paşa, birliklerin ücretlerinin dağıtılmasında hazır bulundu. Öğleden sonra ulemânın ve yedi ortanın paşalarının tebriklerini kabul etti, bunların idarelerin-deki yüksek makam sahiplerinden bazılarının göreve devam etmelerini uygun buldu, bazılarının azline gitti. Azledilenler arasında bulunan Firârî Hasan Paşa, İstanbul Kaymakamlığından, tarihçi Hacı Mehmed Paşa'nın yerinden olmasıyle, defterdarlığa atandı. Firârî Hasan Paşa bu derece indirilmesine çok üzüldü; fakat, muvakkat olacağı ümidiyle teselli buldu. Gerçekten de, Firârî Hasan Paşa, kısa bir süre sonra bir eyâlete vali olarak İstanbul'dan gönderildi ve Hacı Mehmed Paşa, üçüncü defa olarak defterdarlık görevine döndü.

Damâd Hasan Paşa, rüşvete düşkünlükleri bilinen bazı selefi vezir-i âz anılardan tamamen farklı olarak bu atamalardan ötürü en ufak rüşvete karşı bile nefret duydu. Divân efendilerinin, yeni valilerin atama beratlarını kendi eliyle ve tek akça almadan verdi. Kane'ye gitmekte bazı güçlükler çıkaran Numân Paşa'ya» emeklilik yeri olarak Amasya ²¹⁰ veya Ege adalarından birini seçmesi iznini verdi. Yörükleri veya Rumeli'deki gezgin aşiretlerin reisi ihtiyar Hasan Paşa, hac kervanlarının idarecisi ve koruyucusu görevine atandı. Birinci Yeniçeri alayını ayaklandırmak için serdengeç-tilerin teşebbüse geçmeleri, Sultan'in Yeniçeri ve Sipahilere hitabeden iki Hatt-ı Şerifi ve şehri son isyanın elebaşlarından gizlice temizleyen polisin uyanıklığı ile tamamiyle tesirsiz bırakıldı. Maan aşireti

²⁰⁹ İcmal ümmet (ümmet); Raşid. H, f. 26.

²¹⁰ Amasya'da Çardak'ın kumandanı olarak.

Dürzilerinin prensi Fahreddin'in oğlu Hüseyin'in dul karısı eliyle onun muazzam servetlerine konan ve son isyanda mevkiini otuz keseğe satın alan Sipahi ağası Salih'in hayatına cellâd tarafından son verildi. Aynı âkibet, son isyana katılmalarının cezası olarak cebeci Küçük Ali ile Karabacak'ı da buldu. En basit prensiplerini bilmediği halde astronomi âlimi geçinen ve sık tekrarlanan esrar sarhoşluklarında mânâsız nutuklar çeken defterdarlık tahsil reisi ²¹¹ Hamevî Ali Efendi sürgün edildi.

Evvelki silâhdâr Çorlulu Ali Paşa Haleb Valiliğiyle uzaklaştırılmak üzereyken, karısının ve Sultan Mustafa'nın annesinin şefâat-leriyle İstanbul'da kalmak ve Kubbe vezirleri arasında yer almak iznini elde etti. Yeni Vezir-i âzamin azledilen Kaymakam Abdullah Paşa'ya karşı davranışı da özellikle işaret edilmeye değer. Vezir-i âzam onu karanlığın içinden çıkardı ve kumandan ünvânı vererek Kane'ye gönderdi. Tarih, Vezir-i âzamin selefi, kendisinden Önceki Vezir-i âzam Rami Paşa'ya karşı cömerd davranışını da belirtmektedir: Yalnız hayatım bağışlamakla kalmadı, gayri menkul varlığını kendisine geri verdiği gibi, Kıbrıs Valiliğine de atadı ²¹².

Sultan II. Mustafa'nın Ölümü

Zayıf mizacı son isyana ve onu takibeden kötülöklere sebep olan Sultan Mustafa 31 Aralık (22 Sabân 1115) ²¹³ günü vefat etti. Sultan Mustafa uyanık ve kültürlü bir zekâ yapışma sahipti;- zarif ve iyiliksever mizâciyle olduğu kadar hat sanatındaki ustalığı ile de ün yapmıştı. Avcılık ve cirid oyunundan zevk alıyordu; dâima insancıl anlayış içinde göründü ve kötü idare geleneklerine önem tanımadığından zenginlerin servetlerine saygı göstermekten hiçbir za^ man geri kalmadı. Saltanatı boyunca ilim adamlarını ve şâirleri korudu; fakat döneminin biyografilerinde yer alanlar şâir değil, ancak şöyle.böyle kafiyece olabildiler. Osmanlılar, yedisi Sultan Mustafa'nın vefatından bir yıl önce, on ikisi de onun vefatının ardından dünyadan ayrılan on dokuz şâirin adını hafızalarında muhafaza etmişlerdir ²¹⁴. Sultan Mustafa'nın vefatı, onun döneminin iki en iyi tarihçisinin

²¹¹ Mevkufatçı.

²¹² Raşid, n, t. 28 ve Berlin Kütüphanesi Tarihi. No 75, f. 291. Yazar Ve-zir-| azam'ın insancıl davranışı üzerine en büyük övgüleri sıralıyor: «Aferin ademiyet ve hakikat ise ancak olur», yâni bu şekiller içinde görünen insancılık herkesin övgülerine layıkta Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/95-96

²¹³ Berlin Kütüphanesi Tarihi, f. 192, 22 Şaban tarihini vermektedir. Ha-şid hatalı olarak 20 Şaban diyor; kronolojik tablolarda ise Sultan'ın Ölümünü Rebiülâhîr ayında göstermektedir, bu da tamamiyle yanlıştır.

²¹⁴ 1115 (1705) yılında ölenler: 1 — Dürret. Safa'j'de No 89; 2 — Rüşdl; 3 — Râzi; 4 — Ruhsat; 5 — Zaki; a

ölümüyle de işaretlenmiş oldu: Bunlardan biri defterdar Mehmed, ikincisi, Berlin Kütüphanesi'ni zenginleştiren Tarih'in isimsiz yazarıdır.

Vezir-i âzam Damâd Hasan Paşa'nın idâresinin başlangıcı, Sul-tan'ın Avrupa ve Asya hükümdarlarına yazılan ve yeni saltanat değişikliğini ²¹⁵ bildiren mektuplara tebrik cevaplarının gelmesine rastladı. Mustafa Ağa cülus haberini Venedik'e götürmekle görevlendirildi; İbrahim Ağa da maslahatgüzar ünvanıyla Avusturya İmparatoru Leopold'a haberi bildirmek üzere Viyana'ya hareket etti. Bu görevin ihtişamını iyice seviyelendirmek için, Sultan, İbrahim Ağa'ya mîralem (sancak prensi. Kutsal Sancağın taşıyıcısı) payesini verdi. İbrahim Ağa, Esclavonie ve Gratz yoluyla 28 Mayıs 1704*-da Viyana'ya vardı. İstanbul'daki Avusturya elçisi Talman, İmparatorunun tebrik mektubunu Sultan'a sundu. Maslahatgüzar ve Mîralem İbrahim Ağa, Viyana'ya varışından kısa bir süre sonra 9 Haziranda İmparator tarafından huzura' kabul edildi. Sultan'ın mektubuyla birlikte Bâb-ı Âli tarafından kaleme alınmış bir yazıyı sundu. Yazıda, Bâb-ı Âli, Haydukları Unna ile Bossut arasındaki arazide otuz beş çardak inşa etmiş olmalarından şikâyetçiydi; bu yü-rürlükteki muahedeye aykırı idi. O sırada, zaten, Avusturya ile Bâb-ı Âli arasındaki iyi münasebetleri hiçbir şey bozamazdı. Toe-koeli Nikomedi'ye sürgüne gönderilmişti. Yalnız, Macaristan'da durumdan memnun olmayan derebeglerinin başına geçen Rakoczy'nin davranışları Divân-ı Hümâyûn'da güvensizlik uyandırmış ve herhangi bir tecâvüze karşı tedbir olarak Belgrad ve Temeşvar'a doğru beş yüz Yeniçeriden oluşan bir kuvvet gönderilmişti; bu kuvvet gerektiğinde sınır savunmasında kullanılacaktı ²¹⁶. Belgrad Valisi Ali Paşa, Bâb-ı Âli'yi Avusturya İmparatoruna karşı yeni bir savaşa sürüklemek istemiş, bu teşebbüsünden Ötörü cezalandırılmıştı: Sultan Belgrad Valisinden üç tuğlu bayrağı geri almış ve kendisinde ancak iki tuğlu Paşa unvanını bırakmıştı ²¹⁷.

Rusya'ya Karşı Alınan Tedbirler

O sırada Macaristan'ı bölen karışıklıklar, Bâb-ı Âli'ye dikkatini Avusturya

— Şakir, 7 — Zarif; 8 — Abdül haki; 9 — Fen&î; 10 — Lutfi; 11 — Müniri; 12 — Niyazi ve nihayet bir kadın şâir: Umme'tullah Sıdk. Şeyhi Naziz ve Haindi, Nasib ve Lutfi adh şairleri de zikrediyor.

²¹⁵ Aynı metni taşıyan yalnız Hıtabedilen isimler değişik sirküler (mektuplar) Rami'nin İnşa'sı, No 489 ve yabancı devletlere mektuplar, No 254'de bulunmaktadır

²¹⁶ Raşid. II, f. 31, şu bağlık altında: Rakoczy'nin oğlunun ortaya çıkışı.

²¹⁷ Avusturya elçisi Talman'ın raporu. 2 Aralık 1705 tarihli, Ramfde bulunan Temeşvar Paşasına yazılmış Rakoczy'le alakalı, No 643. 944 ve 645'deki mektuplara hakiniz Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/96-98

üzerinden çekip Rusya üzerinde teksif etmek imkânını vermişti. Bu kuvvetlerden ilki Rakoczy ile çekişmeye öylesine dalmıştı ki, yakın bir gelecekte onunla çatışma hâline gelmekten endişe edilemezdi. İkincisi ise, aksine, Çar Petro (Pierre) Karadeniz filosunu büyüttüğünden beri haklı endişelere sebep oluyordu. Bu silahlanmanın hedefi kararsızlık uyandırdığından, Bâb-ı Âli evvelki Pâdişâh döneminde başlanan Kızıltaş kasabası yakınında deniz kenarında başlanan ve Kerçla Taman arasında geçiti kapatacak olan hisarın inşâsını hızlandırmıştı. Fakat bu yapılar bîr yıldan önce bitirilemeyeceğinden, Kapdan-ı Derya vezir Osman Paşa, gerektiğinde Kerç boğazının girişini savunan yeni hisarı çok sayıda topla cihazlandırmak göreviyle Karadeniz'e hareket etti (10 Nisan 1704 - 5 Zilhicce 1115). Kırım'dan gelen birçok tezkire ve Kırım Hanının raporları Divân-ı Hümâyunu tetikte tutuyordu; gelen tezkirelerden bazıları Çarcın Azak kalesini takviye ettiğini ve Taig-han'da (Taganroc) yeni bir kale yaptırdığını bildiriyordu; bazıları ise Çar Petro'nun Dinyeper nehri kıyılan üzerindeki Kamanika tahkimâtını tamir ve Yeni Kale adıyla ²¹⁸ anılan yeni hisarın önündeki kapalı sahra istihkâmının tamamlanmasını engellemek için Waskor limanında savaş gemileri yaptırdığını haber veriyordu. Kefe Valisi Murteza ve Özi Valisi Çelebi Yusuf Paşa'ya inşaat çalışmalarını koruma ve ilk işarete yürüyüşe geçmek üzere birliklerini hazır bulundurmaları emri verildi ²¹⁹; bununla beraber bütün münasebetleri kesmemek için Vezir-i âzam, Yusuf Paşa'ya son barış anlaşması şartlarına uyulması ve son akınlarında Kırımlıların ²²⁰ esarete sürükledikleri savaş esirlerinin serbest bırakılmaları ve Rus tebalanna karşı her türlü düşmanca hareketi şiddetle menetmesi tenbihlerinde bulundu.

Sultan Mustafa'nın tahtını kaybetmesine mâlolan askerî isyan sırasında Edirne'ye gelen Rus elçisi, Bâb-ı Âli'nin Rusya'nın dostluk gösterilerine güveni olmadığı Vezir-i âzam Ahmed Paşa'nın ağzından öğrendi ve Rusya'ya dönüşünde Çar'a götürülmek üzere Ahmed Paşa kendisine bir

²¹⁸ Raşid, II. f. 25, sı ve 52. Novali Mustafa'nın göreviyle alakalı olanak Kırım Hanına gönderilen mektuplar Raminin İnşa'sında. No 675 ve Rusya'ya karşı Polonya'ya yardım vaadi Üzerinde duranlar No 078, 677, 678 ve 680'de bulunmaktadır

²¹⁹ Raşid, II, f. 33.

²²⁰ Raşid, H, f. 34. Rus şuurularının takviye ve belirlenmesiyle alakalı Kırım Hanına yazılan mektup Rami'nin İnşa'sında (I. R. kütüphanesi. No 425), No. 467; mektup 27 Safer 1115 tarihlidir. Berabaş Kazakları hetmani Çar tarafından bu işle görevlendirilmişti: No 468, 28 Safer tarihli mektup evvelki gibi şuur belirlenmesiyle alakalıdır ve Azak yakınında Mojeş ele alınmıştır; No 468'da kayıtlı mektup iki müzakereci, Rus Aleco ve Andrea ile Fransız Rava arasındaki bir görüşmeyle alakalıdır; No 470 Türk sınır komiseri Novali Mustafa ile alakalıdır; No 471'deki mektup Özi Valisine gönderilmiştir. 472 numarayı taşıyan mektup İbrahim Aga'ya, 473 numaralı mektup Acu Valisine gönderilmiştir.

mektup verdi; bu mektupta, Vezir-i âzam, alınan tedbirlerin barışa²²¹ son vermesinden duyduğu endişeyi belirtti. Venedik, elçisi Ascanio Giustinianı'nın yerine, cülus tebriklerini de bildirmekle görevlendirerek şövalye Moncenigo'yu İstanbul'a gönderdi²²². Bu yıl esnasında Venedik sınırlarının belirlenmesiyle görevlendirilen komiserler bu işi memnurluk verecek bir şekilde sona erdirdiler.²²³

Haber Verme Ve Cülus Tebriki Mektupları

Ahmed Paşa, Ceneviz elçisinin arzusuna uyarak, Venedik Cumhuriyetinin İstanbul'a²²⁴ gönderdiği cülus tebriki mektubuna cevap olarak Venedik doğuna bir mektup yazdı. Oğuzbeğler prensi Esseyid Mehmed Bahadır Han Küçük Ali²²⁵ Beğ'i elçi²²⁶ olarak, Sultan'ı cülus dolayısıyla tebrik için gönderdi. Bir diğer elçi, Kalmukların Hanı Ayuka tarafından İstanbul'a geldi ve Han'ın Tatarların Hanına karşı isyan eden Kabarta Çerkeslerinin elçisini huzuruna kabul etmediğini Bâb-ı Âli, II. Mustafa'nın cülusunda olduğu gibi, Dağıstan Şemhali, Kümüşklerin başına yeni değişikliği bildirdi III. Ahmed'in cülusunu bildiren diğer mektuplar İran Şâh'ına, Fas hükümdarı Mulai Şerif ismail'e ve Hindistan hükümdarına gönderildi; Tunus, Trablus ve Cezayir dayılarına gelince, onlar da, metni birbirinin aynı, yalnız hitab tarzı değişik mektuplarla değişiklikten haberdâr oldular; geleneğe uyularak bu şekilde saltanat değişikliğini öğrenenler arasında Mekke Şerifi de bulunuyordu. Fransa, İngiltere ve Polonya elçileri, Bâb-ı Âli'nin Üçüncü Ahmed'in cülusunu bildiren mektuplarına hükümdarlarının tebrik mektuplarıyla karşılık verdiler.

Daha önce, Vezir-i âzam Kavanoz Ahmed Paşa döneminde, Sul-tan'ın ordu mensubu belli başlı isyancılardan kurtulduğunu görmüştük; Dâmad Hasan Paşa, temizliği ulemâ arasında da başlattı. Fesatçı düşünceleri Sultan

²²¹ Bu konuda Vezir-i âzam'ın Kırım Hanına gönderdiği mektuplara bakınız. Rami'nin İnşası, No 356; Kırımlıların akınlarıyla alakalı mektuplar, No 612, 613, 616, 617, 621, 631. «32, 633, 634, 635, 636 ve 6*2.

²²² Raşid, II. i. 22. Vezir-i âzam'ın 15 Safer 1115 tarihli Çar'a mektubu, Rami'nin inşasında No 426'da bulunmaktadır.

²²³ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/98-99

²²⁴ Guistiniani'nin güven mektubu Rami'nin tnsa'sında No 481'de ve Venedik'le sınır belirlenmesiyle alakalı mektup. No 608'de.

²²⁵ Rami'nin İnşa'sı, No 111. No 116'da 15 Kasım 1705'de huzura kabul edilen elçinin güven mektubu var. No 681, Çağatay Hanının Vezir-i âzam'a yazdığı bir mektup yer alıyor; nihayet Kaymakam'a hitabeden bir mektup Oğuzbeg elçisiyle alakalıdır.

²²⁶ Cülusu haber veren ve bütün hükümdarlarla prenslere gönderilen mektuplar Rami'nin tns&'sında, 473, 470, 119, 120, 140, 115 ve 117 nolaıda

tarafından da bilinen Şeyhülislâm, ulemâdan son isyana karışmanın cezasını çekmek zorunda bulunanların ilki oldu.

Bir Cumartesi günü sarayda mûta Kur'an okunmasında hazır bulunmak üzere ulemâ toplanıyordu ve birkaç gün önce boş olan müderrislikler için yapılan imtihanda sekiz ve on yıldır boşda kalan son derece bilgüi bir adayın ²²⁷ hakkını yiyerek onun yerine iltimasla bir bakkal ve bir pirinç tüccarının oğullarını tercih eden Şeyhülislâm Sultan'ın huzuruna kabul edilmeyi beklediği sırada, si-lahdâr gelip kendisine Bursa'ya sürgün emrini tebliğ etti (26 Ocak 1704 - 19 Ramazan 1115). Şeyhülislâm'ın evine gidip yolculuk hazırlığı yapmasına izin verilmedi; saraydan çıkarak saray duvarı dibinde onu bekleyen kadırgaya bindirildi. İstanbul kadılığı ²²⁸ makamını taht üzerindeymiş gibi kullanan Ahmed Efendi ve isyandan beri emirlerin başı unvanım ve görevlerini havadan benimseyen camilerdeki kıymetli eşyaların Emîni aynı anda tutuklandılar ve Ma-gosa'ya sürülmek üzere gemiye bindirildiler. Şeyhülislâmlık makamı Paşmakçı-zâde Ali Efendi'ye verildi ve selefim götüren kadırga, dönüşte Mehmed Efendi tarafından sürgüne gönderilmiş olan, dürüstlüğüyle ün yapmış Kadıasker Yahya Efendi'yi İstanbul'a getirdi. Firari Hasan Paşa, defterdarlık yüksek makamında birkaç hafta oyalandıktan sonra Rumeli Beğlerbeyi makamına atandı ve Hacı Mehmed (ünlü tarihçi) Paşa geçici olarak bıraktığı defterdarlık görevine tekrar başladı.

Firârî Hüseyin Paşa Şam, Bayram Paşa Rakka Valiliğine atandılar. Rakka Valisine aynı zamanda hac kervanları emirliği de verildi (emirül hac). Bu sırada hac kervanının Araplar tarafından soyulmak istendiği öğrenildiğinden, Bâb-ı Âli Trablus sancakbeğine yedi yüz kişilik bir kuvvetle çölde Bîr Ganem'e kadar kervana muhafızlık etmesi emri verildi. Benzeri bir emir Sayda ve Beyrut san-cakbeğlerine gönderilerek beş yüz kişilik bir kuvvetle Trablus sancakbeğine katılmaları bildirildi; Acelon ve Kudüs sancakbeğleri de ellerindeki birliklerle hac kervanına muhafızlık görevine çağırıldılar ²²⁹. Mekke şerifi Said ²³⁰ ve en kutsal yerin şeyhi olarak Cidde Valisi de kendi bakımlarından kervanı korumak için ellerindeki bütün

²²⁷ Bilgili adayın boşda kıldığı yıl sayısını Raşid kaydediyor.

²²⁸ İstanbul kazası mesnedine siklet veren. Raşid, n, f. 30.

²²⁹ Bu hususta Acedon sanca&mfı gönderilen emir 26 Zilkade 1115 tarihlidir ve RAmi'nin inşa'sında No 619'da bulunmaktadır. No 622'de kervanın muhafazası için yapılan masraflar konusunda Mısır Valiliğine gönderilmiş mektup yer almaktadır.

²³⁰ Rami No 576 ve 581-582'de Surre'nin gönderilmesiyle alakalı şerif Said'e gönderilen bir mektubu vermektedir; 1115 tarihli diğer iki mektub-laidan biri Said'e, diğeri babası Saad'a gönderilmiştir ve Sale-i Yema-niye ve Misriye denilen vergilerin Cidde Valisine verilmesiyle alakalıdır.

imkânları kullanacaklardı. Cidde Valisinin kâhyası, Baltacı Mehmed, bu döneme doğru İstanbul'a geldi ve uzun zamandan beri Vezir-i âzamin özel teveccühünden yararlandığından, kendi Paşası için Mısır Valiliği, kendisi için de Cidde Valiliği berâtlarını aldı (23 Haziran 1704 - 19 Safer 1116). Nihayet Mekke şerifinin bu makamda kalması tasdik edildi ²³¹.

Bu döneme doğru, Eflak'da dikkate değer bir yenilik gerçekleşti. İstanbul'da askerî birliklerin isyanından da önce prensleri Duka'-nın baskılarından şikâyetle Bâb-ı Âli'ye başvurmuş olan Eflak beğ-lerine kendi aralarından bir hospodar (prens) seçmeleri izni verildi. Bütün oylar Constantin Cantemir'in damadı Mîchel Rakoviza üzerinde toplandığından kendisine, Sultan'ın huzuruna kabul edilmeden önce, Divân'da değil, sahil köşkünde Eflak prensliği berâtı verildi (3 Ekim 1703 - 22 Cemaziyülevvel 1115).

Seçimle Eflâk prensinin belirlenmesi yerleşmiş usûllerden bir sapma idi ve son isyandan beri Divân'da hüküm süren kargaşanın bir sonucuydu. Vezir-i âzam bakımından Eflak'da Bâb-ı Âli tarafından müstebid bir prensin bulunması veya onun yerine seçimle bir prensin gelmesinin fazla endişe verici bir tarafı yoktu; onun bakımından önemli olan, Sultan'ın güvenini elde ederek iktidarına tehlikeli düşman olabilecek kişileri Sultan'dan uzaklaştırmaktı. Bunun için, saf ve dostlarının tavsiyelerine pek kulak vermeyen silahdar İbrahim Beğ'i azledivermişti (16 Nisan 1704 - 11 Zilhicce 1115). İbrahim Beğ'den boşalan görev, Çuhadar Abaza Süleyman'a verildi ²³². Fakat, Vezir-i âzamin hazinedar Mehmed'i Kızlar ağası görevine getirmesi bu kadar kolay olmadı. Vezir-i âzam, Kızlar ağası makamı Valide Sultan'ın birinci hadımı Süleyman'a verildiği takdirde kendisinin, sebebsiz olmayarak, uzun zaman Sadârette kalam amasından korkuyordu. Tasavvurunu cüce Hamza Ağa aracılığı ile hazinedara bildirdi: Ne var ki, hazinedar Mehmed Ağa, zayıf mizaçlı olmaktan ziyade fazla ihtiras sahibi değildi ve durumu hadım ağasına bildirdi; o da Valide Sultan'a, Valide Sultan da durumu Pâ-dişah'a nakletti ve böylece Hasan Paşa'nın korktuğu başına geldi: Sultan, Süleyman ağayı Kızlar ağası makamına oturttu.

vezîk-i Azamin ve diğer birçok görevlinin azli

Hadım Süleyman bu makama oturur oturmaz, Vezir-i âzamin iktidardan uzaklaştırılması için Valide Sultan üzerindeki bütün teşirini harekete geçirdi.

²³¹ Rami'd», inşa. No 432'de Vezir-i Azam Kırım Hanının mektubunda Sud'ın ojlu İthln» Mekke «Hrttliflndm ayrıldığı bildiriyor.

²³² Rikabdar çuhadarın ytriai aldı Tt kahrctci Fnak Osman rtkabdar oldu.

Kendisinin ve mahremi kozbakçı (ceviz bekçisi) 'nin entrikalarıyla evvelce basit bir odun baltacı (odun taşıyıcı) olan Girid Valisi Kalaylı Ahmed Paşa'yı Kandiye'den gizlice çağırttı. Basit bir bostancı tarafından götürülen Hatt-ı Şerifi okur okumaz, Kalaylı derhal İstanbul'a doğru yola çıktı. Divânın toplantı hâlinde olduğu gün (28 Eylül - 28 Cemaziyülevvel) payitahta vardı; saraya girince, Divân'ın sona ermesini beklemek üzere sofa muhafızının odasına alındı. Vezir-i âzam Damâd Hasan Paşa eşi Hatice Sultan'ın sarayına gitmek üzere yola çıkınca, Kapucu-baş (baş mabeyinci) kendisinden mühr-ü hümayûnu almak üzere peşinden gitti. Onun gelmesini beklemek üzere. Sultan, Kalaylı Ahmed Paşa'ya, İmparatorluğun en yüksek iktidar makamına getirildiğini bildirmek istediği yere, Bağdad köşküne gitti. Ne sarayda, ne de şehirde tasarlanan değişiklikten hiç kimse şüphe etmiyordu. Sultan Köşke girip Vezir-i âzamin yaklaşmakta olduğu haber verilince, herkes Sultan Ahmed'in Damadı Hasan Paşa'yı²³³ göreceklerini zannettiklerinden, kozbekçinin odasından çıkıp köşke doğru ilerleyen Kalaylı Ahmed Paşa'yı görünce hayretler içinde kaldılar²³⁴. Sultanla akrabalığın kendisini makamında tutamadığı gibi bir hadım ağasının nüfuzuna karşı da koruyamadığı Vezir-i âzam Dâ-mad Hasan Paşa, karısı Hatice Sultanla birlikte Nikomedi'ye gönderildi; bununla beraber, Sultan, karısının hanedana mensup bulunmaktan elde ettiği gelirlere dokunmadığı gibi, kendisine de yıllık kırk kese tutarında bir gelir tahsis etti.²³⁵

Hasan Paşa Ve Halefinin İdaresi

On bir ay²³⁶ devam etmiş olan Dâmad Hasan Paşa'nın idaresi dönemi, Gürcistan âsilerine karşı alınan sert tedbirler, İstanbul'da ve sınır boylarında halk yararına inşaatlarla bir özellik taşımaktadır, idaresi döneminde Mingreli, Guriel ve İmiret halkı vergi ödemeyi reddetmişlerdi. Sarp dağlarının kendilerini her türlü cezaya çarptırmaktan koruyacağına inanarak

²³³ Morali bir Rum dönmesi olan Hasan Paşa Dördüncü Mehmed'in damadı ve ikinci Mustafa Ue Üçüncü Ahmed'in eniştesidir. Belki de bir Padşah'ın damadı ve iki Padşah'ın eniştesi olduğu için Osmanlı tarihçileri bu sıfatını hakim gördüklerinden kendisinden Enişte Hasan Paşa olarak bahsetmişlerdi. Hammer ise Damadlığını öne almayı tercih ettiğinden biz de kendisine uyduk (Ç.N.).

²³⁴ Girit Valiliğinden Vezir-i azam olan Ahmed Paşa'nın lakabı genellikle Kalayhkoz olarak Osmanlı müellifince geçmektedir. Bununla beraber «Kalaylı» da denilmektedir. Hammer bu şekli tercih etmiştir. Şüphesiz, hata ettiği söylenemez (Ç.K.).

²³⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/100-102

²³⁶ Damad Hatan Paşa'nın Veür-i âzamı Hammt'ın kaydettiği gibi 11 ay değil 10 ay 11 gün «unnuftûr. 17 Kaım 1703'di bu makama g* Ürünü» w 88 Eylül 1704'd» aütdümiitir

isyan bayrağını açmışlardı. Mümkün mert&be itaat altına alındılar ve onları itaat altında tutmak maksadiyle Suriye sınırındaki Amanus geçidinin girişinde ve kötü şöhretli Kubbeağaç boğazı yakınında bir hisar inşâ ettirdi. İstanbul'da Valide Camii civarında bir köşkün temelleri emri üzerine atıldı; tersanede büyük bir deponun ve denizcilerin yararlanacağı bir kışlanın inşâsına başlandı. Dâmad Hasan Paşa, masrafları kendisi tarafından ödenen bir cami, fırınlar ve pek çok mağaza yaptırmıştı. Diğer yapılar için vezirlerin her biri üçer, eyâlet valileri ikişer kese yardımda bulunmuşlardı.

İyi ayarlı İstanbul parasiyle kötü hâîtalı Mısır ve Kümeli paraları arasındaki farkı ortadan kaldırmayı arzulayan Dâmâd Hasan Paşa, bir emirname yayınlamış ve bu emirnameyle Mısır'da bir kötü (halita bakımından) Mısır parasının on buçuk dirheminin iyi ayarlı paranın on dirhemine, Rumeli'de aynı durumdaki paranın iyi ayarlı paranın yüz dirhemde iki misline karşılık olacağını bildirmişti ²³⁷. Hasan Paşa, Şeker ve Kurban bayramları ve özellikle Hz. Peygamberin doğumu üzerinde titizlikle durmuş ve bu sonuncusu için okutulan Mevlide ulemâyı davetiye kartlariyle çağırılmıştı ²³⁸. Azledilmesinden altı gü» önce, Sultan'm ük doğan (22 Eylül 1704 -22 Cemâziyülevvel 1116) kızı Fatma'nın doğum günü şerefine ve-rilecek ziyafet ve yapılacak şenliği tertiplemişti. Bu prensesin çok sayıdaki kızkardeşleri Sultan babasının on beş yıl süren saltanatı sırasında dünyaya gelmişlerdi. Osmanlılar hanedanının devam ettiricisi durumundaki şehzadelere kıyasla prenseslere fazla ehemmiyet vermemekle beraber, ilk doğan kızın doğum günü alışılmamış bir ihtişamla kutlandı. Esnaf loncaları, geçitlerinin gözkamaştıncı olması konusunda birbirleriyle yarıştılar; Marsilyalı bir Fransız dönmesi olan Ali Paşa'mn icadı deniz üzerinde hisar ve kaleler resmederek yanan havaî fişekler şenliğe bir parlaklık kattı ²³⁹. Avrupalı devletlerin elçileri ayrı şenlikler düzenleyerek memnunluklarını açığa vurdular. ²⁴⁰

Halefinin Düşüşü

Yem Vezir-i âzam Kalaylıkoz Ahmed Paşa, selefinin İmparatorluğu

²³⁷ Raşid. II. f. 33. Mısır'da kötü para 70 dirhem ve İstanbul'da 60 dirhem olarak basıldı.

²³⁸ Bu davetiye (pusula) şekli Berlin Kütüphanesi elyazmasında bulunmaktadır.

²³⁹ La Motraye, I. s. 368, hatalı olarak Temmuz ortasına doğru diyor; bir başka hata yaparak Vezir-i Azam Damad Hasan Paşa'mn azlini Eylül sonu yerine Eylül başlangıcında göstermektedir.

²⁴⁰ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/103-105

yararlı müesseselerle donatmak ve devlete giderek kaybet» tiği saygınlığı kazandırmak için sarfettiği gayretleri örnek almaktan uzaktı. Zekâsının imkânlarını, giyiminde bir ihtişam* göstericisi ve yeni modalar sergileyicisi olmakta kullandı. Kayseri yakınındaki Molo köyünden bir kalaycının ²⁴¹ oğlu olan yeni Vezir-i âzam, yükselişini, İmparatorluk sarayında baltacılardan (odun taşıyıcı) biri olan amcasının delaletiyle baltacı sıfatıyla girdiği sarayın entrikalarına borçluydu. IV. Mehmed'in Kızlar ağası Yusuf Ağa tarafından himaye edilmiş, önce kahveci-başılığa, sonra saka-başılığa atanmıştı. Kızlar ağası Mısır'a sürgüne gönderilince, Kalaylı Ahmed onunla beraber Mısır'a gitmişti. Orada yine onun itibârı sayesinde Cidde sancakbeğliğini ve Şeyhül Harem mevkiini elde etti. Yedi yıl sonra Mısır'dan Kürdis'an'a geçti ve orada Van Valiliğini aldı; daha sonra Kapdan-ı Derya ve Bâb-ı Âli Kaymakamlığına atandı. Peşinden Lemnos'a sürüldü, yeniden göreve başladı ve birbiri peşi sıra Sivas, Trabzon ve Kıbrıs adası valiliklerinde bulundu; ikinci defa Kaymakamlığa atandıktan sonra Diyarbekir Valiliğine geçti, sonra Bağdad ve Adana Valiliklerinde bulundu. Daha sonra Azak kalesi kumandanlığı ile görevlendirildi; fakat kaçtığı takipçilerden kurtulmak için, Valide Sultan'm şefaatiyle Bursa'da ikamet izni alıncaya kadar saklandı. Yine Valide Sultan'm müdâhalesi sayesinde Girid Adası Valiliğine atanması gerçekleşti. Kozbekçinin tahrikiyle İstanbul'a çağırıldı ve Vezir-i âzam oldu.

Kendisine Kalaylıkoz, yâni kalaycı cevizi lâkabı verildi ²⁴². Kendisini gülünçleştiren mânâsız ve temelsiz gururu bu lâkabla tanınmasına yardımcı oldu. Bazen Divân'a vezirlerin kallâvi sarıklarından ayrılık meydana getiren tek sırma bandlı kallâvi yerine dört sırma bandlı kallâvi ile gidiyordu; bazen de tek bir gümüş bandlı kallâvi Üe Divân'da görünüyordu. Aldığı idari tedbirler şehrin on iki fırınında has ekmek çıkarttırmak, çeşitli çörek satışını yasaklamak, terlik, sarık fiyatlarını tesbit etmek ve küçük sandal tarifelerini düzenlemek gibi icrââttan Öteye gitmiyordu. Kendi fikirlerine uygun bulmadığı Sultan'ın emirlerini yarım yamalak uygulamaya koyuluyordu. Aşın müsrifliği yüzünden ağır borçlar altına girmişti ²⁴³. Sonu önceden görmek

²⁴¹ Kalaylı (kalaya) lakabı bu durumdan kaynaklanmaktadır.

²⁴² Paul Lucas, *Second Voya**, Rouan, 1715; bu adı CalaiUers; Baltacı'yı da Atetati Khadice, OuacUf», tj. şeklinde daftışttnnektadir.

²⁴³ Berlin Kütüphanesi elyazması yazarının anlattığına göre, Damad Hasan Paşa, Vezir-i azam Kavanoz Ahmed Pasa'nın kendinden aşağı ma-kamlardaki kişilerden zor kullanarak hediye almak usûlünü k^ttmıg-ta, fakat Vezir-i azam olunca aynı usûlü uyguladı. Yazar, Kalayh-koz'un hediyeler için sarfettiği paranın en az 300 kese olduğunu hesaplamaktadır.

güç değildi; böyle bir idare uzun zaman devam edemezdi. Vezir-i âzamlık makamına gelişinden üç ay sonra, Kalaylıkoz Ahmed Paşa, beceriksizliğinin cezasını ²⁴⁴ hak-edilmi? bir azil ile gördü. ²⁴⁵

Kalaylıkoz Ahmed Paşa İdaresi Ve Baltacı Mehmed Paşa'mn Entrikaları

Ahmed Paşa'mn Vezir-i âzamlık makamında bulunduğu birkaç hafta esnasında, İÜ. Ahmed'in saltanatı dönemi olarak ehemmiyetli denilebilecek herhangi bir olayla karşılaşılma. Osmanlı yıllıkları da, ancak her vezir-i âzam değışikliğinde karşılaşılan, tekrarlandığı görülen olayları kaydetmektedirler ki, bunlar da ikinci derecede ehemmiyete sahiptirler. Evvelki Vezir-i âzam Dâmâd Hasan Paşa'mn kâhyası tsmail Ağa ve baş bakıkulu (maliye baş memuru), birincisi üç yüz, ikincisi yüz kese parayı hazîneye Ödemeye mahkûm edildiler. Bununla beraber, biri ancak yüz yirmi. Öteki seksen kese ödemekle kaldılar. Evvelce üç yüz kese ödeyerek rahat kalabilmiş olan kasab-başı, saray hazînelerine evvelki hesap kapatılmayarak bakiye kaldığı iddia edilen bin dört yüz keseyi ödemeye mahkûm edildi. Sultan Mustafa'nın iki mahremi, düşünmeden söyledikleri bazı sözler yüzünden başlan vurulup canlarından oldular. Dâmâd Hasan Paşa'mn saraydan uzaklaştırdığı silahdâr İbrahim, affedilerek saraya alındı; Şehrzor Valisi Çorlulu Ali Paşa, Suriye'deki valilik görevlerini yeniden elde etti; Dâmâd Hasan Paşa'nın kâhyası valilik makamını elde ettiği Kıbrıs'a geçti ve kendisinden önce o makamda bulunan selefi, sabık Vezir-i âzam Rami Mehmed Paşa, yine vali olarak bu makama en fazla gelir sağlayan Mısır'a nakledildi: Zira, Bâb-ı Âli'nin kabul ettirmek istediği Cidde Sancakbeği Süleyman Paşa'yı, halk, tanımamakta ısrar göstermişti (8 Ekim 1704 -8 Cemaziyülâhır 1116).

Rami Paşa, şerif Said'in hasımlarının giriştikleri hareketlerle iyice bozulmuş bulunan asayişin sağlanması için bin kişilik bir kuvvetle Mekke'ye gönderilen Oğuz Beğ'e görevinde yardımcı olması yolunda emir aldı. Şerifin şikâyetleri üzerine Şeyhülislâm bir fetva vermiş ve Hz. Muhammed döneminden beri Mekke muhafızı silah sesleriyle rahatsız edilmeyeceği dikkat nazarında tutulduğu halde, Mekke şerifi barışçı yoldan düşmanlariyle

²⁴⁴ Osmanlı tarihçilerine göre Kalaylıkoz Hammer'ln belirttiği gibi g«v-Hklflndu ötürü ultcUlmanüftlr. Aslin atbsbi. Şeyhülislam Pasmakçı-zadeyi ihtilâl tertibiyle suçlamaya kalkışmasıdır

²⁴⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/105-106

anlaşamadığı takdirde silah kullanılmasını meşru saymıştı.

Yeni Vezir-i âzam bütün valilere Sultan'ın tebaalarına iyi muamelede bulunmalarını ve onları korumalarını bildiren adalet emirleri (evâmir-i adalet) gönderdi. Üçüncü Ahmed, yayınladığı bir Hatt-ı Şerifle, altından dokunan elbiseler kullanılmasını yasakladı ve altın Örme kantarma kullanılmasında yalnız birinci derecede makam sahiplerine izin verdi.

Bu dönemde birkaç deniz felâketi halk efkârını meşgul ediyordu ²⁴⁶. Önce İstanbul limanında bir Fransız gemisinde çıkan yangın can ve mal kaybına sebep oldu. Yapımı tamamlanmış olan yüksek bordalı bir geminin birkaç gün sonra denize indirilmesi bu felâketi unutturmuşken başka bir felâketle karşılaşıldı. Osmanlı donanması, Bâb-ı Âli'nin Azak denizinde Taman boğazı girişinde yaptırdığı hisânın korunması görevini tamamlayıp İstanbul'a gelmek üzere yolda bulunduğu sırada, Kefken limanı açıklarında korkunç bir fırtınaya yakalandı. Yalnız dokuz kadirga ve amiral gemisi İstanbul limanına girdi. Bütün diğer gemiler, dönüşü bu meyvenin olgunlaşması dönemine rastladığı için, Türklerin kestane mevsimi âfeti dedikleri kış dönümü fırtınasıyla paramparça oldu ²⁴⁷.

Bu felâketten birkaç zaman sonra, İstanbul'da, yalnız denizin karaya attığı üç yüz livrelik bir mersinbalığı meselesi üzerinde konuşuluyordu. Sultan'ın bu muazzam yarattığı tarttırdığı gün, Vezir-i âzam da Yalı Köşkü'ne gitmişti. Yardımcılarına Sultanla aralarında geçen mahrem konuşmaları ağzında bakla ıslatmadan anlatmayı âdet edindiği salonda (misafir odası) bulunuyordu. Konuşma balıktan açılınca, hikâyeler, fıkralar anlatmaktan hoşlanan Vezir-i âzam konuştu: «Kaptan Paşalığım zamanında, buradan Eyüb'e kadar uzunluğu olan (bir mü) bir balık yakaladılar.» Bu sözlerle karşı hiç kimse şüphe ettiğini belirten bir ifâdede bulunmak cesaretini gösteremediğinden, devam etti: «Pâdişâh, mâiyyetimin çokluğunu görünce hayretten kendisini alamadı» (Girit'ten mâiyyetini ve eşyalarını getiren kadirgaların limana girdiği gün). «Pâdişâha bu gördüğünüz bir şey değil, dedim; bir zamanlar şahsımın etrafında bir mâiyyet dünyası vardı, hizmetkârlarım mahşer günü kalabalığını düşündürecek kadar çoktu.» Vezir-i âzami dinleyenler saygılı bir sessizliği muhafaza ettiler. Nihayet, övünmekte iyice ileri giderek, memleketinde kardeş çocuklarından birinin fazlasiyle zengin olduğunu ve fakirlere yılda bin kese para dağıttığını anlattı.

²⁴⁶ RAmi'nin tnsa'sınâa Arab körfezinde kaptan Coleroft kumandasındaki bir laflUz gsmisinn yağmalanman hfilrfrTifla Vezlr-i âzam'tn tarif Sald's yadıCı bir maktup bulunmaktadır, No 602.

²⁴⁷ Kestane karası tabir olunan fırtına, Raşid, II, f. 36,

Orada hazır bulunan silahdar Süleyman Ağa iğneleyici bir tavır takınarak dinî emir olarak zekâtın sahip olunan servetin kırkta biri olması gerektiğini ileri sürdü ve Vezir-i âzamin kardeş oğlunun kırk bin kese parası bulunduğunu neticesini çıkardı.

Süleyman Ağa Kaîayhkozla sıkı fıkı dosttu, fakat entrikacı Baltacı Mehmed Paşa'nın Kalaylıkoz tarafından eski Kızlar ağası Yusuf u Mısır'dan geri çağıracağı yolunda çıkardığı rivayete inanmış ve eski dostluk gizli bir düşmanlığa dönüşmüştü. Kapdan Paşa Baltacı Mehmed, baltacı olarak sarayda kaldıkları sırada Kalaylıkoz Ahmed Paşa ile iyi dosttu; hilebaz ve entrikacı olan Mehmed Paşa, dostu Kalaylıkoz'un ağır ve basit zekâsını o zamandan beri tesir altına almıştı. Baş silahdar olunca, Sultan'm dâmâdı, evvelki Vezir-i âzam Dâmâd Hasan Paşa onu saraydan uzaklaştırmaya çalışmış, fakat bu proje onun azline mâl olmuştu. Yeni Vezir-i âzam tarafından Kapdan-ı Deryalığa yükseltilmiş, Baltacı en kötü nankörlüğü göstererek kendisini himaye eden Kalaylıkoz'un düşüşünü el altından hazırlamıştı. Bu işi başarabilmek için Önce Vezir-i azamın kâhyalığında bulunmuş, sonra Baş silahdar ünvanıyla bu görevden uzaklaştırılmıştı. Bu olaydan beri de haksızlığın intikamını almak için yanıp tutuşuyordu. Baltacı Mehmed, gayretlerinin mükâfatı olarak ona içişleri nazırlığını vâadetmişti. Baltacı, Kızlar ağasının Vezir-i azama düşmanlığından emin olunca, hemen Şeyhülislâm ve Vezir-i âzam'ın yakınları araşma nifak soktu. Kendisine karşı kurulan tuzaktan şüpheye düşmeyen Vezir-i âzam Kalaylıkoz, Şey-hülislâm'ı isyan hazırlayıcısı olarak Sultan'a ihbar etti. Üçüncü Ahmed iddiasını isbata davet edince, halkın Şeyhülislâm'a'ı açıkça suçlamakta olduğu cevabını verdi. Böyle bir cevap Sultan'a o kadar nâhoş geldi ki, Vezir-i âzam böylece son isyana katılmış olduğunu hatırlatmış oluyor ve tabii, bulunduğu makama gelininin izahını da yapmış oluyordu.

Üçüncü Ahmed, bu rivayet hakkında ne düşündüğünü Kızlar ağasına sorunca, Kızlar ağası bunu intikamını almak için fırsat saydı ve bütün bunların Vezir-i âzamin iftirası olduğu yolunda Sultan'a teminât verdi; aynı zamanda, Şeyhülislâm'ı aleyhindeki suçlamadan haberdâr etti. Baltacı Mehmed Paşa, eski arkadaşının mahvını sağlama bağlamak için, Sultan kendisine ilk suâlini tekrar sorduğu takdirde, Şeyhülislâm'ın isyan hazırladığı haberini Yeniçeriler kurmay heyetinden elde ettiğini söylemesi tavsiyesinde bulundu. Vezir-i âzam, yazık ki bu meş'um tavsiyeye noktası noktasına uydu. Sultan, bunun üzerine, Yeniçerilerle fazlasiyle alâkası bulunduğunu bildiği Kapdan-ı Derya Baltacı Mehmed Paşa'ya meseleyi açtı. Mehmed

Paşa, meseleyi tam olarak öğrenip cevap verebilmek için bir günlük mühlet istedi. Baltacı, Yeniçeri feriki TortunüVya gitti, gizli kalması kaydüe, Vezir-i âzamin Yeniçerilere iftira ettiğini, Sultan'm Kalaylıkoz'un makamını kendisine ayırdığını, Vezir-i âzam olunca onu Yeniçeri ağalığına yükselteceğini, Sultan kendisine bir şey sorduğu takdirde Vezir-i âzamin Yeniçeri kurmay heyetini isyana tahrik ettiğini ve kendisi müstesna, kurmay heyetim ele geçirdiğini söylemesini tenbihledi. Tortumlu bu şekilde davranmayı kabul etti.

Ertesi gün Kapdan-ı Derya Mehmed Paşa, Pâdişâh'a gizli hareketlerin izi üzerinde olduğunu, Yeniçeri Paşa'sının kendisine bazı sınırlı bilgiler verdiğini, bunları da söylemek istemediği hâlde ağızdan kaçırdığını, Pâdişâh tarafından sorulduğunda her şeyi anlatacağını bildirdiğini belirtti. Yeniçeri Paşası Tortumlu, Pâdişâhın huzuruna çıkarılınca, Kapdan Paşa tarafmdan kendisine ezberletilen yalanı cesaretle tekrarladı. Bu görüşme sonunda III. Ahmed, hilebaz Mehmed Paşa'ya vermek üzere, Kalaylıkoz Ahmed Paşa'dan mührü aldırdı (25 Aralık 1704 - 27 Şaban 1116) ²⁴⁸.

özellikle Baltacı adıyla tanınan ve selefi gibi sarayda bu sıfatla çalışmış olan Mehmed Paşa, Osmanlı yıllıklarında adlan geçen vezir-i âzamlann en becerikli ve en tehlikelisi oldu. Yeniçerilerin ferik Paşası Tortumlu Yeniçeri ağalığına getirildi; Baş silahdar Abaza Süleyman Ağa üç tuğlu vezir rütbesi ve Haleb Valisi berâtiyle saraydan çıktı; Marsüyalı ²⁴⁹ ve Abdurrahman adını alarak ihtida etmiş olan Jouvin Mazarque Kapdan-ı Derya makamını elde etti; birinci oda hizmetkârı, daha sonra Vezir-i âzam ²⁵⁰ olan AK, silahdar rütbesiyle Abaza Süleyan Ağa'nın yerini aldı; evvelki gibi daha sonra Vezir-i âzam makamında görülecek olan Çorlulu Ali kubbealtı vezirleri arasına katılmak üzere Suriye Trablusu'ndan çağırıldı. Çavuş-başı Türk Ahmed, Kâhya beğ Osman'la iyi geçine-mediğinden ve divanın ortasında hasmına kötü sözler söylemekle kalmayıp hançerleşmeyi tahrik ettiği ve kılıcını kınından çıkardığı için görevinden uzaklaştırıldı. Kahya beğ Osmanla atıştığı için, tarihçi Hacı Mehmed de defterdarlık görevinden alındı. Bununla beraber, defterdar olarak, bir ay sonra, dördüncü defa görevine başladı. ²⁵¹

²⁴⁸ Râşid, n, f. 38-40. Bu entrikayı teferruatıye hikAye etmektedir.

²⁴⁹ Talman ve La Motraye'in raporu. Son adı geçen Marsllyau bir kasabın oğlu.

²⁵⁰ Petenvardein savaş meydanında şehid oldu.

²⁵¹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/106-110

Selim Giray İle Fırârî Hasanın Ölümü

Kırım'da dört ayrı zamanlarda ²⁵² en yüksek makamı işgal etmiş ve bu memlekette yirmi dört yıl saltanat sürmüş olan Selim Giray 22 Aralık 1704'de (24 Şaban 1116) ölmüştü. Geride on kız ve on oğlan evlâd bırakmıştı ²⁵³, bunlardan biri Gazi Giray hanlık makamında onu takibetti; kardeşi Kaplan Giray kalagay atandı. Gazi Giray adı, Kosova savaşı günü ortaya koyduğu büyük değerden ötürü meşhurdur; yazdığı şiirler de onun İmparatorluk şâirleri arasında hal tercümesini kabul ettirmiştir ²⁵⁴.

Selim Giray'ın Ölüm olayı ile daha az önemli olmayan iki kişinin ölümlerine az zaman önce karşılaşıldı. Bunlardan birincisi Ko-vanos lâkablı Rus Ahmed Paşa'dır. Asilerin en yüksek makama getirdikleri Kovanos, Sakızadası'ndan sürgüne gönderildiği Lepanto Valiliğinde, elli yaşında öldü ²⁵⁵. İkincisi, Rumeli ordu kadısı ve ulemâ reisi, babası gibi Sultan'm hekim başlığında bulunduktan ve üç kere Rumeli ordu kadılığı makamını işgal eden Yahya Efendi, 2 Mayıs 1705'de (8 Muharrem 1117) öldü. Özü ve sözü bir, saray muaşeretine az yatkın olan Yahya Efendi, siyasetin şekil değiştirmesine uymaktan da uzaktı ²⁵⁶; evvelce II. Süleyman'ın saltanatı sırasında, sırf açık sözlülüğü yüzünden Vezir-i âzam Mustafa Köp-rülü'yü Belgrad fethinden sonra düşürmek isteyen Kızlar ağasının entrikalarını açığa vurmuştu. Yahya Efendi bu vesileyle ulemânın basma geçerek saraya gitmiş, orada Kızlar ağasının yalvarışlarına aldırmandan Sultan'ın dâiresine kadar giderek entrikacının ortadan kaldırılması için bir idam fermanı vermesini istemişti; Kızlar ağası bu durumda Sultan'ın ayaklarına kapanmaktan başka çâre bulamamış, Sultan da onu saraydan uzaklaştırmakla yetinmişti.

Gazi Giray Kırım'da makamına henüz yerleşmişti ki, Bâb-ı Âli tarafından ona, kuvvetlerini Oczakow Valisinin kuvvetleriyle birleştirmesi ve Rusların Kamanîçe'yi almak tasavvurunda olduklarına dair İstanbul'da alman haberin

²⁵² İlk defasında 17 yıl, İkincisinde 6 yıl 11 ay, üçüncü defa 6 yıl 8 ay, dördüncü defa 2 yıl 11 ay. Sebesseyar, f. 205.

²⁵³ Devlet Giray, Saadet Giray, Şehbaz Giray, Gazi Giray, Kaplan Giray, Mengü Giray, Maksud Giray, Safa Giray. Sahib Giray, Adil Giray, Sebesseyar, f. 203.

²⁵⁴ Gazi, Şafî'nin Hattercümeleri, No 101.

²⁵⁵ Vezir-i izamların Haltercümeleri, yazar: Düaverafia-zade Ömer. Ra-şid, n, t. 43.

²⁵⁶ Nefsul-emr ne ise ondan hâriç kelim tefevvuh ve sevmeyi ademe berat maslahat izharı hüsnî teveccüh etmezdi; Hammer bu metnin sonunda yani diyerek Fransızcasını veriyor ki tercümenin tercümesi şu şekilde olabilmektedir: Ağzından maksatsız hiçbir söz çıkmaz, işlerini İhmal ettiklerinden ötürü nefret duyduklarına karşı tavırları hoşgörücü değildi (Ç.N.).

teyidi geldiği Oczakow Valisiyle birlikte hareket etmesi emri gönderildi. Bu arada Baltacı Mehmed Paşa, Azak denizinde Taman boğazında inşâ ettirilen yeni hisarın tahkimatının hızlandırılmasına nezâretiyle yardımcı olmak üzere Kapdan-ı Deryâ'ya dokuz kadırğa ve on kalyonla Karadeniz'e çıkması emrini verdi.

Kısa bir zaman sonra (23 Temmuz 1705 - 1 Rebiülâhir 1117), Suriye'den bir başka can sıkıcı haber alındı. Şam Valisi Firari Hüseyin Paşa, Trablus Valiliğinde bulunduğu dönemden beri beslediği kinle takibettiği Koleib aşireti şeyhine karşı yürümüş, hac emî-rinin kendisine kuvvetleriyle katılmayı reddetmesi üzerine, kendi kuvvetleriyle sayıca üstün Araplara saldırmış, hayatının son ânında Firari lâkabını doğrulamak ister gibi, kaçarken canından olmuştu ²⁵⁷. Zaten, birkaç yüksek dereceli memurun firari veya kaçak hareketlerde bulunmaması çok nâdirdi: Hüseyin Paşa'nın ölümünden bir yıl sonra, hac emîrinin kendisi, Mehmed oğlu Kürd Bayram, Suriye'den Kırım'a kaçtı; Maabe Mahmud Efendi, Baltacı Meh-med Paşa aleyhine Pâdişah'a gönderilen arizeye imza koyanlardan biri olarak takibata uğradı, kendisini sürgün yeri olan Sinop'a götürmekle görevli çavuşun elinden kurtularak saklanmayı başardı; Selanik vergi tahsildarı da kendisini adaletle teslim edecek olan çavuşun İstanbul'daki evinden kaçtı. Bütün bu kaçakların en şöhretlisi, son ihtilâlin önde gelen elebaşlarından vezir Hasan Paşa, iki yıl sonra, vezir-i âzam olmayı aklına koyarak Mısır Valiliğini reddetmeyi başının cellâda teslim edilmesiyle ödedi. ²⁵⁸

Vezer-i Âzamlığa Çorlulu Ali Paşa'mn Atanması

Sadâret makamına yükselmesini ancak kendi entrikalarına borçlu bulunan Baltacı Mehmed Paşa, bir süre sonra, iktidardan geldiği gibi gidecekti. İdareci kabiliyetleri ortanın üstüne çıkmamakla beraber, bir entrikanın akışı*ve yürütülmesi için gerekli vasfa, ince ve aşın derecede maharetli bir zekâyâ sahipti. Fakat yüksek ehemmiyetteki memleket işlerini yürütmekteki kabiliyetsizliğinden ayn olarak, kabahati Sultan'm yakınları olan ve saraydan uzaklaştırılmalarında büyük yarar gördüğü silahdâr Ali ve Sultan'ın devlet işlerinde sağ eli durumundaki sır kâtibi İbrahim'in ²⁵⁹

²⁵⁷ Raşid, n, f. 43. Beni Koleib aşireti mensupları hacılar kervanına ve eşya nakli için zorunlu develeri saklıyorlardı, bunlara Arapcada Sauna Türkçe'de Salma adı veriliyordu.

²⁵⁸ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/110-112

²⁵⁹ Hammer, İbrahim'in Sultan'ın nezdindeki görevini (kabine sekreteri) olarak bildirmektedir. Bir bakıma

üzerlerine atmak maksadiyle, yürütülmesi gerekli işleri bilerek ihmâl ediyordu. Yeniçeri ağası Tortumlu'nun azlinin hangi entrikaya dayandığını bilen III. Ahmed, Baltacı Mehmed Paşa'yı sınamak istedi ve idaredeki kargaşanın nereden kaynaklandığını sordu. Baltacı: «Yar-dımcısız olunca iyi idare etmek mümkün değildir,» dedi, «tarlayı iyi sürmek için, bir çift güçlü öküz gerekir». Bu sözleriyle silahdâr ve kâtibi kastediyordu. Fakat bunların her ikisi de Şeyhülislâm'ın yolunda kişilerdi ve Baltacı Mehmed Paşa'nın idare kabiliyetsizliğinden şüphe etmediklerinden bir fırsatını bulup bunu Sultan'a bildirdiler.

Kendisinin tahdit altında bulunduğunu bilen Baltacı, yeni entrikalarla bunu önleyebileceğini sandı; fakat, bu sefer kendi tuzağına kendi düştü. Casuslarından biri olan becerikli sahtekâr Amber Mahmud, Sultan'a imzasız bir arzuhal gönderdi; bu arzuhalde Sultan'ın kâtibi İbrahim'den şikâyetlerini bildirdikten sonra, yazdıklarını, bâtını ilimlere inanmak gerekirse, İbrahim bulunduğu mevkide kaldıkça asayiş ve intizâmın kurulmasının imkânsız olduğunu söyleyerek bitiriyordu. On kese para verilerek elde edilen Sultan'ın yakınlarından dilsiz Mahmud, arzuhal, kendi dâiresine kapı altından atılmış olduğunu söyleyerek ve bir baltacının üzerine bu işin suçunun atılması gerektiğini ileri sürerek Sultan'a verdi. Fakat, bu entrikanın sırrına şaşıp kalan III. Ahmed, dilsizi saraydan kovdu ve baltacıyı bu çevirilen dolaptaki payım itirafa zorladı ve Vezir-i âzam'ı azletti. Baltacı Mehmed Paşa'yı orta bahçedeki köşke çağırttı, orada Kızlar ağası kendisinden İmparatorluk Sadâret mührünü aldı ve derhal silahdâr Çorlulu Ali Paşa'ya verdi (3 Mayıs 1706 - 19 Muharrem 1118). Baltacı'nın Sakızadası'na sürgüne gönderilmesi cezası, mahvına ahdedtiği kâtip İbrahim'in şefaatiyle kaldırıldı ve vali pâyesiyile Erzurum'a gönderildi.²⁶⁰

Basra'da Karışıklıklar

Çorlulu bir çiftçi veya berbehn oğlu²⁶¹ olan yeni Vezir-i âzam hizmetkârlıktan çuhadarlığa, silihdârlığa yükselmiş, sonra silahdâr ve Sadâret Kaymakamı olan vezirlik makamına gelmiş, Sadâret Kay-

bu görev, devlet başkanlığı genel sekreterliği karşılığıdır. Fakat, görevin saraydaki ve devlet işlerindeki özelliği hrfnmin^yn Sır Katibi deyimini yerinde bulduk (Ç.N.).

²⁶⁰ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/112-113

²⁶¹ Çorlulu bir çiftçinin oğlu. Faul Lucas, Second Voyage, I, fi- 116. Can-temir, Ahmed M., n, f. Ali Pasa'nın Çorlulu bir berberin oğlu okluğunu söylüyor.

makamlığından bu son görevine, Trablusşam Valiliğine atanmıştı. Suriye dönüşünde ikinci defa olarak Silahd ruk görevine başlamıştı.  orlulu Ali Paşa, her zamanki törenle siyah samur kürkten hiTafc-ler giydirilerek makamına oturdu. Aldığı ilk önemli haberden birkaçı,  orlulu Ali Paşa'ya Basra yakınındaki Arap aşiretlerinin isyan ettiklerini bildiriyordu. Bu aşiretler, Fırat kenarındaki eyâletlerin Paşa valilerine itaati yine reddediyorlardı. İsyen edenler, büyük Montefik aşiretinin   l Araplanydı. Bunlar, Basra'nın Osmanlılar tarafından fethinden önce de orada dört kasabaya sahip bulunuyorlardı. Kanunî Sultan Süleyman onların eski mülkiyetlerini tasdik etmiş ve karşılığında aşiretlerinden aldığı dört yüz süvariden oluşan bir birlik kurmuş ve bu birliğe civar tarla ve kasabaların muhafazası görevini vermişti; o dönemden beri bu kasabaların ahâlisi hazineye iki abasis (bir abasi kırk akça hesab ediliyor) vergi ödedikleri gibi bu mikdarı yüz palmiye için veriyorlar, ayrıca arazi bir adımına karşılık da bir abasi, yâni yirmi akça ödüyorlardı.

Her y  Paşa haz nesine yetmiş sekiz veya seksen kese b r meblağ getiren bu vergi valiler tarafından almıyor, valiler de, her yıl şeref elbiseleriyle bu bölgenin sakinlerini ve onların hasadını korumakla görevli Montefiklerin Arap süvarilerine beş yüz tornan (bir tornan on altı kuruş) veriyorlardı. Bu vergiden ayrı olarak Mon-tefikler Fırat adalarının ekim hakkı olarak yılda    veya dört yüz kese tutarında bir vergi de ödüyorlardı. Fakat, son savaş sırasında (1690 - 1102), Basra Valisi Ahmed- Paşa bu adaların mülkiyetini üzerine geçirmiş ve Osmanlı teb'alarına öyle bir baskı yapmıştı ki, ayaklanan halk Paşa'yı da, birliklerini de katletmişti ²⁶². Paşanın yerine gelenler, halefleri, Bey-zâde Ali Paşa ve Aşçı Mehmed Paşa bu vergiyi tekrar tesis etmeyi başaramadılar ve yeni Vali Halil Paşa'nın yerine bakan geçici idareci vali gelmeden önce muhafız süvarilerin ücretlerini vermeyi reddedince, çarpışma yeniden bütün şiddetiyle başladı.

Montefiklerin reisi şeyh Maghanis, Halil Paşa'nın kâhyası tarafından dört defa mağlub edilince, galibden af dilemek zorunda kaldı. Kâhya,  dris ve Râşid aşiretlerinin reisleriyle istişare ettik* ten sonra Montefik Araplanna kumandan olarak şeyh Nassir'i atadı. Fakat, şeyh Moghanis'in teşvikiyle aşiret bu Nassir'i kabul etmeyince, valinin kâhyası beşinci defa olarak   l Araplarıyla savaşa girdi ve onları iki karşılaşmada yenilgiye  ğrattı. Yiyecek sıkıntısı başlayınca, Osmanlı ordusunun bir kısmı dağıldı, atlı

²⁶² Kurban oldu. Raşid, H, f. 47.

levend-lerin hemen hepsi Bağdad'a döndüler ve kâhyanın emrinde sadece birkaç bin asker kaldı. Evvelki başarılarından gurur duyan kâhya, bu zayıf kuvvetle kendisinden sayıca üstün düşmana karşı yürüdü; fakat, tam bir yenilgiye uğradı. Bunun üzerine galip bir çekirge sürüsü gibi Basra ve civarının üzerine atılıp bütün bölgeyi yağma ve tahrib ettiler. Bütün bu olaylar İstanbul'da duyulunca, yeni Ve-zir-i âzam, âsi aşiretleri ortadan kaldıracak ordunun seraskerliğine Bağdad Valisini atadı.

Çorlulu Ali Paşa'nın iktidara gelişi, selefi vezir-i âzamların iktidara gelişlerinde olduğu gibi, özellikle vezirler arasında birçok değişikliğe yol açtı. Bu değişikliklerden olmak üzere, Bâb-ı Âli'nin Vi-yana'da evvelce maslahatgüzarlığını yapmış olan İbrahim Paşa Negropant Valiliğine geçti; daha sonra vezir-i âzamla²⁶³ yükselecek olan Köprülü-zâde Numân Paşa Kandiye Valiliğine atandı.

Sultanin Geçici Gözdesi

İmparatorluğun güney ve kuzey sınırlarında iki yıldan beri sükûneti bozan olayların Sultan'ın ruhu üzerinde vücuda getirdiği intiba, kendisini baba olarak hissetmekten gelen mutluluk duygusuyla bir dereceye kadar silindi. Saltanatının ilk üç yılında üçü kız, üçü erkek olmak üzere altı çocuğu²⁶⁴ . olmuştu. Üç oğlu Mehmed, İsa ve Ali ölmüşlerdi ki, bir Rus esir kadından olma şehzade Selim'in doğumu, yeni nazlara yol açtı ve o sırada Sultan'ın cülusunu tebrik göreviyle yabancı devlet elçilerinin gelmeleri bu sevinçlere ayn bir renk kattı. Hayatının bu döneminde Üçüncü Ahmed, mevsimlere göre saraylarda oturuyordu; bazen şehrin merkezindeki Karaağaç sarayında, bazen de limanın Öteki ucundaki sarayda kalıyordu. Sırası gelince de, mührü ile kapalı tuttuğu İmparatorluk silah kollek-siyonunu seyre gidiyordu. Bu gibi ziyaretlerinde ve gezintilerinde yakınlarından yalnız üçü, kılıç, palto ve üzengi taşıyıcıları, sarayın ve devletin üç büyük subayı, Baş silâhdâr, Vezir-i âzam ve defterdar ve diğer dört şahsın refakatinde yürüyordu. Çoğu kere de Valide Sultan'ın ve harem kadınlarının topluluğunda birkaç gün geçirmek için İstanbul bendleri havzasına gidiyordu. Vezir-i âzamin kâhyası, Sultan'a Valide Sultan'ın köşkünde olağanüstü bir muamele gösterdiği ve kendisini çiçeklenen ve muhteşem

²⁶³ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/113-115

²⁶⁴ Fatma. Mahnınd, tsa, Hatice, Rukfye re Salim.

bir tabiatın verdiği zevke bıraktığı sırada, istanbul'da yeni bir ihtilâl patlamak üzere olduğu tehdidini hissettiriyordu (2 Temmuz 1705 - 10 Rebiülev-vel 1117).²⁶⁵

Yeni Bir İsyan Korkusu

Son isyanda faal rolleri bulunmakla suçlanan pekçok sayıdaki arkadaşlarının, kapı yoldaşlarının yokedilmelerinden öfke duyan Yeniçeri ve Sipahiler, Sultan Bâyezid CâmTinde toplanmışlardı ve Etpazarı'nı hareket noktası sayarak gidip Orta Camide (Sultanah-med) toplanmayı görüşüyorlardı. Fırtınayı Önlemek için, Vezir-i âzam, Sultan'ı ve kâhyayı devlete bağlı kalan yirmi bin Yeniçerinin savunmayı vâadettikleri payitahta alelacele çağırdı. Diğer taraftan bostancılar da sarayı âsilere karşı korumaya kararlı görünüyorlardı. Gerçekten de kâhya ve Yeniçeri ağasz tarafından idare edilen sâdık Yeniçeriler âsileri dağıtmayı başardılar; aralarından az bir bölümü²⁶⁶ ellerinden silahlan alınarak idam edildiler ve iki kubbe veziri, Hüseyin Paşa ve Hasan Paşa'nın dâraâdı, bir evvelki vezir-i âzam, âsilere akıl hocalığı ettiklerinden şüphelenilerek birincisi Kos'â, ikincisi ise Lemnos'a sürüldüler.²⁶⁷

İran'ın Oğuzbeğler Prensinin, Venedik, Avusturya Ve Rakoczy'nin Elçilik Heyetleri

Tahtını böylece kuvvetlendiren Sultan, cülus tebriki ile görevlendirilmiş olan Nahcivan Valisi Murteza Kulikhan'ı elçi sıfatıyla büyük bir memnunlukla kabul etti. Bâb-ı Âli, İran elçisine ikametgâh olarak Şah-ı Hûbân köşkünü tahsis etti ve birliklere ücretlerinin ilk ödenmesinden, bu köşkten mûtâd merasimle alınıp Sultan'ın huzuruna çıkmaya götürüldü (15 Ocak 1706 - 30 Ramazan 1117). Türkiye'den hareketinden önce, Vezir-i âzam İran elçisine, Boğaz'ın Asya kıyısındaki hisarın yakınında bulunan Amca-zâde Hüseyin Köprülü'nün yalısında bir ziyafet verdi. Gürültülü bir musiki ve etrafın güzelliği, bu ziyafet ve şenliğin başlıca dikkati çeken Özel-liklerini oluşturdu; zira Bostancı Mehmed Paşa, elçiye, Boğaz'm güzelliklerinin dillere destan Çarbağ ve Isfahan bahçelerinininkinden kat kat

²⁶⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/115

²⁶⁶ Motraye 50 kişi diyor.

²⁶⁷ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/115-116

çekici ve Türk musikisinin İran'inkinden üstün olduğunu isbatlamak istiyordu.

Bir ay sonra (5 Haziran - 22 Safer) Oğuzbeğlerden ve Venedik'ten yeni balyoz tarafından Bâb-ı Âli ile mevcut barış anlaşmasını ²⁶⁸ yenilemek göreviyle birer elçinin gelmesi, payitahtın dikkatini çekti. Ragusa elçisi ise, gecikmiş olan son üç yılın vergisini on iki bin dukaya ²⁶⁹ yükseltmiş olarak senatonun cülus tebrikiyle birlikte getirerek, Avusturya'nın olağanüstü elçisi, Quarient de Rall ile birlikte İstanbul'a girdi (22 Ekim - 4 Keceb). Avusturya elçisi, Bâb-ı Ali'ye hükümdân I. Joseph'in tahta çıkmış olduğunu ve yeni İmparatorun iki millet arasında hüküm süren iyi ahengin giderek daha kuvvetlenmesi arzusunda olduğunu bildirmekle ayrıca görevlendirilmişti.

Avusturya elçisi Quarient, kendisinden önceki Avusturya elçileri gibi, İstanbul'a girmek istemiş, fakat Bâb-ı Âli iki küçük şehzadenin, îsâ ve Ali'nin ²⁷⁰, ölümlerinin sarayı matem içinde bıraktığını ileri sürerek buna karşı çıkmıştı. İstanbul'daki ikameti sırasında Avusturya elçisi (murahhası), Vezir-i azamla Durazzo limanında bir geminin zaptı ve Kecskemet'de birkaç Türk tacirini zarara sokan yağma olayı ile sınır üzerinde inşâ edilen birçok çar- dağın inşâ edilmesinden sonra ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözüme bağlamakla görevli bir komisyon oluşturulması konusunda görüşmelerde bulundu. Bununla beraber, bu anlaşmazlıklar yalnız üç yü sonra baron Nehemle Bâb-ı Âli tarafından bu meselenin takibiyle görevlendirilen Belgrad Paşası arasındaki bir konferansta çözüme bağlanmış oldu ²⁷¹.

Avusturyalı diplomatın bütün faaliyeti, özellikle, Bâb-ı Âli'yi, Dîvan'ı Rakoczy lehine çevirmeye çalışan ve olanca itibarıyla Macar âsilerini destekleyen Fransız elçisi Ferriol'un projelerini boşa çıkarmada kendini gösterdi. Ferriol Bâb-ı Âli'nin nazırlarını ve Sul-tan'ı kendi dâvasına kazanmak için üç hatırat kaleme almış, Türk-çeye tercüme ettirerek Şeyhülislâm ve Kızlar ağasının aracılığı Üe Sultan'a göndermişti. Bu hatıratlardan karşılıklı konuşma (diyalog) tarzında kaleme alınmış olan birinde, yazar, Ali adında bir İranlı ve Musa adında bir Osmanlının ağzından

²⁶⁸ Raşid, U, t. 49. Ouariant'ın raporuna göre. Venedik elçisi 12 Ekimde kabul ediliyor ve bu da Ragusa elçisinin huzura aynı y.^Tnf»da kabul edilmiş olduğunu belirtiyor; Raşid 6 Receb diyor, ki bu da iki günlük bir hataya yol açıyor.

²⁶⁹ Raşid, t 50.

²⁷⁰ İsa, 10 Safer 1121'de (24 Mayıs 1706); Ali 3 Cemaziyühahir (12 Eylül 1706) tarihtüde öldü

²⁷¹ Zabıt varakası 15 Muharrem 1121 (25 Mart 1709) tarihin

sert, fakat ölçülü kelimelerle vezir-i âzamin²⁷² belirsiz politikasını kınıyordu; vezir-i âzamin bütün kötü huylara sahih bulunmasına karşılık hiçbir fazileti olmadığını söylüyordu, İngiltere ve Hollanda aleyhinde veriyordu. Quarient'in Fransız elçisi Ferriol ve Bâb-ı Âli'nin dahiliye nazırının haremde bulundurduğu casuslar bir yandan azınlık ve cizvitti, aralarında bir de Alman dönmesi olan Fatma adını almış olan bir kadın vardı.

Fransız elçisi, Avusturya murahhasından dört ay Önce bir pro-testan misyoneriyle birlikte İstanbul'a gelmiş ve Balat'ta Macar Sarayı denilen bir eve yerleştirilmiş bulunan Rakoczy'nin murahhasları Papay ve Horvath'ı olanca gücüyle destekliyordu; bu murahhasların yerleştirildikleri Macar Sarayı'nın bulunduğu Balat'da her adımda bir meyhane vardı ve semtin insanları sefahatlerin en iğrencine kendilerini kapıp koyuvermişlerdi; aynı eve evvelce Tran-süvanya elçileri yerleştirilmişlerdi. Sultan'ın huzuruna çıkmaya giderken, kendi millî kıyafetlerini bırakıp Türkler gibi giyinmişlerdi²⁷³. Vezir-i azama iki bin duka, iki büyük ince altın külçesinden oluşan hediye sunmuşlar; kâhyaya ise üç bin duka, Valide Sultan'ın Kızlar ağasına birkaç altın çubuk vermişlerdi. Huzurda Sultan'a Avusturya împaratoru, Eflak Prensi (voyvoda) ve Rus Çar1! aleyhine düzenlenmiş bir muhtıra sundular; Çar*, bu muhtırada isveç ve Polonya'yı istilâ etmekle suçladılar (26 Temmuz 1706).

Son Viyana muhasarasında hazır bulunan ve Macar âsilerinin ihtiraslı şamatalarının yabancı olmaya İranlı ilim adamı Reis Efendi Ebubekir, bunlara karşı, şüpheli bir zekâyâ sahip bulunan selefi Abdul Kerim Efendi'den daha az lehlerinde göründü. Abdul Kerim Efendi, Almanca, Türkçe ve Macarcayı çok iyi bilen ve bir müddet önce Taman boğazı²⁷⁴ girişindeki Yenikale hisarı inşaatını idare eden İtalyan dönmesi (mühendis Golappo de Modene) Ah-med'in vazife almasında bütün nüfuz ve itibârını kullanmış; aynı himayeyi Fransız ajanı Desalleur*den de esirgememiş, Fransa sarayı onu Rakoczy'ye yardım için görevlendirdiğinde, Ferriol'un Toe-koeli nezdinde onu desteklemesi gibi, kendisini komiser olarak kabul ettirmekte elinden geleni esirgememişti. Bir yıl sonra, Sultan'a bir mektup, Vezir-i âzam, kâhyası, Şeyhülislâm ve Maurocordato'ya hediyeler vermekle görevlendirilmiş Rakoczy'nin yeni bir murahhas heyetinin İstanbul'a geldiği görüldü. Vezir-i azama verilecek olan pişkeş kırkbeş altın lira, kâhyanınM

²⁷² Quarient'in 24 Ekim 1706 tarihli raporu. Türkçe tercümesi hala İstanbul'da bulunuyor.

²⁷³ La Motraye, I, s. 378 ve Talman'ın raporu.

²⁷⁴ Motraye, I, s. 383. Talman'ın Raporu

on, diğer iki devlet ileri gele-ninld ise on bin duka idi. Rakoczy Bab-ı Âli'ye hitaben yazdığı mektupta Macaristan diyet meclisinin Onod'da toplandığını, imparator I. Joseph'in bu memleket üzerindeki haklarının kaldırılmış olduğunu ve bu arada Macaristan'da ister krallık, ister cumhuriyet hâkim olsun kendisinin nâib ilân edilmiş bulunduğunu, nihayet Transilvan-ya'nın kendisini prens tanıdığını bildiriyordu. Ayrıca, İsveç Kralı XII. Charles'in protestanlar partisini tuttuğunu ve onları haklarını savunmaları için silahlandırdığını haber veriyordu.²⁷⁵

Bâb-ı Ali'nin Rusya, Polonya Ve Fransa İle Münasebetleri

Bâb-i Âli'nin Büyük Petro'nun en ufak hareketlerini sürekli kollamasına ve birbirlerine karşı tehdid edici tavrı elden bırakmamalarına rağmen, özellikle sınırlarda bazı kalelerin inşâsından beri böyle sürüp giderken, iki İmparatorluğun hükümdarları, kesin bir sınır belirleme kararma vardalar²⁷⁶. Fakat, bu husus, Türk ve Rus komiserler arasındaki uzun münakaşalardan sonra gerçekleşebildi. Bu münakaşaların da sebebi açıktı: Türkler, Rusya'nın sınırları olarak Dniyeper nehrinin kıyılarına kabul ettirmek istiyorlardı; Ruslara gelince, bu sınırları Bog nehri kıyılarına kadar çekmek iddia-sındaydılar. Bununla beraber, Bâb-ı Âli bu anlaşma ile kendisinin güvenlik içinde bulunduğu kanaatine varmadı ve her yıl kadırgalardan oluşan bir filo, Çar'ın bu bölgede yaptırttığı tahkimatı kollamak göreviyle Karadeniz'e açılıyordu²⁷⁷ (22 Ekim 1705).

Aynı zamana doğru, hiçbir özel görüşmeyle görevlendirmeksizin sadece Bâb-ı Âli ile Cumhuriyeti birleştiren dostluk bağlarını daha sıklaştırması için Polonya, Gurski'yi elçi sıfatıyla İstanbul'a gönderdi²⁷⁸.

XTV. Louis'in politikasına bağlı olan Fransız elçisi, Bâb-ı Ali nezdinde, Osmanlı teb'ası veya Türkiye'de ikamet eden Katolikleri açıkça desteklediği gibi, bazen Macaristan'ın Protestan âsilerini, bazen cizvitleri itibârının bütün imkânlarıyla desteklemekten geri kalmıyordu. Katoliklerin ısrarlarına karşı koymak bakımından çok zayıf olan ve onların tesirine boyun eğen Fransız elçisi Ferriol, Yunanlı patrik Avedick'i Sakız'dan kaçırdı. Katoliklere karşı

²⁷⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/116-118

²⁷⁶ Martens'in Diplomatik Rehber'ine (Guide diplomatique) bakınız; 1739 Belgrad t andlaşması.

²⁷⁷ Talman'ın 1707 Eylül ayı; yapılan veya yapılmakta olan hisarların adlarını veriyor: Jersch, Ossi, Kersch ve Adjou.

²⁷⁸ 1707 yılı» Talman'ın Rapora. Burski veda İçin 5 Eylül 1707'de huzura kabul edildi.

dâima müstesna bir muamele edeceği vaadiyle, îsâ cemiyetinin nüfuzuy-la patriklik makamına yükselmiş olan bu Yunanlı, bu makama geldiğinden beri vâadlerini hararetle tâkibetmekten geri kalmamıştı. Avedick bir savaş gemisine bindirilerek Fransa'ya götürüldü; orada gizlice tutuklandı ve bir daha da geri dönmedi. Bu kaçırma olayı, bütün Vezir-i âzamhğı boyunca, Ali Paşa ile elçi arasında sürekli bir anlaşmazlığın sebebi oldu. Zira, Ali Paşa patriki geri istemekten hiçbir zaman vazgeçmedi; elçi Ferriol ise bu zor kullanma eyleminde kendisinin bir rolü bulunduğunu inkârdan vazgeçmedi.

279

Ermenilerin Takibi

Avedick'in ortadan kaybolması, Ermeni Katoliklere karşı yeni zulümler uygulanması ve tsâ cemiyeti rahiplerine karşı sert tedbirlerin uygulamaya konulması neticesini getirdi. Evvelce İstanbul'da bir matbaa kurulması hususunda Yunanlı patrikle işbirliği yapmış olanlar da, Fransız elçisinin himayesinde bir Ermeni matbaası kurdukları ve patrikle Katolik olmayanlar aleyhine hicviyeler basıp dağıttıkları için takib ve tazyike mâruz kaldılar. Vezir-i âzam Ciz-vitlerevi'ni sıkı bir gözetim altına aldırdı, oraya girip çıkan Ermenileri tutuklattı. Bunların arasından altmış, zindana veya forsa olarak kadırgalara gönderildi. Aynı âkibet, Ermeni kiliselerinde cizvit-lere vaazetmek müsaadesi verdiği için iki patriki, İstanbul ve Kudüs patriklerini de bekliyordu. Şizmatik Ermeni tarafından Balat'daki Patrikhanemde yakalandılar ve zindana götürüldüler. Çorlulu Ali Paşa, cizvitlerin üst makam sahibini, patrik Avedick İstanbul'a getirilmediği takdirde aynı muamele ile tehdid etti. Sultan bir Hatt-ı Şerifle propagandayı yasakladı ve Katolik mezhebinde bulunan bütün Ermenilerin tevkifi emrini verdi ²⁸⁰.

Katolik mezhebindeki Ermenilerin patriki olan Sari ile diğer altı şahıs Vezir-i âzam tarafından idama mahkûm edildiler. Aralarında bulunan altı mahpus İslâmiyeti kabul ederek başlarını kurtardılar; yalnız bir teki, Comidas, Katolikliği kabul etmek cesaretini gösterdi ve şehîd ikilini giymeye hazır olduğunu bildirdi. Ve-zir-i âzamin huzurunda patrik Ther Joannes tarafından Katolik olmakla suçlanınca, Vezir-i âzam ona, Sultan'ın emirlerine itaatsizlik göstermekle kendisini âsi ilân ve böylece ölüme

²⁷⁹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/119-120

²⁸⁰ La Motraye, s. 381 ve 382'de bu Hatt-ı Şerifi bütünüyle veriyor.

müstahak hâle geldiğini bilip bilmediğini sordu. Comidas, bir mezhebi diğerine tercih etmiş olmakla âsijikle suçlanamayacağı cevabını verdi; sonra, Vezir-i âzam Ali Paşa'ya cesaretle hitâbederek, bu hususta iktidarı ellerinde tutuyor ve teb'aların hayatı ve ölümü üzerinde karar veriyorsa, iki mezhepten hangisinin, Katolik yahut Şizmatik mezheplerinden hangisinin daha iyi olduğuna hükmetmek zorunda olduğunu bildirdi. Ali Paşa: «Her ikisinin de kötü olduğuna hükmediyorum», karşılığını verdi, «ve seni âsi olarak Ölüm cezasına çarptırıyorum; zâten, seni suçlayanlar eğer tezvire sapmışlarsa kanın onlara râci olacaktır.» Mezhebine bağlı Ermeni: «öyle olsun!» diye bağırды, «Senin kanın da, seni ve kilisemiz mensuplarından birçoğunun akıllarını çelen cizvitlere râci olsun!» Vezir-i âzam Ali Paşa, imânının savunucusunun ve onun verdiği örnekle yüreklenerek onunla birlikte şehîd ölümüyle ölmek isteyen diğer iki kişinin derhal başlarının vurulması emrini verdi.

Vezir-i âzam sarayının arka tarafına götürüldüler; orada, Comidas iki kader yoldaşına son darbeyi cesaretle kabul etme yolunda nasihatte bulundu, sonra diz çökerek, kısa bir duadan sonra başını cellâda uzattı; cellâd bir vuruşta gövdeden ayırdığı başı, yerde karnının üzerine uzanmış cesedin bacakları arasına yerleştirdi. Üç gün sonra, Comidas'ın kızı gelip babasının cesedini istedi; isteği yerine getirildi²⁸¹ ve genç kız babasının nâşını, Balıklı mezarlığında evvelce Bizans İmparatorlarının meşhur pınarlar sarayının bulunduğu yere gömdürdü. O zamandan beri, mezarı, Katolik mezhebinde olan Ermeni hacılarının sıkça, geldikleri to ziyaret yeri olmuştur.²⁸²

Avedick Ve Comidas

Böylece, Katolik Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğunda mâruz kaldıkları baskılar ve İstanbul'daki ilk Ermeni matbaasının kapatılmasında Cizvitler başlıca rolü oynadılar. Bunda ayrıca, Katolik olmayan Ermeni patriMnin kaçırılması, Ortodoks Ermenilerin mezhep değiştirmeleri, îslâmiyeti kabul ediş, Komidas ve bahtsız iki ar* kadaşının mazlumca idam

²⁸¹ La Motraye ve Talman'ın Raporu. RÂmi'nin İnşa'sında, Vezir-i azam'ın, Avusturya'nın İran'la Ermeniler aracılığı ile sürdürdüğü ve Bab-ı Ali'nin engellemek istediği ticarete dair iki mektup bulunmaktadır. 419 numaralı ve Safer 1115 tarihli mektup iki İranlı tacirin Belgrad'da tevkifini emretmektedir; 577 numaralı mektupta, bu meselenin hallini bekleyerek, Ermeni tacirlerinin muhafaza altında İstanbul'a gönderilmesi yolunda Belgrad Valisine verilen «mir bulunmaktadır.

²⁸² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/120-121

yolunu tutmalarını da aynı tesire bağlamak gerekir. Comidas ve iki arkadaşı gibi, patrik Avedick de kendisini ömür boyu kapattıkları hapishanede öldü.

Avedick'in etrafını saran esrar birçok araştırmalar ve olağanüstü faraziyelere, tahminlere rağmen aydınlatılmış olmaktan uzak bulunmaktadır. Demir maska hikâyesinden tutunuz da daha birçok yakıştırma mahiyetindeki hikâyeler, ihtimâl, Fransa'da Ermeni tutsağın çağdaş varlığı ile izah edilebilir²⁸³.

Şeyhülislâmın Yetkilerine Getirilen Kısıntılar

Başka bir tesire maruz bırakmaksızın mutlak iktidarı muhafaza etmekte kıskanç olan Vezir-i âzam. Sadâret makamına gelişinden çok az zaman sonra, eski Kapdan-ı Derya, kubbe veziri Veli Paşayı uzaklaştırdı; sadece onu kendisine rakip olabilecek yapıda gördüğü için, Bosna'ya Vali olarak gönderdi. Bu yönden emin olunca, Şeyhülislâm Paşmakçı-zâde Ali Efendi'yi de, Sultan'ın ona karşı muamelesinde tamamiyle özel bir dikkat göstermesinden vehimle-nerek uzaklaştırmayı düşündü. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için, Sultan II. Mustafa'ya, sürekli olarak Şeyhülislâm'ın âsiler tarafından o mevkie getirildiği ve Paşmakçı-zâde'nin isyanın baş tahrikçisi olduğu imâlarında bulunmaktan geri kalmadı. Bu yanlış raporlarla aldanan Sultan, Paşmakçı-zâde'nin yerine, isyandan önce aynı makamda bulunmuş olan Sadık Mehmed'i Şeyhülislâmlığa getirdi (1 Şubat 1707 - 27 Şevval 1118). Fakat çâreler bakımından çok zengin olan Vezir-i âzamin kıskançlığı, Şeyhülislâm'm iktidarını sınırlayacak tedbiri de buldu; işitilmemiş bir usûl olarak, bundan böyle, kadı ve müderrislerin terfilerinin Şeyhül islâm'ın irâdesine bağlı kalmayacağına, Anadolu ve Kümeli Kazaskerlerinin de bu hususta oy sahibi olmalarına karar verdi. Kadıların atanması ve terfile-rinde ordu kadılarının bu müdâhalesi, bir şeyhülislâm yerine üç Şeyhülislâm²⁸⁴ irâdesi ortaya çıkardığından büyük karışıklıklara sebeb oldu.

Bu emirname üzerinden altı ay geçmişti ki, bir gün Vezir-i âzam

²⁸³ Şövalye Taule'nin «Demir Maskeli Adam, Paris 1825» adlı eserinde bahis konusu adamın Sarde'h bir nazır olduğu hakkında tonka'nın görüşünün az inanılabilir olduğunu isbatlamasından sonra, demir maskeli adamın patrik Avedick olduğuna kanaat getirilmiştir. Eğer Taulö Paul Lucas'nın pasajından (III. Seyahat I, \$. 122) ve Motraye'm Rop-port'undan (I. s. 371) haberdar olsaydı, bunlarda Avedick'in kaçırıldığı dönem bahis konusu edildiğine göre bizimle aynı kanaati paylaşırdı. Motraye, şunları da ilâve etmektedir: «Onu engizisyon hapishanesine atmışlardı ve o 7^nift"*fl" beri Marsilya yin^Ar>iqnnH« bulunuyordu.»

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Ügdal Hikmet Neşriyat: 7/121-122

²⁸⁴ Yazar, üç şeyhülislam deyimini mevki takımından değil, oy eşitliği bakımından kullanmaktadır (Ç.N.).

ziyaretine gittiği Şeyhülislâm ile birlikte bulunduğu sırada baltacılar ağası gelip Şeyhülislâmca bir mektup verdi. Şeyhülislâm Sadık Mehmed Efendi: «Bu Hatt-i Şerif, hiç şüphesiz Vezir-i âzam hazretlerine gönderilmiştir,» dedi. Vezir-i âzam, gülümseyerek: «Hayır, zât-ı âlinize hitâb edilmektedir,» karşılığını verdi. Bu Hatt-ı Şerif ile Şeyhülislâm'ın tam iktidarı yeniden oluşturuluyor ve ordu kadılarından müderrislerin atanmalarında oy sahibi olmalarına son veriliyordu. Vezir-i âzam Şeyhülislâm'ın yanından ayrılır ayrılmaz, Anadolu ve Rumeli kazaskerlerine durum bildirildi; zira o gün İmparatorluğun Avrupa ve Asya bölümlerinde münhal bulunan birçok kadılıklara atamalar yapılacaktı. Olup bitenlerden habersiz iki kazasker: «Münhaller zincirini tamamlamak için iki koldan (Avrupa ve Asya bölümünden) başlayalım; adayların listesini getiriniz,» diyorlardı. Şeyhülislâm: «Hayır,» dedi, «bu efendilere şerbet getirmeniz daha iyi olur.» Böylece onlara yetkilerinin sona ermiş olduğunu anlatmak istemişti. Dört ay sonra (Şubat 1708 - Zilkade 1119) Sadık Mehmed Efendi zafiyeti sebebiyle azledildi; zira, Sultan'ın bir yaşındaki kızı Hatice Sultan'ın cenaze töreninde cenaze dualarını Okurken yaşlılığı ellerini gökyüzüne açmasına engel olmuştu. Makamı Abazâde (sütana oğlu) Abdullah Efendi'ye verildi. Seleflerinin ak* sine, İstanbul kadısı, bu göreviyle birlikte Sultan imamlığı görevini de üzerinde bulunduruyordu; iki yerden maaş aldığı halde, görevlerinin her ikisini de yürütemediğinden Pâdişâh tarafından azledildi, m. Ahmed, imamının, kendisinin de hazır bulunacağı bir cuma namazını kıldıracağı Eyûb Câmii'ne bir düzine kadar çavuş ve silahşoru peşine takarak gitmesine öfkelenmişti. Onun yerine, değerli olduğu herkesçe bilinen Sahhaf-zâde (kitapçı oğlu) Seyid Mehmed'i atadı.²⁸⁵

Gazi Giray, Kırım Hanı

Şeyhülislâm'ın azlinden daha az önemli olmayan bir değişiklik de, Kırım Hanının azledilerek tahttan uzaklaştırılmasıydı. Gazi Giray, kardeşini Öldüren Heiducken Haydukların²⁸⁶ Çerkeş aşiret reisine sığınma hakkı tanıdıktan başka, emir almış gibi, Anapa No-gay Tatarlarının Kuban ötesine akın yapmalarına bir son vermeyi ihmâl etmişti. Bu da, Rusya'ya barışın ihlâl edildiğinden şikâyetçi olmak fırsatını verdi (Kısan 1707 - Muharrem 1119).

²⁸⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/122-123

²⁸⁶ Haydukar, Arapça haydut kelimesinden bozulmuş şekli olan isim burada bir Çerkeş aşiretinin adıdır. Sebesseyar, 1 20B.

Bâb-ı Âli Gazi Giray'ı cezalandırmak üzere Hanlık makamını Kaplan Gira/a²⁸⁷ verdi ve ona büyük mirâhur²⁸⁸ mühtedi Osman Ağa ile yeni alâmetlerini ve âdet hükmündeki hediye beş bin duka altınını gönderdi. Mengli Giray kalagay ilân edilirken, ikinci oğul olan kardeşi Maksud Giray nureddin makamına getirildi. Gazi Giray, bir müddet sonra, Karinabad'da vebadan öldü²⁸⁹; Maksud Giray da vefat ettiğinden nureddin makamı Sahib Giray'a verildi. İktidan ele alan Kaplan Giray, Kafkaslarda, Piştav'da (Beş dağlar) yerleşmiş bulunan Çerkeş Kabartay aşiretine karşı savaşa girişti.²⁹⁰

Çerkeslere Karşı Savaş

O zamana kadar bu aşiretin beğleri Kırım Hanları tarafından atanmıştı. Hanın otoritesini kabul etmekle beraber, zaman zaman boyunduruklarını sarsmaktan da geri kalmıyorlardı; Kırım Ham onları her itaat altına alışında yüksek bir vergi kabul ettirerek cezalandırıyordu; kız ve erkek iki cins üzerinden alınan bu verginin adı Ayıblık Vergisi (utandırıcı vergi) idi Kırım Tatarlarının son zamanlarda üzerlerinde fazlasiyle hissettikleri baskısından korunmak için, Kabartaylılar Piştav*daki yerlerini bırakarak gidip Balhancan'-ın girilmesi imkânsız dağlarında yerleştiler. Kırım Hanının eski topraklarına dönmeleri için gönderdiği mesajlar ve kalagay Mengli Gi-ray'm bunu zor kullanarak gerçekleştirmek için giriştiği teşebbüs neticesiz kalmıştı. Bunun üzerine Kırım Ham, büyük bir ordunun başında onlara karşı yürümeye karar verdi. Altı bin Besarabya No-gayı, Hanın bin beş yüz sekbani, kendi mâiyyet birlikleri ile Kefe Beğlerbeyi Murteza Paşa, üç bin sipahi²⁹¹, Kemürköyünden beş bin Çerkeş ve Yaman Sadak adı altında anılan tştuakoğlu, Yuvarlak, Katai, Kipçak ve Yedisian aşiretlerinin oluşturduğu yirmi bin mevcutlu bir ordu Kafkas istikametinde Kuban'ı geçti. Balkhancan geçidine gelince, bütün tekliflerinin Kabartay Çerkesleri tarafından reddedildiğini görünce hücum emri verdi; fakat korkunç bir mağlubiyete uğradı, asaletinin çiçeğini, özellikle Şerinbeği, Carik, Yu-rulca, Mansur aşiretlerinin beğlerini, ulemâdan 23'ü ile ordusunun büyük

²⁸⁷ Raşid, n, f. 52; Rami'nin Insa'sında Vezir-i âzam tarafından Devlet Giray aleyhine yazılmış bir mektup ve Devlet Gray'ın şahsına yazılmış bir ikinci mektup bulunmaktadır; 582, 595; 506 ve 007 numaralarda.

²⁸⁸ Fransız asıllı olduğu anlaşılmaktadır; zira R&şid, Osman Ağa'dan Frenk olarak söz etmektedir, Marsilyalı Kapdan-ı Derya Abdurrahman Paşa'dan da aynı şekilde bahsetmektedir.

²⁸⁹ L'Histoire du royaume de la Chersonn&e'In yazdığı gibi, s. 393: «İstanbul istiva hattının bir derece uzaktdaki Cengiz sarayında,* değil.

²⁹⁰ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/123-124

²⁹¹ Ata! Sahi ve zanebeylezi RAşid, H, f. 61.

bölümünü savaş meydanında bıraktı. Bizzat han, hayatını binbir zorlukla kurtarabildi. Bu yenilgi İstanbul'da öğrenilince, Çar Büyük (Deli) Petro'ya isyan eden Kazak İgnace taraftarı ve Ker-man'dan kaçan sekiz bin Kazak'a Temrouk²⁹² yakınında, Khan-depa'da bir arazi tahsis ettiği için Kırım Hanını zâten kınayan Sultan, Hanın azline gitti ve o zamana kadar Edirne'de mahpus tutulan Devlet Giray'ı üçüncü defa olarak Kırım Hanlığı makamına getirdi.²⁹³

Çorlulu Ali Paşa'nın Müesseseleri

Vezir-i âzamlığa atandığı zaman, Çorlulu Ali Paşa otuzunu sadece birkaç yıl geçmişti. Canlı tabiatı, bitip tükenmez gayreti ve zekâsının dâima hareket hâlinde bulunması, Vezir-i âzam Kara Mustafa Paşa'nın²⁹⁴ çizmiş olduğu yolu takibedeceği korkusunu uyandırıyor. Maliye konusunda getirdiği bazı yenilikler, idaredeki davranışların düzenleyen nizâm anlayışını ortaya koyuyordu ve İmparatorluk mutbakkaları hesapları üzerine kurduğu kontrol, çalışmalarının lehinde bir delil yerine geçiyordu. Defterlü, yâni savaş zamanında fâal hizmetten muaf tutulanların, Kıran Hanı ve vezirlerin bu bakımdan himayeleri altında bulunanların, timâr sahiplerinin sayılan o zamana kadar hiçbir suretle tesbit edilmemişti. Hazîneye ve askerlik hizmetine zararlı olan bu ifrat durumunu ortadan kaldırmak için Vezir-i âzam Ali Paşa, bundan böyle Kırım Hanının def-terlülere listesine yirmiden fazla ücretli müteferrika, yirmiden fazla ücretli çavuş, yirmiden fazla sipahi, bir o kadar silahdar ve otuz ti-mar ve zeamet sahibi yazdırtamayacağını karara bağladı; vezirlere gelince, bu miktarların yansından fazlasını listeye yazdırmak hakkına sahip olamayacaklardı, Ali Paşa'nın idaresi adalete olan

²⁹² Raşid, n, f. 53; ne Sestrenszewiez tarafından yazılan L'Histoire de Tauride, ne de bu bölge üzerinde yazılmış tarihlerin hiçbirisi bu unutulmaz savaştan söz etmektedirler. Raşid, Kazakların ve Astrakhan isyanı hakkında Rus tarihlerinden hiçbirinin vermediği teferruatlı ve tam bilgiyi vermektedir. Stefan ve Sudj (?) adlı asilzadelerin hangi şart içinde, Astrakhan'da kuvvet kullanarak bu eyaletin Don ve Bozok nehirleri kıyılarında bulunan Kerman adıyla anılan 32 köye sığınmış halkını geri getirmek görevini kabul ettiklerini anlatır; bu 32 köy halkının Noghak hisarı kumandanı ve Kazakların voyvodası ile anlaşkıktan sonra asilzadeleri tam bir yenilgiye uğrattıklarını ordularını dağıttıklarını söyler; peşinden Bulawin'in müttefiki 50.000 Kazakın fikirlerini değiştirmek üzere, Bozok yakınında bu 32 köy halkı üzerine hücumla geçtiklerini hikaye eder; bu köylerden çoğunu ele geçirirler ve Çerkeş Kerman üzerine yürürler ve oraya hakim olduktan sonra Azak üzerine yönelirler; nihayet Çerkeş Kerman halkının Boulavin'i ortadan kaldırmak için Kazaklarla birleştiklerini ve ihanete uğradığını gören Boulawin'in intihar ettiğini anlatır.

²⁹³ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/124-125

²⁹⁴ Dilaveraga-zade'nin Biyografilerinden Ali Paşa'nın öldüğü 1123 (1711) yılında 40 yaşında olduğu anlaşıyor. Voltaire XII. Charles adlı eserinde ondan bahsederken: «Bu ihtiyar Nazır, vj.. demesi yanlıştır.

sevgisiyle de dikkate değer bir özellik kazandı.

Eflaklüann prensleri Antioche (Antiyoş) Cantemir (Kantemir)'-in istibdadından şikâyetlerinin dayanılmaz ölçüye varması üzerine Ali Paşa bu prensi azletti ve hospodar (prenslik, voyvodalık) makamına, ikinci defa olarak selefi Michel Rakoviza'yı getirdi (20 Ekim 1707 - 23 Receb 1119). Deniz kuvvetlerini saygıdeğer bir esas üzerinde yüceltmek için gemiler inşâ ettirdi, toplar ve lengerler (çıpa) döktürdü²⁹⁵. O vakte kadar lengerler (çıpa) İngiltere'den getiriliyordu; Ali Paşa'nın emriyle tersane anbarlarının arkasında bir dökümhane inşâ edildi. Humbaracı Ali'nin idaresindeki bu dökümhane kısa bir süre sonra, donanmaya yetmiş, seksen kental ağırlığında demirler verdi. Keikova adası uzun zamandan beri birçok korsanın sığınma yeri hâline gelmiş ve onları oradan kovmak bir zaruret hâline almıştı.

Ali Paşa oraya bir hisar yaptırarak adanın civarının muhafazası için üç kadirga bıraktı; Konya ve Trabzon sancakları birlikleriyle ve üç bin Yeniçeri bindirilmiş beş kalyon ve dört firkateyni Kerç boğazındaki Yenikale'nin savunulması için gönderdi; üç bin Yeniçeriden oluşan bir diğer birlik muhafız olarak Bender'e ulaştırıldı. Vezir-i âzamin emirleriyle zindan Önünde inşâ edilen cami tamamlanınca, Sultan, ilk cuma namazında hazır bulunmak üzere camiye gitti. Bu camiden başka, Ali Paşa bir diğer cami yaptırdı. Bu caminin fakirler için bir imareti, bir mescidi, bir mektebi ve bir kütüphanesi vardı. Ali Paşa'nın idaresi zamanında, Üsküdar'daki Valide Câmii'nin temeli, saray münecciminin en uygun gördüğü saatte atıldı²⁹⁶.

Bazı Sultanların Nişanlanmaları

Saraya su veren Halkalı bendi harâb olmaya yüz tuttuğundan, mühendislerin tavsiyelerine uygun olarak Ali Paşa tarafından elli kese tahsisıyla tamir ettirildi; bu paranın yirmi kesesi maliyeden çıktı, gerisini Vezir-i âzam ve diğer nazırlar tamamladılar. Bıyıklı Mustafa Paşa sarayını III. Ahmed'in kızı Fatma, Zeyrek sarayını II. Mustafa'nın kızı Ayşe Sultanlar ve kasaplar reisinin kızı ile Sul-tan'ın bir diğer kızı, Hatice Sultan için tamir ettirdi. İkinci Mustafa'nın iki kızından ilki Emine Vezir-i azamla, ikincisi Ayşe Köp-rülü-zâde Nûman Paşa ile evlendiler. Bu iki düğün muhteşem tören-

²⁹⁵ Raşid 7 Rebiülâhır yerine 8 tarihini vermektedir; 8 cumartesi İdi.

²⁹⁶ Raşid'in dediği gibi 23 değil, 25 Receb. zira 25 Receb Çarşamba değü bir pazartesi günü İdi.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/125-126

lerle yapıldı (9 Nisan 1708 - 18 Muharrem 1120). Sultan gelinlerden her biri cihaz (çeyiz) olarak evvelce Sultanlara tahsis edilenin sadece beşde biri mikdarındaki yirmi biner duka aldılar. Bu para, IV. Mehmed'in, Dördüncü Murad'ın kızma Vezir-i âzam Melek Ahmed Paşa ile evlendiği zaman verdiği paranın onda biri idi. Vezir-i âzam Çorlulu Ali Paşa'nın muhteşem nişanısına verdiği ve halka da gösterilen nişan sepetinde bir baş çatkısı, bir gerdanlık, bilezikler, bir yüzük, küpeler, kol ve ayak mafsallarını süslemek için halhallar, bir kemer bulunuyor; hepsi de küre biçiminde olan bu yedi ziynet eşyası, Doğulular tarafından kadının ²⁹⁷ yedi katlı küresi sayılmaktadır.

Bu hediyeler arasında kıymetli taşlarla süslü bir ayna, elmaslarla işlenmiş bir örtü, incilerle süslenmiş terlik ve nalılar, altın tellerle dokunmuş hamam takımları, kıymetli taşlarla nakışlan zenginleştirilmiş silecekler, iki bin duka altını, şekerleme doldurulmuş kırk kâse bulunuyordu. Bu iki yeğen Sultanın evlenmelerinden sonra, Pâdişâh, henüz dört yaşında olan kızı Fatma'yı da nişanlamayı düşündü. Vezir-i âzam Çorlulu Ali Paşa, Pâdişâhı, genç Sultan'ı kendisinin pek beğendiği Silahdar Paşa'ya vermekten vazgeçirmeye çalıştı; fakat başaramadı ve çocuk Sultan, Silahdâr Paşa ile nişanlandı ve eşine kırk bin duka tutarında bir cihaz (çeyiz) götürdü ve Pâdişâh Kıbrıs'ın ²⁹⁸ gelirlerini de kızının gelirlerine fazladan ekledi.

Nişan töreni muhteşem ve olağanüstü bir şenlikle (16 Mayıs 1709 -6 Rebiülevvel 1119) kutlandı.

Padişah böyle şenliklerden fazlasiyle hoşlandığından, esir bir Hırvat kadınından doğan şehzade Murad'ın doğumunu kutlamak için üç gün boyunca şehrin donanma şenliği yaşayacağını birkaç ay önceden emretmişti (15 Ocak 1708 - 21 Şevval 1119). Bu şenlikten üç gün sonra bir Rus esiri kadın, Pâdişah'ı ikiz iki kızın babası yaptı. Fakat bu prenseslerin doğumu etrafa duyurulmadığı gibi, genel bir şenliğe de vesile oluşturmadi. İki bayram ve şehzadenin doğumu ve Hz. Peygamberin hırkasının halka gösterilmesi ve hac kervanının Mekke'ye hareketi törenlerinden ayrı olarak, ilkbahar şenliği ilk defa Üçüncü Ahmed'in saltanatı döneminde yapıldı. Saray bahçesinin tarhlanndaki lâleler renkli camlarla aydınlatıldı ²⁹⁹.

²⁹⁷ Râşid, n, f. G7. Kadın vücudunun belli başlı bölümlerini, alım, kulakları, boynu, kolları, beli ve bacakları süslemeye mahsus bu sembolik hediyeler kadının evlendikten sonra içinde hareket edeceği yedi küreyi veya diğ&er bir deyişle kadına amme hayatını yasaklamakta, ona zevce ve ana kürelerinde (dünyalarında) yaşamak zorunluluğunu işaret etmektedir.

²⁹⁸ Râşid, f. 68.

²⁹⁹ Çemşirlik

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/127-128

Olaylar

Bu şenliklerin ortasında Sultan III. Ahmed, devlet işlerini, yangınların, kasırgaların, depremlerin, su baskınları ve vebanın milletin üzerine çöken felâketlerini unutuyordu. Kısa aralıkla çıkan iki yağından biri Vezneciler çarşısını, deniz kenarındaki Eyûb semtinin bir bölümünü, diğeri Hoca Paşa semtinin büyük bir bölümünü kül ederek İstanbul'a ³⁰⁰ zarar verdi. Gelibolu'da bir barut değirmeninde meydana gelen patlama sonucu altı yüz işçi canından oldu; İstanbul'da bir baruthanede karşılaşılan benzeri bir kazada altı işçi öldü ve barut mahzenine düşen bir yıldırım Lemnos hisarının bir bölümünün uçması zararını getirdi. Müteakib yıl Küçük Kâğıthane deresi bir yağmurdan sonra taşıtı ve sular toplan, cephane arabalarını sürükledi. İki yıl önce, denizin dibinden bir ada aniden su yüzeyine çıkmıştı; Yunanlıların, eskiden en güzel veya huzurlu adını verdikleri Santorin adası yakınında su yüzüne çıkan bu ada, on hafta boyunca yeni ada, hacim kazandı ve gelişmesi tamamlanınca, İstanbul'da deprem oldu ³⁰¹.

Surîye Ve Mısır

Suriye, Mısır ve Oran'a kadar Afrika'nın kıyı kesimi Vezir-i âzam, Sultan ve halkın aynı derecede endişe konusu hâline geldiler. Değeriyle olduğu kadar hareketli ve gayretli oluşuyla da tanınan Nasuh Paşa, Mekke hacıları kervanını korumakla görevli birliklerin başında bulunuyordu. Valide Çeşmesi denilen konağa geldiğinde, orada dört bin kişilik bir Arap kuvvetine rastladı. Bu kuvvetin başında evvelki hac emîri (emirül hac) Firari Hüseyin Pa-şa'yı mağlub eden şeyh Kuleib bulunuyordu. Nasuh Paşa, düşmana düşünme fırsatı vermeden hücumla geçti ve onu yenilgiye uğrattı. Sonra, ihaneti kullanarak, görüşmek üzere, şeyhi Arab ve Osmanlı ordugâhları arasında kurulan bir çadıra davet etti ve çadıra gelince öldürttü. ³⁰²

³⁰⁰ Vezneciler suki. 5-24 Recep 1120 (9 Ekim 1708), İS Şevval 1120 (28 Aralık 1708). 6 Ceznaziülevvel 1121 (14 Temmuz 1709).

³⁰¹ Paroa konsolosu Codilli'nin Wagner tarafından yazılan Ortelius red. s. 288'daki mektubuna balanız; Andreossy, Gaimenes Adalarının Ortaya Çıkması Hakkında, X, f. 247; la Motraye. I, s. 388; Raşid, U, s. 53, Rebiülevvel I, 1119 (2 Temmuz 1707).

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/128

³⁰² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/129

Rami Paşa Ve Nuh Efendinin Ölümü

Mısır'da valilik görevinde bulunan II. Mustafa'nın son Vezir-i âzami Rami Paşa, vezir-i âzamlığı sırasındaki gibi, bu valilikte de başarılı olamamıştı. Açlık bütün ülkeyi kaplamıştı. Rami Paşa, Allah'ın merhametini niyaz için halka, Kahire'de, en ünlü hac mahallerinde, Celolcuyuş tepesi üzerinde, Amru-Ben-Ass Câmi'i'nde duâ etme emri verdi. Daha birtakım mânevi tedbirler beklenen neticeyi vermedi ve zahire fiyatları giderek arttı.

Rami Mehmed Paşa'nın idaresi zamanında Bâb-ı Ali, babası Saad'ın katledildiğini öğrenince, Mekke Şerifi Said'i bu makamdan azletti ve yerini halefi olarak şerif Abdulkerûn'e verdi. Kısa bir süre sonra, Rami Paşa yerini Gümrükçü İakabiyle anılan İzmirli Ali Paşa'ya bırakmak zorunda kalmıştı. Bu Ali Paşa, Baltacı Mehmed Paşa tarafından kubbe vezirleri arasında yer almak üzere Temeşvar*-dan çağırılmış, fakat, birtakım desiselerle Vezir-i âzamlık makam-nı ele geçirmeye kalkışınca Sultan'ın da, Vezir-i âzam'ın da gözlerinden düşmüştü.

Giderek birçok vezir-i âzamların hareket noktası veya emeklilik yeri hâline gelen Mısır Valiliği makamı, Rami Mehmed Paşa için ne biri, ne öteki oldu. Çorlulu Ali Paşa'nın idaresi zamanında Rodos adasına sürüldü ve orada servetinin yerini söyletmek için yapılan korkunç işkenceler sonucu öldü. Osmanlılarda politika üslûbunun gerçek modeli İnşâ ile, Nftbi ve Sami gibi şâirlerin kenditerinden bahsedildiği için, Rami Paşa hakkında minnettarlık yazılan yazarak mukabelede bulundukları övgü yazılarından başka anıtlar bırakmadı. Sabık vezir-i âzam Rami Mehmed Paşa'nın öldüğü döneme doğru, zekâsı ve seciyyesiyle halk tarafından sevilmiş, Sul-tan'ın hekimbaşısı, İtalyan dönmesi Nuh Efendi vefat etti (29 Eylül 1707 - 2 Receb 1119) ³⁰³. Yabancı asıllı olmasına rağmen, Nuh Efendi Doğu edebiyatı üzerinde, kendisini Osmanlı ilim adamları arasında saydıracak ölçüde bilgi sahibiydi; Şehristânî'nin Dinler Tarihini tercüme etmiştir. ³⁰⁴

Obanın Anahtarları

Bir diğer durum da, Çorlulu Ali Paşa'ya Osmanlı tarihinde bir Özellik

³⁰³ Raşid onun sadece Frenk asıllı olduğunu söylüyor; elçilerin raporları onu İtalyan olarak gösteriyor: Cantemir, Baltacı Tarihi'nde onun Giritli Rum olduğunu ileri sürüyor.

³⁰⁴ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/129-130

sağlamaktadır: îdâresi döneminde Türk donanması ve Kuzey Afrika kıyılarındaki İmparatorluğa dâhil Berber ler, Akdeniz'in kıyı ülkeleri ve İtalya bakımından endişe verici olmaya baŐlamıŐlardır. Kapdan-ı Derya Elhac Mehmed Paşa N grepont'a bir çıkarma hareketinde bulundu; bir hisarla bir manastın ele geçirip her ikisini de tahribetti;   y z esir alıp beraberinde götürdü (1707 -1119). Oradan Malta'ya yelken açtı, adanın karşısında bütün bir gün demir üstünde durduktan sonra Paros sularına gitti ve bu sularda esip aldığı iki Papalık gemisini İstanbul'a ³⁰⁵ götürdü. Aynı yılın sonuna doğru Cezayir filosu gelip, limanı ve elverişli durumu uzun zamandır iŐtihalanan tahrik eden Oran'ı muhasaraya aldı. 29 Aralık günü (4 Şevval) Cezayir'in    amirallik, Kapitana, Patrona ve Pi-y le gemilerinin dönme kaptanlarından ikisi  İstanbul limanına demir attı. Hollandalı olan bu dönme kaptanlar, o sırada   ek hastalığından kalkmıŐ ve nekah t döneminde bulunan Sultan'a Oran'ın anahtarlarını sundular ³⁰⁶. Hastalığı konusunda Sultan için yapılan ve Şeyhülislâmla Vezir-i âzamin da hazır bulundukları tıbb  konsültasyon, sarayın her zamanki doktoru Nuh Efendi'nin halefi Mehmed Efendimden başka, doktor Süleyman ve  mer Efendilerin, sarayın eski doktoru astronom Mehmed Efendi'nin ve t l miyeti kabul ettiğinden bu yana Mehmed adını alan Hollandalı doktor Go-wir'in de davet edilmeleri bakımından üzerinde durulmaya değer.

Oran'ın zabtedildiği haberi Fas'a ulaŐınca, Osmanlıların kendisine ancak hükümdar unvanını verdikleri İmparator Mulay Hasan, Osmanlı h k metine bağlılığını arz ve taahhüd etmenin ve IV. Meh-med'in oğlu olduğu iddia edilen bir Şehzadeyi bir Osmanlı Őehzadesine gösterilmesi gereken sayęı ile götürmekle görevli muhteşem bir elçilik heyetini Bâb-ı  li'ye göndermenin yerinde bir politika olacağı kanaatine vardı. Gönderilecek Şehzadenin annesi hâmile olarak Akdeniz'den geçerken, bir r zg r kendisini Fas ³⁰⁷ sahillerine atmıŐtı. Mulay Hasan'm elçilik heyeti Sakızadası'na varınca, Şehzade tutuklanıp muhafaza alfana alındı, fakat elçi geri çevrildi ve haya , Osmanlı  mme hukukunun «Elçiye hiçbir suretle kötülük yapılmaz» ³⁰⁸ sözü sayesinde kurtuldu. Mulay Hasan, yapılan muameleyi Şahsına hakaret sayarak Sultan'a ikinci bir mektup gönderdi. Bu mektub sözde Şehzadenin

³⁰⁵ Raşid, f. 36, bir Uvurn korsan gemisinin zabtedildiğinden de bahsediyor.

³⁰⁶ Raşid bu hisarların o rumankl adlarını veriyor: Mukhako, Kastelnora ve Kastet Rosson; Cezayirliilerin kayıplarını 8000 ve İspanyollannkini 15.000 olarak veriyor. Motraye'a hakiniz. I. s. 402.

³⁰⁷ Raşid, f. 64. La Motraye. L. s. 402, bunun n. Süleyman'ın uydurma oğlu olduğunu söylüyor.

³⁰⁸ Elçiye zeval yoktur.

idamını hızlandırmaktan başka bir şeye yaramadı ve Bâb-ı Âli, Fas hükümdarına cevâbında: «Osman'ın muhteşem sülâlesine böyle uydurma imâlarla girilemeyeceğim; Sul-tanlann oğullarının diğer prenslerinin gibi dünyaya gelmediklerini ve bir meşru şehzadenin varlığının hasta bir muhayyilenin hayâlleri ve temelsiz beyanlarından ibaret kalacağını» belirtti. IV. Meh-med'in oğlunun başı, Sultanla akrabalık iddiasında bulunarak Sul-tan'a karşı suç işlemiş durumda bulunanı itham eden birkaç satırla³⁰⁹ sarayın eşğine atıldı. Bu satırlarda «Guyâ anası IV. Meh-med'den hâmile kalan esir kadın, Mekke'de hac farızasını yerine getirdiği sırada esir edilmişti» deniliyordu.³¹⁰

İsveç Kralı Osmanlı İmparatorluğu Sınırlarında; Hareketi

Müteakib yıl (1709 - 1121), Pultava savaşından sonra, XII. Charles IH. Ahmed'in himayesini isteyerek, aniden Osmanlı arazisi üzerinde göründü. Türkiye'de sadece görünmesi, bir İsveç elçisinin Bâb-ı Âli katında itibarlı kabul edilmesinden çok daha çabuk kralın isteğinin yerine getirilmesine yetti. İsveç kralı: «Ceza-

³⁰⁹ Mart 1708 tarihli Talman'ın Raporu. Bu birkaç satırın bulunduğu kağıda yafta denilmektedir.

³¹⁰ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/130-131

Vezir-i Azam'ın Azlı	
Köprülü Ailesinin Son Vezir-� Âzami Numân Pa�a.....	
Rusya'ya Karşı Savaş İlânı.....	
Elçi Perriolun Gidi�i.....	
Bâb-i Ali'nin Avrupa Devletleriyle Diplomatik Münasebetleri.....	
Kalaylıkoz; Yusuf Pa�a; Silâhdab Ve Kaymakam	
ALTMİ������ KİTAP	
Pruth Kenarında Barış Anlaşması İmzalandıktan Sonra İki Vezir-i Âzam Birbirini Takibediyor.....	
Rusya İle Anlaşma	

XII. Charlestn Kabul Resmi	
Rusya İle Anlaşma	
XII. Charles'ın Yola Çıkması	
Kahire'de Kaytsbeğ Tarafından Tahrik Edilen İsyan.....	
Nasırı Paşa'nın, Şeyhülislam Ebe-Zade'nin, Vezir Kalaylıkoz'un Ve On	
Ünlü Alimin Ölümü	
Korent, Eğine, Napoli Di Romania, Koron, Navarin Ve Modon'un Zaptı	
Ulema İle Alâkalı Tedbirler	
İdâri Tedbirler	
İdamlar, Gaipten Haber Vermeler, Yangınlar, Donanma Kandilleri	
Valide Sultanin Ölümü	
Kürdlerin Ve Arabların Tenkili; Bir İngiliz Tercüman Dayar Cezasına	
Çarptırılıyor; Bir Venedikli Tercüman Asıldı.....	
Viyana Sarayı İle Muhâberât.....	
Almanya'ya Karşı Savaş, Divanda Birbiri Peşi Sıra Üç Karara Konu Oluyor.....	
Polonya Konfederasyonu Murahhası	
Brancowab Ve Cantacuzğne Ailelerinden Birçok Kişilerin İdamı	
Belgrad Üzerine Yürüyüş	
Karlovicz (Karlofça) Muharebesi.....	
Peterwardein Savaşı	
Halil Vezir-i Azam	
Kahya'nın İdamı	
Temeşvar'ın Düşmesi.....	
Bükreş Ve Yaş (Yassy)'In Zabtı	
Korfu Ve Dalmaçya Olayları	
Kaptanpaşa Ve Kırım Hantnın Azli	
Belgrad Savaşı.....	
Bu Şehrin Alınması Ve Vezir-i Âzamin Düşmesi.....	
Bosna, Dalmaçya Ve Akdeniz'de Savaş Olayları	
Kaptanpaşa, Şeyhülislam Ve Vezir-i Âzamin Azli	
Barış Teklifleri; Rakoczy; Kongreler Ve Pasarofça Barışı.....	

yirtiler tarafından esir edilen geminin geri verilmesi işlemine baş-lansın» dedi ve Efendi bunu kendisine v adetti. Sonra, kral şöyle devam etti: «Bâb-ı Ali Rusya'ya karşı bana yardım etmeye hazır olacak mı?» Mehmed Efendi'nin (Reis Efendi) iki ülke arasındaki uzaklığın ona bir ordu göndermek imkânını vermediğini söylemesi üzerine, kral kargılık verdi: «Pek l ! Ben doğruca Kamanice  zerine yürüyeceğim, Bâb-ı  li'nin orada bana yardım birlikleri göndermesi kolay olacaktır». Elçinin, projesini bütün imk nlariyle destekleyeceğini söylemesi üzerine, kral onu bir mektub götürmek üzere Yusuf Paşa'ya gönderdi.

Bu mektupla, kral Yusuf Paşa'dan,  sveç elçilerinin diğer devletler elçilerine gösterilen muamele ve verilen imtiyazlardan yararlandırılmalarını; iki ülke arasında konulmuş gümrük ödemeleri dışında ticaret serbestliği; Cezayir korsanları tarafından zaptedilen gemilerin geri verilmesini; Stanislas Lesczynski'nin Polonya kralı olarak tanınmasını ve Rusları Polonya'dan kovmak için bir Osmanlı ordusunun yardımını istiyordu. Nihayet,  sveç kralı Charles, kendisi ve Stanislas adına, Bâb-ı  li nezdinde elçiler bulundurmaya ta-ahhüd ediyordu.  zi Valisi divana gönderdiği bir mektupla Mehmed Efendinin ³¹¹, başarısını istediğini bildirince, Vezir-i  zam, onat  sveç'le bir dostluk ve ticaret anlaşması yapılmasına hiçbir engel bulunmadığı, fakat Bâb-ı  li Cezayirli korsanlara karşı  sveç gemilerini savunamayacağı gibi, Rusya ile aradaki anlaşmayı ihlâl etmeden kralın yardımına bir ordu gönderemeyeceği cevabım verdi. Vezir-i  zam, cevap mektubunu, olayların h lihazır durumunda Bâb-ı  li'nin yapabileceği şeyin, kendisinin müdahalesi nlmfangın  sve le  ar arasında bir barış anlaşması yapılmamasını kollamaktı; ve eğer kral Bâb-ı  li ile iyi dostluk münasebetleri istiyorsa, yapacağı şeyin Bâb-ı  li'ye yakın bir zamanda bir elçilik heyeti göndermek olduğunu bildirerek sona erdirdi. Yusuf Paşa, bu görüşler çizgisinde krala mektup yazdı ve bu vesileyle aralarında bir muhaberat oluştu ³¹².

Sultan'ın irâdesine rağmen Rusya'ya karşı savaş açılmasını isteyen Vezir-i  zam, kralı, bütün Kırım Hanlığı birliklerinin yardımına gelecekleri

³¹¹ Mehmed Efendi'nin  sve  Kralı ile görüşmeye memur edilen Reis Efen-- di olması gerektiğine hükmediyoruz. Hammer bu hususa bir açıklık getirmemektedir. Yusuf Pa a divana müracaatta bulunduğuna göre, kralla görüşmelerin, teşrifat gereği, onun nezaretinde yapıldığı anlaşılmaktadır ( .N.).

³¹² Raşid. H, f. 71. Böylece Voltaire'in bu mektuplardan birini Sultan'dan gelmiş gibi göstermesinin aslı yoktur: XII. Charles Vezir-i azamla bile mektuplaşnuyordu; bu durumda Sultanla mektuplaşman beklenemez.

hususunda inandırmak için Özi Valisinden faydalandı, îddia edildiğine göre, vali bu istikamette Kırım Hanına bir mektup yazdı ³¹³ ve bundan kral Charles'i de haberdâr etti ve olup bitenlerden haberdâr olan Sultan onu fena halde azarladı ve hemen Kırım Hanına bir mektup yazarak Rusya ile mevcut anlaşmayı hiçbir hususta ihlâl etmemesini bildirmesini emretti. Fakat, Osmanlı İmparatorluğu payitahtında olup bitenlerden tam bir bilgisizlik içinde bulunan XII. Charles, Vezir-i âzamin Kırım Hânını yardımına göndereceği vaadine güvenerek sekiz bin kişilik bir îsveç ordusu ve Türklerin Potkal Tatarları dedikleri Zaporok Kazaklarından aşağı yukarı buna eşit bir kuvvetle, Barabaş Kazaklarını da alarak meşhur Pultava savaşı vermek üzere Çar*'ın sonsuz denebilecek derecedeki sayıca üstün ordusuna karşı harekete geçti (8 Temmuz 1709) ³¹⁴. Tam bir yenilgiye uğradı ve ayağından yaralanan kral kaçmak zorunda kaldı. Kont Piper ve Poniatovski, başvekil Müllern, sekreter Neugebauer, KUnkownrom ve Horodenski, Don ve Mezappa Kazakların hetmanı, Potkal ve Barabaş Kazaklarının, yâni Potkul ³¹⁵ adası sakinleri hetmam, hür ve gezginci ³¹⁶ insanlarla kaçmak zorunda kaldı ve gelip himâyesi altına girdi.

XTT. Charles kaçtığı sırada, Perewoldşna Kazaklarının Dinyeper kıyıları üzerinde bulunan hisarına vardı ve orada iki gün boyunca takibine gönderilen Ruslara ve Kalmuklara karşı savaştı. Eğer fazla kullanılan yolu ve Rus birliklerinin fazla bulunmadığı yolu ta-kib etmek isteseydi, kendisini doğrudan Kırım Hanına götürerek olan yoldan ilerlemiş olacaktı; fakat Kırım Hanının ihanetine uğradığına inanan Kral, eski silahdarlar Paşası Abdurrahman Paşa'ya kumandanlığı kısa bir süre önce verilen özi (Oczakow) üzerine gitmeyi tercih etti. Fakat Ruslar gemi, nehir kayığı ³¹⁷ gibi bütün ulaştırma araçlarını ateşe verdiklerinden, kamışlardan, araba parçalarından mümkün mertebe sallar yapıldı ve Kral Charles, büyük insan kaybına uğramadan, oldukça fazla asker kaybederek bunların üzerinden nehri geçti. Rusların geçit dedikleri Boğ ve Dinyeper nehirlerinin kavşağının bir buçuk fersah üstünde bulunan, Rusların (Ke) ³¹⁸ dedikleri yere gelince, beş yüz îsveçli, üç veya dört bin Potkal ve Barabaş Kazaklarının kendisini

³¹³ Bazı vakıfı esrar ittifakları üzre, yani devlet sırlarını bilen kimselerin kanaatlerine göre. Raşid, f. 71.

³¹⁴ La Motraye, Gordon, Voltaire ve Levesque'e göre 8 Temmuz tarihinde, Rûhs'a göre 9 Temmuzda; başkaları da 9 tarihini veriyorlar.

³¹⁵ Potkul adası, Dinyeper'de Busowlik ve Podpalbolia ırmaklarının kesiştikleri yerdedir.

³¹⁶ Bunlara Slav dilinde pere, Rus dilinde pre, Polonyaca prze, Tûrçede bere, yani hürler denmektedir.

³¹⁷ Bot ve kayık.

³¹⁸ Rus geçidi.

korudukları sırada Rus birliklerinin hücumuna uğradı. Bütün gece ve ertesi gün ikindi vaktine kadar canlarını dişlerine takarak çarpıştılar; savaşta ölmeyenlerin büyük bir kısmı nehri geçerken boğuldular. Bog nehrinin karşı kıyısına selâmetle ulaşmış bulunan Kral Charles, burada, Can-temir 'ülkesinde ³¹⁹, Kırım Hanına ait bulunan Kardaş Ormanı'n-da (Kardeşler Ormanı) on bir bin Kazakla yerleşmeye giden iki hetmandan ayrıldı.

XH. Charles Bender'e gitmek üzere Kantemir ülkesinden ayrılmak üzereydi ki, Babadağı Valisi Yusuf Paşa'nın Baş mabeyincisi efendisinin hediyelerini sunmak ve kendisiyle mâiyyetinin ³²⁰ bakımları için gerekli tedbirleri almak maksadiyle geldi. Özi Valisi Abdurrahman Paşa'nın Bog nehrini geçmek için gerekli vasıtaların temininde Kraldan büyük miktarda para isteme inadı, karşı sahile geçen Kralın gözleri önünde esir edilen beş yüz İsveçliyi kaybetmesine yol açtı. Abdurrahman Paşa, vezir Yusuf Paşa tarafından Bender'e çağırıldı. Geldiğinde genç İsveçlileri Krala iade. etmesi için kendisine baskı yapıldıktan sonra, görevlerinden azledilerek hapse atıldı. Bizzat XIX. Charles'ın ricaları sayesinde hapisten kurtulabil-di. Özi'den hareketinden önce Kral, Sultan'a ve Vezir-i azama mektup yazmıştı. Daha sonra Kral adına, başvekili de Mullern tarafından Vezir-i azama yazılan mektupta istenen Bâb-i Âli ile İsveç arasında Rusya'ya karşı savunma ve saldırı anlaşması gerçekleştirildi.

Bu mesajı getiren kâtip Dantzigli Neugebauer, on uşakla İstanbul'a geldi; kendisini sûr dışında on iki çavuş karşıladı ve onların muhafazasında İstanbul'a girdi, fakat Sultan'ın değil, Vezir-i âzamin huzuruna kabul edildi (7 Eylül 1709). Sultan'ın huzuruna kabul edilmeyişinin sebebi, kendisinin herhangi diplomatik bir sıfat taşımamasıydı. Bir ağa gelip Krala yazdığı mektuba ³²¹ Vezir-i âzamin cevabını getirdi ve Sultan tarafından hediye edilen zengin koşumlu bir atla değerli taşlarla bezenmiş bir hançeri, Bender sûrları dışında yaptırdığı evinde sundu. Vezir-i âzam, başvekili Mullern'in mektubuna da cevap göndermişti. Bununla beraber, Sultan ³²² yalnız hediye göndermekle yetinmiş, Kral tarafından yazılan mektuba cevap

³¹⁹ Gantemir (Kantemir) yurdu.

³²⁰ Voitaire'e göre günlük 500 kuru* tahsisat.

³²¹ Motraye. Neugebauer 28 Ağustosta İstanbul'a geldiğine göre «İsveç kralına Vezir-i azam'ın cevabı 30 Ağustosta geldi- derken cevap iki . günde Bender'e ulaşamayacağı gözönünde tutulunca yine hataya düşmektedir.

³²² La Motraye, I, s. 417. Voitaire, I. Plerre'In Tarihi adh eserinde Mot-raye'm tarih olarak verdiği şekliyle XII. Charles'ın Vezir-i azam'a yazdığı mektubun gerçekliğinden şüphe etmektedir. Voitaire haklıdır; Vezir-i azam'ın gerçek mektupları Rami'nin İnşa'sında 480 ve 481 no.'-larda bulunmaktadır. Bir at ve kıymetli bir hançerin hediye edilmesi müstesna, bunların hiçbirinde ne Neugebauer, ne de Müllern'den bahis vardır.

vermemiştir. Birkaç hafta önce, Kral, Yusuf Paşa'nın mahzurlu bulmasına rağmen, Polonya sınırlarını gözden geçirmek görevini verdiği bin tsveçli'den³²³ oluşan bir kuvveti Eflak'a göndermişti. Bu hareketin ne maksatla yapıldığını öğrenen Ruslar, işveç birliğini Czernowiez yakınında bir baskınla çatışmak zorunda bıraktılar; az sayıda işveçli öldürüldü veya kaçarak kurtuldu, geri kalanı esir edildi.

Osmanlı sınırlarına tecâvüz mânâsındaki bu olay bütün divânî öfkeyle ayağa kaldırdı ve sınırlarının güvenliği bakımından Bâb-ı Âli'yi ciddi endişeler duymak zorunda bıraktı. Zira, Ruslar Osmanlı arazisine açıkça tecâvüzde bulunmuşlardı. Bâb-ı Âli, aynı zamanda, Kralın güvenliği bakımından da endişeye kapıldı. Zira, Kralı bütün imkânlarıyla korumak bakımından şerefim ortaya koymuş durumdaydı. Âni bir istilâ karşısında devleti teminât altında bulundurmamak ve kralı bütün hücumlara karşı emin bulundurmamak için, Vezir-i âzam, Şeyhülislâm ve Reis Efendi ile yaptığı üç uzun toplantıdan sonra, Rumeli has ve tımarlılarına, Yanya, Tırhala, Köstendil, Ohri, îlbasan sancakbeğlerine, iki vezire, Anadolu ve Rumeli valilerine ellerindeki kuvvetlerle Bender üzerine yürüyüp karargâhlarını orada kurmaları enirini verdi (27 Temmuz 1702).

O aralık kral, kâtib Neugebauer'i, kendisi tarafından Sultan'a³²⁴ bir mektub vermekle görevlendirerek olağanüstü elçiliğe atadı (9 Ekim - 4 Şaban 1121). Neugebauer, Poniatowski ile birlikte Sultan'ın huzuruna kabul edildi. Poniatowski, iki görevde gösterdiği gayretle son zamanlarda Bâb-ı Âli nezdinde itibâr kazanmıştı ve kabiliyetli, becerikli olduğu kadar ihtiyatlı bir kişiliğe sahipti ve İstanbul'daki ikametini boşuna geçinmemiş ve bir Portekiz Yahu-disi olan Fuseca ve bir Yahudi kadının yardımıyla, Valide Sultan'ı, kral Charles'ın dâvâsiyle alâkalandırmayı başarmıştı. Bütün kadınlar gibi değeri anlıyor ve arslanı olarak isimlendirmeyi âdet hâline getirdiği kuzeyin kahramanından yana olduğunu açıkça bildiriyordu.

Bir gün, oğlu Sultan'a, aralanırım Çar*ı yemesi için ona ne zaman yardım etmeyi düşündüğünü sordu. Poniatowski iki bin duka altını hediye ve Bâb-ı Âli'nin, Krala, ülkesine giderken Polonya'da kendisini koruma altında tutacağı, böylece geçişi kolaylaştıracağı vaadiyle Bender'e döndü. Üç ay sonra, bir ağa kralın son mektubuna Sultan'ın cevabını getirdiğinde, muhafızlarının kaç kişiden oluşması arzusunda bulunduğunu sordu. XH.

³²³ İşveçlilerin sayısında La Motraye 550, Rastd 2.000'e yakın diyor.

³²⁴ On iki kişilik mâlîyyetiyle 2 Temmuz günü gelmiştir. Talman'ın Raporu.

Charles, otuz bin sipahi, yirmi bin Yeniçeriden daha azını kabul edemeyeceği cevabını verdi Bâb-ı Âli bu rakamı çok yüksek buldu ve reddetti. Zira, kabul ettiği takdirde Polonya ve Rusya ile münasebetleri kesmek kaçınılmaz olacaktı. Bâb-ı Âli'nin bu tutumundan memnun olmayan Charles, İstanbul'a Neugebauer'in yerine albay Funk'u elçi olarak gönderdi; nihayet Poniazowski, Vezir-i azama karşı Kralın şikâyetlerini Sultan'a bildirmek üzere Üçüncü Ahmed'in sarayına gitti. Kral tarafından kendisine verilen görevi yerine getirmekte birçok güçlüklerle karşılaştı; sonunda büyük imparatorun camiden çıktığı ânı yakalayarak, kendisine Kralın muhtırasını sundu ve böylece iç ra-h*thğm* kavugmayı başardı (3 Şubat 1710).

Rus Çar'nın birliklerinin son akında Eflak'da Osmanlı topraklarına tecâvüz ettikleri haberi sarayda büyük Ölçüde öfkeye sebep olmuş, bu yüzden İstanbul'daki Rus elçisi kont Tolstoi'nin durumunu ziyadesiyle güçleştirmişti. Kralın elçisi Neugebauer'in İstanbul'a gelmesinden üç gün önce, Rus elçisi Tolstoi huzura kabul edildiğinde (3 Eylül 1709)³²⁵, Sultan'a ve Vezir-i azama yirmi beş bin akça tutarında hediyeler sunmuştu. Bu hediyelerin himayesinde, barış, anlaşmasının yenilenmesiyle alâkalı müzâkereleri ihtiyatla sürdürdü ve sonunda karşı tarafa Çar'ın iki yeni teklifini sundu. Bunlardan birinde Çar, İsveç Kralının Osmanlı topraklarında çok uzun zaman kalması isteğini reddetmesi talebinde bulunuyor, ikincisinde ise, Rusya'nın hizmetinden kaçtığı ileri sürdüğü Kazakların hetmani Mazeppa'mn teslimini istiyordu. Divan hocası Hüseyin Pa-şa-zâde Elhac Mehmed Efendi, bu hususlarda Rus elçisi ile müzâkerelerde bulunmakla görevlendirildi. Aynı taleb evvelce Babadağı Valisi Yusuf Paşa'ya gönderilen elçiler tarafından da ileri sürülmüştü. Yusuf Paşa, bu konuda Vezir-i azamdan hetman Mazeppa'yı Kırım Hanına göndermesi ve Tatarların kendilerinden sığınma hakkı ricasında bulunanları hiçbir zaman iade etmediklerini, talebin red sebebi olarak elçiye bildirmesi emrini almıştı.

Fakat Yusuf Paşa bu emri bir kenara bırakarak Rus murahhasını huzuruna getirtti; Osmanlı sınırlarına tecâvüz etmelerinden, ve Çar'ın birliklerinin sınırdan otuz altı fersah mesafeye kadar ilerledikleri harekâtta otürü onları bir güzel azarladı; peşinden de İfi-veç Kralının Osmanlı Devleti şuuruları içinde bulunmasının herhangi bir anlaşmaya dayanmadığını; dolayısıyla Bâb-ı Âli'nin gösterdiği misafirsevenliğim mevcut anlaşmalara

³²⁵ talman'ın Raporunda aynı gün Ragusa elçisinin de huzura alındığı kaydediliyor.

aykırı olmadığını; Bâb-ı Âli'nin nazarında Mazeppa'nın Rus değil, fakat İsveçli olduğunu ve zâten Kral ve hetmanın Osmanlı İmparatorluğu sınırlarından çıkacaklarını, o zaman Çar'ın kendilerine karşı münâsib gördüğü şekilde davranabileceğini bildirdi. İstanbul'daki Rus elçisi önce İsveç Kralını hedef alan Bog nehri kıyılarına kadar dayanan tâkibden Ötürü Özür dilemeye ve Osmanlı toprağına tecâvüzü ve Czernowiecz İsveçlilere yapılan baskınla esir alınmalarını inkâr etmeye çalıştı; fakat, Osmanlı hükümeti inkârı imkânsız vesikalarla bu olayların gerçekliğini isbaüayınca, hakikati reddetmek imkânını bulamadı; Kazak hetmani Mazeppa'nın suçlu olarak iadesinden ve Rusya'nın Katolik papasların elinden Yunan ruhanî makamlarının eline geçmesini istediği Kudüs'deki Aziz Mezar'ın anahtarların tesliminden vazgeçti. Osmanlı hükümeti de Azak kalesinin teslimini ve Çar Büyük Petro tarafından Karadeniz kıyılarında yeni yaptırılan hisarların yıkılmasını istemiş olduğu halde, İkinci Mustafa döneminde imzalanmış olan anlaşmaya İsveç Kralının ülkesine münasib gördüğü yoldan dönmesine müsaade eden bîr madde eklenmesiyle yetindi ³²⁶ (Aralık 1709 - Şevval 1121).

Rusya ile aradaki barış anlaşmasına bu yeni madde konar konmaz, Vezir-i âzam Kırım Hanına anlaşmanın harfiyen uygulanması haberini ulaştırdı; aynı zamanda Sultan da İsveç Kralına gönderdiği bir mektupla kendisine ait olan ve anlaşmaya eklenen yeni madde ile tam bir güven içinde devletine dönebileceğini bildirdi. Bu mektupla birlikte on bin duka altım, koşum takunlariyle cins bir at, yirmi yük beygiri gönderdi. On bin duka altını yol masrafı olarak kullanılacaktı ³²⁷. Vezir-i âzam da, Pâdişah'm hediyesine kendi hediyesi olan zengin koşumlu bir binek atı ile üç yük atını ilâve etti. İsveç Kralı XII. Charles, Sultandın hediyesini kabul etti; fakat Rusya ile mevcut anlaşmayı yenilemesini mazur görmediği vezir-i âzaminkilerini geri çevirdi, kendisine mesajı getirmiş olan mabeyinci Musa Ağa'ya: «Düşmanlarımın hediyesini kabul etmem» dedi. Mağrur Vezir-i âzam Çorlulu Ali Faşa bu davranıştan ötürü yalnız krala değil, Kralın hediyesi reddetmesinde parmağı olduğuna kaani bulunduğu Yusuf Paşa'ya da öfke duydu.

³²⁶ Râşid. IX. t. 85. Mptraye'e göre. Türklerin maddeyi tudlki 1710 yılı riir Rousset, ele, n, s. U.

³²⁷ La Motraye ve Rasid Sultan'ın ve Vezir-i azam'ın at hediye ettiklerini belirtiyorlar; yalnız Motraye 10.000 duka tutarındaki hediye den hiç söz etmiyor. La Motraye Vezir-i azam Numan Paşa tarafından İkinci defa 800 kese gönderildiğini söylüyor, fakat Rasid bundan habersiz görünüyor. Böylece gerçekten Od defa para gönderilip gönderilmediği veya Râşid'in bahsettiği 10.000 dukanın La Mötreyeln 800 kesesi olup olmadığının araştırılması gerekiyor.

Kırım Hanının, Polonya Kralı Auguste ve Senieawski*nin, İsveç Kralı ile yürütülen müzâkerelere dâhil olması hususunda Bâb-ı Âli'ye yazmış oldukları iki mektubu göndermesinden faydalaniyor. Hanın kandırmasıyla yazıldığı iddia edilen bu iki mektupta, Auguste ile XII. Charles arasındaki müzâkerelere Hanın da katılması isteniyordu. Vezir-i âzam, Bâb-ı Âli komiseri sıfatıyla kendi ikinci süahdânın Yusuf Paşa ve Hanla birlikte müzâkerelere katılması hususunda Sultan'ı ikna etti. Bu üç murahhas Bender*de buluştuklarında Kralı Yusuf Paşa'nın sarayına davet ettiler; fakat Kral gitmemek için rahatsızlığını bahane olarak kullandığından, evinde kendisini görmeye karar verdiler. Eve gidince, XII. Charles'ın Polonya Kralı sıfatını tanıması şartıyla Auguste ile banştırılmalarnı görev olarak veren Sultan'ın Hatt-ı Şerifini kendisine gösterdiler. İsveç Kralı, bu çözüm yolunu, verilen söze ve yazılı anlaşmalara aykırı bularak red etti. Kralla görüşen murahhaslar kraldan kurtulmanın bu yoldan ³²⁸ mümkün olmadığını Bâb-ı Âli'ye bildirince, Vezir-i âzam tarafından teklif edilen bütün tedbirlerin Kralın Osmanlı topraklarından uzaklaştırılması ³²⁹ için işe yaramadığını gören Sultan'ın Çorlulu Ali Paşa'ya karşı duyduğu öfke giderek arttı ve Silahdar ile Kızlar ağasının uzun zamandır hazırladıkları kin de buna eklenince azline karar verdi. ³³⁰

Vezir-i Azam'ın Azli

Silahdar'ın Vezir-i azama dargınlığı, süahdarın Sultan'ın kızı prensesle evlenmesine mani olmak için her çâreye başvurmuş olmasından kaynaklanıyordu; ayrıca, ne silahdâr, ne de Kızlar ağası, dostları olan Şeyhülislâm'ın azlinden dolayı onu affedebiliyorlardı. Vezir-i âzam bulunmadan günün her saatinde kendisini görmek imkânlarından yararlanarak, Sulian'dan Şeyhülislâm'dı Sinop'-daki sürgün yerinden İstanbul'a davet eden bir Hatt-ı Şerif almayı başardılar. Gelibolu Valisi Köprülü Numân Paşa, Vezir-i âzamin da tasvibi alınarak, Sultan Mustafa'nın

³²⁸ Bu görüşmeden ne Voltalre, ne de La Motraye tek kelime kaydediyorlar.

³²⁹ Çorlulu AH Paşanın sui tedbiri sebebiyle, İsveç kralı devleti aliyye-nün duşi hamiyetine bir bari giran olup refinde kangî tarafa teşebbüs olundu İse müfîd olmadığından tab'i hümayun ızfarab-ı külli ve* ziri muşarun ileyhe inhirafı zamiri hümayunları mertebe-i mübalağaya varmış idi; yani: «Vezir-i azam Çorlulu Ali'nin kötü tedbirleri yüzünden İsveç kralı Bab-ı Ali'nin omuzlarına ağır bir yük oldu ve Vezir-i azam tarafından uygulanan tedbirlerin hiçbirisi maksada ulaştırmadığından Sultan'ın maneviyatı son derece bozuldu ve bahis konusu vezirin aleyhine döndü. Vezir-i azam'ın azline İsveç krahnm degfl, aksine Sultan'ın krala duyduğu öfkemin sebep olduğunu bu bölüm yeterince ortaya koymaktadır.

³³⁰ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/131-139

kızı Ayşe Sultanla düğünü yapılmak üzere daha önceden İstanbul'a çağırılmıştı; aynı müsaade ve lütuf, ikinci Mustafa'nın diğer kızı Safiye Sultanla evlenmiş bulunan Vezir-i âzam Kara Mustafa Paşa'nın oğlundan da esirgenmedi. Köprülü Numân Paşa'nın dönüşü o sırada payitaht sakinlerini meşgul ediyordu: Silahdâr bu fırsatı ve Sultan'ın hoşnutsuzluğundan gelen elverişli durumu kaçınmadı. Üçüncü Ahmed'e, vezir-i âzamlık makamında cedlerinden çoğunun bulunmasıyla şöhret kazanmış bir adın vârisi olan Numân Paşa'yı Çorlulu Ali Paşa'nın yerine tâyin edilmesi teklifinde bulundu (15 Temmuz 1710 - 18 Rebi-ülâhîr). Sultan bu teklife uydu; İmparatorluk mührünü geri almak üzere Kapucular-başım Çorlulu Ali Paşa'ya gönderdi ve ona yeni valilik yeri olan Kefe'ye vakit geçirmeden gitmesi emrini verdi ³³¹.

Köprülü Ailesinin Son Vezir-i Âzami Numân Paşa

Köprülü Numân Paşa'nın idaresi umumî beklentiye cevap vermedi ve kendisinin vezir-i âzamlık makamına gelişini selâmlayarak onu peşin olarak İmparatorluğun kurtarıcısı ilân etmiş olanların ümitlerini yalandı. Çorlulu Ali Paşa'nın Vezir-i âzamlıktan düşmesi, onun şahsında en amansız zâlimi gören Ermeni Katoliklerin ve onu açık düşmanları sayan İsveç Kralı taraftarlarının çılgınca sevinmelerine sebep olmuştu- Gerçekte, Hristiyanlar ve Müslümanlar faziletli Mustafa Paşa'nın oğlunda müsamaha ve babasının faziletlerini bulmayı ümit ediyorlar, bu bakımdan da yamanıyorlardı; ne var ki, geçmiş idarelerin icrââtı üzerinde ciddiyetle, vicdanlı bir davranışla durması bütün sivil ve asker memurların kinini kendisine karşı ayaklandırdı; fazla olarak, bir büyük devletin hükümetinin başı olarak fazla ince eleyip sık dokuyan bir faaliyet içinde bulunması en mühim işlerin alasının durmasına sebep oldu. Sultan Mustafa'nın kızıyla evlenerek üç tuğlu vezir olmuş, Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa'nın Vezir-i âzamlığı döneminden beri Gelibolu, Kandiye, Erzurum ve Bosna'da vali olarak hizmet görmüştü. Kandiye'de ikinci defa valilikte bulunmuş ve her hizmet gördüğü yerde âdil adam şöhreti kazanmıştı ³³². Fakat, her şeyi kendisi yapmak istemekle haksız olma durumuna düşmüştü: Vali olarak bulunduğu yerlerde kendisine

³³¹ La Motraye'in yazdığı gibi Mitylen'e değil. La Motraye, bu değişikliğin tendi eserleri olduğunu ileri süren İsveçlilerin bu iddialarını Türklerin yalanladıklarına dikkati çekmektedir. Gordon'un tarihi ve Talmaa 15 Temmuz (18 Rebiülâhîr) tarihini veriyorlar.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/139

³³² Vezir-i izamların Biyografileri, DUaveraga~zade Ömer; ve Said'In eser

yazılan dilekçeleri bizzat kabul etmiş, bütün dâvaları kendisi hükme bağlamak yoluna gitmiş; bu yüzden de kısa sürede kendisine hitaben yazılmış dilekçelerin onda birine cevap veremeyecek bir duruma düşmüştü; bunun neticesi de idarenin çeşitli dallarını hareket ettiren çarklarda büyük ölçüde engellemeye yol açmıştı.

Daha az vahim olmayan iki başka hatâya da düştü: Bunlardan biri, etrafına haris dost ve yakınları toplaması; diğeri, en mühim eyâletlerin valiliğini ancak küçük idare merkezlerini yönetebilecek kimselere vermesiydi. Bu yüzden idaresinin ayrı ayrı kötülükleri, yaygın ve bulaşıcı bir hâl almakta gecikmediler. İktidarda kaldığı iki ay boyunca İsveç ve Rusya'ya karşı aldığı tek tedbir, sağlıklı bir politikanın kaidelerine ayları düştü. Savaşa ve İsveç Kralına yardıma az hazırlıklı olduğundan ve Rusya ile yenilenen barış anlaşmasını devam ettirmekten başka bir şey düşünmediğinden, Kırım Ham, Yusuf Paşa ve Baş silahdân aracılığı ile İsveç Kralına selefi Çorlulu Ali Paşa'nın yazmış olduğu ile aynı mânâda bir mektup verdi. Rusya ile yeni yapılan anlaşmanın yolculuğu sırasında ³³³ güvenliğini kefalet altına alan maddesini hatırlatarak, kralı Polonya'dan geçip ülkesine dönmeye karar verdirebile-ceğine inanmıştı; fakat aynı zamanda Krala yüksek mevcutlu bir ordunun refakat edeceği haberini yayarak bunun Polonya'yı korkutup kendi ordusunu geri çektireceği gibi aslı astan olmayan bir ümide kapıldı ve bunu bütün divâna da benimsetti. Sonunda, Polonya'ya, Bâb-ı Âli'nin İsveç Kralını bu ülkeye Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'yı muhasara ettirdiği ordudan daha az muazzam olmayan bir ordunun götüreceğini bildiren mektuplar gönderdi ³³⁴. Bu tehlikeli ve siyaset anlayışıyla alâkasız böbürlenme, tek gayesi savaşı bertaraf etmek olduğu halde, gayenin tam tersini tahrik etti: Zira son seferlerin utancını temizlemek için yanıp tutuşan Yeniçeriler yüksek sesle savaş istiyorlardı; ordunun geri kalan bölümü de Yeniçerilerin bu isteklerine katıldığında (7 Ağustos 1710 - 21 Cemaziyülevvel 1122), herkes Köprülü Numân Paşa'nın savaşı iyi bir sona götürmek kabiliyetine sahip bulunmadığını hissetti.

Bir müddetten beri, gözde olan silahdâr, umumiyetle baş idareci durumundaki Kapucular-başı'nın veya ak hadımlar ağasının sözünü geçirdiği

³³³ La Motraye'in bahsettiği ikinci defa 800 kese para gönderildiği gerçekse, bu olay İsveç kralının senetli borçlarının kısmen ödenmesi olayı gibi bir devlet sırrı olarak «aklanmış olmak: Zira ne Raşid imparatorluk tarihinde, ne de Talman Viyana'ya gönderdiği raporlarda bu hususları kaydetmişlerdir.

³³⁴ İsveç kralı XH. Charles ve 1 Pierre'in tarihçilerinden hiçbirisi Numan Fasa'nın iktidardan uzaklaştırılmasının bu tek ve kesin sebeplerinden şüphelenmişlerdir Raşid f. 78.

sarayda sınırsız bir hâkimiyet kurmuş bulunuyordu. Ak hadımlar ağası Sultan'ın Özel bir yakınlık gösterdiği silah-dârı kıskandığından, onu, diri diri derisinin yüzülmesi tehdidiyle Sultanla aynı arabada görüneceği gezintiye çıkmaktan alıkoymuştu. Ağanın bu cür'etine öfkelenen Üçüncü Ahmed hemen suçluyu azlettiğini, görevini kaldırdığını ve imtiyazlarını silahdarmkilere kattığını bildiren bir Hatt-ı Şerif çıkardı. Bu hükmetme ve kudret artışını ele geçiren silahdânın kendisini Vezir-i âzam tâyin ettinnesi kolaylaşmıştı, fakat o anda iğlerin idaresini yüklenebilecek güç-de olduğuna kaani bulunmadığından veya okumaya karşı önüne geçemediği merakından ve nihayet kaçınılmaz bir hâl alan savaşın neticelerinden korktuğundan, Sultan'a Baltacı Mehmed Paşa'yı ikinci defa Vezâret-i uzmâ makamına getirmeyi tercih yoluyla kabul ettirdi.

Silahdârın bu tercihinde ve tercihinin Sultan'a kabul ettirmesinde başlıca sebep, Baltacı'nın eski kâhyası, gümrükler müfettişi Osman Ağa'nın protestolarının tesiri oldu. Osman Ağa, Vezir-i âzamlik makamını efendisi Baltacı Mehmed Paşa'ya verdirdiği takdirde, Pa-şa'nın onun emirlerinin körükörüne uygulayıcısı olacağına dair yemin etmişti. Böylece, Köprülü Numân Paşa'nın Övülecek meşruluk merakı ve çoğu saman kılı kırk yaran çalışma tarzı, onu, eski saray odun yarıcısının ihtiras ve meş'um entrikalarına karşı korumakta yetersiz kaldılar. Azledildiği haberini alan Köprülü, evvelce işgal ettiği makamlara karşılık yüksek vazifelerini değiştirmekten mesud olacaktı. Vali unvânıyla Gelibolu'ya döndü. Köprülü ailesinden ³³⁵ çıkan bu beşinci ve son Vezir-i âzam, büyük babası Köprülü Mehmed Paşa'nın muazzam projelerinin uygulanmasında kullanılan vasıtaları seçmekte ne kadar zâlim ve ahlâka önem vermez göründüyse, o kadar meşruluğa bağlı, o kadar dindar ve o kadar ince eleyip sık dokuyucu idi.

Köprülü Mehmed Paşa yetmişinde iktidara geldiğinde ne aile büyüklerinin değerlendireceği unvanlarına, ne de büyük bir üne sahipti: Bununla beraber, idaresi kısa sürede kendisinden ümit edilenlerin bütün sınırlarını aştı. Babalarının zaferiyle desteklenen ve arkasında tam bir fazilet şöhreti bulunan Numân Köprülü, kabiliyetleri hakkında beslenen yüksek değerdeki kanâati, Mehmed Köp-rülü'nün aksine, kısa zamanda yalana çıkardı. Birinci Köprülü'yü eğer şartlar vezir-i âzam yapmasaydı, o yüksek makamı işgale kabiliyetli olduğuna hiçbir zaman hükmedilmeyecekti; ikinci

³³⁵ Meşhur Çandarlı ailesi imparatorluğa ancak dört Vezir-i Azam verdi

Köprülü ise, idarenin başına geçip denenmiş olmasaydı, kendisine dâima en kabiliyetli idareci gözüyle bakılacaktı. Köprülü Numân Paşa'nın iyi şöhreti, babasınınki gibi, temelde faziletlerinden geliyordu, fakat bunları büyük babası Köprülü Mehmed Paşa ve amcası Köprülü Ahmed Paşa'yı yüksek bir seviyede seçkinleştiren o müstesna siyasî vasıflarla birleştiremedi. Köprülü Mehmed Paşa ile Köprülü Ahmed Paşa'nın dönemlerini gölgeleyen insanlığa karşı işlenmiş suçlar, baba-oğul Mustafa ve Numân Paşalar tarafından silindi. Siyasî kabiliyetler ve fazilet, askerî zafer ve tâviz vermeyen adalete bağlılık duygusu, bir şahıs üzerinde biraraya gelmeden, Osmanlı İmparatorluğunun en şöhretli ailesi olan Köprülü ailesinin ferdleri arasında bölüştürülmüştü.

Baltacı Mehmed Paşa'nın Halep'den İstanbul'a gelmesiyle, Edirne kapısında, beş bin seçkin Yeniçeri Sultan tarafından teftiş edildikten sonra Babadağı'na gönderildi (26 Eylül 1711 - 2 Şaban 1714). Bâb-ı Âli'den İsveç Kralına son mektupları götüren Kapucular-başı (baş mabeyinci) Mehmed Ağa, Bender'de sekiz aya yakın bir zaman kaldıktan sonra Sultan'a hitaben yazılmış çok sayıda dilekçeyle payitahta döndü. Bu dilekçeler sınır sakinleri tarafından yazılmıştı; Rusların sürekli olarak Osmanlı arazisine tecâvüzlerinden yakınıyorlar, saldırıların kısa zamanda önlenmesini istiyorlardı. Özellikle Mehmed Ağa'nın baskısıyla, Osmanlı hükümeti, Kırım Hanını İstanbul'a çağırdı. Muhteşem bir merasimle huzura alınan ve XII. Charles kadar şiddetle savaş isteyen Kırım Hanı Devlet Giray, Sultan'a Ruslarla münasebetin kesilmesinin zorunlu olduğunu arzetti; Rusların reaya arasında casusları bulunduğunu ve bunların yardımlarıyla bütün Rumeli'yi ele geçirmek tehdidinden geri kalmadıklarını söylüyordu (9 Kasım - 17 Ramazan) ³³⁶. Huzurdan çıkışında hediye olarak, Hana, samur kürkle süslenmiş bir kaftan, aynı kürkten bir kalpak, balıkçükuşu tüyünden ve iğnesi kıymetli taşlardan yapılmış iki sorguç, parıltılar saçan taşların bezediği bir kılıç, bir ok muhafazası, koşum ve haşasıyla bir at verildi. ³³⁷

Rusya'ya Karşı Savaş İlanı

On gün sonra Sultan, Sofa Köşkü'nde toplanan bütün vezirlerin, ulemânın, ordu birlikleri Paşalarının, divân hocalarının, eski ordu ileri

³³⁶ Raşid, n. f. 84.

³³⁷ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/140-143

gelenlerinin, kâtiplerinin ve milis kuvvetleri alaylarının her birinin temsilcisinin katıldıkları bir büyük mecliste hazır bulundu (20 Kasım - 28 Ramazan). Herkes yerini alınca, kendilerine sınır halkı tarafından kaleme alınmış dilekçeler dinletildi ve bunların muhtevası, derhal hazırlanan beyannamede savaş ilânının dayanaklarını oluşturdu. Bâb-ı Âli'nin Rusya'ya karşı ileri sürdüğü şikâyetlerde konu olarak, Or'dan sadece on iki fersah uzaklıkta bulunan Kamienska hisârlannın. Şamara ve Dinyeper nehirleri kavşağında Samarcik hisarının, Tighan geçidindeki bir kalenin inşâ edilmeleri,, Eflak sınırına tecâvüz, bir Rus birliğinin Tamacik ve Bog nehrini geçişi, Yaş karşısındaki Stanileşti'nin işgali ele alınıyordu. Bu şikâyet konularına aynı derecede ehemmiyetli olan Kalmuklann daha yeni sayılabilecek Kırım'da (17 Mart - 16 Muharrem) Çekçeken³³⁸ yakınındaki akım, Potkal ve Berabaş Kazaklarının esir edilmeleri ve nihayet Rus birlikleri tarafından Kamanıçe kalesinin işgali ekleniyordu. Çorlulu Ali Paşa'nın düşmesinden sonra derhal işe başlamış olan Şeyhülislâm Paşmakçı-zâde, verdiği fetvada savaşın meşruluğundan başka zarurî olduğunu da bildiriyordu. Derhal otuz bin Yeniçeri, on bin cebeci ve yedi bin topçunun kayıtlarının yapılması emri verildi; kıyı şehirleri valilerine gönderilen bir ayrı emirle Kapdan-ı Deryâ'nın emrine hazır bulunmaları bildirildi. Kapdan Paşa'nın donanması denize açılmaya hazır durumdaydı. Donanma, kalyon, firkateyn ve Azak denizinde harekete elverişli az su çeken yelkenli feluklardan³³⁹ oluşan savaş gemilerine sahipti.

Kırım Hanı İstanbul'dan ayrılmadan Önce, kendisine karşı saygıda kusur eden Eflak voyvodası Nicolas Maurocordato'dan şikâyetçi oldu. Sultan, bu makama getirileli bir yıl olan voyvodayı azletti ve yerine Demetrius Cantemir'i getirdi. Böylece, Bâb-ı Âli Kırım Hanım memnun etmek gerektiği düşüncesini gerçekleştirmiş oldu. Kırım Hailinin İstanbul'dan hareketi, Rus elçisi kont Tolstoi'un Yedikule zindanına hapsedildiği güne rastladı.

İki ay önce, aynı hapishane alışılmamış bir devlet mahpusunu, bir mumyayı duvarları içinde muhafaza etmişti. İmparatorluk tarih yazarı, bu mahpusluğu garib bir olay olarak anlatıyor. İstanbul'da Edirne kapısı önünde nöbet tutan Yeniçeriler, gece vakti, Prenkler tarafından idare edilen ve içinde bir mumya bulunan bir arabayı durdurmuşlardı. Bu konuda sorgulan yapılan araba sürücüleri, Fransa Kralının bu mumyayı hediye

³³⁸ La Motraye'da Zezenku.

³³⁹ Kalieta, firkata. Başid. t. 82.

olarak İsveç kralına gönderdiğini beyan etmişlerdi; fakat Kaymakam Paşa, mumyayı yeni Vezir-i âzam Baltacı Mehmed Paşa'nın gelişini beklemek üzere, Ye-dikule'ye naklettirmiş ve mühürleyerek muhafaza altına almıştı. Arabanın sürücüleri Rus tebası olmuş bulunsalardı, Kaymakam Paşa, ihtimâl, bu put muamelesini doğru bularak mumyayı yaktıraçaktı. İki yıl önce Çorlulu Ali Paşa böyfe yapmış, Rus tüccarlân tarafından Yunanlılara satılan aziz resimleri yakalandığında tasvirleri ateşe, tüccarlân da hapishaneye atmaları pmrini vermişti. Rus tüccarlar, elçilerinin ısrarlı müracâatları sonunda hürriyetlerine ka-vuşabümişlerdi.³⁴⁰

Elçi Perriolun Gidişi

Fakat bu son olayda, Kaymakam Paşa ihtimâl olayın Fransa elçisi Ferriorün yeni bir deliliği karşısında bulunulduğu hükmüne varmıştı; zira Türkler, bu elçinin Sultan'ın huzuruna kabulü sırasında çıkardığı rezaletten beri ona akıl yoksunu gözüyle bakıyorlardı ve o sırada İstanbul yakınındaki Belgrad ormanlarının bir köyünde bulunan elçi tam bir erken bunama belirtileri gösteriyordu. Fransız elçisi Ferriofun Belgrad köyünde başına gelen felâket ve aynı köyde oturan Hollandalı bir kadının Kuzey kahramanına, yâni kendisine duyduğu hayranlık içinde bir İsveç subayı elbisesi giyerek Bender*e gitmeye karar vermiş olduğunu XII. Charles'a anlattıklarında Kral şöyle bağırdı: «Bu Belgrad köyü de ne acâip bir yer! Sultan orada az kalsın tahtından olacaktı (son Yeniçeri is-' yâni sırasında); Ferriol orada aklını oynattı ve Hollandalı bir kadın da orada şerefinden olacaktı.» On yıl sonra Belgrad köyü, Lady Montague'nun orada oturması ve zekâ dolu mektuplarını orada yazmasıyla³⁴¹ daha da büyük bir ün kazandı. Eskiden Belgrad köyü, birçok Avrupa elçinin yazlık oturma yeri idi ve bugün de, bu köyde İstanbul'un zengin Frenk ve Ermenileri yazlarını geçirmektedir.³⁴²

Bâb-i Ali'nin Avrupa Devletleriyle Diplomatik Münasebetleri

Uzun zamandır Fransa ve Macar âsileriyle savaş hâlinde olan

³⁴⁰ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/143-145

³⁴¹ Lady Montague o tarihlerde İngiliz elçisinin eşi olarak Türkiye'de bulunuyordu. Türkiye hakkında hayranlıkla dolu eseri Türkçe'ye çevrilmiştir (Ç.N.)

³⁴² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/145

Avusturya, Rakoczy'e son darbeyi vurmuş bulunuyordu. Traçin*-de mağlub olan, savaştan yorgun düşen Fransa, o zamandan beri (1 Ağustos 1708), Rakoczy'e yardımı kesmeye başlamıştı. Rakoczy, Protestan devletleri kendi dâvâsiyle alâkalandırmak için boşuna gayret sarfetmişti; bu devletler İngiltere, Hollanda, İsveç ve Rusya idi. Vadkert savaşından (22 Ocak 1710) sonra, Macar asillerinin büyük bir bölümü tarafından kendisiyle alâkalanmadıklarını gören Rakoczy, Çar'a yardım ricasına bile gelmişti. Szathmar barış anlaşmasını imzalamayacak kadar fazla gururlu olan Rakoczy, kendi sarayı tarafından yetkilendirilmiş Fransız Desalleurs'ü, Osmanlı İmparatorluğunda kendisine bir sığınma yeri verilmesini talep etmek üzere Bâb-ı Âli nezdinde görevlendirmişti ³⁴³. Fakat, Rusya'ya savaş ilân etmiş olan Bâb-ı Âli, Avusturya'yı tedirgin etmekten çekinerek sığınma isteğini red etti.

Bu döneme doğru, Ferriol, sarayından verilen bir emirle Fransa'ya çağırıldı. Fransız elçisi, İstanbul'da, sarayda huzura kabul edileceği sırada sebep olduğu rezaletin ve ayrıca, Ermeni patriki Ave-dick'in kaçırılması olayında başrolü oynadığı şüphesi hâtırasını bıraktı. Bâb-ı Âli bu Ermeni patriki meselesiyle uğraşmış, elçi Ömer Ağa aracılığı ile boş yere onun geri verilmesini istemişti ³⁴⁴.

Fransa elçisi Ferriol'un, Avusturya İmparatoru I. Joseph'e harp ilânı ve Rakoczy'ye yardım hususunda Bâb-ı Âli nezdinde sarfet-tiği gayretler o derece az başarılı olmuştu ki, bunun sebebi Osmanlı Devletinin Rusya'ya karşı bir savaşı hesaba katmış bulunmasıyla alâkalı idi. Rakoczy'nin murahhasları gşçen yıl Temeşvar Valisi Hasan Paşa tarafından parlak bir törenle şehire kabul edildiklerinde, onların İstanbul'a gitmek tasavvurlarım öğrenen Avusturya sarayı, onların İstanbul'a kabullerini protesto etmiş, bunun üzerine Rakoczy'nin murahhasları, ellerinde bulunan ve divâna hitaben yazılmış mektuplarını bir Fransız albayının aracılığı ile göndermek zorunda kalmışlardı. Bu Fransız albayı, hizmetkâr kılığına giren iki Macar murahhasını beraberinde İstanbul'a götürmüştü. Sultan'a ve Ve-zir-i âzam'a yazdığı mek uplarda, Rakoczy Macaristan'ı Avusturya'dan bağımsız hâle getirmek için elinden geleni yapmış olduğunu ileri sürüyordu. Bâb-ı Âli'nin evvelce Toekoeli'ye yapmış olduğu gibi kendisini Yukarı Macaristan Kralı

³⁴³ Taiman'ın 1703 yılı Raporu. Rakoczy'nin Desalleurs'e gönderdiği mesai taşıyıcının adı Tallaba idi

³⁴⁴ Talman'ın Raporu; II Mayıs 1709. Taulö'nin bu teşebbüsten haberdar olmaman gariptir. Sadece patrüdün kaçırılması olayı üzerinde durmuştur. Talman, Ferriol Fransa'ya, dönmesi emrini alınca, akıl dengesini tamamlıye yitirdiğini kaydetmektedir

olarak tanınmasını talep etti ve kendisi daha uzun zaman yardımsız bırakıldığı takdirde, bunu Polonya ve tsve 'den istemek zorunda kalacağını bildirdi.

Rakoczy'nin bu mektupları yazdığı dönemde  orlulu Ali Paşa Vezir-i  zam olarak Macar  silerinin tarafım tutmuş, fakat,  eyh l-islâm'ın şahsında korkunç bir hasımla kar ıla mı tı. Her ne pahasına olursa olsun Avusturya ile bansın korunmasına taraftar olan Baltacı Mehmed Paşa, a alarından biri olan Seyfullah A a'yı yirmi kişilik bir m iyyetle barı cı niyetlerini belirttiği bir mektubu prens Eugen'e götürmek üzere Viyana'ya gönderdi. Seyfullah A a, ayrıca, dolaylı olarak, Avusturya h k metine, Bâb-ı Ali'nin Kar-lofça andla masını yenilemeye hazır olduğunu anlatmakla da g revlendirilmi ti .

Böylece, anlaşmanın müddeti için tesbit edilmiş bulunan zamanın yarısı da geçip gitmişti. Seyfullah A a'nın Viyana'ya varı ından bir ay önce, prens Eugene, Vezir-i  zam'a Bâb-ı  li ile Rusya arasında patlamak üzere olan savaşı önlemek için aracılık etmeyi bir mektupla teklif şeklinde bildirmişti. Ayrıca elçi Talman'a gönderilen talimatta, İsveç Kralı meselesinde ne lehde, ne aleyhde taraf tutmaktan sakınması tenbihlenmi ti. Bununla beraber elçi, divanda Kralı memleketine götürmek için bir ordu ile onu Polonya'dan geçirmekten daha az zora başvurucu bir yol bulunduğunu im  etmesi kendisine bildirildi; çünkü Kral Avusturya İmparatorluk sınırları içinde güvenlik içinde yoluna devam edebilirdi. Avusturya İmparatoru I. Joseph  i ek hastalığından  lm   olduğundan Tal-man'a yeni itimâd mektupları gönderdi ve kendisi elçi sıfatıyla VI. Charles'ın tahta çıktığını Sultan'a bildirmekle görevlendirildi (12 Ekim 1711); Elçi Talman, İmparatorun 22 Aralık 1711'de Franc-fort'da düzenlenen törende ta  giydi ini, müteakip yıl, Sultan'a haber verdi.

Bâb-ı Ali eski tercümanı ihtiyar Maurocordato ve Eflak prens-? ligi makamına yükseldikten sonra kardeşi Jean lehine bu makamı bırakmış olan Bâb-ı  li tercümanı oğlunun istekleri  zerine, Viya-na'da doğan ve İmparator Leopold vaftiz kaydına geçirilen torunu on iki yaşındaki Gregoire Ghika,   renci tercüman sıfatıyla, İmparator VI. Leopold' n hizmetine kabul edildi.

Osmanlı ve Avusturya sarayları arasında devam eden samimi münasebetlere ve tercümanların İstanbul'da sürekli kalan Avusturya elçisinin i lerini kolaylaştırmak hususunda aralarında çok iyi anla malarına rağmen, elçinin İmparator adına Bâb-ı  li'ye aracılık teklif etmiş

bulunmasına rağmen, Hollanda ve İngiltere'nin aracılıkları konusunda iki elçinin teklifleri daha müsait karşılandı. Bu konuda bütün elde ettikleri, Sultan'm huzuruna kabul edilmek ve Genel Devletler ve ³⁴⁵ İngiltere Kraliçesinden gelen mektupları kendisine sunmaktan ibaret kaldı (Ocak 1711 - Zilhicce 1112).

Birkaç zaman sonra Oğuzbeğler prensi adına İstanbul'a bir elçi geldi. Kardeşinin Ölümünden sonra Harzem prensinin tahtın tek vârisi durumuna geldiğini Bâb-ı Âli'ye bildirmekle görevlendiril-misti. Bu haber, Bâb-ı Âli'yi Kalmuklar Prensi Ayuka Han'ın İstanbul'a elçi olarak gönderdiği Pehlivan Kuli'nin İstanbul'a gelişi derecesinde alâkalandıracak mâhiyette değildi. Kalmuklar prensi, son elçisine karşı gösterilen iyi kabulden Osmanlı hükûmetine teşekkürlerini Pehlivan Kulî aracılığıyla bildiriyor, Ustok ve Kırgızların Rus tahakkümünden kurtulmaları maksadiyle yardım talebinde bulunuyordu (5 Şubat 1711).

Bu döneme doğru, İsveç Kralı, Bâb-ı Âli'yi Polonya Kralına karşı bir beyanname yayınlamaya ikna etmek üzere elçi olarak general Meyersfeld'i İstanbul'a gönderdi. Elçinin bütün ısrarları boşa gidince, kral bu beyannameyi Bendemde bizzat yayınladı ³⁴⁶.

Kalaylıkoz; Yusuf Paşa; Silâhdab Ve Kaymakam

Rusya'ya karşı savaş ilânından hemen sonra, İsveç Kralı işlerinde oynadığı rolden ötürü şahsi bir kin besleyen Kırım Hanı Devlet Giray*! memnun etmek için Bâb-ı Âli, devlete kayda değer hizmetler vermiş Yusuf Paşa'yı azletmekle kalmadı; bütün servetine hazîne adına elkonuldu. Maraş beğlerbeyi Ruşvanoğlu Halil Paşa çok yerinde bir cezaya çarptırıldı. Bu Halil Paşa Rusya'ya karşı yürüyecek olan orduya katılmayı reddetmiş, Kürdlerin Ruşvan aşiretinin yardımına güvenip isyan bayrağını açarak girilmesi imkân-sız Kürdistan dağlarına çekilmişti. Bununla beraber, Raak Valisi vezir Topal Yusuf Paşa'ya esir düştü ve başı vurularak Bâb-ı Âli'ye gönderildi (Temmuz 1711 - Cemaziyülevvel 1123). Eski Vezir-i âzam Kandiye Valisi Kalaylıkoz Ahmed Paşa, türlü yollardan baskı altında tuttuğu Hristiyan tebaların şikâyetleri üzerine görevinden azledildi Övünme ve lükse karşı ihtirası kendisine o derece hâkimdi ki, bu ihtirasını tatmin uğrunda kiliselerin

³⁴⁵ Bu huzura kabulün tarihi l Ocak 1711. Talman'ın Raporu.

³⁴⁶ Talman'ın raporuna göre tarihi: as Ocak ini.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/145-148

bütün g m    du  takımları, âletleri ve  amdanlarına el koyarak bunları kendisine m letmist . Baltacı Mehmed Paşa, ona Kos adasındaki sürgün yerine gitmesi emrini gönderdi ve kısa süre önce K lburun'daki hapislikten kurtulmuş olan  zi Valisi Yusuf Pa a'yı onun yerine atadı.

Bâb-ı  li'de diğer bir önemli değişiklik gerçekleşti. Sultan'm yakını ve damadı tarafından, Vezir-i  zam ordunun serd rlı ı görevini alacağı için geçici olarak üstlenilen Kaymakamlı a sabık Yeniçeri ağası Mehmed  elebi getirildi. Bilhassa ilimle ve araştırma ³⁴⁷ ile meşgul bulunan ve kendisini bunlardan ayıran işlerden tamamiyle kurtulmak isteyen Sultan'm yakım, Vezir-i âzamin bütün vezirlerin kendisiyle beraber bulunmalarım gerektiren temayülünü engel olarak karşısında buldu. Sultan'ın yakını ile Vezir-i  zam arasında bu konuda ciddi bir çatışma patlak vermek üzereydi. Sultan'm hiddetini üzerine çekmekten korkarak istifa etmek cesaretini gösteremeyen gözde, yerine yakım Mehmed  elebi'yi tâyin ettirmekte kendisine yardıma olması şartıyla meseleyi onu memnun edecek bir çözüme g t rece ini vaadeden  eyh lisl m'a başvurdu. Bu  art kabul edildi ve  eyh lisl m, güçlük çekmeden Sultan'm yakınının Kaymakamlık makamından ayrılması ve yerine kendi adamı Mehmed  elebi'nin gelmesi müsaadesini elde etti (1 Nisan • 12 Saf er).

Yeni ay yılının (kamer  sene) ilk günü, Vezir-i  zam, yakında sınıra hareket edeceğini bildiren tuşlarını Bâb-ı  li'de muhteşem bir törenle dalgalandırdı (19  ubat - 1 Muharrem). On beş gün sonra,  eyh lisl m, gözde silahdâr, Ni ana Fa a, iki ordu Kadiasker- eri ve emirler reisi ile birlikte Üsküdar'da Valide Sultan tarafından yeni yaptırılan caminin açılış töreninde hazır bulundu; ertes  gün caminin muhteşem yaptırıcısı, ayağını yere bastığı yerden giriş kapısına kadar uzanan en pahalı kumaştan gerilmiş perdenin içinden geçerek camiye girdi.

Yeniçerilerin Davudpa a çayırında kurulan çadırlarına yerleşmek üzere  stanbul'dan ayrıldıkları gün, eski bir geleneğe uyarak payitahtın bütün loncaları onlan Edirne Kapusu'na kadar geçirdiler (10 Mart - 20 Muharrem). İki gün sonra, silahdâr, topçu ve nakliye birlikleri    yüz top ve yirmi ob sle ordugaha geldiler. 9 Sa-fer günü (8 Nisan), Azak kalesini zaptedecek olan filo  stanbul limanından ayrılarak Karadeniz'e açıldı. Kapdan-ı Derya  brahim Pa- a'nın bindi i    bin    yüz deniz askeri taşıyan amiral gemisinden

³⁴⁷  ebu ruz ilmi  erif ile meşgul. Rft id, II, f. 84, Vezir-i  zamide makamını niçin kabul etmediğini pek yerinde izah ediyor; Voltaire İse gen li inden ötürü bu makamı kabul etmediği iddiasında; ya ı otuz be .

başka, donanma, deniz beğlerinin verdikleri on altı bin asker taşıyan yirmi iki kadirga, her birine iki yüz yirmi asker bindirilmiş otuz çekdinne, her biri seksen asker taşıyan altmış firkateyn, Azak denizi için yapılmış daha az büyüklükte yüz yirmi tekne, yedi deniz askeri taşıyan küçük yelkenli tekne olmak üzere otuz beş bin asker ile üç yüz parça savaş gemisinden oluşuyordu.

Birkaç gün sonra Sultan, Vezir-i azama Davudpaşa'dan ayrılması ve sınıra hareket etmesi emrini gönderdi. Yeniçeriler, cebeci, topçu ve top arabacıları yürüyüşü başlattılar; Vezir-i âzam, ertesi gün Sultan'ın ziyareti şerefine eriştikten sonra onları takibetti. Sultan, Vezir-i azama kürklerle süslü bir veda kaftanı hediye etmişti ³⁴⁸. Daha önceden emir almış olan Anadolu birliklerinin bir kısmı Çardak'dan Gelibolu'ya geçtiler, diğerleri Beşiktaş'a çıkmak üzere Üsküdar'dan gemilere bindirildiler. Bu birliklerin kumandanları olan Karaman, Sivas, Haleb, Diyanbekir, Adana, Ankara, Akşehir, Seydişehir, Teke, Eskişehir ve Bozok vali Paşaları mâiyyet-leriyle birlikte Sultan tarafından teftiş edildiler ve her birine şeref hil'atları giydirildi.

Birkaç hafta sonra, Üçüncü Ahmed, Serasker Vezir-i azama bir Hatt-ı Şerifle bir şeref kılıcı, Yeniçeri ağası Yusuf Ağa*ya vezirlik berâtı gönderdi (1 Mayıs - 1 Rebiülâhır). Ordunun yürüyüşünü düzenleyen Baltacı Mehmed Paşa Öncü olarak sipahi ve süahdarları yerleştirmişti; onların ardından toplarıyla birlikte dört bin topçu, altı bin silahçı ve yaralıları, hastaları, teçhizatı, yükleri taşıyan arabalarıyla nakliye birlikleri; onların arkasından ekmekçiler, sakalar, ordu bakkalları ve çadırcılar geliyordu. Merkezde Yeniçeriler, yeni hizmete alınmış sekbanlar, muhafızlarıyla birlikte Vezir-i âzam, mehter takımı, kubbe vezirleri ve kendi birlikleriyle diğer vezirler; eyâlet askerleriyle valiler ordunun ardıcı kuvvetim oluşturuyorlardı. Ordu bu düzen içinde Kartal ovasında îsakçı'dan geçti ve Eflak Bogdan'a doğru yöneldi.

Ordu Falçı'ye varınca, Serasker Paşa Cecora yakınında Pruth suyunu geçmiş olduğunu ve Falçı'de ordugâh kurduğunu ve general Schermetieff (Şermetief)'in nehir geçidini savunma durumuna geçirmiş bulunduğunu öğrendi; on bin Tatar askeri yüzerek Pruth suyunu geçti ve dört bir tarafa dağılarak, gece boyunca karşı kıyıda bulunan ve o sırada general Rhenne ve general Jonas komutasındaki iki kolordusu Eflak Bogdan'ı istilâya

³⁴⁸ Veda kürkü.

gittiğinden, sayıca Rus ordusundan üstün olan karşı kıyıdaki Osmanlı ordusuna yol gösterdiler. Fal i'den ayrılmış olan  ar, Kuş şehri yakınındaki Horsiesti ovasında ilerlemiş ve evvelce Zurawna ³⁴⁹ yakınında Sobieski'nin yapmış olduğu gibi, Pruth suyu ile bir bataklık arasında sipere girmişti. Bataklık ve sazlarla örtülü bu ovaya hâkim tepeler düşman tarafından ele geçirildiği takdirde her türlü ric'at imkânsız hâle geliyordu. Bu sebeble, savaştan sonra Ruslar her taraftan geri itilince siperlerine girmek zorunda kaldılar ve K nm Ham onları dar bir çember içine aldı. Tepeleri ve geçitleri aynı zamanda ellerinde bulunduran Türkler ve Tatarlar tarafından h rpalanan Büyük (Deli) Pierre (Petro), bir kadının beklenmedik fed k rlığı ile karşılaştığında, Osmanlı ordusunun sayı üstünlüğü önünde mahvolup gitmek üzereydi.

Rusya'nın ve  ar*'ın koruyucu ruhu Catherine I-, orduyu kurtarmak için temin edebileceği bütün mücevherleri b r araya getirmeyi ve bunları Vezir-i azama vermeyi düşündü; ayrıca, barış istemek üzere Schermetieff (şermetief) Vezir-i azama bir mektup yazdı ³⁵⁰.  ar'm başvekilisi bir mektup ve Catherine (Katerina)'in hediyelerini alarak Osmanlı ordugâhına gitti. Devletin en yüksek makamına ikinci defa gelmesini kendisine borçlu bulunan Vezir-i  zam kadar nüfuza sahip kâhyası Osman Ağa, değeri ancak birkaç bin ruble tutan hediyeleri aldı. Bu hediyeler, Vezir-i  zam ile kâhyası arasında paylaşıldı. Vezir-i âzamin hediyeleri kabul etmesinde yalnız Osman Ağa'nın tesirinin rol oynamamış olması muhtemeldir, aksine öyle görünüyor ki, ona bu kararı verdiren Osmanlı İmparatorluğuna  st n çıkarlar sağlayan bir banş anlaşması sağlamak ve savaşa son vermek  mididir. Osmanlı İmparatorluğu ile ve Kırım Ham ile yürütülen müzâkerelerde İsveç Kralının murahhası olarak bulunan Poniatowski'nin şiddetli itirazlarına rağmen banş anlaşması imzalandı; Kırım Hanı Devlet Giray da böylece Osmanlı silah üstünlüğünün ve başarisının hakkının alınmadığı görüşüyle İmparatorluğun çıkarları çerçevesinde anlaşmaya karşı  ıktı. Hatt ,  arcın Kırımlılara yıllık kırk bin duka vermesi hususunda boş yere ısrarda bulundu.

Devlet n z n  mer Efendi ³⁵¹, Bâb-ı  li ile Rusya arasında barışı tesis edecek olan anlaşmanın taslağını kaleme aldı. Rusların o zamana kadar

³⁴⁹ Bab-i Ali Ue Rusya arasındaki savaş olayları üzerine orijinal raporlara bakuaz. Berlin, 1820, s. 13.

³⁵⁰ Rasid, n.*f. 87; La Motraye U. Gordon, Voltalre. I. Pterre Tarihi, Pi-erre'ln Günlüğü. Motraye'da Poniatowskt'nl n Raporu.

³⁵¹ Voltaire'de Hummer.

imzaladıklarının en az çıkar sağlayanı ve en fazla küçültücü olan bu anlaşma, esas olarak Çar'a, Azak kalesi ve ona bağlı tahkimatın teslimini, Kamienska, Şamara ve Tighan hisarlarının yıkılmasını, bunların toplarının Bâb-ı Âli'ye bırakılmasını, gelecekte Potkal ve Berabaş Kazaklarına ait meselelere karışmamayı kabul ettiriyordu. Ayrıca, Rus Çarı Pierre, Rus elçilerine İstanbul'da oturmayı meneden bir maddenin altına imzasını koydu; diğer maddeler esirlerin mübadelesini düzenliyor ve İsveç Kralının lehinde şartlar getiren maddelerin altına imzalıyordu; İsveç Kralının memleketine dönmek hürriyetini elde etmek için Bâb-ı Âli'nin koruyucu kanadı altına sığındığı kaydedilen aynı maddede, anlaşma- bildikleri takdirde bir barış anlaşması yapmaları İsveç Kralı ile Çar'a tavsiye edilmekteydi. Nihayet, anlaşma yapan iki hükümdar, tebalarının huzur içinde yaşamaları hususunda gayret sarfedecek-leri taahhüdünde bulunuyorlardı.

Baltacı Mehmed Paşa, Kırım Hanının ve İsveç Kralının itirazlarına rağmen, olağanüstü yetkilerini kullanarak ve kendi söyledi-ğine göre çok muzaffer, çok af edici Pâdişâhın bu anlaşmayı müsamaha ile karşılayacağı ümidiyle imzaladı. Nihayet anlaşmanın son bir maddesi, anlaşma imzalanır imzalanmaz Çar'ın çekilmesine hiçbir şeyin engel olmayacağı, anlaşmanın harfiyen uygulanacağının teminâtı olarak, Çar, kendi Özel danışmanı başvekil baron Pierre de Schaffiroff ve Michel Petrovich Schermenetieffi rehine vermeyi taahhüd ediyordu. Bu rehinelere, anlaşmanın uygulanmasından hemen sonra Rusya'ya dönmek hürriyetlerini muhafaza ediyorlardı (22 Temmuz 1711 - 6* Cemaziyülâhır 1123).

Rus ordusunun içinde bulunduğu ümitsiz durum gözönünde tutulduğu takdirde, Rusya için zararlı olan Pruth anlaşması, bunca savaş hazırlıklarından sonra bu seferden ancak geçici bir üstünlük ve şüpheli bir zafer elde eden Bâb-ı Ali için çok daha zararlı olmuştur.³⁵²

ALTMİŞÜÇÜNCÜ KİTAP

Pruth kenarında barış » sonra İki Vezir-i azam birbirini takibediyor. — XIX. Charles'ın kabul resmi — Rusya ile anlaşma. — XII. Charles'ın yola çıkması. — Kahire'de Kaytsbeg tarafından tahrik edilen isyan. — Nasuh Pasa'nın Şeyhülislam Ebe-zade'nin, vezir Kalayukoz'un ve cm ünlü alimin ölümü. — Korent, Eginge, Napoli di Romanla, Koron, Navarin ve Modon'un

³⁵² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/148-152

zabtı. — Ulema ile alakalı tedbirler. — İdari tedbirler. — İdamlar, gaipden haber vermeler, yangınlar, donanma kandilleri. — Valide Sultan'ın ölümü. — Kürdlerin ve Arabların tenkili; bîr İngiliz tercüman dayak cezasına çarptırılıyor; bir Venedikli tercüman- asıldı.

— Viyana sarayı ile muhaberat. — Almanya'ya karşı savaş divanda birbirini peşi sıra üç karara konu.

— Polonya konfederasyonunun murahhası. — Bran-cowar ve Cantacuzene ailelerinden birçok kişilerin idamı. — Belgrad üzerine yürüyüş. — Cariovicz (Karlofça) muharebesi. — Peterwardein savaşı. — Halil Vezir-i azam. — Kahyanın idamı. Temeş-var'ın düşmesi — Bükreş ve Yaş'ın (Yassy) zaptı.

— Korfu ve Dalmaçya olayları. — Kapdan pasa ve Kırım Hanının azli. — Belgrad savaşı. — Bu semin alınması ve Vezir-i azam'ın düşmesi. — Bosna, Dalmaçya ve Akdeniz'de savaş olayları. — Kapdan paşa, Şeyhülislam ve Vezir-i ftzam'ın azil — Barış teklifleri; Rakoczy; Kongreler ve Pasarofça barışı.³⁵³

Pruth Kenarında Barış Anlaşması İmzalandıktan Sonra İki Vezir-İ Âzam Birbirini Takibediyor

PRUTH suyu kenarlarında sonuçlandırılan barış anlaşması haberi, usûle uygun olarak İstanbul'a Kapucular-başı veya Büyük mirâhur tarafından değil, fakat, bizzat Vezir-i âzamin kâhyası ve bu bansın gerçekleştirilmesinde faal bir âlet rolü oynamış olan, mükafat olarak üç tuğ bekleyen Osman Ağa tarafından getirildi. O zamana kadar bir dâhiliye nazırının görevini terketmiş ve vazifeleri'ni kendi emrindeküerin ellerine vermiş olduğu görülmüş şey değildi. Bunun için, kâhya bekleyişinde aldanmıştı. Zira, getirdiği haber Sultan'da ve payitaht halkında büyük bir sevince yol açmışsa da, Vezir-i âzamin düşmanları bansın ne şekilde yapılmış olduğunu Sultan'a da, payitaht halkına da anlatmak fırsatını kaçırmadılar; bu işi alelacele yerine getirdiler. Kırım Hanı ve îsveç Kralı da, olayları Sultan'a bildiren raporlarında Vezir-i âzamin hatâsını abartmaktan geri kalmadılar. Çartn bayraklarını dalgalandırarak ve trampet çalarak ordugâhını terkettiği sırada Osmanlı ordugâhında bulunan XII. Charles, Vezir-i âzam Baltacı'ya acı sitemler yöneltmiş, onu bunaltmıştı. îsveç Krah

³⁵³ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/153

ona: «Cart esir alıp İstanbul'a götürmeli değil miydiniz?» demiş. Vezir-i âzam ona soğuk bir tavırla: «Ya o zaman, o yokken ülkesini kim idare edecekti?» cevabını veriyor. Bu sözler üzerine İsveç Krah kendisini sedire atıyor ve mahmuzlarına uzatıp kasden Vezir-i âzamin elbisesini yırtıyor, öfkeden kendinden geçmiş bir haldedir, kalkıyor ve atına binip Bender'e gidiyor. Poniatowski, muharebeyi tekrar başlatmak ümidiyle bir süre daha Vezir-i âzamin yanında kaldı. Fakat, Şeyhülislâm, dinlerine bağlı kişileri namaza çağırınca, Vezir-i âzam yerinden kalktı ve bir kelime bile söylemeden abdest almaya gitti.

Hü'at, şeref kılıcı ve Kartal sahrasına hareket etmesi emrini aldıktan sonra, Baltacı Mehmed Paşa Edirne'ye gitmek üzere ordudan ayrıldı. Çevirdiği dolaplar ve ileri geri konuşmaları ona hayli düşman kazandırmıştı. Bunların en kudretlileri Şeyhülislâm, Kızlar ağası ve Sultan'm damadı Ali Paşa idi. Bilhassa bu sonuncusu, son seferin açılmasından hemen önce Baltacı'nın Bâb-ı Âli nazırlarının İstanbul'da kalmalarını reddetmesi konusunda aralarında geçen kavgayı unutmamıştı. İntikam saati çalmıştı. Kısa bir süre' sonra, Sultan, elverişli şartlardan zararlı bir barış elde edilmesinin sebebinin, gece Osmanlı ordugâhına gelen içi altın ve gümüş dolu arabalar olduğunu Ali Paşa vasıtasıyla öğrendi. Bu ifşaatla yetinmeyen Vezir-i âzamin düşmanları, onu Edirne'de kalıp Yeniçeriler arasında isyan kışkırtıcılığı yapmakla suçladılar ve İstanbul'a gelme-yişini Sultan'ın haklı öfkesinden gizlenmek istemesine bağladılar. Bütün bu ifşaat ve suçlamalardan sonra, Kapucu-başı Mehmed Aga*-ya Edirne'ye gidip Vezir-i azama şerif hil'atı giydirme ve ertesi gün kendisinden mühür-ü hümayunu geri almak görevi verildi. Geri alınan mühür Gürcü Yusuf Paşa'ya verildi. Eski Yeniçeri ağası olan ve kendisine Vezir-i âzamhk mührü verilen Gürcü Yusuf Paşa basit er rütbesinden başlayarak kurmay subayı olmuş, kendi şahsi de geri sayesinde ağa ve üç tuğlu Paşa rütbelerine kadar yükselmişti. Önce Lesbos adasına, sonra Lemnos'a sürülen Baltacı Mehmed Paşa, tedavisi olmayan bir hastalıktan, müteakip yıl orada öldü ve IV. Mehmed döneminde kendisinden bahsettiren şeyh ve şâir Murf-nin yanına gömüldü (20 Kasım 1711).

Yeni Vezir-i âzam, orduyu Edirne'den getirdi ve Çekmece ya-Janında karşılamaya çıkan Sultan'a Sancak-ı Şerifi teslim etti. On beş gün sonra son barış anlaşmasının bağımsızlıklarına kavuşturduğu Potkal ve Baraebaş Kazakları tarafından gönderilen bir elçi gelip vatandaşlarının Sultan'a

tazimlerini bildiren bir mektup getirdi (2 Aralık 1711 - 21 Şevval 1123) ³⁵⁴. Bir nazırlar meclisi toplantısı sonunda, Bâb-ı Âli Pruth barış anlaşmasını imzalamayı reddederek Rusya'ya karşı yeniden savaş ilân etti. Bir gün sonra, İçişleri nâzın Osman, Baltacı üzerindeki tesiri dolayısıyla Pruth barışının başlıca faîli sayıldığından ve hükümet kâtibi, Reis Efendi Ömer anlaşmayı kaleme almış olmasından ötürü bu felâketli anlaşmanın gerçekleşmesine katılmalarını, cellâd kılıcı altında hayatlarını kaybederek Ödediler. Çavuşlar kâtibi Abdalbaki, Vezir-i azama hedij'eler sunmakla görevlendirilmiş Şeremetief Vezir-i âzamin karargâhına götürürken ondan rüşvet almış olmasından şüphelenildi-ği için aynı akıbete uğratıldı. Zâten, Osman'ın suçluluk delilleri ortaya çıktı: Evinde Çariçenin yüzüğü ve kenarlarında Saxe ve Rusya damgası görülen iki bin duka altını bulundu (29 Aralık 1711 -9 Zîtkade 1123) ³⁵⁵. Bu değerlerin ortaya çıkarılması, ancak Vezir-i âzam Yusuf un ³⁵⁶ açgözlülüğünü tahrik ve Rusya'nın parasını ele geçirmek arzusunu kızıştırmaya yaradı. ³⁵⁷

Rusya İle Anlaşma

Böylece, barış, mütealdp bahardan itibaren gerçekleşti ve yirmi beş yıl için uzatıldı. Yeni anlaşmayla, Dinyester berisindeki Kiow ve Ukrayna Çar*a verildi; buna karşı ne Azak, ne de Cerkesk'in yeniden tahkim edilemeyecekleri şartı getirildi; yine aynı şarta uyularak Kamenoi Zaton ve Ust-Smara kaleleri yıkılacaktı (16 Nisan 1712). Kırım Hanı Kırım'a dönmek emri aldı; zira banş şartlarını yerine getirmekte Çar'ın ağırdan alması savaşın yeniden başlaması endişesini uyandırıyor. Yıl sonundan önce, sınırların belirlenmesi işiyle görevlendirilen komiserler, beraberlerinde Kırım Hanının bir mirzası ile birlikte İstanbul'a geldiler ve Çar*m imzalanan banş anlaşmasına ciddî gözle bakmaktan uzak olduğunu bildirdiler. Sonunda, toplanan mecliste ve Sultan'ın huzurunda silaha başvurmanın zorunluluğu kabul edildi Bu karar, ertesi gün, Pruth barışına yalnız karşı olmamakla kalmayan, yedi ay sonra onu yenileyen ve göreve başladığında

³⁵⁴ Raşid. n. f. 90. elçinin adının Kolft Orlik olduğunu belirtiyor.

³⁵⁵ Voltaira, XIX. Charies'm Tarihi. Vottaire. hatalı olarak eski Vezir-i azam Çorlulu Ali Paşa'nın bu OmerTe birlikte İdam «HiMip^ iddia etmektedir. Ali, aynı yılın taaşmda Raffe'den nakledildiği Mltylene'de tabu ölümle öldü.

³⁵⁶ Yusuf Paşa'ya Gürcüden dyade Yeniçeri Agalıftmdan geldltf için daha ziyade Ata Yusuf Pasa riwfflirtrirtedlr (Ç.N.).

³⁵⁷ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/153-155

kararlaştırılmış bir savaşın hazırlıklarında alabildiğine ağır davranan Vezir-i âzam'ın düşmesi neticesini getirdi (11 Kasım 1712 - 11 Şevval 1124). Vezir-i âzamin makamına, Kızlar ağasının eski azatlı esiri ve onun sayesinde silahdârlık, Halep ve Gelibolu, kubbe veziri, nişancı olan ve Sultan'ın, İmparatorluğun en yüksek makamının yükünü taşımak istemeyen gözde damadı tarafından tavsiye edilen Abaza Süleyman Paşa getirildi ³⁵⁸.

Yedi gün sonra, Bâb-ı Âli'nin Önüne savaş işareti olarak tuğ dikildi (19 Kasım 1712 - 19 Şevval 1124). Zengin hediyelerin getiricisi, Çar'ın olağanüstü elçisi Abraham Lopoukhin, kont Tolstoi, iki rehine Şafflrof ve Şeremetief, aynı gün hapse atıldılar ³⁵⁹. Ertesi günü Sultan Edirne'ye hareket etti. Kar ve yağmur karışımı korkunç bir kasırga yüzünden Babaeski'de yürüyüşüne ara vermek zorunda kaldı; taşan Hafsa suyu köprüleri götürdü ve bu yüzden Edirne'ye girişi iki gün gecikti. ³⁶⁰

XII. Charlestown Kabul Resmi

Altı ay önce, Sultan, İsveç Kralına, kendisini Polonya hududundan geçerek ve bütün yol masraflarını Ödeyerek memleketine götürmek için Baş silahdâr Mehmed ve Bender seraskeri İsmail'e emir vermiş olduğunu bildirmek üzere bir yazı yazmıştı ³⁶¹. İsveç Kralı, hareketini geciktirmek için Mehmed Ağa ve İsmail Paşa'ya kendisine günlük olarak verilen beş yüz kuruşun kesilmesinden beri borçlanmak zorunda kaldığını ve bunun için bin kese akça istedi. Sultan Krala bin kese yerine, bir de dostane mektup ekleyerek bin iki yüz kese gönderdi ³⁶². Bu parayı alan İsveç Kralı vaadine uygun olarak yola çıkması gerekirken, ayrıca bin kese para talebinde bulunmak üzere elçisi Funk'u Edirne'ye gönderdi. Bu yeni talebin tek karşılığı, elçi Funk'un hapse atılması oldu. Birkaç gün sonra, Sultan'ın huzurunda bir meclis toplandı. Kırım Hanı, Baş silohdar Mehmed Ağa ve Bender seraskeri İsmail Paşa'nın İsveç Kralının inadının kendilerini sıkıntıya soktuğunu çavuş-başı Ahmed vasıtasıyla bildirmeleri üzerine bir karar alınacaktı ³⁶³. Vezir-i âzam Nişancı Süleyman Paşa ve geçen yılın başında

³⁵⁸ Abaza asıllı olan Süleyman Paşa evvelce bulunduğu görev dolayısıyla Nisanca lakabıyla asılıyordu (Ç.N.).

³⁵⁹ Schoell. Barış Anlatmaları Anahatları Tarihi, XIV, s. 2M, savaş ilanı tarihini 11 Kasım yerine 12 Kasım olarak belirlemektedir

³⁶⁰ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/155/156

³⁶¹ Vottaire bu mektubu gerçekliğine tıvıtır»ffilr taraflartyle nakletmiştir, fakat, tarihler yanıuçür.

³⁶² Voltfiire bu mektubu 21 Nisan 1712 tarihli olarak göstermektedir.

³⁶³ Rasid, II f. 94- Voltalre'In ileri sürdüğü gibi Sultan bir nutuk söylemiş olsaydı İmparatorluk tarihçisinin bundan bahsetmemesi İmkansızdı.

Paşmakçı-zâde'nin ölümünden sonra ikinci defa en yüksek çer'i makama gelen şeyhülislâm Ebe-zâde, kendisine memleketine gitmesi için bütün vasıtalara sağlanan Kralın inadı üzerinde durdular. şeyhülislâm, Bender*-den ayrılmayı reddettiği takdirde tutuklanacağı ve Dimetoka'ya ³⁶⁴ götürüleceği yolunda bir fetva verdi <1 şubat 1713 - 5 Muharrem 1125).

H rkes biliyor W,    yüz İsveçli ile bin Türk ve bin Kırımliya karşı savaşan XII. Charles mağlub oldu. fakat pes etmedi. Osmanlı top usuna karşı,    general ile birlikte savunmada bulunmak üzere barikatlarla korudukları bir eve kapandılar. Sonunda ateşe verdikleri evden dışan çıktığı sırada, bir zaman önce Vezir-i âzamin elbisesini yırtan mahmuzlarının birbirine takılması yüzünden yere düştü; tAllah» nid larıyla üzerine varan yirmi bir Yeniçeri onu esir etti; kendisini alıp Demirtaş hisarına götürdüler (2 şubat 1713); bu h s tr Edirne yakınındaydı ve oradan da alıp Dimetoka'ya şevkettiler. Voltaire, Fransa'nın İsveç Kralına gönderdiği marki de Fier_vtllp'in. Kral namına düzenlenen ve altında Kralın sahte imzası bu-lınnn, flftb-ı  li'nin bütün nazırlarının rüşvet olarak Rus altım aldıklarını söylediği şikâyet mektubunu Fransız Villelongue vasıta-nılyle eftmlye gitmek üzere olan Sultan'a nasıl verdirdiğim anlatır ³⁶⁵. Voltaire'in ileri sürdüğü gibi. Villelogue'un Sultan ile çeyrek saat konuşabilmiş obuası şüphelidir. Fakat, Osmanlı tarihi, İsveç Kralına böyle bir muamelenin reva görülmesinin Bender Valisinin, Kırım Hanının, şeyhülislâm ve Vezir-i âzamin azilleriyle neticelendiğini, şüpheye yer bırakmayacak bir kesinlikle açıklamaktadır.

Zaten, kamuoyu da Bâb-ı  li'nin misafirine karşı bu şekilde davrantlmasının iğrenç olduğunu yüksek snslle belirtmekten geri kalmamıştı; zira Hz. Peygamber: «Misafiriniz k fir bile olsa ona saygı gösteriniz ³⁶⁶» buyurmuştur. İsveç Kralının cebir kullanılmak suretiyle tevkif edildiğini öğrenince sevince kapılan ve bunun verdiği fetvanın eseri olduğunu söyleyerek övünen şeyhülislâm, bu olay dolayısıyla azledilenlerin ilki oldu. Sultan, onun yerine, Mecliste mesele g riş lir  koru tasarlanan tedbire karşı çıkanlardan biri olan Rumeli karlısını getirdi (4 Mayıs 1713 - 6 Safer 1125). On beş gün sonra Edirne'ye  aftmları Tatar Ham Devlet Giray azledilerek Rodos'a sürüldü v  ovvelce bu adaya sürülmüş bulunan Kaplan Giray sürgünden gotirtiler k ikinci defa Kırım Hanlığına atandı. Yeni Han kalagay makamını büyük kardeşi Mengli Giray'a, nureddin makamını iso rliğer

³⁶⁴ B1 erin halin, yani, herhangi bir seklide olursa, Raştd, f. 95.

³⁶⁵ XII. Charfos'm Tarihi. Soued  al dam, yani: Bunu sana veren İsveç kralıdır.

³⁶⁶ Ekr mt rri-dtmifen ve lau kafirim.

kardeşi Sahib Giray'a verdi (29 Mart 1713 - 2 Rebi-ülovvel 1125) ³⁶⁷.

Yedi gün sonra, Vezir-i âzam, kendi yerine atanan Kapdan-i Derya Hoca İbrahim Paşa'nın yerine geçti (6 Nisan 1713 - 10 Rebi-ülovvpi 1125). Vourla doğumlu ve kürekçi olarak saraya giren İbrahim, Sultan Üçüncü Ahmed'in gözüne girmeyi becermiş ve bu hükümdar tarafından evvelce vezir-i âzami]k makamına atandığını Kalaylıkoz Ahmed Paşa'ya bildirmek üzere Kandiye'ye gönderilmişti. O zamandan beri, Sultan'ın teveccühü ve kendisinin bilinen değeri onu Kapdan-ı Derya makamına yükseltmişti. Ayrıca, genellikle fsvnç. Kralı meselesini yalnız oriun çözümleyebileceğine dair ge-nol bir kanaat vardı. Zira, onun sık sık XII. Charles'i Türkiye'den kolnyca uzaklaştıracağından bahsettiği işitilmişti. Fakat, devlet gemisinin dümenini ele alan eski Kapdân-ı Derya, yeni Vezir-i âzam ITocn Inrnlıtm Paşa, Sultan'ın gözde damadını geminin bordasından nşnftı ntınnktnn başka bir şey düşünmez oldu ³⁶⁸. En emîn, en çabuk lîiıyoyt» vaimn yolunun, şerefine verilecek bir ziyafette onu hançer-lomnk nltıııtfmıa hükmetti ve bu tasavvurunu Kırım Hanı ile Reis Efendi'ye açtı ve onlar bu suikasdı haber verdiler; gözde damâd ziyafet günü mahsusdan hasta olarak tedbirini aldı ve Sultan, Vezir-i âzamin azliyle aynı zamanda idam edilmesi emrini verdi. Böylece Hoca İbrahim Paşa'nın vezir-i âzamlık makamında kalma süresi ancak üç haftadan fazla tuttu (27 Nisan 1713 - 1 Rebiülâhir 1125). ³⁶⁹

Rusya İle Anlaşma

Bunun üzerine kaymakamlık makamında bulunan ve o zamana kadar devleti idare etmeyi ağır bir yük olarak gören Sultan'ın gözde damadı Ali Paşa, hayatını korumak maksadiyle devletin dümenini eline aldı ³⁷⁰. İlk önem verdiği mesele, Rusya ile barışı sağlamak oldu. Çar*'ın olağanüstü yetkili murahhaslar ile yapılan birkaç toplantıdan sonra, nihayet ingiliz ve Hollanda elçileri Sutton ve Collier'nin aracılıklarıyla Edirne'de imzalandı; İstanbul anlaşması esasları üzerinde yirmi beş yıl uzatıldı. Bu anlaşmanın on bir maddesinden ilk altısı ve on birincisi Baltacı Mehmed Paşa tarafından imzalanan anlaşmanın yedi maddesine tekabül ediyordu. Yedinci madde,

³⁶⁷ Snbnssoyır, f. 214.

³⁶⁸ Osnınn zftdo'nin Büyük Vezir-i azamların Biyografisi eserinde bu teşbih trrlmlorlyla anlatılan uzun bir mecazlı vak'ada gemicilik terimi olrnk kullanılıyor.

³⁶⁹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Ücdal Hikmet Neşriyat: 7/156-159

³⁷⁰ Osman-zfide aynı mecazlı hikâyede <ruzarlar gemilerin keyfince ermez» diyor.

Şamara ve Orel arasında karşılıklı sınırları belirliyordu; şu şekilde ki, Şamara nehri kenarındaki bütün arazi bundan böyle Türklere ait oluyordu, Orel'in suladığı arazi ise Rusların oluyordu. Bu iki nehrin kaynağından Don ve Azak'a, sınır, Azak'm Ruslar tarafından ilk işgalinden öncekinin aynı oldu. Bir taraftan Kazaklar ve Kalmuklar, diğer taraftan Kırım Tatarları ve Bâb-ı Ali'ye bağlı Çer-kesler, karşılıklı olarak ³⁷¹ tedirgin edilmeyeceklerdi. Beş komiser sınırların derhal çizilmesiyle görevlendirildiler. Şamara ve Orel'in ³⁷² Dinyeperle kavşak noktalarında işlerine başladılar, bu akarsuların kaynaklarına kadar çıktılar ve iki devlet arasında hudut olacak hattı işaret taşlarıyla belirlediler (Eylül 1714). Gelen yıl içinde çalışmalarını bitirdiklerinde komiserler daha yüksek görevlere atandılar ³⁷³.

XII. Charles'ın Yola Çıkması

On bir ay süren müzâkerelerden sonra, nihayet, İsveç Kralı ülkesine dönmek arzusunu bizzat ifâde etmişti. Eski Özi Valisinin kâhyası Mustafa Ağa ve mabeyinci Yusuf Paşa altı yüz çavuşun başında Krala refakat ve muhafızlıkla görevlendirildiler. Bu vesileyle Bâb-ı Âli Krala altın sırma işlemeli bir çadır, değerli taşlarla süslü bîr kılıç, şecereleleri asil men'şelerini açıklayan sekiz arab atı hediye sundu. Altmış araba ve üç yüz at kafileyi oluşturdu; iki yıl süren müsamahalı misâfirseverlikten sonra, kuzeyin Demirbaşı ³⁷⁴, Demürtaş ³⁷⁵ hisarından çıktı (1 Ekim 1714). ³⁷⁶

Kahire'de Kaytsbeğ Tarafından Tahrik Edilen İsyân

Pruth seferi, Mısır tarihlerinin kaydettiği- en uzun ve en ısrarlı isyanlardan biri zamanına rastlamıştı. Sultan Ahmed'in kayınbiraderi ve onun tahta çıkmasından sonra Vezir-i âzam olan Vali Dâ-mad Paşa, bu isyanın dört elebaşısını, sükûneti devam ettirmek için sürgüne göndermişti. Daha sonra sürgünden vatanlarına dönen bu elebaşılar, Kahire halkının

³⁷¹ Raşid, II, f. 95. Rousset, ek, II, c. II, 110 ve 111 ve Gordon Tarihi.

³⁷² Raskl ekseriya Orel yerine Ersel diye yazmaktadır.

³⁷³ Raşid, II, f. 100. Eskf silahdar İbrahim nişancılığa getirildi. Sobzl Efendi silahdar ağalığına, Kadri Efendi Muhasebe Dairesi reisliğine atandı.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/159

³⁷⁴ Voltaire'e göre İsveç Kralı 1 Ekimde hareket etti; Raşid'e göre, II, f. 100, 10 Ramazan 1126, yani 10 Eylül 1714.

³⁷⁵ Venedikli tarihçi Ferrari Demürbşş adını Dermades olarak değiştiriyor.

³⁷⁶ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/159-160

Kasimlûar ve Zülfikariîlar diye ikiye bölünmüş olmasından yararlandılar. Bu yararlanma, Kası mi il arın reisi Şeyhül-beled Eyubbeğ'i Zvdîi karlılının reisi Kaytaşbeğ'e karşı çıkarmak suretiyle oldu. Şeyhül-beled'in tarafında olan yalnız Damâd Hasan Paşa'nın ikinci halefi Köse Halil Paşa bulunmakla kalmıyor, kudretli ve zengin Circe Beği Mehmed de onu destekliyordu. Zülfikariîlar Yukarı Mısır'da onun mallarını yağmaladılar; Kaytaş beği Şeyhül-beled ³⁷⁷ ilân etmek istediler ve yedi Mısır birliğinden altısını kendi taraflarına aldılar. Bu sebeble karşı tarafta yalnız Yer niçerilerle nefret edilen başlan Frenk Ahmed, devlet makamları, vali ve şehrin büyük kadısı kalıyordu. İki taraf, Sultanhasan Câmî-inin yüzüne çevrilmiş hisar toprakları ve diğer silahlarla çatıştılar (27 Mart 1711 - 7 Safer 1123). Kaytaşbeğ'in en kuvvetli destekleyicisi olan Oğuzbeg bu çatışmada öldürüldü.

Düşmanın birliklerini kendi tarafına çekmek için Kaytaşbeg bin kuruş ücret verdi. Eyub, kısa sürede ordusunun saflarının sey-rekleştiğini gördü ve tuttuğu taraf da günden güne gücünü kaybettiğinden, eşit kuvvetlerle mücâdele ettikleri sürece taraflardan birinden yana olduğunu söylememiş bulunan İbrahim Beğ, Kaytaşbeg'den yana olduğunu bildirdi. Eyûbbeg'in evi ateşe verildi; Frenk Ahmed bir kurşunla Öldürülmüş olduğundan, fesadcılar onun yerine sürgün yüzbaşılardan birini, Kör Abdullah'ı geçirdiler. Vali Köse Halil Paşa'yı indirip onun yerine Kansui Beğ'i getirdiler (Temmuz 1711 - Cemâziyülâhir 1123). Bu karışıklıkları haber alan Bâb-ı Âli, valilik makamına eski Kapdan-i Derya Veli ³⁷⁸ Paşa'yı atadı. Fakat Kaytaşbeg ve yardımcısı İbrahim Beğ kendilerine Şeyhül-beled unvanı vermişlerdi ve Şehrin idaresini ortaklaşa yürütüyorlardı. Bâb-ı Âli de bu iktidar gasplarının önüne geçememişti. Askeri birlikler görevlerini yapmaya başlamışlardı; fakat Veli Paşaf-nın valiliğe başlamasından sonra yeni anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Ramazan ayında Müslüman cemâatin toplandığı Demirkapı yakınındaki Sultanmüeyyed Câmî'inde Birgeli risalesi okunduğu sırada, bir genç talebe kürsüye çıktı ve evliyalara inanmayı bir putperestlik olarak ele aldı: «Esrarlı kader kitabını kim gördü?» diye sordu. «Bizzat Peygamberimiz görmedi. Bu türbe ticaretine bir son vermek lâzımdır; bu işi mezar «öpmeğe kadar vardırıran kişi gerçek Müslüman değildir. Gülşenîlerin, Mevlevîlerin ve Bektâşîlerin dergâhlarını yıkmak lâzımdır. Dervişlere gelince, bunlar ortaya çıkıp dönecek yerde okumayı tercih etmelidirler.» Birçok gece, kalabalık bir

³⁷⁷ Bu. kadından ayrı. beldenin dini amirliği makamı olmak gerek (Ç.N.).

³⁷⁸ Raşid, II, t. 91, başlangıcı önceki yılda olmakla beraber bu olayları 1124 yılı içinde ele almaktadır. Yazarın adı bilinmeyen Mısır Tarih'i'n-de bu olaylar 1000 tarihinden 1150'ye kadar bir zamanı kaplamaktadır.

dinleyici topluluğu önünde bu mânâda vaaz verdi.

Evliyalara, türbe ve dergâhlara bağlı olanlar, ona karşı birkaç şeyhden fetva aldılar. Bu fetvada, genç adam dinsizlikle suçlanıyordu. Yenilik taraftan genç adam bu fetvayı dinleyici kalabalığı önünde bizzat okudu ve yorumladı. İki gün sonra ortadan kayboldu. Halk kalabalık bir hâlde ve gürültüler yaparak Kahire kadısına gitti, yenilik taraftarı genç vaizi isteyerek, onu mahkemeye gönderen şeyhlerin fetvasının hükümsüz sayılmasını istedi. Halkın ve şeyhlerin görüşlerinin çatışması karşısında vali Paşa, bu yeni patırtıyı yoketmelerini isteyerek, işi, payitahtın iki hâkimine, Kaybeg ile 1b-rahimbeg'e havale etti. Garnizonun en tecrübeli âmirleri asayişin korunması emrini aldılar. Kargaşa ortadan kalktı ve dinde yenilikler teklif eden genç talebe, gizlice Suriye'ye gönderildi. Dinde yenilik taraftarının zayıflatmış olduğu halkın evliya ve türbelere karşı saygısı, Hüseyin'in abanoz ağacından inci kakmalı ve dört kollu gümüş şamdanlarla aydınlatılmış sandukasının bulunduğu türbesinin açılması yle canlandırıldı. Bu vakalardan başka, Sultan'ın iki Hatt-ı Şerifinin gelmesi de Veli Paşa'nın idaresi zamanına rastlamaktadır. Bunlardan biri Rusya savaşı sırasında her zamanki üç bin askerin seferber edilmesi, diğeri ise altın ve gümüş paranın değeriyle alâkalıdır³⁷⁹.

Sultan'ın gözde dâmâdı Dâmâd AH Paşa Vezir-i âzam olur olmaz, Mısır'da düzen ve asayişi sağlamakla meşgul oldu. Bu maksadını gerçekleştirmek için her şeyden önce, kabiliyetli bir vali ve bir kadı seçmeye önem verdi. Bunlardan birincisi kumandası altında bulunan birlikleri tam bir itaat hâlinde bulunduracak, diğeri ise, dinî konularda yenilikler getirmeye kalkışacakların cüretkâr teşebbüslerini tesirsiz bırakacaktı. Vezir-i âzam, bu iki göreve Abdullah Paşa ite, idam edilen Feyzullah Efendi'nin değil, onun selefi olan Şeyhülislâm Ebusâid Efendi'nin oğlu eski Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin dâmâdı Feyzullah Efendi'yi atadı (17 Eylül 1714 - 8 Ramazan 1126). Abdi Paşa görevi başına gelir gelmez, henüz Kahi-re'de bulunan Halil Paşa'yı korkunç bir Ölümün can çekişmesi içinde ağzından servetinin yerini öğrenmek için hapise³⁸⁰ attırdı; kâhyasına gelince o kırmızı eve (al-hamra) kapatıldı. Abdi Paşa'nın selefi Veli Paşa, azledilen Mısır Valilerinin hapishanesi olan Yusuf Köşkü'ne kapatıldı, Bâb-ı Ali'den gelen emir üzerine İstanbul'a gönderildi

³⁷⁹ Yusufoglu Tarihi., Dukalar (yaldızlı) 115, tuğra]ı dukalar 100, »lotalar (nyn kullanılır].

³⁸⁰ Afakhane veya tar evi. Yusufoğlu Tarihi, f. 242.

Abdi Paşa, defterdar görevine de konmuş olan Kaytaşbeg'i azletti ve onu ölüm cezasına çarptırtarak hisân penceresinden aşağıya attırdı. Bu idam olayı yeni bir ayaklanmaya yol açtı; ayaklanmanın elebaşları Kaytaş'ın intikamını almak maksadiyle şehirde silahlarıyla ortaya çıktılar, Romaili meydanında bulunan Sultan-hasan Câmî'inde toplandılar. Azab askerleri de ayaklandılar. Meh-med ve Osman kâhya, isyan hareketinin yürütücüleri oldular. Asîlerin başı Kör Abdullah iki Yeniçeri subayını kendi eliyle öldürdü ve Yeniçeri birliklerinin başına geçti. Bununla beraber asayiş sağlandı. Yeniçeriler subaylarının ölümünde bir suçları bulunmadığını isbatlamayı başardılar; bu olaya katılmadıkları ortaya çıktı. Asilerin elebaşlarından ikisi, Necdeli Hasan ve Nasuh kâhya idam edildiler. Vali, birliklere üzücü olayları unutacaklarına dâir yemin ettirdi, şehirde barışı hâkim kıldı ve para değeriyle zahire fiyatını yeniden düzene koydu³⁸¹.

Nasuh Paşa'nın, Şeyhülislam Ebe-Zade'nin, Vezir Kalaylıkoz'un Ve On Ünlü Alimin Ölümü

Suriye'de, hacılar kervanının başında bulunan Osman oğlu Na-sıh Pngn, Kudüs, Cidde, Habeşistan, Acelun, Payas, Trablüş-Şam, Cînr.n, Rnforî, Balbek, Cennin ve daha birçok sancağı eşine dostuna dnftınt-nk Sultanla alâkasını kesiyordu. Şam, Beyut ve Sayda şe-hırlort Hn nyny âkibete uğramak tehdidi altında bulunduklarından. Topal Yusuf Paşa, Nasuh Paşa'nın üzerine gitmek ve onu tenkil etmek emrini aldı; Haleb ve Bakka kuvvetlerini kumandası altına alarak tenkil harekâtını gerçekleştirecekti. Nasuh Paşa, doğduğu şehir olan Manisa'da³⁸² ve vergi tahsildarı olarak bulunduğu Ay-dın'dn birçok şiddet hareketleriyle işe başlamıştı. Kanun dışı vergi toplnmn İsme son vermek maksadiyle gönderilen bostancıları pek çok kere kovalamıştı. Daha sonra, Rusya savaşında kendisine ihtiyaç duyulan bir hareket adamı olarak temayüz etmişti. Sultan'ın sancnklan altında Rusya savaşında gösterdiği şecâattan ötürü ve kendisi çnpında bir kumandan gerektiğinden emir-ul hac olarak atanmış ve hac kervanının başına geçirilmişti.

³⁸¹ Zlnrtrl (yaldızlı) dukalar 107 para olarak Ayarlandı; tu£rah dukalar 100; arslınlı sikkeler 40; real (solota veya karakuruş); 60: para 8 me-tfllk oldu (YuBufoftlu Tarihi). Yusufotlu Tarihi'nde Abdi Paşa İdâre-aino 2fl sayfa aynimi5 bulunmaktadır, t. 258-270.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/160-163

³⁸² Dfihn sonra orada bir cami ve bir medrese yaptırdı.

Bu g rovde iken, yukarıda gördüğümüz gibi,   l Araplarını yenilgiye u ratmış ve şeyh Koleib'i öldürmüştü. Fakat sonraları öylesine saygısız ve ma rur olmuşt  ki, kendince gerekli gördüğü harekâta yüksek makamlara danışmadan girişiyor, gerektiğinde bir yüksek mnhkemeymişcesine davranmaktan geri kalmıyordu. Bir hesabın düzeltilmesi ve toplanan verginin yerinde teslim alınması için Bnb-ı Ali'nin Aydm'a g nderdiğı iki tuğlu Paşa'yı hapse atmış ve  l me mflhk m etmişti. Topal Yusuf Paşa, Ruşvan'm oğlu olan ve  si olan babasının ölümünden sonra kendisine şehrin idaresini verdiğı Rnkka Paşasının şahsında, Nasuh Paşa'ya karşı kudretli bir yardımcı buldu, Rakka Valisi, Ruşvan aşiretinden on beş bin K rdle Topal Yusuf Paşa'ya iltihak etti ve Paşa, eyâlet askerini ve  sileri NaMih'clan ayırmayı başardı. Bu işi askarlara tehdit edici, âsilere ise valdlerle dolu mektuplar göndermek suretiyle gerçekleştirdi. Topal Yusuf Paşa, şam'a altı fersah mesafedeki Teshana ham yakınlarına kadar ilerlemişti; fakat, Nasuh, bu orduya karşı mukavemetin faydnsızlığını anlayarak, Yafa'dan gemiye binmek niyetiyle kaçtı; tnkibine gönderilen Türkmenler kendisini farkettileri sırada attan düştü. Bununla beraber elinden geldiğince kendisini savundu; fakat sayı çokluğu karşısında yenilerek esir edildi ve başı Bâb-ı Ali'ye gönderilmek üzere Topal Paşa'ya teslim edildi (Ocak 1714 -Muharrem 1126).

BAb-ı Ali'deki yakın adamı, m denler reisliğı yardımcısı Ma-goaa'yn sürgüne gönderildi ve daha sonra idam edildi; Helle beğler-boyligine atanan kâhyasının başı evvelce işlediğı su ların cezası olarak vuruldu ve Bâb-ı  li'nin önüne bırakıldı.

Yeni Vezir-i  zam dikkat ve adalet sevgisinin yeni delillerini devletin ileri gelenlerinden ikisini azletmek suretiyle verdi: Bunlardan biri  avuş-başı; diğeri Yeniçeri ağası idi. İlki Tatarpazarlı zengin Kovanos-zâde'nin mirasını o zamandan beri isyan hâlinde bulunan damadına vermişti; ikincisinin ise rüşvet almaya müsait olduğu nnlaşılmıştı (Aralık 1713 - Zilhicce 1125). İki eski şeyhülislam, Ebe-zâde ve Ataullah Efendi, Vezir-i  zam hakkında yakışksız sözler sarfettiklerinden Trabzon ve Sinop'a sürgüne gönderildiler. O sırada dünyanın güneşten en uzak bulunduğu bir kışın fırtınalı günleri hüküm sürüyordu ve sürgünleri götüren gemiler yola çıktıklarından, Karadeniz'de, Karasu açıklarında korkunç bir fırtına gemileri pençesine aldı; Ebe-zâde'nin bulunduğu gemi, misafir- evor olmayan bu denizin dalgalarına gömülüp git  (Ocak 1714 -Zilhicce 1126). Trabzon yolunda Kandiye Valiliğinden kiliselerden pek çok mal yağmaladığı için

azledilen, fakat karısı sultanın nüfu-zuyla Trabzon beğlerbeyliğine atanan eski vezir-i âzam Kalaylıkoz da boğularak öldü (Ocak 1714 - Zilhicce 1126). Devlet ve ilim bakımından fazlasıyla hissedilir bir kayıp da, Eyûb'de bir medresenin kurucusu, Kandiye'nin fethi üzerine dikkate değer bir eserin yazarı vp devlet müverrihinin: «Üslûbunda ipekten³⁸³ daha parlak ronklar ve amberinkinden daha sağlıklı bir râyiha» bulunduğunu söylediği Hz. Peygamber'in savaşları üzerine yazılmış bir kitabın müellifi, Rumeli büyük kadısı Arif Efendi'nin ölümü oldu (28 Ekim 1713 - Şevval 1125).

Arif Efendi, son on yıl içinde ölen on başlıca yazar ve yüz şâirin başında gelmektedir; eserleri sayılmaya ve üzerlerinde durulmaya değer diğer yazarlar şöyle sıralanabilir: Birçok gök ilmi, felsefe ve hukuk kitabının yazarı, «Prolegomenes phlogologique Filolojik mukaddimeler»³⁸⁴ adlı değerli hitabet kitabının (Zamahşa-ri) mütercimi İshak Hoca; evvelce sözünü ettiğimiz şâirler prensi ve eserleri şöyle sıralanabilecek olan: Atasözleri Hediyesi³⁸⁵, Yedilerin Anahtarı³⁸⁶, Hac farizesi üzerine bir risale³⁸⁷, bir Yazılar Mecmuası, bir Divân ve Kamanîçe Zaferi üzerine bir Özet eser³⁸⁸, Nâbi; üç hekim: Şifâî, Şaban ve Nuh Efendi; birincisi Peygamberle alâkalı rivayetlerin mütercimi, ikincisi çok değerli ve Şifâ³⁸⁹ adlı eserin ve Hz. Peygamberin Velâdet Bayramı Üzerine Bir Risale³⁹⁰ nin mütercimi; üçüncüsü Şehristânî tarafından yazılmış Kısa Hatlariyle Dinler Ta-rihi'nin mütercimi; büyük sayıda şerhlerin ve haşiyelerin ve ilmî risalelerin³⁹¹ yazarı Kara Halil Efendi; İbn Hallikan'm³⁹² biyografilerini Türkçeye özet olarak çeviren Vahdî İbrahim

³⁸³ Raşid, II, f. 99 ve Şeyh-zftde; 1584. biyografi. Eserleri Menahic ul-vu-Brtl HA mcdaricil-usürdür; yâni prensip dereceleri elde etmenin vası-İnlrı, fou esnr Türk dilinde yazılmıştır; sonm Hz. Peygamberin ml*-rncı, Ml'rAclıye nazımdır.

³⁸⁴ Mukaddemetül-edeb. Tercümesinin adı: Akssaol ereb fi tercûmeti mu-kademeti-edeb. Diğer eserleri: 1. İshakiye; 2. Samt-1 Re's'in tesbiti Üzerine bir araştırma; 3. BeydAvl Şerhleri üzerine Haşiyeler; 4. Tezhibul-mantik girişi Üzerine açıklamalar; 5. TavaUl (BeydAvi) Üzerine haşı-yeler; e. Kadı İyadh'ın Şifâ'sı üzerine; 7. Bir Erbain yahut kırk gelenek üzerine bir derleme; 8. Şam&ll yahut Termedi'nin Hz. Peygamberin cismanl portresi üzerine; 9. Vahdetname, birlik kitabı, Hz. Peygamberin kafiyei hayat hikâyesi; 10. Sandukatul maarif, ilimler kutusu, muammalar kitabı; 11. İnşa; 12. Bir şiirler mepmuftısı, Şeyhl'nin biyografileri. No. 1492 ve Safal No. 17.

³⁸⁵ Tuhfetul-emsal.

³⁸⁶ Miftahi-heftegan. 402. biyografi. Sâfâî.

³⁸⁷ Tuhfetul -haremeyn.

³⁸⁸ Gazanamei-Kamenîça

³⁸⁹ Şifaiye-Salim, No. 169.

³⁹⁰ Tedbiri-Mevlud. Kendi biyografisi Şeyhl'nin eserinde. No 1420'de.

³⁹¹ 1. Taşköprülü-zâde üzerine; 2. Edabi-Mlri üzerine; 3. Nuri'nin Tehzib (mantık) *1 üzerin©; 4. Fırarl'nın Burhan'ı Üzerine; 5. Larl'nin felsefesi üzerine; 6. Hikmetül-ayn tefsiri üzerine, madde felsefesi; 7. Celaled-din'In Akald'l üzerine; 8. Isbftl-vacib; 9. Mudteka'm parçası üzerine; 10. İsfahanl'nin Taval'Ü'sü üzerine; 11. Kur'an'ın «bütün İlyikler elindedir- Ayetinin tefsiri Üzerine rtsftle; 12. Kur'an'ın «bütün kudret el-lerindedir- ayeti üzerine izah. Biyografisi Şeyhi mecmuasında 1542.

³⁹² Tecrid «di aftnda. Biyografisi Şeyhi mecmuasının 1583. Beydavi'nln labat'mın ve daha birçok eserin

Efendi; Kaf-zâde'nin Leylâ ile Mecnun adlı romantik şiirinin devam ettiricisi Azim; Şâhidî'nin farsça yazılmış kafiyeli haşiyelerinin tefeirrisi Zekî; nihayet, şeyhlerin biyografisini Şeyhlerin Unutulmaz Eylemleri ³⁹³ adlı eserinde vermiş olan Sini. Asrın edebî ³⁹⁴ on şöhreti, yüzyılın son on yıllarında dünyadan böylece ölüm yoluyla ayrılmışlardı. ³⁹⁵

Korent, Egrine, Napoli Di Romania, Koron, Navarin Ve Modon'un Zaptı

Vezir-i âzam Dâmâd Ali Paşa'm n ³⁹⁶ iktidara geldiğinde açıkladığı ve Rusya ile kesin bir barışa ulaşmak için çalışmalarıyla delilini verdiği barışçı niyetleri, Bâb-i Ali'nin savaşı tasavvurlarına, özellikle zaafı, hareketsizliği ve Utrecht barışıyla sona ermiş bulunan Avrupa savaşlarındaki silahlı tarafsızlığı ile Osmanlı İmparatorluğunu tahrik eden Venedik Cumhuriyetine karşı savaşı tasavvurlarına yardımcı oldular. Bâb-ı Ali, Türk gemilenyle Venedik gemileri arasında geçen birkaç çatışmayı, Türk ticaret gemilerini zaptedip durmalarını, bilhassa Rakka Valiliğinde bulunduğu sırada ölen eski vezir-i âzam Enişte Hasan Paşa'nın terekesini İstanbul'daki karısı Hadîce Sultan'a götüren gemiyi zaptederek esir alarak götürmelerini, ayrıca son zamanlarda Karadağlıları Türk hâkimiyetine karşı isyan ettirmelerini savaş ilâm sebebi saydı. Venediklilerin Karadağlıları Rus savaşı sırasında isyana tahrik edip bir tenkil hareketini gerektirmeleri bile tek başına Bâb-ı Ali

teftretisi.

³⁹³ Tozjteretel-raeşAylh. Biyografisi, Sallm'In mecmuasında 93. Şafii'de 1750

³⁹⁴ H. 1116 (1704) yılında ölen şâirler; ilim adamları, şöhretliler: Yemînî, Fethi, Selim (Kınm hanı), Remzi, Vasîf ve Nâzım (Şeyhî, Safâî, Salim, Beligî Buna'mn biyografi mecmualanna bakınız): 2. Hukukçular: Ahmed-zâde Mehmed Efendi, saray hocası Receb. 3. İlim adamları: Tabib Şaban, tabib Şifâî. 117 (1705)fde öldüler Şâirler: Hamdi, Hüseyin Can, bir diğer Nâzım, Yakîn, Devletî, diğer ünlüler: Şeyh Abdülhâyî, Şeyhülislâm Feyzul-lah. 1118 (1706) yılında ölen şâirler: Gavsî, Riski, Şeyhî, Refetî; saray hocası Mehmed. 1119 (1707) yılında ölenler: Vezir-i âzam Rami Paşa; İshakzâde Arif ve Nâbi. 1120 (1708) yılında ölenler: Şâirler: Remzi, Rasim, Mahir, Ha-Umî, Sakib, Fenni, Sehinî, Emin, Şaban Ağazade. 1122 {1710}'de ölenler Şâirler: Hocazâde Naibi Esseyid Mehmed, Ragıb, Şefik, tshak Hocas, Rahim, Zekî, Abdi, itrî, Mahir, Rahmi, Mahvî, Taib, Şeyh Himmetzâde veya Abdi, Aazim, Ulfetî, Seyid Abdullah, Şeyhülislâm Fey-zullah'm kardeşi; Şeyhülislâm Paşmakzâde Esseyid Ali Ffendi, Şeyhülislâm Sadreddinzâde Sadık Efendi; kadın şâir Anî, hukukçu Seyfzâde tbrahim, Pirakazizâde Meh-mod Efendi. 1123 (1711) yılmnda hukukçu Esseyid Numân vo Fâzıl Kara Halil Efendi; şâir Saati, Naci, Siahî, Nesih, Vasik ve kimyacı Zaki Öldüler. 1124 (1712) yılında şâir ferdi, Müstakim, Hasib, Şâhî, Selim-Giray*ın oğlu. Emin ve Aazim öldüler. 1125 (1713) yılında şâir Nazmi, Sabit, Vehbi, Şermi ve Tâhir öldüler. 1126 (1714)fde şâir Nikabî, Kenzî, Nesih, Arif, Vecdi, Şinî; Şeyhülislâm Ebe-zade Ataülâh; Vahdi İbrahim Efendi, Hallikan'ın biyografilerinin mütercimi; Nuh Efendi, Şehristânî'nin eserinin mütercimi. Bu 98 yazı adamından başlıcaıları: Ta-bib Şaban, tabib Şifâî, şâirler prensi Nâbi, Sehinî, hukukçu Kara Halil Efendi, kimyacı Seki, Aazim, Vahdi İbrnîm. Nuh Efendi ve İshak Hocası.

³⁹⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/163/166

³⁹⁶ Ferrari, imparator Carlo IV. ve Venedik Cumhuriyeti tarihi üzerine notlar eserinde Ali Paşa'yı Mora asılıb ve şeytan lakablı gösterirken, s. 24, yanılmaktadır. Birçok Veziri Azam bu lakabı hakettmiştir, ama Ali Paşa için bu lakab kullanılmaz.

bakımından bir savaş vesilesi sayılabilir.

Olağanüstü bir tesadüfle, hareme ait bir geminin vaktiyle yağmalanması da Girid savaşının işareti olmuştu. Bu defa. Hasan Paşa'nın haremine ait hazinelerin yağma edilmesi de Mora yarım adasını içine alacak bir yangın kıvılcımını oluşturdu. Böylece, Vene-dik'in hareketsiz hâle getirilmesi âcil bir hareketi zorunlu hâle getirdi. Vezir-i âzamhk makamında bulunmuş olan Köprülülerin sonuncusu, Bosna Valisi Numan Paşa, Scutari ve Hersek Valilerinin birlikleriyle âsilere karşı yürümekle görevlendirildi, Zvornik'de yenilen Karadağhâr, Venedik toprakları üzerindeki Cattaro civarında bulunan mağaralara kaçtılar (12 Ekim 1714 - 4 Şevval 1126). Yodi snat süren bir çarpışmadan sonra kısmen öldürüldüler, kısmen de çekildikleri bu yerlerden kovuldular; fakat, Karadağlıların vladi-kaları, başlarında bulunan ve üç yıl önce Rusya'dan getirdiği otuz beş bin altını onlara bölüştürmüş reisleri Cattaro'ya kaçtı. O güne kadar gonrl kumandanın Köprülü Numân Paşa*ya. hiçbir âsiye sığınma hnkkı tanımayacağını vâdetmiş bulunmasına rağmen Karadağlıların şefini kabul etmekle kalmadı, onu Osmanlılara teslim ötmeye de kesinlikle yanaşmadı. Numân Paşa, Venedikli tercümanın bu konuda verdiği muhtıranın zabtım tanzim ettirdi ³⁹⁷ ve bu vesika ³⁹⁸ divanda okutularak Venedik'le münasebetlerin kesilmesi kararı verildi. Savaş ilâm on dört maddelik ³⁹⁹ bir beyannâ-moden kosinlik kazanmaktadır; bu beyannamenin birinci maddesi eski vnzir-i âzam Enişte Hasan Paşa'nın haremine ait geminin yağmnlanmnsı, sonuncu maddesi Karadağ hâdiselerine ayrılmıştı ve di-ğor on iki madde Osmanlı gemilerinin uğradığı tecavüzlerin anla-tılmnsına tahsis edilmişti ve o şekilde biraraya getirilmişti ki, düzenli bir yağmanın ve bansın ihlaliyle Bâb-ı Ali'ye karşı bir düş-mnnlğm varlığı üzerinde şüpheye yer bırakmıyordu ⁴⁰⁰ (9 Aralık 1714 - 2 Zilhicce 1126).

Mfitonkib ay, bu tören için davet edilen vezirlerin, emîr, şeyhler ve ulemânın hazır bulundukları bir törenle tuğlar imparatorluk snrnyında savaş işareti olarak dikildi (11 Ocak 1715 - 5 Muharrem 1127). İki ay sonra, tuğlar saray kapısından Davudpaşa ordugâhına nakledildi; ordugâha önce loncalar, daha sonra böyle durumlarda yapılması muta d ihtişamlı törenle

³⁹⁷ Mütercimin adı beyannamede Gtovanni olarak geçmektedir. Râşid, II, f. 100

³⁹⁸ Vonndlk'e karşı beyannamede bu Vladika adı Gikan olarak yer almaktadır.

³⁹⁹ Flolschmnn'in bu konudaki Manlfestum contra vetetos per Aslam primi* 10 d I obüs Zilhicce 1328 (Aralık 1714) adlı raporuna bakınız.

⁴⁰⁰ Frrrart ve bftün dtfter Venedik Cumhuriyeti tarihçileri bu olayları mısırnk geçıştirmektedirler: Genellikle Venedik tarihlerinde son asra nlt olumsuz bir olay aramak gerekir.

askeri birlikler (7 Mart 1715 - 1 Robiülovvel 1127) ⁴⁰¹; nihayet, zafer ve fetih sureleri okunduktan sonra, Sultan Sancak-ı Şerifle saraydan ayrıldı (14 Mayıs 1715 - 8 HebiÜlevvel 1127). On dört gün sonra, hükümdar Sancak-ı Şerifi Vezîr-i âzam Serdâr Ali Paşa'ya teslim etti ve her ikisi de ordu ile birlikte yürüyüşe geçtiler ⁴⁰²; ordunun yürüyüşü Sultan'ın, Vezir-i âzamin ancak bir konak arkasında bulunacak şekilde düzenlenmişti'. Edirne'de Sultan, Okçu çeşmesinin sağ tarafında, Buraupamuk-lu'ya İndi (9 Nisan 1715 - 4 Rebiülevvel); ertesi gün birlikleri teftiş etti ve hemen karargah kurdu; karargâh Timurtaş tarlalarında idi. Üç gün sonra Yeniçeriler, topçu ve toparabacıları ileriye yürümek üzere ayrıldılar. O zamana kadar, evvelki seferlerde, hayat kaynağının koruyucusu, ovalara yeşilliğini veren, ağaçlara hayat suyunu yürüten, atların çayıra çıkarıldığı dönem Hızır günü (Hıdırellez) Edirne'de beklenirdi; fakat bu defa, Mora kalelerinin muhasara edilmesi telâşi içinde bulunulduğundan, atların çayıra çıkarılması zamanının Selânik'de geçirilmesine karar verildi. Vezir-i âzam hareket ederken, Sultan da camisi bu vesileyle yeniden inşâ edilen Emir-H knsabnsı yakınında bulunan ovaya kadar kendisiyle beraber oldu (19 Nisan 1715 - 14 Rebiülâhir 1127). Vezir-i âzam, Osmanlı tebası-nın mnhsıKine saygı gösterilmesi hususunda orduya kesin emir verdi ve Solânik çayırlan hayvanların beslenmesinde yeterli olmadığından Ser<*z çayırlan sekiz gün süre ile sipahi ve silâhdarlara tahsis edildi. Ordugâh kaldırıldığı sırada, donanma da istanbul'dan yola çıktığından, ordu ile aynı zamanda Selânik'e varmıştı. Kapdan-ı Derya, bumda Tineh muhasarasında kullanılacak olan üç yüz kalibrelik iki muazzam topu donanmaya aldı. Donanmada Mısır ordusundan gelme üç yüz asker vardı; evvelce donanmada piyade askerini bırakıp süvarileri çıkarmak âdeti vardı; fakat ordugâhta Mısır sü-vftrtalna yetecek kadar at bulunmadığından, bin beş yüz süvari donanmada bırakıldı. Vezîr-i âzam aynlmadan önce, seferin başanlı neticelenip neticelenmeyeceği hakkında fala baktırdı: Bu hususta ya dinî bir ki tıp veya klâsik bir eserin tesadüfen bir sayfası açılıyordu. Sultan Peygamberâne Işıklann Doğusu ⁴⁰³ adlı bir eseri aldı ve parmnğiyle sayfayı çevirdi, hayırlı bir tesadüfle şu fasıl çıktı: «Altın ftynnnm geçtiği bir memleket fethediyorsunuz; insanlanna iyi

⁴⁰¹ Loncnlnr 3 Rebiflevvel (0 Mart), Yeniçeriler, cebeciler ve topçular fi Vtobliklevvel (it Mart), Rftslđ, If, f. 104.

⁴⁰² Vonodlk elçilik klftfbl Fransech! Yedi Kule'de hapsedilmiş bulunuyordu. 1715. Venedik arşivleri.

⁴⁰³ Mnjnrlkul-onvftr en nububucfyet. yazan Stfttl, ölümü Hicri 950. Râşid, H. f. 107.

muamelede bulununuz, çünkü onlar size bağlı ve itaatlidirler»⁴⁰⁴.

Mayısın birinci günü, Sultan Karahalil⁴⁰⁵ deki karargâhından ayrıldı ve son derece ihtişamlı bir yürüyüşle, ertesi sabah gidip şehrin diğer kenârındaki Mezar⁴⁰⁶ Ovasında ordugâhını kurdu. The-bes'e vannea, Vezir-i âzam Moran'ın hangi kalesinden muhasaraya başlanacağı veya yarımadanın birden istilâsının mı doğru olacağı üzerinde görüşmek üzere bir meclis topladı. Hiç kimse fikir söylemediğinden veya söylemek istemediğinden, Diyanbekir beğlerbeyi Kara Mustafa Faşa'yı, kırk bin askerin başında Mora hisarım zaptetmekle görevlendirdi; aynı zamanda mistik şeyh Hâfız'ın divânım rastgele açarak aldığı tedbirlerin neticesi hakkında bir çeşit fal şeklinde bir şeyler öğrenmek istedi; Hafız, beğendiği mısraları şâiriydi⁴⁰⁷. Fakat, Tineh'in zaptedildiği haberi daha mutlu bir kehânet yerine geçti; daha fazla olan Yunanlıların tesirinde kalan ve bu kalenin kumandanı durumundaki provediter⁴⁰⁸ Bernard Balbi, en ufak bir savunma hareketine başvurmadan kaleyi Türklere teslim etti. Diğer topçuluk levazımı arasında otuz beş top ele geçirildi ve bunlar donanmanın on beş gemisine dağıtıldı ve iki yüz Katolik aile Afrika kıyılanna götürüldü. Kaplan, Köse Ali ve Mezomorto gibi birçok ünlü Kapdan-ı Deryâ'nın teşebbüse geçmiş oldukları halde başaramadıkları bu fethi, Kapdan-ı Derya Canım Hoca gerçekleştirdi. Ayrıca, Kapdan-ı Derya Canım Hoca, Köprülü-zâde Vezir-i âzam Fazıl Ahmed Paşa'nın teşebbüs cesaretini gösteremediği bir fethi ülkesinin tarihine yazmak başannı göstermişti, imbos'da esir düşerek Venedik kalyonlarında yedi yıl forsa olarak kürek çekmiş olan Canım Hoca, sonra yüz duka altım verilerek kurtanılmıştı ve şimdi aynı donanmayı karşısında titretiyordu.

Thebe'de altı süvari alayı teftişten geçirildi. Negropont'dan getirilen savaş malzemesi dağıtıldı ve Haleb Valisi Anadolu timarlı birlikleriyle muhasara toplannı nakletmekle görevlendirildi. Kısa bir süre önce Martolos-başılığa⁴⁰⁹ atanan kapucu Osman, Napoli di Romania yakınında dört yüz Venedikliye karşı giriştiği bir çarpışmada üç esir aldığından bin yüz kuruşla mükâfatlandırıldı. Anadolu timarlı birlikleri düzeltilmesi ve genişletilmesi gereken bir yol üzerinde ve müthiş bir sıcakta sürekli toplan

⁴⁰⁴ Şçtofcune erzenyuzker fihft el klat. İlah...

⁴⁰⁵ Kara Halil Çayın.

⁴⁰⁶ Tombe ovam; Raşid. II, f. 109.

⁴⁰⁷ Terciman'ı esrari gftlb, Raşid, II, f. 109. İşte o mıs'ralar:

Gök İdare eder geçit resminde şahın atlarını üzengilerine melekler ellerini koyar Bakar saklı şeyleri bilen ruh Öpücükler gönderir göklerin yükseğinden.

⁴⁰⁸ Proveditor. Venedik Mart rütbelinde vali, İçişleri müfettişi (Ç.N.).

⁴⁰⁹ Mortolosbaşı.

çektiklerinden susuzluk onlar için dayanılmaz bir azâb oluyordu. Bunu gören Vezir-i âzam Serasker, bunlara her biri iki duka ücret alan sakalar tahsis etti.

Böylece, Mazi, Meghara ve Mersinlik konaklarından geçerek Thebe'den Korinth'e giden yol kullanılabilir hâle getirildi. 10 Temmuzda serasker Paşa Korinth berzahını geçti ve Mora arazisi üzerine ayak bastı (24 Cemaziyülâhır 1127 - 27 Temmuz 1715).

Negrepon'tan getirilmiş olan erzak Cehriz (Kenchreae)'de karaya çıkarıldı. Korinth Kalesinin muhasarası üç hafta sürdü. Hücum için gerekli bütün hazırlıklar tamamlanmıştı: Yirmi bin Yeniçeri sol kanatta bulunuyordu; sağ kanatta iki bin sipahi, beş yüz gönüllü cebeci yer almıştı ve Mortolos-başı Topal Osman iki bin levendle (milis kuvveti) hücumu idare edecekti. Fakat, hisar, muhafızlara dokunulmadan çekilip gitmeleri şartıyla ⁴¹⁰ teslim oldu ⁴¹¹ ⁴¹². Fakat, barut mahzenlerinden birinin, tesadüfen veya Türklerle Venediklilerin birbirlerini karşılıklı suçladıkları gibi kundaklanma neticesi olsun, havaya uçmasıyla mütâreke bozuldu ve bu kaza genel bir yağma ve katliâmın işareti oldu. Yunanlılar ve Venedikliler, serasker Paşa'nın üzüntüsüne sebep olacak bir şekilde, ayırd edilmeksizin Öldürüldüler ⁴¹³.

Korinth'in düştüğü haberi üzerine EGINE Yunanlılara, kendilerini Venediklilerin ⁴¹⁴ zulmünden kurtarması için Kapdan-ı Deryâ'-ya yalvardılar;

⁴¹⁰ Vire yoluyla teslim olmak (Ç.N.).

⁴¹¹ Kahramanın sebatlı itidali ifâde ederek, onu düşmanlarının üzerine çıkaran Sure'nin 139. âyetidir ve savaşçı duadan (aşağıda) önce gelir: (âyet 139): Sevincten gevşemeyin, mahzûnlaşmayın ve siz üstün geleceksiniz; zira siz imân sahibi olanlardansınız. (140-141). Eğer siz bir yara (Uhud'da) şüphesiz o millet de tıpkı sizin gibi ya-vnlandı (Bedir'de). Bu günler öyle gündür ki, onları insanlar arasında nöbetle döndürür dururuz. Böylece Allah (yürekten) inananları ayırdeder ve sizin içinizden şe-hitler edinir. Allah zâlimleri sevmez. (142) Yoksa siz, Allah içinizden savaşanlarla, sabredenleri belli etmeden cennete gireceğinizi mi sanıyordunuz (143) Siz Ölümle karşılaşmadan önce şehid olmayı içinizden geçiliyordunuz, işte onu gördünüz. Neden seyirci gibi bakıyorsunuz? (144) Muhammed, ancak bir Peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmişti. Ölürse veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen bilsin ki, Allah'a hiçbir suretle zarar vermez Allah, şükredenlerin mükâfatını verecektir. (145) Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kimse öle-mez. Herkesin ömrü tâyin edilmiştir. Bu şaşmaz bir yazıdır. Kim dünya nimetlerinden isterse ona dünya nimetlerinden veririz. Kim âhiret nimeti isterse ona da ondan veririz. Şükredenlerin mükâfatını vereceğiz. (146) Beraberlerinde Allah'a kul olanlardan birçoğu bulunan nice peygamberler savaşmışlardır. Allah yolunda başlarına gelenlerden zerre kadar yılmamış, gevşememiş, boyun eğmemişlerdir. Allah, sabredenleri sever. (147) (O anlarda) dedikleri şu idi: Rabbimiz! Günahlarımızı ve işlerimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla. Bize metanet ve sebat ver. Kâfirlere karşı bize yardım et». (148) Bu yüzden Allah, onlara dünya nimetlerinden de âhiret nimetlerinden de fazlası ile verdi. Allah iyi işler yapanları sever (1).

⁴¹² Teslim tarihi Ferrari tarafından deftil Hftşld tarafından gösterilmiştir, f. 114.

⁴¹³ Raşld, II, BL. 114; Ferrari, s. 45. — Rasid barutu ateşleyenlerin Venedikliler olduğunu söylüyor; Ferrari İse Yeniçerileri suçluyor.

⁴¹⁴ Raşid. II. f. 1115-, Ferrari de bu hususta aynı hükmü veriyor: Molti greci di guel regno si reputaro no feüci

peşinden de kale muhafızlarının çekilip gitmeleri talebinde bulunduklarından, Canım Hoca Paşa mütârekeyi imzaladı ve hisarın anahtarını Sultan'a gönderdi (7 Temmuz 1715 - 5 Receb 1127). Argos'un tesliminden sonra ordu iki kola ayrıldı; bunlardan biri Napoli di Romania şehrine hâkim Palamidi tepesindeki hisarı kuşatacak; diğeri kaleyi işgal edecekti. Türk Ahmed Paşa ile Yeniçeriler Paşası şehrin başlıca limanı bunlar tarafından hücumla görevlendirildiler; Rumeli Beğlerbeyi Sarı Ahmed Paşa ile Yeniçeri ağasına Palamidi kalesi tarafından hücum görevi verildi. Siper sava-şıyla ilerlemekten usanan Vezir-i âzam hücumu tercih ettiğinden muhasara ancak sekiz gün sürdü. Vezir-i âzam cesâretleriyle temayüz edecek olanları zengin hediyelerle teşvik etti. Kale burcundan Saint Marc (Venedik bayrağı) sancağım alan bir asker para dolu bir kese ile mükâfatlandırıldı ve sarığında kendisine seçkinlik veren bir işareti taşımasına izin verildi (4 Temmuz - 12 Receb). Bayrak dikmiş olan yaralı bir Venedikliyi ta tabederek onu yakalayıp atına nlmayı başaran bir sipahiye iki yüz kuruş ikramiye verildi ve günlük ücreti on akça zam gördü. Geceleyin, iplerle toplan çekip tahkimat dışına çıkaran diğerkleri de bir kese para aldılar.

Türkler Öylesine bir cesaretle hareket halindeydiler ki, muhasaranın sekizinci günü Palamidi tepesine karşı hücumla geçtiler ve ertesi gün kale hâkimiyetleri altındaydı. Proveditör Bono'nun kumandasındaki kale muhafızları görevlerini yerine getirmişlerdi; fakat Palamidi tepesinin zaptedilmesinden sonra, dağ tarafından top altına alınan şehir bir kül yığını hâline getirilebilirdi. Ayrıca, garnizon ancak bin yedi yüz muhafızdan oluşuyordu ve Katolik Venediklilerin zulmünden bıkan Yunanlılar, Müslümanlardan çok onlardan nefret ediyorlar ve günde bir duka ücret almalarına rağmen çarpışmak istemiyorlardı; nihayet Napoli düştü; bunun sebebi muhafızlar arasında hâinlerin bulunmasıydı, bunların üzerine ateş et-tiron nlbay Sal halk tarafından parçalandı. Duvarlara tırmanarak kaleye, girmekte Türklere yardım eden Yunanlılar, ilk kurbanlar olarnk ihanetlerinin cezasını çektiler; arşevak Carlini diğerk papas-larla birlikte hayatını kaybetti. Şehir yağmaya terkedildi ve ganimet o kadar çok oldu ki, rahiplerin birçoğu, on keseden yirmi keseye kadar para elde ettiler; sayıları yüz yirmi bini bulan

col ritornare netle braccia dedi Tarchi, quantunque da loro opressf, non sapendo che altro addure per iscusa frlvola se non che 1 soldatli M fossero conclltati l'odio col fore dette concusslonl sopra di toro güillo. üç Hbrelikten yirmi dört libmlifce kadar; 121,115 bomba, 2050 dom lr ve el humbarasi; 2,320 şişeli bomba; 20.000 kental barut. Raşid, İT. f. 110.

kuşaticılar ⁴¹⁵ oldukça zengin bir pay ele geçirdiler. Çok sayıda tunç ve demir topla, barut, kurşun, gülle, bomba ele geçirdiler ⁴¹⁶. Bu fethin mutlu haberini Alp de Despoyaila üzerindeyken alan Sultan, Palamidi tepesi kalesini ve ş hri görmek üzere geldi; bir Hatt-ı Şerifle birlikte subaylara ⁴¹⁷ giydirilmek üzere şeref elbiseleri ihsanında bulundu; kiliseler ve hücreler camiye ve dua mahallerine dönüştürüldü; Sipahiler ağası Osman bu yeni fethin muh fızlığıyla görevlendirildi.

Temmuz sonuna doğru, Kapdan-ı Derya donanma ile Koron'a gitmek emrini aldı; Modon için muhasara topları gemilere yüklendi; Vezir-i Azam, sekiz gün sonra ordusuyla oraya gitti (30 Temmuz 1715 - 28 Receb 1127). Mağrur dağlı Mainahlar itaat ettiler, Khielefa ve Sernatn ateş etmeden teslim oldular ve ayaklanan halk yeniden itaat nltının alındı ve galiplerin hâkimiyetine girdi ⁴¹⁸. Türkler ordug hlarını Koron, Modon, Navarin arasında her    şehirde dört fersah mesafede bulunan Begoghli değirmenlerinde kurmuşlardı ve burada düşmanın Koron'la Navarin'i savunmak niyetinde olmadığını öğrenmişler, bütün hazinelerini Modon'a taşımışlardı (17 Temmuz 1715 - 15 Receb 1127). İki Beğlerbeyine, terkedilen şehirlere elkoymnk görevi verildi ve serasker Paşa Modon  zerine yürüdü. Pavosa'ya ⁴¹⁹ karşı başarsız bir hücumu idare etmiş olan Osmanlı donanması da oraya geldi. Türk donanması yaklaşınca Venedik gemilnri çekildi ve muhasara büyük bir gayretle başlatıldı. Ellerindeki birlikleri başkaldırmış bulunan muhasara edilenler, Türklere (milinim* ftryirci kaldılar. Hisarda, Saint Antonio burcunda ve Saint Mnrc* knpınınndn birlikler tam bir isyan hâlinde bulunuyorlardı ve İki general Pasta ve Janich'in bütün gayretlerine rağmen isyanı bastırmayı başaramamışlardı. General Pasta elverişli şartlar sağlamak maksadiyle müzâkerelere girişti ve Rumeli Beğlerbeyi Ah-med Paşa bir ateşkese karar verdiği sırada Vezir-i  zam geldi. Ordunun ganimetten mahrum kalması korkusuyla bütün müzâkereleri durdurdu. Cesaretleri kırılmış veya isyan etmiş birlikler tabyaları terketti ve Türkler hiçbir engelle karşılaşmadan şehire girdiler.

Vezir-i  zam Modon'un bahtsız savunucularına hakaretler edip onları

⁴¹⁵ Raşid. IT. f. 117. Yeniçeriler 40 binden fazla olamayacağım, fakat, Orta Asya'dan gelen vergiden kurtulmak isteyen gönüllülerle ordu mevcudunun 120 bin mevcuda varmış bulunduğunu söylüyor.

⁴¹⁶ 120 top, 20 havan topu, 239 kental demir, 1664 kental kurşun. 34,607

⁴¹⁷ Raşid. II, f. 119

⁴¹⁸ Kordon! usyanleri zlnrd-I teşhire rabt olundu, yani: İsyanın boynuna fethin 7- clrl atıldı. Raşid, II, BL. 122.

⁴¹⁹ Raşid, BL. 118, salı 15 Receb; bu doğru deftil, çünkü 15 Receb  arşambaya rastlamaktadır.

zincire vurdurarak bu başarıyı münasebetsizce kötüye kullandı. General Vin Pasta İevendlerin eline düştü, onu sürükleyerek Kapdan Paşa'nın huzuruna götürdüler. Kapdan Paşa, general Pas-ta'yı görünce, Venedik kalyonunda esir olarak bulunduğu sırada onun kendisine yaptığı bazı küçük iyilikleri hatırladı ve ona karşı büyük minnettarlık gösterdi. Vezir-i âzamin Önünde yalnız onun başını kurtarmakla kalmadı, donanma gemilerine sürükleyerek getirdikleri diğer subayları da insanî bir davranışla kabul etti. Herbi-rine yeni elbiseler ve on reichstalar verirdi; Paşa'y^{**} hizmetleri için bir esir verildi. Venedik kalyonunda geçirdiği yedi yıl süren esirlik, ondaki insanlık duygusunu yokedememişti. Kapdan-ı Derya Canım Hoca'nın asil cömertliği, Modon'da, kendisine getirilecek her Hristiyan için otuz reichstaler mükâfat vadeden Vezir-i âzamin israfım, getirttiği bahtsızlardan yüzlercesinin başını çadırının önünde vurdurttuğu için bayağı bir davranış olarak gözler önüne serdi (17 Ağustos 1715).

Korenh ve Napoli di Romaina'nın alındığı haberi üzerine Mora hisarı, İmparatorluk ordugâhından kırk " in askerle ayrılmış olan Diyarıbekir beğlerbeyi Kara Mustafa Paşa'ya teslim oldu (2 Ağustos 1715 - 1 Şaban 1127), Paşa, ordugâhdan bu hisânın muhasarası için ayrılmıştı. Modon'un almışından kısa bir süre sonra Malvasie (Malvazi), Suda ve Spinalonga'nın ⁴²⁰ zaptedilmeleri gerçekleşti; Girit adasında işgal altında tutulan birkaç yerin elde kalması kumandanlarının şahsiyle alâkalıydı. Louis Magno ve François Guisti-niani adada sorumlu bulundukları yerleri cesaretle savundular; fakat Venedik donanması tarafından yardımsız bırakılınca 1715 Kasımında teslim oldular ve o zamandan itibaren Venedik Cumhuriyeti'nin Adalar Denizinde bir tek adası bile kalmadı.

Mora, Navarin ve Modon hisarlarının alındıkları haberi kendisine ulaştığında, Sultan Serez'de bulunuyordu. Tuğlar daha önce Edirne yoluna çıkmış bulunduğundan, Sultan'ın yola çıkmasının işareti olan tuğlar, üç gün sürecek olan zafer şenlikleri için geri getirildi ve devlet ileri gelenleriyle yabancı devlet elçilerinin tebrikleri kabul edildi (27 Nisan 1715 - 26 Şaban 1127). Peşinden Tubna ovasında tuğlar dalgalandı ve Sultan Edirne'ye döndü.

Vezir-i âzam, Mora'nın idaresi bakımından kendince gerekli bulduğu tedbirleri aldı. O sırada iki bin mahallesi bulunan bu şehrin yazım işleri sekiz

⁴²⁰ Bu yerler vesilesiyle, Rasid, II. Bl. 131. Kandiye fethi hakkında uzun bir haşiye yazar ve Şeyhülislam Ebûsal-zade'nin Hacı Kalfa'nın Fez-like'stnin Kandiye fethi ile alakalı faslına şu notu düştüğünü anlatır: «Yirmi beş yıl süren bir savaştan sonra Suda'yı Venediklilerin hakimiyetinde bırakmak ayıp.»

komisere h v le edildi ve iki ayrı komiser altmış iki köyü bulunan Tineh adasının yazım i iyle görevlendirildiler. Vezir-i  zam sipahi ve silâhdâr kayıt defterlerinin dikkatle gözden geçirilmeleri emrini verdi ve kesin bir dürüstlük istedi. Mente e ve H d vendig r tımarlı sipahileri yürüyüş sırasında Müslüman tebaya eziyet etmişler, bu konudaki kesin emirleri dinlememi lerdi; bunlar, Modon muhasarasından önce idam edilerek hakettikleri cezaya  arpıtıldılar; Müslüman dönmeler, yâni, Venedik hâkimiyeti sırasında Hristiyanlığı kabul eden ve buna rağmen sarıklarını bırakmayan Türkler de Misitra'da aynı   ki bete u radılar. Yeni fethedilen kalelerin valilerini tayin ettikten sonra, Vezir-i  zam, kendisine övücü bir mektup sunmak ve Sultan adına bütün kurmay subaylarına ⁴²¹  eref elbiseleri ve kılıçlar vermekle görevlendirilen Sul-tan'ın sil hdannı Napoli'de huzuruna kabul etti. Nihayet, Osmanlı silahlarının Arnavutluk ve Dalmaçya'da aynı mesud üstünlüğü gösterememesi sebebiyle Bosna Valisi vezir Mustafa Paşa'ya bir kınama fermanı gönderildi. Venedik Valisi Angelo Emo, Sing ve Knin arazisini genişletmek maksadiyle Zazuina, de Plauno ve de Stanizza kalelerini zaptetmi ti. Vezir, Perzerin, Zwarnik, Klis ve Hersek be -lerbeyleri, Maraş be lerbeyinin birlikleri ve Kırım veziri (nured-din) kumandasındaki be  bin Tatar askeriyle Cettina'dan deniz yakınına kadar uzanan ülkeyi her tarafa ateş ve kan taşıyarak, köylerde canlı namına bir şey bırakmayarak geçti.

Bu cümleden olmak üzere Ottock adasının sayıları   y z altmış olan sakinlerinden tek kişi bile kalmadı. Diğer taraftan, Venedikliler, tahkimatı havaya u urduktan sonra S. Maura'yı terketmi -lerdi (3 Aralık 1715 - 6 Zilhicce 1127). İki gün sonra Vezir-i  zam Napoli'deki ordugâhını kaldırdı ve yarımadanın fethi için kendisine yeten yüz bir günün sonunda Mora'dan ayrıldı. Bu sırada, Gelibolu ve Sk tari'de sefer boyunca tutuklu olan kaçakların ülkelerine dönmelerine müsaade etti. Yerlerinden kaçan Moralılar ülkelerine gönderildi. Kı  mevsimi kendisini şiddetli bir şekilde hissettirdi inden, Vezir-i  zam Ali Paşa, evvelce olduğu gibi Sancak-ı  erifi ordunun önünde ta ıtaca ı yerde, havanın bir azizlik yapmasından korkanık İpek ve altın sıрма dokumalı kumaşlara sardırttı ve özel gamlı ı ı koydurup böylece İstanbul'a götürülmesi emrini verdi. Ve-ztr-l Azam, birliklerin ücretlerinin ödenmesini düzenlemek üzere La-rissa'da nıcnk bir gün kaldı; ne Selanik, ne Serez'de durdu; Dime-toka ve Yund ehri geçerek, galip ve

⁴²¹ Raşid, II, Bl. 128, Sultan'm Hattı  erifinin tamamını vermektedir.

muzaffer olarak girdiği Edirne'ye vnrnmk için acele etti ⁴²².

Ulema İle Alâkalı Tedbirler

Mora fâtihi, zaferlerinin isbatladığı gibi yalnız bir savaşçı değil, kıtrriîğu müesseselerin belirttikleri gibi, devletin savaş zamanında olduğu gibi barış zamanında da sonsuz bir iktidann kaynağı, en yüksek makamına lâıyk bir devlet adamı idi. Sultan Mehmed'in saltanatı döneminin ortalarına doğru Galata içizmet oğlanları mektebi kapatılmıştı. Bu müesseseden gelenler müderris sınıflarının oluşturulması yolunda bir düzene tâbi tutuldu. Bunlara İbrahim Paşa öğrencileri (profesör) unvanı verildi. Ali Paşa Vezir-i âzam olmadan önce bu müesseseyi teşkilâtlandırdı, düzene koydu. Bir baş-öğretmen, öğretimin idaresi için hocalar, tâyin etti; b'inlar lağvedilen mektepte devlet ve saray hizmeti için beslenmişler, yetiştirilmişlerdi (Ocak 1715 - Muharrem 1127). Ulemâ zümresinin iler-lemeRindeki düzeni korudu ve Şeyhülişlâmın ısrarlarına dayanamayarak kurulu düzene rağmen Kaymakam Paşa'nın on bir yaşındaki oğlunu bir müderris mevkiine ataması üzerine davranışmdaki nizâma aykırılıktan Ötürü Şeyhülişlâmı kınadı, çocuğa verilen makamı geri aldı ve Kaymakam Paşa'yı da azlederek Kefe Valiliğine gönderdi; kısa süre sonra da orada başı vuruldu.

Bıı kesin ve sert hareket ardından ilerleme (terfi) düzeni, devletin pıı yüksek makamına erişmek için geçerli olmak üzere bir kanun çorçovesinde ifâde edildi; bu da herkesi memnun etti. Bunun için, Vezir-i âzamin riyasetinde toplanan ve Reis Efendi, defterdar, nişancı gibi devletin en yüksek makamlarına tâyinlerin görüşüldüğü bir meeliste, Vezir-i âzam kendisinin yakın dostu olan İmparatorluk müverrihi, Râşid'i nişancılık makamına yükseltmek istedi, fakat müderris mevkiinde bulunan Râşid, terfi kanununa (silsile-i me-râtib) riayetkar olduğunu söyleyerek isteği geri çevirdi. Mecliste hazır bulunan vezirler ve diğer devlet ileri gelenleri hayretler içinde kaldılar, fakat kimse bir şey söylemedi; bu red cevabına öfkelenen Vezir-i âzam birkaç dakika bir şey demeden sustu, peşinden her zamanki gönül alıcı tavrını takınarak konuştu: «Siz ulemâdan olanların sizden hemen Önde bulunanların makamlarını tercih ediyorsunuz, saray ağalan da böyle yaparlar; her içöğlamnın büyük arzusu süahdar olmaktır ve

⁴²² Raşid, f. 155, ve Nabt'nln İnşa'sma ek olarak, Mora fethi üzerine Rapor, No 110. Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/166-175

vezir-i âzam olmak üzere  uhadarlıktan ayrıldı mı, s ahdar olmadan o makama geldiğine hayatı boyunca az yanmayacaktır. Siz de öyle, müderris olarak vazifeye başladığınızdan itibaren, çoğu zaman bir şey beklemeden on beş, yirmi yıl daha yüksek bir dereceyi takibediyorsunuz. Öyle olsun, yapacağın işi sen bilirsin.»

Bu toplantıdan kısa bir süre sonra, Sultan'm düzene uygunsuzluk göstermeyen bir Hatt-ı şerifi İmparatorluk m verrihini m derrislikte daha yüksek bir dereceye çıkardı. Sultan hekimi ( d dâima ulemâ arasından seçilirdi) Yenibah eli Mahmud Efendi, Vezir-i âzamin kendisine gösterdiği yakınlığa fazla güvenerek ihtisası dışında olan siyasî meselelere dâir uzun uzun konuştu; bunun neticesi azledilmesi oldu ve yerine İzmirli Ömer Efendi Hekim-başı olarak atandı. Kendisinden  nceki İM şeyh lisl mı sürgüne gönderen ve bunlardan birinin Sinop yolunda öldüğü öğrenilince halk efk n tarafından açıkça lanetlenen şeyhülislâm Mahmud Efendi azledildi ⁴²³, yerine daha önce    kere şeyh lisl mlık makamında bulunmuş olan Mirza Mustafa Efendi getirildi. Vazifelerin para ile satılması yasaklandı ve bilhassa ulema topluluğuna katılmak isteyenlerin çokluğu da bu kötü yola eklenince bu hususta bir Hatt-ı şerif çıkarılması gereği duyuldu. Alınacak namzed sayısı şu şekilde sınırlandırıldı: şeyhülislâm bundan böyle on altı yer dağıtabiliyor-sa, Rumeli Kazaskeri sekiz, Anadolu kazaskeri ye emirler reisi altı, Kudüs ve Mekke kadılarının her biri beş, Vezir-i âzamin hekimleri ve saray imamı dört namzedlik dağıtabiliyorlardı. Ayrıca, derece bakımından ilerleyecek ⁴²⁴, yâni kadı ve molla mevkilerine yükselecek olan her müderrisin, müzakereci unvanını taşıyacak olan bir aday alabileceği hususunda karar verildi. şeyhülislâm Midza-zâde Mustafa Efendi kısa bir süre sonra makamını kaybetti ve bu da şu şekilde oldu: Sultan'm eline, kendisine gönderilen nazım olarak yazılmış ve iki büyük kadıyı, Dâmâd-zâde ile Hamid-zâde'yi hedef alan bir şik yetname geçmişti. Bu şik yetname Sultan'da bu iki makam sahibine karşı öfkeye sebep olduğundan ikisini de azletti ve yerlerine yalnız hukuk ilminde hatırı sayılır bilgi sahibi değil, aynı zamanda yazar olarak çok takdir edilen iki kişiyi atadı: Bunlardan biri Ulemâ biyografileri yazarı ve Ata 'nin biyografisinin devam ettiricisi Uşak -zâde Esseid Abdullah, diğeri daha sonra İstanbul'da basılan Fetvalar Büyük

⁴²³ Sununi n s tahkik olunmagi  n; yâni: Kamuoyunu susturmak için. Raşid, n, Bl. 101.

⁴²⁴ Râşid, II, Bl. 106. dereceler alt kademededen başlayarak işaret edilmiştir: 1. mus lei sahan, yâni Sultan Mehmed c misindeki sekizlerin yardımcısı; 2. Sahan, yâni Sultan Mehmed camisinde müderris; 3. altmışlı, yâni altmıştan biri; 4. mus lei Süleymaniye; 5. Süleymaniye, yâni Sultan Süleyman Camisinde müderris.

Kolleksiyonu'nun yazarı Abdurrahim Efendilerdi.

Sultan iki büyük kadıyı azletmekle yetinmedi; İstanbul makamı Paşa'ya, kendisine gönderilen hicivnâmenin kimler tarafından kaleme alındığının araştırılması emrini verdi. Araştırma sonunda Sultan hicvi yazarların Şeyhülislâmın mâiyyetinden kişiler olduklarını öğrenince, Şeyhülislâm azledildi ve yerine âlim Abdurrahim getirildi (15 Temmuz 1715 - 13 Cemaziyülevvel 1127). Üç kadı bu hicivnâmenin yazarı olmakla suçlandırıldılar: İkiisi hemen kayıplara karıştı, üçüncüsü Cezbi İbrahim, o sırada Rodop Alp'i üzerinde bulunan Sultan'm huzuruna götürüldü. Cezbî İbrahim bu hicvin yazarı olduğunu itiraf etti, fakat kaçan iki kadıyı kendisini bu hicvi yazmaya zorlamakla suçladı; iki kaçak bulunup onunla yüzleştirilince suç ortaklığını tamamen red ettiler. Bunun Üzerine ri-kâb-ı Hümâyûn Kaymakamı Şeyhülislâmı, büyük kadıları ve hazır bulunan diğer ulemâyı, «Mü'minin şerefi onun kanı gibidir» hükmü gereğince, kısas kanununa göre suçluların kahinin akıtılıp akıtılma-ması gerektiğini bildirmeye ve bu hususta Mr fetva vermeye davet etti.

Hazır bulunanların çoğu Kaymakam Paga'mn kanaatini önceden kabullenmiş durumda bulunuyorlardı ki, Rumeli Kadıaskeri İsmail Efendi, Kaymakam Paşa'yı kızdıracağını hiç düşünmeden, söz aldı ve şu anda elde bir delfi bulunmadığına göre, hicvin meydana gelmesinde işbirliği yapmış olduklarını inkâr eden iki kadı hakkında takibata lüzum görülmemesini; zaten hiciv yazdığını itiraf eden bir kişiyi ölüm cezasına çarptıracak bir kanun hükmü bulunmadığını ileri sürdü. Peşinden ilâve etti: «Eğer Pâdişâh, her şeye kaadir hükmü çerçevesinde onları mahkûm etmek istemiş olsaydı, bunu istişare etmek lüzumunu duymazdı; o halde, kanaatimiz sorulunca hakikati ve adaleti niçin saklayacağız? İşte benim bütün söyleyeceğim bunlar; zaten yapılması doğru olanı sizler benden daha iyi bilirsiniz^ Rumeli Kadıasfceri İsmail Efendi'nin cesur kısa hitabesi sayesinde Sultan'a sunulan raporda sadece azil ve sürgün cezasına karar verildiği bildirildi.⁴²⁵

İdâri Tedbirler

İkinci Mustafa'nın saltanatı döneminde, hazineye yıllık arazi ödeme bedeli (mukataat), hayat boyu ödeme (malikâne) şeklinde değiştirilmişti; bu tedbir hazineyi zarara sokan vahim karışıklıklara sebep olmuştu; zira

⁴²⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/175-178

zenginler bütün araziyi hayat boyunca vergiden muaf, yâni bir kere vergi ödeyerek malikâne şekline getirdikten sonra el altından kiraya veriyorlardı, böylece m ltezimden kira karşılığı arazi tutan ikinci mültezim yalnız arazinin kira bedelini değil  ahs  k rını da düşündüğünden ağır yükler altında ezilen köy sakinlerini bıktırıp taciz ediyordu. Bu sebeble bütün malik neler şahısların ellerinden alınarak devlet idaresine verildi.     nc  Ah-med, divân'da hizmet gören ve ücret yerine timarları olan    sınıl lehinde bir emirname yayınladı; M teferri, ged kl   avu lar bundan böyle sürekli olarak Vezir-i âzamin  ahsına bağlı olacaklardı. Ancak Vezir-i âzamin tensibiyle sefere katılacaklardı. Kendilerine verilen beratta bu husus belirtildiği gibi, memuriyetlerinin babadan evl da intikali de tanınıyordu. Vezir-i  zam Silâhdar Ali Paşa, bir müddetten beri ihmâl edilmiş bulunan posta hizmetlerine de bir parça düzen getirdi; düzensizliklerden mahallerin ileri gelenleri sorumlu tutuldu.

Anadolu muhasebe kayıtları karışıklık içindeydi. Bu kayıd ve hesaplar dikkatle gözden geçirilerek bir komisyon tarafından sürdürülen altı aylık ⁴²⁶ çalışma sonunda düzene sokuldu. Sipahi ve sil hdarların künye kayıtları ve dinî vakıfların gelir kayıd defterleri de incelenmeye tâbi tutuldu. Yeniden dukalar bastırıldı; bunlar Venedik dukaları ile aynı ayardaydı ve değerleri    kuru tu ve yüz tanesi yüz on dirhem çekiyordu. Kenarlarını bir zincir firdolayı çevreliyordu; bir tarafında Sultan'ın tuğrası bulunuyordu, diğer tarafında ise  u kelimeler okunuyordu: «İstanbul'da basılmıştır» ⁴²⁷. İstanbul, Edirne ve Bursa merkez şehirlerinde toplanmış olan Hristiyan t bnları kendi eski yerlerine gönderildiler. Bu tedbir, on yıldan bor! bu şehirlerden biri veya diğerinde ikamet edenleri de içine nlacnk şekilde genişletildi. Vezir-i âzamin başlıca gayesi, Hristi-. yan t bn, merkezlerde kaldıkça yalnız  ahıslarına d  en vergiyi ödedi kiPrliK rn, hazineyi bunların kendi ikamet yerlerinde verecekleri dn n frizin vergiden mahrum bırakmamaktı. Vezir-i âzamin insan-.levp llft tl  gösteren bir tedbir de (sonradan görüldüğü gibi kötü uygulandığı hâlde), Mısır'da zencilerin sünnet edilmeleri yasağı oldu. Bu hususta Mısır vali ve kadılarına gönderdiği emirde, böyle bir zorbalık ve haksızlığa mâni olmanın kendilerini suçlu durumuna düşürecek bir husus olmadığı belirtiliyordu; fakat İmparatorluk m verrihinin belirttiğine inanmak gerekirse, bu yasaklamadan maksad,

⁴²⁶ Raşid, Bl. 107. Bu muhasebe dâiresi 1400 kişiye 17,508 akça ile ücret ödedi; eski düzenlemede 1374 kişinin  creti 160,603 akçaya maloluyordu

⁴²⁷ Durube fi Kostantaniye..

sarayı zencilerin varlığından temizlemektir⁴²⁸,

İdamlar, Gaipen Haber Vermeler, Yangınlar, Donanma Kandilleri

Fakat, Kâhyabeğ'in küçük kızını kendisine meyve vermek bâ-hAnesiyle bir eve götüren üç Yahudinin idamında az insaniyetli davran ildi; çünkü bu üç Yahudi aleyhinde altı yaşındaki bu küçük kızın sahiçiliğinden başka hiçbir delil yoktu. Papasların mevcut kiliselerin en büyüğünü yaptırmış oldukları için Boğaziçi'nin giriş yerindeki Mnuromolos Rum kilisesini yıktırmak sureliyle de fazla müsamaha anlayışına sahib bulunmadığım ortaya koymuştu. Payitahtın sahih bulunduğ u ilim zenginliğinden soyulmuş hâle düşmemesi için kitapçıların yabancı ülkelere kitab satmaları yasaklandı. Şahıs başına düşen vergiyi toplayan tahsildarlara, Müslüman olmayan tebadan, reayadan, kâtib ve hizmetçilerden kanunun müsaade ettiğinin dışında tek akça almamaları sıkıca emredildi. İdamlar çok nâdirdi ve ancak vahim sebeplerle karşılaşılyordu. Sefere birlikleriyle gelmekte uzun zaman geciken Hamid sancakbeğinin; İrtikâb suçunu itiraf etmeyen eski depo müfettişinin; sipahiler ağası sîfa-tiyle birliklerinin kayıd defterlerini incelerken büyük Ölçüde taraftarlık orlon ve yabancı gemi kapdanlanna kanun dışı vergi tahakkuk ettiren eski Viyana elçisi Zülfikar Efendi'nin oğ lu Napoli di Romnnia kumandanı Osman Ağa'nın başlarının vurulmaları gibi. Osman Ağa iyi yetişmiş ve çiçek yetiştirme ilminde ileri derecede bir heveskârdı, bu taraflariyle kendisini de aşırı derecede çiçek seven Sulton'ın merhametini uyandırmasına rağmen, vurulan başı adalet çadırının önüne atıldı⁴²⁹.

Şeyh Ebubekir, yâni Gezici adıyla tanınan, büyü kullanmak suretiyle halkı aldatan ve kadınları iğfal eden Azerbaycanlı Acem şeyhi, Nakka Valisinin gönderdiği uyan yazısı üzerine idam edildi. Bir diğ er maceracı Acem de büyücülükle suçlandı; fakat bu Acem siyaset adamı olduğundan Ötekinden daha tehlikeliydi. İstanbul'a gelmiş ve kendisini şâh Süleyman'ın oğ lu ve tahtta bulunan şâh Hüseyin'in kardeşi olarak tanıtmıştı. Bâb-ı Âli bu adama iki yüz kuruş aylık tahsisat vermiş ve ikamet yeri olarak Önce Sakız,

⁴²⁸ Raşid, İT. f. 138 ve Yusuf Tarihi, Bl. 268, Sera! saltarietitavaşi namın' da kñhnvnşldtm tahlıyeçûn, yâni: Sarayı tavaşi (hadım) adını taşıyan İm spnilorin hakimiyetinden kurtarmak için.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/178-179

⁴²⁹ Raşid, f. 127. — Ailakçadın. Bu isim ordugâhın anlatılmasında bahsi fîpçrn çndıra da veriliyordu. La Motraye, Ailak'ı Leylek cadın şekline dönüştürmüştür, n, s. e.

sonra liemnos'u göstermişti. Acem oradan Bozok'a kaçmış ve orada kendisini şâh III. Abbas⁴³⁰ olarak tanıtarak bu sıfatla unvanlar dağıtıyordu. Çorumlu bir Türkmen'i Paşa tâyin etmek cüretini gösterdiğinden beri etrafına topladığı birkaç bin serseri ile bütün Bo-zok sancağını heyecan içinde tutuyordu. Halk, orada bulunduğu sırada hava güzel, oradan ayrılınca yağmur veya kar yağdığından, onun mevsimlere hükmettiğine inanıyordu: Fakat hesabının yanlış olduğunu cellâdın baltası boynuna inince anladı.

Vezir-i âzam, İmparatorluk valilerini ve yüksek makam sahiplerini vazifelerini uygulamada gözetim altında tutarak ve kanunları ihlâl ettiklerinde ha ket ti ki eri cezayı vermek suretiyle görevlerinin şuurları içinde tutuyordu- Basra Valisi Hasan Yürük, Edirne'den Sultan II. Mustafa'nın birlikleriyle isyan eden Arapları tenkil etmek üzere 3'ola çıkmıştı; fakat hasisliği yüzünden yeterince birliği masraflı olacağı düşüncesiyle beraberine almamış, bu sebep-İc de şeyh Maani'nin şartlarını kabul edecek kadar alçalmıştı; kendisinin bu durumu vezirlik ve valilik rütbelerinin alınmasına sebep olmuş, idâresinin hesabını vermeye çağırılmıştı. Yeniçeri ağası Kürd Hasan, nıçakça davranışı ve yüz bin Yeniçeri için aldığı reçellerin onda bîrini dağıtıp kalanım sakladığından azledildi. Kapdan-ı Der-yâ'nın kendisi bile bazı şüphelere mevzu oldu: Sebebi donanma ile Mnlvnnzi önünde günlerce kaldığı halde, getirmesi emredilen halkı gemilere almamasıydı. Reis Efendi bu olayın tahkikine gönderildi ve gerçeği söyleyerek Kapdan-ı Deryanın suçsuzluğunu bildirdi; fakat Kapdan-ı Derya, Reis Efendi'nin onun bu sıfatını kaale almadığını, kendisine göstermekle görevli olduğu saygıyı göstermediğini, meseleyi kendisiyle değil donanma defterdarı ile görüştüğünü, yolda rastladığında selâm bile vermediğini ileri sürerek şikâyetçi oldu⁴³¹.

İstanbul'da sık görülen yangınlardan biri bayram gecesine rastladı ve çıkış yeri sarayın kahve içilen salonu oldu. On bir saat sürdü ve bu binanın büyük bir bölümünü yoketti. Bir başka yangın, eski Şeyhülislâm Baha! Efendi'nin muhteşem sarayını kül hâline getirdi. Venediklilere karşı kazanılan zaferler ve Mora'nın fethi vesilesiyle Edirne ve İstanbul'da düzenlenen donanma şenliklerinde atılan havaî fişeklerin sebep olduğu bu tür felâketlerde şikâyet edilecek bir taraf görülmedi.⁴³²

⁴³⁰ Ayn. F.8. f. 104. Mühründe su İbare okunuyordu: Nİglıni saltanetra geşl vArls soyh sahibi kiran Abbas salls, yani: sah, zamanın hakimi, üçüncü Abbâfs kudret yüzücünü tevarüs etti (miras olarak aldı).

⁴³¹ Sela u kelame iltifat etmeyüp. Rasld, n, f. 126. Ferreri. birinci kitabın sonu.

⁴³² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/179-181

Valide Sultanin Ölümü

Fakat, bu seferin neticesinde Sultan'ın ve halkın duyduğu sevinci, Retimolu Yunan asıllı olan Valide Sultan'ın ölümü gölgelendirdi <7 Aralık 1128 - 10 Zilhicce 1127>; Valide Sultan IV. Meh-med'in gözde karısıydı (22 Şubat 1716 - 28 Sefer 1128). Bu Sultan'ın tahttan indirilmesinden sonra, Valide Sultan, II. Süleyman ve İbrahim'in oğlu II. Ahmed'in saltanatları döneminde eski saraya gönderilmiş ve orada sekiz yıl kaldıktan sonra kendi oğulları II. Mustafa ve III. Ahmed'in saltanatları döneminde yirmi yıl boyunca tahttaki Sultan'ın anası olarak en büyük şerefi yaşamak kalmamış, Üsküdar ve Galata'da ⁴³³ yaptırdığı camiler ve fakirleri doyurmak için kurduğu imaretle halkın da sevgi ve saygısını kazanmıştı ⁴³⁴.

Kürdlerin Ve Arabların Tenkili; Bir İngiliz Tercüman Dayar Cezasına Çarptırılıyor; Bir Venedikli Tercüman Asıldı

Mora seferi esnasında, Bağdad Valisi Hasan Paşa, Asya tarafında âsi Kürdlere ve Araplara karşı birkaç zafer kazanmış; İmparatorluk Müverrihi'nin (tarihçisinin) dediği gibi, «bu fetihler bu yılın fetihleri sayışım arttırmıştı.» Satşi Kürdleri, yâni Sincar dağının kenarında Dari-Aaside (âsiler sığınağı) siperlere girmiş olan "Veluler, Bağdad Valisi tarafından geri atıldılar. Paşa'nın kâhyası, onları, Stnear ⁴³⁵ dağına dört fersah mesafede bulunan ve aynı adı taşıyan gölün ortasındaki Hatuniye'ye kadar takibetti. Kâhya ve daha birçokları bu harekât sırasında şehid oldular. Fakat Kürtler tek ve geniş bir yolu bulunan ve sığmak olarak kullandıkları bu hisâr-dnn atıldılar; son adamlarına kadar hepsi ortadan kaldırıldı. Nihayet Sincar teslim oldu ve Tai aşiretinin eski reisi bu şehre beğ atandı.

Basra civarında Arab Lam aşiretinden birkaç âsi, İran Şahı Hu-veyze'nin himayesine sığınmışlardı; Durlak'a kadar ilerlemiş bulunan Bağdad Valisi, orada Belde resmî makamlarından, Cevazer, Mendlecîn alâkalılarından ve Beni Lam aşiretinin reisinden otuz bin kişilik bir İran ordusunun beş günlük

⁴³³ Galata değil, Emİnönü'ndeftl Yenicemi olacak (Ç.N.).

⁴³⁴ Rastd, f. iss ve isa. VaHde*nlın yasını 80-60 gösterirken R&şld yanılıyor. Çünkü İlk oğlu Mustafa 1074'de (1604) doğmuştu, böyle olduğuna göre onu sekte yaşında dünyâya «•Urmesl mümkün değildir. Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/181

⁴³⁵ Raşid, f. 120; bu İşarete göre gölün vaziyetini iyice tesblt etmek gerekir

yürüyüşle sınır içine te-cavÜK etmiş olduğunu öğrendi. Bunun üzerine, Beni Lamhlar bir tehlike karşısında Arab aşiretlerinin yapmayı âdet Jîâline getirdikleri şeyi yaptılar: Kendilerinden yardım istemek maksadiyle Basra ve Bağdad Araplarına siyah bayraklar gönderdiler. Gelen yardımcılarının drt katılmasıyla İran hakimiyetindeki Arapların istilâsını dur-durdulnr ve Bağdad Valisi İran Hanı Huveyze ile bir barış anlaşması imzaladı. Nihayet, Kürd sancağı Harir'de bir canı beği öldürdüğünden, Sahran Kürdleri iki taraf oldular, bu taraflardan biri katüi reis otrak tanımak istedi, diğeri ise eski beğin oğlu üzerinde ısrar etti. Bağdnd Valisinin müdâhalesi sayesinde, oğul babasının görevine atandı ve bu atama Bâb-ı Âli tarafından tasdik edildi.

Son İki sefer sırasında sınırlar ve İmparatorluğun içinde geçen olaylar Ali Paşa'nın dikkatini gerektirmişse de, bakışını dış olaylar üzerinden hiç ayırmadı. Bununla beraber yabancı devletlere ve onların ölçilorine karşı davranışı pek nâzik olmadı. Yetmiş yaşındaki tercümmn İzmir'de bir Türk tarafından dövülmesinden şikâyetçi oha İngiltere elçisine Vezir-i âzam: «Bir Müslüman bir gavuru döverse, ne yapmamı istiyorsunuz?» cevabını verdi ⁴³⁶. Böyle, bir hareket gümrükçüler tarafından yapıldığı takdirde bunun tarafların ticaretim zarar vereceği kendisine söylendiğinde, Vezir-i fizam'm cevabı devletin İngiltere ticaretine ihtiyaç duymadığını belirtmek şeklinde oldu. Yabancı diplomatlar gidiyor, yerlerine başkaları geliyorsa da İngilizlerce bir hareket görölmüyordu. İstanbul Venedik elçiliği birinci tercümanı Jean Navon, İzmir'de İngiliz tercümanının uğradığından daha sert bir akıbetle karşılaştı; günün olayları üzerine yazdığı ve günlük olaylardan bahsettiği ele geçirilen mektubunda bunlara siyaset de karıştırdığı gerekçesiyle idam edildi. ⁴³⁷

Viyana Sarayı İle Muhâberât

Venedik'e karşı savaşın başlangıcında, müteferrika İbrahim, Avusturya'nın son Rusya savaşında olduğu gibi bu savaşta da tarafsız kılacağı ümidini belirten Prens Eugen'e hitaben Vezir-i âzam tarafından yazılmış bir mektupla Viyana'ya gönderilmişti. Müteferrika, bu mektubu muhteşem bir kabul resmiyle (13 Mayıs 1715) huzuruna kabul edildiği prence verdi. Prens, bu mektubu alırken, nitm nınnn nacaklı kırmızı bir İpek

⁴³⁶ Venedik bnlzozu (elçisi) Memmo'nun raporu.

⁴³⁷ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/181-183

eyvanın altına yerleştirilmiş ke-nnrlnrı nırma kıvrımlı kırmızı kadife bir koltuğa oturmuştu ve üzerindi» nltın işlemeli kırmızı bir elbise ve başında geniş bir şapka vardı; nnğ tarafında saray danışmanları ve solunda özel danışmanları yer nlmışlardı ⁴³⁸. Müteferrika, dört ay sonra, Avusturya'nın Bftb-ı Alt ile Venedik ⁴³⁹ arasında aracı olarak belirttiği bir mektupla İstanbul'a döndü. Müteferrikanın getirdiği mektup, daha önce gönderilen gibi cevapsız kaldı. Fakat, müteakib yıl, Avusturya ile Venedik Türklere karşı yeni bir saldırı ve savunma anlaşması imzalamalarından on iki gün sonra Prens Eugene Vezir-i azama yazdığı bir mektupta onu Karlofça baş anlaşması şartlarına riâyete davet edip Venedik'in son sefer dolayısıyla uğradığı kayıpların te-lftfisini isteyince ve nihayet Avusturya'nın o zamana kadar varlığı hiçbir zaman kaale alınmayan ⁴⁴⁰ elçisi Fleischmann'ı geri çektiği ' haber verilince, herkes yeni bir savaşın zorunluluğuna karar verdi. ⁴⁴¹

Almanya'ya Karşı Savaş, Divanda Birbiri Peşi Sıra Üç Karara Konu Oluyor

Eyûb'de, Valide sarayında, aralarında Yeniçeriler Paşası ve Alman dönmesi Sekban-başı Hasan'ın bulunduğu, en büyük hukuk bilginleri ve ordu Paşalarının katıldıkları toplantıda Reis Efendi bizzat Vezir-i âzam tarafından kaleme alınmış beyannameyi okudu ⁴⁴². Beyannameye Karlofça (Carlowicz) barış anlaşmasının Avusturya İmparatorunu Venedik'in yardımına koşmaya hiçbir suretle zorlamadığı ve dolâyısıyla Venedik'in barış anlaşmasını ihlâl ettiği için savaş açmak zorunda kalındığı isbatlanmaya çalışılıyordu. Şeyhülislâm da bu görüşü doğrulayınca, Vezir-i âzam Paşalara çok zaman önce fethine karar verdiği Korfu Korfos üzerine mi yoksa Alman hududuna yönelmesi gerektiğini sordu. Paşalar ağız birliğiyle Ve-zir-i âzam'ın ordunun serdârlığını üzerine alarak Almanlara karşı yürümesini, çünkü bunların başka Hristiyanlara benzemediğini, korkunç ⁴⁴³ düşmanlar olduklarını söylediler. Vezir-i âzam şöyle konuştu:

⁴³⁸ Mektup İmparatorluk arşivlerinde bulunmaktadır.

⁴³⁹ 8 Mart 1715 tarihli mektup.

⁴⁴⁰ Mektubun tamamının tercümesi* beyannameye ilâştirilmiştir ve Avusturya başvekilinin mafturftne tezkeresinin tercümesi başlığım taşımaktadır Rastd, II, f. 145.

⁴⁴¹ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/183

⁴⁴² Beyanname Rasld'de, II. f. 143

⁴⁴³ Hissimi kavi. Rftşfd, n. f. 110.

«Gevşek ve korkak insanlar, aslında olmadıkları halde guyâ büyükmüşler gibi İs lâmın düşmanlarının kudretini temsil ediyorlar ve Müslümanların cesaretini kırıyorlar. Muhterem Şeyhülislâm, İmparatorluğa ve dine karşı hâin ve böylece savaşın yoğunluğuna sığınmaya kalkışan böyle insanları öldürmek doğru ve kanunlara uygun değil mi? Biz basit bir mektubun muhtevasına dayanarak bu savaşa başlamıyoruz; ancak savaşın hazırlıklarını yapıyoruz ve Bel-grad Üzerin^ yürüyeceğiz. Eğer Hristiyanîar Osmanlı sınırlarına bir adım geçerlerse onları püskürteceğiz ⁴⁴⁴; bu arada sınır kumandanlarımıza barışın bozulmaması için sert emirler verdik.» Vezir-î âzam DiyanbeHr beğlerbeyini Korfu'ya göndermeye karar verdiğini sözlerine ekledikten sonra, Paşalara bu hususta ne düşündüklerini sordu. Vezir-î âzamin kararnın önceden verilmiş olduğunu gören Paşalar, Vezir-i âzamın kine aykırı dtfcen bir görüş belirtmenin imparatorluk ve din düşmanlarını sîâh altına çağırarak şeklinde yorumlanacağını düşünerek cevap vermemeyi daha doğru buldular. Vezir-i âzam: «Bugünlük bu kadar yeter,» dedi, «bu gece düşününüz ve Cenab-ı Hak izin verirse, yarın Davudpaşa'da, öğleye doğru Sultan'-ın ⁴⁴⁵ huzurunda toplanacak olan meclise geliniz.»

Ertesi gün ulemâ ve Paşalar Kaymakam Paşa'nın çadırında toplandılar. Vezir-i âzam gün doğarken geldi ve toplantının başlamakta gecikmeyeceği saltanat otağının önünde attan indi. Vezir-i âzam Silâhdar Ali Paşa toplantıyı bir nutukla açtı. Konuşmasında, beyannamede kaydedildiği gibi, Venedik Cumhuriyeti tarafından bansın ihlâlinden itibaren Prens Eugene'in mektubunun gelişine kadar bütün oldu bittiler! sıraladı. Şeyhülislâm fetvasını Reis Efendi'ye verdi ve okutturdu. Fetvanın okunması sona erince, Vezir-i âzam ulemâyâ hitab ederek düşüncelerini sordu. Gerek söyleyecek bir şeyleri olmadığı, gerekse görüş bildirerek sorumluluk altına girmek istemediklerinden hiç kimse cevap vermedi; bütün mecliste çeyrek saate yakın süren bir sessizlik oldu. Vezir-i âzam: «Efendiler, niçin konuşmuyorsunuz?» diye sesini yükselterek sükûtu bozdu, «Herkesin kanaatini söylemekte serbest olduğu bir mecliste bulunuyorsunuz. Eğer fetvanın meşruluğu üzerinde bazı şüpheleriniz varsa, bildiriniz.»

Nihayet eski Anadolu Kadiaskeri Mirza-zâde Şeyh Mehmed söz aldı ve

⁴⁴⁴ Osmanlı Tarihi Kronolojisi yazar İsmail Hünî Danışmend, bütün Osmanlı müverrihlerinin görüşlerini özetleyen eserinde savaşın Vezir-i Asam'ın, kendisini cihangir olduğuna inandıran kahyasının bu - haince telkinlerine kapılarak Avusturya sarasını baslattığını kaydediyor. Od. IV. (Ç.N)

⁴⁴⁵ Raşid, f. 147.

şöyle konuştu: «Bize posta ile gelen Alman başvekilinin mektubu sınırlarımızın ihlâl edildiğini ortaya koymamaktadır; böyle olunca, siz barışın ihlâl edildiğinin izini nerede görüyorsunuz? Bâb-ı Âli, netice üzerinde emirler vermeden önce, bu hususta bazı deliller arasa daha doğru davranmış olmaz mı?» Vezir-i âzam, barışın ihlâlinin Bâb-ı Ali'yi böyle bir hareketle suçlayan mektuptan ortaya çıktığı cevabını verdi. Anadolu eski Kadiaskeri sözlerine devam etti: «Bu vaka üzerinde tamamiyle mutabık kalmak istiyorum, düşman bizi banşı ihlâl etmekle suçluyor, fakat kınanacak hiçbir şey bulunmadığım bizzat kendi iddia ediyor. Yeni bir açıklama talebinde bulunurken savaşa hazırlanmaktan bizi kim mene-diyor? O halde, düşmana, üzerine yürümek niyetinde olduğunuzu bildirmekte bir zaruret var mı? Düşünebildiğim kaderiyle, sadece bu mektuba dayanarak savaşa başlamak bana doğru görünmüyor; şu anda imparatorluğun sınırlarım savunma durumunda tutmanın yeterli olduğunu sanıyorum.» Vezir-i âzam. Reis Efendi'ye: «Barış anlaşmasını getir ve îslâmiyetin hakikî şeyhine oku!» diye seslendi.

Reis Efendi anlaşmayı okudu, fakat, anlaşmayı meydana getiren yirmi madde içinde Venedik'le alâkalı bir tek madde yoktu. Sultan hemen söz aldı ve: «Rusya savaşı sırasında da böyle sahtekârlıklara başvurmuşlar, fakat hiçbir netice elde edememişlerdi,» de-, di. Mirza-zâde Efendi'ye doğru dönen Vezir-i âzam: «Efendi,» dedi, «düşman bizi barışı ihlâl etmekle suçlarken böyle yalan söylüyorlar.» Mirza-zâde: «Şüphesiz,» diye karşılık verdi, «barışı ihlâl etmediğimizi çok iyi biliyoruz, fakat bu husus düşmanın sahte suçlamasıyla bozuluyor mu?» Vezir-i âzam öfkeyle onun sözünü kesti ve sesini yükseltti: «Size inanmak gerekse, Belgrad'ı alacak olan düşman anlaşmaya ihanet etmekten suçlu olmayacak; ama o zaman da savunma için vakit çok geçmiş olacak.» Anadolu eski Kadiaskeri: «Ben ihanetinin delilini bulmak için beklemek gerektiğini söylemiyorum,» diye cevap verdi, «fakat sınırlardan geçmedikçe, bu mektubun bize ona savaş ilânı hakkı vermediğini iddia ediyorum.»

O anda Ayasofya imamının elinde bir kitap bulunduğunun farkına vardı ve kitaptan danışmak suretiyle yararlı bir netice alınıp alınamayacağını sordu. İmam ayağa kalktı, fakat Sultan ona oturmasını ve okumasını işaretle anlattı; bunun üzerine imam, Serahsi*-nin ⁴⁴⁶ eserini açtı ve ondan iki sayfa okudu; okudukları Anadolu Kadiaskerinin kanaatine uygun görüldü. Vezir-i

⁴⁴⁶ Mabsut. Raşid. II. f. 48.

âzam bu kararların selim akla uygun olduklarını ve reddedilemeyeceklerim, fakat burada bahis konusu edilen duruma uygulanmalarının imkânı bulunmadığını söyledi; peşinden yarım bir dönüş yaparak ekledi: «Sebeb-siz savaş istemiyoruz; sınırlarımızın ihlâl edildiğini gözle görmeden de bir savaştan yana değiliz; sadece gerektiğinde savaşmaya tama-miyle hazır bir halde Belgrad üzerine yürümek istiyoruz; sınır kumandanlarımıza, akınlariyle düşmana en ufak bir haksızlık edilmemesi hususunda kesin emirler verdik; onları muhafız durumunda tutmaya kararlıyız. Dün akşam yine Temeşvar Paşasından bir mek-tub aldık...» ve Reis Efendi'ye mektubu okumasını söyledi.

Bu mektup, Sava nehri yoluyla Bosna'dan gelen nehir nakliye dubalarının geçmelerine Avusturyalıların mani olduklarını bildiriyordu. Kendisi ve hazır bulunanlardan bazılarının, Sava nehri üzerinde Türk yük gemilerinin yolunu kesme olayı üzerinde görüş bildirmelerinden sonra, Vezir-i âzam vezirlerin, emirlerin, ayanın (memleketin ileri gelenleri), hocagâmn (divân efendileri) ve ordu Paşalarının bulundukları tarafa döndü ve onlara, karşılaşılacak bir savaşta kendisinin ve Diyanbekir beglerbeyinin yürütülmesi gerekli çifte savaş içinde hangi tarafa yönelmelerinin doğru olacağını ikinci defa sordu. Bir gün önce olduğu gibi, Vezir-i âzamin Almanya üzerine yürümesine ittifakla karar verildi. Karar üzerine Sultan şınlınlrı söyledi: «Allah nasib ederse, Almanya'ya savaş mevzuunda yeniden görüşmek üzere Edirne'de toplanacağız ve alınacak kararlara göre hareket edeceğiz.» Ayasofya imamı ellerini açarak dııA etti; Sultan ayağa kalktı ve meclis sona erdi; Vezir-i âzam görüşmelerde varılan neticeden öfkelenmiş bir halde dışarı çıktı. Birkaç gün sonra, büyük kadı açık sözlü olmasının cezasını gördü: Ale-lâdo bir kadı olarak Paravadi'ye gönderildi.

Savaş hazırlıklarına büyük bir faaliyetle hemen hız verildi. TersâneceH! bulunan donanmadan ayrı olarak on beş kalyon, yirmi boş firkateyn, omurgası düz on nehir gemisi ve yirmi beş küçük çapda kürek ve yelkenle hareket eden tekneler yaptırıldı. Tuna girdabı yakınındaki Demirkapı'da Bâb-ı Âli'nin savunma teşkilâtına kumanda eden îbrahim Ağa iki tuğlu Paşalığa yükseltildi ve Tuna donanması kaptanlığına atandı; mevkufatçı îbrahim ve Nissa defterdarı İstanbul'dan Belgrad'a kadar ordunun beslenmesine gerekli erzakı sağlamakla görevli komiserler olarak atandılar. Kırım Hanı ordnyn katılmaya davet edildi ve Sultan kendisine ok muhafazası

(sadak) parası olarak bin, sekbanların ⁴⁴⁷ ücreti olarak da dört bin kuruş gönderdi. Korfu*ya hareket etmek üzere Gelibolu'da bekleyen Anadolu Beğlerbeyi Türk Ahmed Paşa, birlikleriyle Nissa İstikametinde yürüme emri aldı. Diğer taraftan Lippa'dan Ahmed Ağa, Vezir-i âzamin evvelce Toekoeli'ye olduğu gibi, kendisine Avusturya'ya knrşt savaşa başlaması taahhüdüne karşılık Transilvanya prens-: ligi iinvaniyle Macaristan Kraî unvanını verdiği mektubu götürmek üzere Cochim (Koşim)'e gitti. Sultan, beraberinde Rikâbı Hü-mayfln Kaymakamı Paşa, Şeyhülislâm, Rumeli ve Anadolu Kadias-korlerl, emirler başı ve divân efendileri, Edirne'ye hareket etti. Üçüncü Ahmed'in bu şehre varışının ertesi günü, Anadolu Beğlerbeyi birliklerinin başında şehire girdi: İlk sıralarda gözüpekler ve ser-denReçtiler (gönüllü ve deliler) görülüyordu; onların hemen arkasından avcılar ve milisler (segbanlar ve levendler), onlardan sonra Beğlerbeyi sarayının elli ağası ve dokuz taşıt atı, nihayet, binden fazla tüfekçi ve yüzden fazla içöğlam ilerliyordu.

Aynı gün, son meclisin oturumundan kalkarken Sultan'ın haber vrrdltg üçüncü meclis toplandı. Savaş ilanı ve onu meşrulaştıran felvA okunduktan sonra Vezir-i âzam söz aldı:

«Burada, zaten başlamaya karar verdiğimiz bir savaşın zaruri-liği üzerinde istişare etmekle vakit kaybetmek için değil, fakat bu savaşı: «Kâfirlerle savaşınız ve onlara karşı merhametli olmayınız» ⁴⁴⁸ hikmetine uygun bir tarzda yürütmemizi belirlemek m aksa-diyle bulunuyoruz; ve sizler kanun adam] an bu hususta ne düşünüyorsunuz?» Bazıları: «Allah mu'ininiz (rehberiniz) ve size yardımcı olsun,» cevabını verdiler ⁴⁴⁹; diğerleri, kendi yerlerine cevap vermek işini Paşalara bıraktılar ⁴⁵⁰. Vezir-i âzam kanaatlerini öğrenmek için bunlara doğru bakınca hep bir ağızdan haykırır-cnsına Pâdişah'ın kulları olduklarını, din ve imparatorluk uğruna vücut ve ruhlarını feda etmeye hazır olduklarını ileri sürdüler. Ve-zir-i fizam" şu sözlerle konuşmasına son verdi: «Şu: "Ne sevinçli, ne mahzun olunuz ve üstünler (ruh eşitliğiyle) ⁴⁵¹olacaksınız" hikmetine uygun

⁴⁴⁷ Raşid. f. 148

⁴⁴⁸ Cahid ol küffar ve agladdh aleyküm.

⁴⁴⁹ Raşid bü vesileyle Türkçe bir mie'rai alıyor: Bir suale komaz ol gam-zol hnzır cevap, yani: Yerinde bir cevap artık hiçbir sual kabul etmez.

⁴⁵⁰ Bir hikmete göre: HalakaHahu Hlhurubî ricalen ve ricala li kossatln ve terldln (Allah bazı insanları savaşmak, bazılarını çorba yapmak için ynrattı.)

⁴⁵¹ Petenvardein (Varadin) savaşı, Korfu muhasarası ve Temeşvar'm alınması üzerine yazılmış eserleri, Münih Kraliyet Kütüphanesinin yararlanmama açmasından biliyoruz. Bu eserler aşağıda:

PETERWARDE»N ÜZERİNE

davrandığımız takdirde, şüphesiz, Allah bize zafer lutfedecektir.» İmparatorluk ordugâhı imamı, Kur'andan daha başka ftyetier okuyarak bu üçüncü savaş meclisine son verdi.

Belgrad'a hareket etmeden önce, ordu ile beraber bulunmaya zorlanmış olan Avusturya Elçisi Fleischmann'a Avusturya başvekili Prens Eugene'inkine cevap olarak bir mektub verdirdi. Bu mektup savnş beyannamesinin üslûbundan daha hırslı ve daha kaba bir ifâde ile —ki tarih bu beyannameyi Osmanlı diplomasisinin kaba ve sert ıslftbunun bir anıtı olarak saklamıştır— kaleme alınmıştı. Bu mektubun sonu bu hususta hüküm vermeye yetecektir: «Eh! barış meselesi yeniden bahis konusu olduğunda sözlerinize inanmak nasıl mümkün olacaktır? Küçük dükler ve onlardan daha az küçük Hristiyan krallar bu kadar ayıb hareketlerden kendilerini sorumlu tutuyorlar mı? O halde pekâlâ! Savaş hakkımızda hükmünü verecektir. Allah isterse, Bâb-ı Ali kusursuz ve itidal dolu davranışının mükâfatını görecektir. Hiç şüphe edilemez ki, iki taraftan akacak olan knn, bir lanet gibi, sizin, çocuklarınızın ve çocuklarınızın çocukları üzerinde ağırlığını hissettirecektir. Payınıza düşecek olan şey, yıkım ve sonsuz bir harablik olsun! ⁴⁵²» Mektubun kenarına ek yazı olarak çıkılan notta, elçi Zülfikar*ın son savaş sırasında Ko-marn'da mahpus

1. Höchst erfreuiche Nachricht von der grossen und blutigen Niederlage am 2. und 4- August 1716.

2. Eintentliche und umstoendliche Nachricht von der herrlichen Victorie am 5. August 1716.

3. Relation, ausführliche, von Aufgang der Campag-ne des 1716. Jahres, bis auf die siegreiche, am 5, August unweit Petenvardein geschehene Schlacht.

4. Relation von der Oevotion, so die Türken bey ge-gen woertigem Kriege (1716) gegen die Christen angewen^ det haben. Prag 1716.

KORFU (CORFOU) MUHASARASI ÜZERİNE

1. Eintentliche und ausführliche Beschreibung der Blogier-und Belagerung Corfu's, vom 8. Julıus bis 22. August

2. Von der Selagerung Corfu, nebst einem Schreibön vom 6 November 1716.

ti) Hammer'ın adını bUdırmeyerek yalnız Ayetlerinden bahsettiği, Ayet-terini verdiği Süre AL-İ İMHAN Süresidir. (Ç.N.)

3. Continatio Diarii von I.K.M. Hauptarmee, nebst Verzeichniss, was bey Aufhebung der Belagerung Corfu im Türk. Lager am 22. August 1716 gefunden worden.

TEMEŞVAR'IN ZABTI ÜZERİNE

1. Bricht von der an I. M. beschenen Ubergab der türkfechen Hautbfestung Tesewar, samrat, 1716.

2. Ausfärlich Relazion von der erobertem Festung Temeswar, sammt dem Abzug. 1716.

3. Beschreäbung des ungarischen Feldzuges a. 1716 und der am 13, Oct. erfoligten Eroberung Temeswar's.

4. Eigenlicher und umstoendlicher Bericht der ung. Festung Temeswar, wie solche am 12. October erobert worden

⁴⁵² Hâşid. İT, f. 151. 1 Cemaziyüleyvel tarihi bir baskı hatasıdır. Cemaziyühahir olarak okumak lâzımdır (25 Mayıs). Zira bir cevap olarak ele abndıftı takdirde, prsiu Eu**oe'ın mektubu istanbul'a gün dönümünün (22 Nisan) otuz ikinci günü geldiğine göre, cevap mahiyeti kaybolmaktadır. Avusturya imparatorluk arşivinde bulunan mektubun aslı da İşaret edilen tarihi taşımaktadır. Tarihçi mektubu tam vermediği gibi notu da atlamıştır.

tutulduğu kaydedilerek buna misilleme olarak Bâb-ı Âli'nin Avusturya elçisini Belgrad'da birkaç gün mahpus tutacağı bildirilmişti (22 Temmuz 1716 - 2 Şaban 1128). Sultan, Kap-dan-ı Derya ve Kara Mustafa Paşa'ya olduğu gibi, Bosna kumandanı Uzun Yusuf Paşa'ya emirlerini Filibe'den gönderdi ve emirlerini ulaştırırken her birine bir şeref kılıcı ile bir kaftan hediye etti: Paşalardan ilk ikisi Korfu'da savaşı idare etmekle görevlendirildiler; sonuncu Paşa ise Bosna'da savaşı yürütecekti.⁴⁵³

Polonya Konfederasyonu Murahhası

Ordugâha gelen Tatar Hanı, îsakçı ve Chocim (Sosim) serdarından öğrenilenleri anlattı; bu haberlere göre Rusya ve Saksonya tarafından tehdit edilen Polonya, kuvvetlerinin büyük kısmına ihtiyaç duyuyordu, dolayısıyla, ancak on bin askeri Belgrad'a gönderebilecekti; böylece Polonya, kendi sınırında otuz bin askerle kalmış oluyordu. Bu bakımdan da ordunun kuvvetini arttırmak için, İbrail'de kendilerine iki kat ücret sağlanarak üç bin altı yüz Yeniçeri ordu saflarına alındı; kumandanlar kırk akça, sancakdarlar yirmi akça zam aldılar; emekliye ayrılmış, fakat ordu saflarında bulunan subaylar ancak on ve bunların alem taşıyıcıları beş akça terakki gördüler. Ordunun bu birliğine dördüncü alayın yansı, dört yüz askerle beş yüz silâhdar, üç yüz topçu ve otuz top idarecisi ilâve edildi. Tırhala sancağı Valisi Ârec Osman Paşa, ordunun Tırha-la'dan başlayarak Sayada ve Furîndas (Bucintro)'a kadar, Korfu'ya varmak üzere geçeceği yolu tamir etmekle görevlendirildi. Askerin iâşesi için gerekli maddeleri de bu Paşa sağlayacaktı.

Topların nakli için Vezir-i âzam reaya arasında bir seferberliğe başvurulmasını emretti. Bunlar Osmanlı İmparatorluğunun ilk gününden beri topların çekilmesinde yardımcı olmuşlardı ve (Evlâd-ı Fatihan) adını taşıyorlardı. Demirkapı muhafızlarını takviye etmek üzere üç bin asker gönderildi ve aynı mahallin kumandanı yeni tahkimat vücuda getirmekle görevlendirildi. Bu iş için üç bin piyade, on ikilik beş top, beş yüz gülle, on kental paçavra, beş kental kurşun, on iki livre ağırlığında fûnye fitili, kırk kental barut kumandanın emrine verildi. Rus sınırına yakın kalelere, Temerruk, Rabath, Temkalaa, Taman, Or ve Kılburnu'na altı yüz Yeniçeri gönderilerek bunların garnizonları takviye edildi. Chosim (Şosim)'e Ye-

⁴⁵³ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/184-189

niçeriler, Temeşvar'a da bombacılar gönderildi. Yeni silah altına alınan birliklerin gelişlerini çabuklaştırmak üzere emirler verildi.

Kırım Hanının Kırım'a dönmesinden kısa bir süre sonra, Tar-nigrod konfederasyonu tabir edilen bir Polonya elçisi geldi. Bu, Bâb-ı Âli için yepyeni bir olaydı ve gerekse yeniliği, gerekse elçinin aşırı itaatli davranışı sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu tarihinde yer aldı; bununla beraber, Türk tarihçileri, Sredz Valisi (Staroste) Fran-çois Giz, Mazovie timar sahibi (küçük senyör) Stanislas Chomtowski'-nin elçiliklerini, sonuncusu her ne kadar Karlofça barışını yenilemek için gelmişse de, sükutla geçıştirmişlerdir (22 Nisan 1714). Konfederasyon tarafından gönderilen Polonya elçisi, Doîhyce⁴⁵⁴ timar sahibi (küçük senyör), albay Dominique de Jastrzsbiek Bekireski di-vân çadırında huzura kabul edildiği sırada Osmanlı sarayının ihtişamına ve ordunun gücüne öylesine hayranlık duydu ki, «En gülünç yapmacık hareketler yaptı ve bir eşekten daha ahmakça davrandı.» diye, tarihçi Râşid durumu anlatırken bu ibareyi kullanmıştır⁴⁵⁵.

Vezir-i âzam, divan çadırına gelmek üzere otağından çıkarak iki sıralı dizilen devlet ileri gelenlerinin arasından geçtiği sırada, Polonya elçisi, kalpağı elinde, şaşkınlıklar içinde reveranslar yaptı; sonra, Dam ad Paşa oturduğu ve bütün çavuşlar; «Allah seninle beraber olsun!» sözleriyle mutâd selâm vazifelerini yerine getirdikleri sırada, elçi zaman zaman oturduğu yerden kalktı, zaman zaman yerde diz çöktü⁴⁵⁶. Vezir-i âzam ona ne kadar zaman yolda olduğunu ve Kırım Hanına rastlayıp rastlamadığını sorunca, elçi, kendisini özel olarak kabul etmesi ricasında bulundu. Kâhyabeğ'in de görüşmede hazır bulunması şartıyla ricası yerine getirildi. Özel görüşmede, konfederasyon adına Polonya'yı ele geçirmek istemekle suçlanan Kral Auguste'den şikâyet etti. Netice olarak, Bâb-ı Âli'nin müdâhalesini istedi. Elçi, bir saat boyunca dinlendi; bununla beraber, isteğinin başarısının, bildirilecek olduğu Rikâb-ı Hümâyûn katından⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Geleceği kont Stanislas RzewuskJ tarafından bildirilmişti.

⁴⁵⁵ Schiveka mikuned 11 kant neköned; ünlü Acem mıs'rai.

⁴⁵⁶ Bu elçi, Venedik balyozu (elçisi) Memmo'nun 20 Temmuz 1713 tarihli raporunda saygıdeğer bulduğundan bahsettiği starost (vali-elçi) Golz'-un tam aksi bir davranış içinde göründü.

⁴⁵⁷ 1683'de Viyana'nın kurtuluşundan sonra Bayyerahların aldıkları ve Münih'e gönderdikleri ganimetlerden bir kısmı; 1686'da Budin'in (Ofen) fethi; 1688'de Belgrad'm hücumla zabtı ve 1717 yılındaki Belgrad savaşı sırasında Türklerden alman ganimetlerin bu şehirde 1750'de çıkan yangında yanıp elden çıkmaları üzüntü vericidir. Bu kayba rağmen, bu başkentte, hâlâ Türklerden alınmış muhteşem ganimetler görülmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir: Üç çadır. Bunlardan birine Kızıl Kule, birine Saray Kulesi denilmektedir ve üçü de nâdir kumaşlardan yapılmış olup, üçüncüsü mutbak olarak kullanılıyordu. Otağ-ların içi kuş ve çiçek süslemeleriyle dikkati çekmektedir. Bunların üçü de Mohaç savaşından sonra alınan ganimetlerden gelmektedir. Ayrıca XII. cildde sözünü ettiğimiz fil, on ikinci asırdan kalma güzel tunç tabak da

gelecek cevaba bağlı bulunduğu cevabı verildi. ⁴⁵⁸

Brancowab Ve Cantacuzğne Ailelerinden Birçok Kişilerin İdamı

Bu konuşmalar, Bâb-ı Âli tercümanı, Alexandre'm oğlu ve Ni-colns'nın kardeşi Jean Maurocordato'nun tercümanlığı ile yapılmıştı. Zaten Jean, ağabeyi Nicolan Boğdan Hospodor'u (voyvoda) Ra-kovizn'nın yerine atanınca, tercüman olarak onun yerini almıştı (1709); Nicolas, prensliğinden Cantemir tarafından kovuldu, ne var ki, sekiz ay sonra tahta çıktı ve Rusya seferinin başında (1712), Can-tacuzene'ler tarafından kovulan Brancovan'dan boşalan Eflak prensliğine atandı ⁴⁵⁹. Daha önce bunlara, tahtlarını Maurocordato'lara ⁴⁶⁰ bırakmaları için baskı yapılmıştı. Brancovan, yirmi altı yıl devam eden mesud bir saltanattan sonra oğullarıyla birlikte İstanbul'da işkenceye mâruz kaldı ve peşinden başı vuruldu (26 Ağustos 1714). İki yıl sonra, Cantacuzene'ler İstanbul'da boğduruldu ⁴⁶¹.

Ordu Nissa'da ordugâh kurunca birbiri peşi sıra Rumeli Beğ-lprboyl Snrı Ahmed Paşa Erzurum beğlerbeyi Ahmed Paşa, Kayseri ve Kocaeli sancakbeğleri orduya katıldılar; birkaç gün sonra da Kırım veziri Selâmet Giray, on bin Tatar atlısının başında ordugâha geldi. Bu olaylar cereyan ettiği sırada eski Mısır Valisi Veli Paşa idama mahkûm edildi; borçlu olduğu yüz kese parayı Ödemek üze-lo İstanbul'a gönderilmişti ve parası

bunların arasında bulunuyor bu tabakdaki dikkate değer yazı Edebiyat Yıllığı'nda Flügel tarafından yayınlandı. Bavyerahların katıldıkları savaş ve muhasaraları tasvir «den birçok tablo Schleissheim'de ganimetler salonunda sergilenmiş bulunuyor; Münih kraliyet bahçesinin on beş tarihî freski arasında bilhassa iki tablo dikkati çekmektedir. Bunlardan birinde Belgrad'ın 1688'de hücumla zabtı, diğerinde 1717'de bu şehrin önündeki Türk -siperleri görülmektedir. Münih, büyük sayıda bayrak, büyük davul, çadır, silah ve savaş aletiyle giysiden aynf çok sayıda Türkçe elyazılarına da sahip bulunmaktadır. Münih Kütüphanesi, Maxsimilien - Emmanüel döneminde Türklere karşı yapılan savaşlar üzerine yazılmış birkaç yüz risale ile Viyana sarayı kraliyet Kütüphanesi'den çok daha zengindir. 1683-1688, 1717, 1718, 1738 ve 1739 savaşlarıyla alâkalı birçok risale ve diğer önemli sayıdaki va-zıları görmemizi sağlamak üzere verdikleri emirden ötürü burada S.M. Bavyera kralına teşekkürlerimizi bildiriri?.. Rastadt şatosunun birçok odasında kapalı vaziyette bulunan ganimetler için bir şey söyleyemediğimizden Ötürü üzüntü duyuyoruz. 1687 Mohaç ve 1691 Salankamen savaşlarında alınan bu ganimetler prens Louis de Bad'ın terekесinden gelmektedir. Ayrıca, 1684-1688 döneminde Bavyera elektorleri Maximilien t EmmanueFin Türklere karşı savaşlarını tasvir eden oldukça ünlü saray ressamları tarafından yapılmış 19 yağlı boya tablo bulunmakta-: dır. Bunlar Bavyera kralı müzesinde bulunmaktadır.

⁴⁵⁸ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/189-191

⁴⁵⁹ Chiaro ve Engel.

⁴⁶⁰ Eflak Tarihi, yazar Engel. s. 379 ve Bogdan Tarihi, aynı yazar. a. 206.

⁴⁶¹ Engel, s. 379; burada birden fazla çelişki var, zira müellif, öne» W 7.İr-l azam'ın onlan istanbul'da idam ettirdiğini, başlarını İstanbul'a naklettirdiğini ve nihayet emrin Edirne'deyken verilmiş olduğunu söylüyor; fakat Temmuz başında Vezir-i azam artık Edirne'de de-glidi ve sınıra doğru yürüyüş halindeydi.

olmadığından başı vuruldu. Hornın Vnlfsl Uzun Yusuf Paşa zimmetine para geçirmek suçundan nym Aklhete uğradı. Aynı döneme doğru, çok seyahat etmiş ve İsveç Kralı XII. Charles'ın Bender'e gelişinde büyük hizmetleri görülmüş olan Fransız tercüman Pierre, saldırıya uğrayarak hayatım kaybetti. Pierre, Charles'm gelişinden beri Bâb-ı Âli'nin hizmetinde* kalmıştı. Bu yıl Almanya'ya karşı savaşa başlanmaması yo-İtımİnki knnaati kendisine birçok düşman kazandırmıştı. Batıudjina (HntıtHııa)'da Yagodina yolunda birkaç cebecinin saldırısına uğradı ve öldürüldü. Fransız tercümanına saldıranlar eşkiya değildi, fa-İtnt İnmlnr Knhyabeğ'in emrine göre hareket etmişlerdi. Kâhyabeğ bt'ı savcın başlıca tahrikçilerinden biriydi ve bu cinayetten mak-sadı, torrümanın düşüncesini öğrenmekle görevlendirilen Reis Efendi'nin gözünü korkutmaktı.⁴⁶²

Belgrad Üzerine Yürüyüş

Belgrad surları önüne gelen Vezir-i âzam, çevrede ordugâh kurmuş olan orduyu teftiş etti ve sefer toplarıyla kale toplarının salvo atışları gürültüsü içinde şehre girdi. Vezir-i âzam'm şehire gelişinden hompn sonra toplanan savaş meclisinde Vezir-i âzam, Temeş-var iİM*rine mi yoksa Petervaradin (Petenvardein) üzerine mi yürümenin ve bu ikinci şehrin muhasarasının doğru olup olmayacağı sorusunu ortaya attı. Yeniçeri ağası Hüseyin Temeşvar üzerine yürümek gerektiği* yolunda kanâat belirtti; Tatar Hanı Transilvan-ya devletleri üzerine bir akın yapmak teklifinde bulundu. Rumeli Beglerbeyi, şüphesiz Zenta mağlubiyetinin unutulmadığını ve Te-meşvar'a gitmek için ne kadar çok nehir ve bataklık aşmak gere-kreoginf hatırlamanın zorunlu olduğu cevabım verdi; Tatarlar Transilvnnya prensliği üzerine akın yaparlarsa bunda sadece ganimet düşüneceklerini ve hâmile kadınlar gibi⁴⁶³, askeri hareketlere yarar olmaktan çıkacaklardı. Netice olarak, gerek şehrin muhasarası, gerekse yapılacak bir savaş için Petervaradin üzerine yürümonin doğru olacağını ileri sürüyordu. Vezir-i âzam, girişeceği harekâtın gizliliğini bozmamak için, meseleye bir çözüm getirecek olan kendi fikrini açıklamamayı yeğledi. Alınan esirlerden, Petervara-din'do Palffy'nin kumandası altında bin beş yüz muhafız olduğunu ve prens Eugene'in başkumandanı olduğu düşman ordusunun Fu-tak'dn ordugâh kurduğunu

⁴⁶² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/191-192

⁴⁶³ numeli seferinden sonra aldıkları ganimetleri atlarının heybelerine ve feondi üst ve başlarına dolduracaklarını ve hareket edemez hale geleceklerini anlatmak istiyor olmalı (Ç.N.).

öğrenmişlerdi. Bin Yeniçeri ve denizci erinin yardım ettiği üç bin işçi, Sava nehri üzerine yetmiş çaykayı kullanmak suretiyle bir köprü kurmuşlardı (25 Temmuz 1716 - 5 Şaban 112R). İlbasan Valisi Kurd Paşa, keşif hareketleri birliklerinin başına getirildi; Anadolu ve Rumeli Beğlerbeyleri, Türk Ahmed ve San Ahmod Paşalar sağ ve sol cenah kumandanlıklarıyla görevlendirildiler; bunlar aynı zamanda Syrmie'ye ot tedârikine gönderilen birlikleri de düşmanın süvarilerinden koruyacaklardı.⁴⁶⁴

Karlovicz (Karlofça) Muharebesi

Osmanlı ordu birlikleri, üç gün boyunca, yavaşça Belgrad'dan hareketle geçişlerini gerçekleştirmek üzere köprüye yöneldiler. Cu-martosi, pazartesi veya perşembe gibi haftanın en uğurlu günlerini nçöbilpcek olan Serdâr, nehri geçmek için salı gününde karar kılı; tñçışı sabahleyin değil, ikinci vaktinde gerçekleştirecekti. Bu knrnr birçok yorumlara yol açtı ve toplumda yaşayan haftanın ujur-lu gfhılri ve günün eşref saatleri itikadına göre hayra yorulmadı (8 Şfıbnıı 1128 - 28 Temmuz 1716). O zamana kadar Semendere'de sıkı bir nezâret altında tutulan Avusturya elçisi Fleischmann, nihayet Belgrad'a gitmek üzere esir mübadeleleri için kullanılanlara benzeyen bir müsaade vesikası almayı başardı. Karlofça civarında ilk düşman birlikleriyle karşılaşan Kurd Mehmed Paşa, çarpışmak müsaadesi istedi ve bu müsaade kendisine verildi. Böylece, ilk silah kullananlar olarak, Türkler, çarpışmaların geçtiği yere yakın bir mahalde on yedi yıl Önce imzalamış oldukları Karlofça barışını ihlâl etmiş⁴⁶⁵ duruma düştüler. Kurd Mehmed Paşa savaştan ga-lib çıktı⁴⁶⁶

Son derece cimri bir adam olan ve geçen yıl Mora'da Vezir-i âzam Paşa'nın cömertliğini faltaşı gibi açılan gözlerle seyretmiş bulunan kâhyanın teşvikiyle esir getiren askerlere ancak yirmi, kesik baş getirenlere on kuruş bahşiş verildi. Askerler homurdandılar; içlerinden bazıları böyle bir sadakayı almayı red etti; bazıları ise küfürler savurarak parayı aldılar ve peşinden hemen esirlerin başlarını kestiler. Bu öfke karşısında endişeye kapılan kâhya, sorumluluğu üzerine alarak defterdara elli veya altmış kuruş ödettti. Fakat gayri memnun askerin daha fazlasını talep ettiği öğrenilince, gelip otağının önüne oturmak ve bahşişleri gözlerinin önünde

⁴⁶⁴ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/192-193

⁴⁶⁵ Prons Eitgene Tarihi, Amsterdam 1740, s. 31.

⁴⁶⁶ Itnşld'e göre Türkler üç bin kişi İdi; Almanlar sekiz bin.

dağıttırmak lüzumunu duydu. Hemen toplanan savaş meclisinde, Ve-zir-1 âzam, birçok savaşta denenmiş meşhur: «Alman kâfirleri, ancak Osmanlı ordusunun bütün gücünün birlik hâlinde bulunmasıyla yenilebilirler»⁴⁶⁷ vecizesini gözönünde tutarak ordunun birlik ve beraberlik içinde bulundurulmasına dikkat gösterilmesini istedi. Anadolu Beğlerbeyi Türk Ahmed Paşa, bu sözün yerinde olduğunu ve uyulması gerektiğini bir temenni olarak ileri sürdü. Rumeli Beğlerbeyi San Ahmed Paşa, harekete geçmeden önce topçu kuvvetlerinin beklenmesinin daha iyi olacağı görüşünü savundu; Vezir-i âzam da bu görüşe katıldı. Yukarıda söylediğimiz gibi, Kurd Paşa'nın kumanda ettiği Türk hafif birlikleriyle Palffy kumandasındaki düşman birliklerinin karşılaşmasında Osmanlılar yedi yüz esir⁴⁶⁸ almışlardı. Esirlerin arasında kont Breuner de bulunuyordu. Bu harekâtın ertesi günü ordu Petervaradin üzerine yürüyüşüne devam etti⁴⁶⁹.

Peterwardein Savaşı

Petervaradin Karlofça'dan sadece iki fersahlık mesafede bulunuyordu. Fakat, Prens Eugene, evvelce Sürmeneli Ali Paşa tarafından yaptırılmış olan tahkimatın arkasında mevzilenmişti. Tahkimat şehrin muhasarası sırasında yaptırılmıştı. Petervaradin surları önüne gelir gelmez, Vezir-i âzam otağının önüne Sancak-ı Şerifi diktirdi. Ordu, her an düşmanın hücumunu bekleyerek üç saat boyunca, elde silâh, tayakkuz durumunda kaldı; fakat düşmanda hiçbir hareket görülmeyince, Vezir-i âzam ortalık kararınca siper kazılması emrini verdi (3 Ağustos 1716)⁴⁷⁰; o kadar büyük bir gayretle çalışıldı ki, ertesi sabah ortalık ağırırken, tahkimli ordugâha ancak yüz adımlık bir mesafe kalmıştı⁴⁷¹. Vezir-i âzam, kendisi üstün kuvvetlerle bir çevirme hareketine geçeceği yerde, yeniden düşmanın hücumu geçmesini bekledi; böyle bir hücumdan en ufak bir işaret görülmediğinden Osmanlı ordusu

⁴⁶⁷ Nemçe kâfirine askeri Islâm ayağı toz ile varürea intikam allnür, yftnl: «Alman kafirleri Müslüman ordusu ancak ayağının tozu ile yenilürmr.»

⁴⁶⁸ Generallerin raporlarına göre Avusturyalılar ancak dört yüz kayıp verdiler; mevcutları üç bindi; Türkler ise yedi bin. Raşid'e göre, Türklerin mevcudu bin beş yüz kadardı ve Almanların mevcudu sekiz bin. Rftald, n, f. 160.

⁴⁶⁹ Adil hareketlere göre Avusturya ve imparatorluk ordusunun kuvveti v» harekâtı hakkında fazlasiyle teferruatlı bilgi prens Eugene'in ku-fnnndnai altında kraliyet ve İmparatorluk ordusunun, seferleri tarihinde bulunmaktadır. Askeri gazete. 3802. s. 501.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/193-194

⁴⁷⁰ Burada da yine Müslüman ve Hristiyanların verdikleri gün tarihinde, 14 Şaban (5 Ağustos)'m 3 Ağustos güneş battıktan sonra bağladığı billnmlyormuş gibi bir çelişki görülüyor.

⁴⁷¹ Prens Eugene'in askeri tarihi. La Haye, 1720, s: 105. 106.

birlikleri çadırlarına çekildi. Beylerbeyi Sarı Ahmed Paşa, siperlerin idaresiyle görevlendirildi; zâten Belgrad'da toplanan savaş meclisinde, ordunun Petervaradin üzerine yürümesi yolundaki bahtsız tavsiye veya temenninin de sahibi kendisiydi ⁴⁷².

Ertesi sabah çok erken saatlerde, iki ordu, Prens Eugene'in karar verdiği ve Vezir-i âzam Silâh dâr Ali Paşa'nın istese de istemese de kaçınamayacağı savaşa hazırlandılar (5 Ağustos 1116). Salanka-men ve Korlofça ünlü şehirlerdir: Biri savaşlar tarihinde yer sahibidir; diğeri barış anlaşmaları tarihinde yer almıştır. Prens Eugene, yüz seksen yedi suvârî ve altmış iki taburunu yaydı ve savaş nizâmında sıraladı, sol kanadı bir bataklığa dayanıyor, sağ kanadı ise yüksek, yalçın kayalarla korunuyordu. Türklerin mevcudu yüz elli bindi; bunun kırk bini Yeniçeri, otuz bini suvârî ve geri kalanı Tatarlar, Eflaklılar, Arnavutlar ve Mısırlılardan oluşmuştu. Ali Paşa kendi suvârî birliklerini sağ kanatta Palffy, Mercy, Falkenstein, Mar-tigni, Patre ve Ndasdy'nin kumanda ettikleri Alınan süvarilerine karşı çıkardı; sol kanatta ve merkezde piyade savaşı yapılıyordu. Savaş sabahın yedisine doğru başladı. Zafer Almanlara güler yüz gösterdiği sırada, Yeniçeriler Alman sol kanadını çökerttiler. Wal-lenstein, Lan kon, Buneval düzeni yeniden kurmak için boş yere çaba gösteriyorlardı; ilk ikisi öldürücü yaralar alarak saf dışı kaldılar, üçüncüsü iki yüz askerle savunmaya devam ediyordu ve günün ilk ışıklarıyla birlikte yanındaki askerlerin sayısı yirmi beşe indi ve Türkler tarafından kuşatıldılar. Bu durum karşısında Prens Eugene sol kanad süvarisine ve ihtiyat birliğine ric'at eden sağ kanadın yardımına gitmeleri emrini verdi. Prens Alexandre de Wurtemberg, Starhemberg, Wallis ve Thurn'un desteğiyle savaşın merkezinde sapaşağlam duruyordu. Alman suvârî birlikleri tarafından Yeniçerilerin yardımına gitmekten ahkonan Türk süvarisi, ordudan ayrı düştüğü zannına kapılarak kaçmaya başladı ⁴⁷³. Bütün bunlar olup biterken Vezir-i âzam otağının önünde ve Sancak-ı Şerifin yanında hareketsiz durmuştu. Sol kanada kumanda eden Anadolu Beylerbeyi Türk Ahmed Paşa şehid düşünce, sipahi ve silahdarlar dolu dizgin kaçığmaya koyuldular. Vezir-i âzamin etrafında bir avuç tımarlı süvari kalmıştı. Nasihatları ve adamlarının zor kullanmaları kaçan askeri durduramadı. Peşinde Ağalan bulunduğu ve büyük bir düşman kalabalığına doğru saldırdığı sırada alnından bir kurgunla vurularak şehid oldu. Adamları

⁴⁷² Raşid, II, f. 160 ve 160.

⁴⁷³ Prens Eugene'in askeri tarihi, s. 103.

onu önce bir at üzerine, sonra bir arabaya koyarak Karlofça'ya götürdüler ve orada son nefesini verdi. Vezir-i âzam Silahdar Ali Paşa, Bâb-ı Âli'nin evvelce Avusturya, Polonya ve Venedik'le barış anlaşması imzaladığı şehirde hayattan ayrıldı.

Ali Paşa, imzalanan barış anlaşmasını son derece hafiflik göstererek ⁴⁷⁴ Venedik Cumhuriyetine harb ilân etmek suretiyle ihlâl etmişti. Bu sonuç Almanların da, barış anlaşmasının ihlâli bakımından intikamı yerine geçmiş, tehdid olarak ileri sürdüğü yıkım kendi başının üzerine isabet etmişti. Sancak-ı Şerifin etrafında ilerleyen defterdar Mehmed, mevkufatçı İbrahim, Reis Efendi Mustafa ve İmparatorluk tarihçisi Râşid, Vezir-i âzam Silahdar Ali Paşa'nın naaşım ortalarına aldılar ve Sipahiler ağası ile birkaç atlı gedüklü ile birlikte Belgrad yönünde yola çıktılar. Bu kaçış Rumeli Beylerbeyi San Ahmed Paşa'nın kumanda ettiği sağ kanatta öğrenilince Yeniçeriler Belgrad'a doğru çekildiler. Beş saat süren çarpışmadan sonra, öğleye doğru, savaşın kaderi belli olmuştu. Almanlar üç bin asker kaybetmişler, Türkler bunun iki katı, altı bin kayıp vermişlerdi. Yüz on dört top, yüz elli bayrak, beş tuğ, üç çift suvâri dümbeleği savaşın ganimetleriydi. Vezir-i âzamin otağında önemli muhaberât bulundu; diğer vesikalar arasında, Polonya hetman Lidowski'nin konfederasyon elçisi için yazılmış güven mektubu da vardı. Fakat, kont Breuner'in parçalanmış cesedinin görüntüsü zafer sevinci üzerine gölge düşürdü ⁴⁷⁵. Vezir-i âzamin naşı, ertesi sabah Belgrad'da Sultansüleyman câmii'nin avlusunda toprağa verildi. Kader onun, evvelce barış şartlarını görüşmek üzere Viyana'ya olağanüstü elçi olarak gönderilen ve daha sonra Belgrad valisi iken ölen İbrahim Paşa'nın da mezarının bulunduğu bu şehirde son uykusunu uyumasını istedi, yetmiş yıl sonra, Belgrad'm son fâtihî Loudon, Silâhdar Ahmed Paşa'nın sandukasını zaferinin bir hâtırası olarak Viyana'ya götürdü. Loudon'un ntezanndan fazla uzak olmayan tabut, Hadersdorf ormanının kalın gölgesi altında bugün hâlâ görülmekte ve tabutu süsleyen Türkçe yazı böyle bir yakınlığın neticesi olan tezadı ortaya koymaktadır ⁴⁷⁶. Belgrad'da Karlofça barış anlaşmasını imzalayan olağanüstü yetkili elçi ile onu ihlâl eden Vezir-i âzam, biri ötekinin yanında olmak üzere, son yolculuğa çıktılar. Büyük bir

⁴⁷⁴ Burada Venedik'e savaş ilanını barış anlaşmasının hafiflik gösterilerek ihlali olarak «ören Hainmer, bu konuda savaş sebeplerini sıraladığını, Osmanlı imparatorluğunun barış anlaşmasını durup dururken ihlâl etmediğinin delillerini vermiş olduğunu unutmaktadır (Ç.N.).

⁴⁷⁵ Ferrari, s. 115.

⁴⁷⁶ Tabutun üzerindeki yazının asb ile tercümesi Dogu'nun Çehreleri. V, s. 331, adlı eserde bulunmaktadır.

savaşçının kaabiliyetlerine sahip bulunmayan Mora fâtihi Vezir-i âzam Silahdar (Dâmâd) AU Paşa, güzel konuşan bir devlet adamıydı ve kendisim yıldızlardan mânâ çıkarma ilmine kaptırmıştı; bu konudaki kitaptan okumakta büyük ısrar gösteren Paşa'ya kendi kendisini tanıtmak bakımından bu eserler âciz kalmışlardır, tarihçi Râşid: «Çünkü» diyor, «iç görüşü gururu tarafından karartılmıştı ⁴⁷⁷.» Kâhyası da aşın dalkavukluk ederek ⁴⁷⁸, onu, yıldızlardan mânâ çıkarma merakında teşvik ediyordu. Geçen yıl, yıldızların dili ona Mora'nın fethini haber vermişlerdi, fakat aynı dil, Budin'in zaptedileceği kehânetinde bulunarak onu çok zâlimce aldatmıştı ⁴⁷⁹.

Merhum Vezir-i azama son tazim görevlerini yerine getirir getirmez, Rumeli ve Erzurum Beylerbeyleri, birliklerin ağalan, defterdar, Reis Efendi, Ruznâme ve Muvkufât daireleri reisleri seferin bahtsız neticesi hakkında Sultana gönderilecek raporu görüşmek ve geçici bir Serasker seçmek üzere Sancak-ı Şerif çadmnda toplandılar. Kaideye göre, bu gibi hallerde Seraskerliği Rumeli Beylerbeyi'-nin üzerine alması gerekiyordu. Fakat, Rumeli Beylerbeyi, şeameti, entrikacılığı ve kötülüğü ile genel bir kin konusu hâline gelmiş bulunan kâhya'mn ⁴⁸⁰ (Sad5ret-kâhyası) ayıblama ve takdirlerine mâruz kalacr.ğı korkusuyla Rumeli Beylerbeyi Seraskerliği redded-mişti. Mevkuatçı İbrahim, söz alarak, kâhyanın arkasında tuğlar bulunmamasının Sultan'ın Seraskerliği ona vermek istemediğini far-zottireceği görüşünü ileri sürdü ve Seraskerliği üzerine almaya Ah-med Paşa'y1 davet edecek heyeti oluşturacak birlikleri belirledi. Serasker serme işi ve Fetervnraçîn günü olayları hakkında Sultan'a hitabeden raporu hazîne kâtibi kaleme aldı. Raporda, düşman süvarisinin başlıca hücumunun Sancak-ı Şerife yöneltilmiş bulunduğu, fakat bu değerli emâneti savunacak

⁴⁷⁷ Galebe-i gururu ciblllyetl çeşml basiretine perdekeşl gaflet olup, yani: «Aşın gururu basiretinin önüne ihmâl perdesi çekmişti-; Raştd, U, f. 161'de biyografisini veriyor.

⁴⁷⁸ Bu kahya, yani Sadaret kethüdası, Osmanlı tarihlerine -Fitne-1 Kıyame» ve «İblis İle celfis- olarak geçen Giritli Köse İbrahim adlı hain devşirmedir (Ç.K.).

⁴⁷⁹ Ayn. Es. f. 162. Vezir-i ftzam'm otağında bulunan yazılar arasında görülen birinde bir rüya anlatlıyordu ve İstanbul'dan Belgrad'a kadar uzanan bir gemi bahis konusuydu; gemide Hz. Peygamber dört halfesiyle bulunuyordu; Hz. Ömer Belgrad Önünde bulunan bir kubbeyi kaldırmak üzere gemiden İniyordu. Rüyanın tabiri şöyleydi: Ve-zlr-i azam savaşmak hedefinde duraksamamalıydı; Peygamberin koruman altındaki bir millet endişeye kapılır ve kaptanı Nuh olan bir gemi korkar mıydı?

⁴⁸⁰ İmparatorluk tarihçisi Râşid'in elinden çıkan kahyaya ait portrenin çizgilerini burada vermeye çalışıyoruz: Aldatıcı ve sitemkâr, çağdaşlarının eza ve cefacısı, şeytanca hileler yapmak ve dolaplar çevirmek için şeytanla aynı yumurtadan çıkmış; riyft ve mürailiğin ta kendisi, sadece Aflah'm kutlarına eziyet etmekle kalmaz, bağımlılıktan kurtulmak için ana ve babasını da inkar eder; kısa boylu ve tabiattan hoşa giderlik bakımından biç nasib almamış, küçük sözlü ve san tenli. Yazı ile İfade etmek için şu kadarını söyleyelim kf. o bütün kötülüklerin toplandığı bir bütün, başdan basa mel'un ve aşağılık bir varlıktı.

kimsenin görülmediği hükmüne karşı, Sancak-ı Şerifi savunmakla görevli sipahi ve silâhdar-lar yüksek sesle karşı çıkıp davranışlarını doğru göstermek için mazeretler ileri sürdüler; nihayet hatâ, Yeniçerilerin üzerine atılınca, bunların şikâyetleri daha da velveleli oldu. Uzun müzâkerelerden sonra, herkesin üzerine düşen görevi yerine getirdiğine ve savaşın Vezir-i âzamin inatçılığı ve hatâları yüzünden kaybedildiğine karar verildi. Raporun Edirne'ye götürülmesiyle mevkufatçı İbrahim görevlendirildi; mevkufatçı İbrahim, şimdiki Sultan'ın henüz şehzade olduğu dönemde sarayda yetişmiş, o dönemden itibaren şehzadenin teveccühünü kazanmayı bilmişti; sonra Sultan'ın kâtibi olmuş; Sultan'ın kendisine vermek istediği vezirlik payesini reddetmiş ve mâlî işlerle meşgul olmakla yetinerek Önce divan-ı muhasebat reisliğinde bulunmuş, sefere çıkılırken de mevkufatçı makamına getirilmişti. Savaştan dört gün sonra, Belgrad'da ⁴⁸¹ meclis

⁴⁸¹) Aşağıda 16 Ağustos 1717 savaşı ve Belgrad'ın fethi üzerine yayınlanmış olan risaleleri -veriyoruz:

1. Ausführliche Relazion des herrlichen Sieges, so die k. Waffen unter Anführung Eugenü den 16. August 1717 erfochten. Münih Kütüphanesi.
2. Ausfürliche Beschreibung des gegenwertigen Türkenkrieges. Mü. Küt.
3. Ausfürliche Beschreibung des ung. Felzuges A. 1717. Mü. Küt.
4. Extractschreiben aus dem k. Feldlager vor Belg-i-fid. 2 August 1717. Mü. Küt. -
5. Relation Wasgestalten den 16 August 1717 die türkisehe Armee von 200,000 Mann zu Belgrad angegrif-fen und gesehlagen. Mü. Küt.
6. Copia eines Particularschreibens aus Belgrad. Mü. Küt.
7. Relazion aus dem k. Lager von Belgrad, 24. Ju-lius. Mü. Küt.
8. Relazion aus dem k. Lager zu Belgrad, 17. Ju-lius. Mü. Küt.
9. Eigenthümliche und umstoenliche Nachrichten von der kais. Hauptarmee in Ungarn, 15. Julius 1717. Mü. Küt.
10. Relatıon vom 5. Julius des Angriffes gegen die Türken mit 27 Fregatten, 93 Tschalken und 11 grossen Schiffen, worauf 4500 mann, und womit sie die zwey kais. Schiffe, S. Francesco und S. Stephano, angriffen, ohne Erfolg.
11. Ausfürlicher, Bericht der am 15. Junius von Pancsova erfolgten Passirung. Mü. Küt.
12. Bericht von dem Sieg bey St. Catherine im Zri-nerfeld am 3. Junius 1717. Mü. Küt.
3. Glücks-und Unglücksfall der in dem Koenigreiche Servien gelegenen Hautbfbfestung Belgrad. Mü. Küt.
14. Ausfürliche Relazion des herrlichen Sieges, so die kais. Waffen unter Anführung Eugenü den 16. Aug. 1717 erfochten. Mü. Küt.
15. Ausürliche relation alles dessen, was seit dem am 16. August von der kais. über die türkische Armee er-haltenen herrlichen Sleg und darauf erflogte Uebergabe von Belgrad pasirt. Mü. Küt.
16. Relazion was von Anfang der Belagening Belg-rad's 1717 bis zur Uesergabe Notables vorkommen ist. Prag 1718. Mü. Küt.
17. Raccolta delli diarii 1717.
18. Luna Ottomana in ortu, progressu et ocasu. Hei-delberg 1717.
19. Decas aug. seu lustrum tmperii augustissimi Ca-rolı VI cum accurata belli turicci relatione. Vienna.
20. Bericht von einer von den Venetianern gegen die Türken vor Coron erhaltenen Avantage 13. August 1717. Mü. Küt
21. Beschreibung aus Konstantinopel von dem Amth Selim Sultan, Kaiser des Auf-und Unterganger. Mü. Küt Bu eserde Sultan'm iki adla Selim ve Ahmed diye anılmasından başka bir de bir Mekke edası ve H*. Peygamberin cenaze töreni meselesi var: Soll offenbar getragen Werden, die Lade des Propheten gesetzet auf silberne Heuschrecken, geroechert, angefüllt mit Gebel-nen der Todten Dienern und Spahije!
22. Türk Curialien, bestehend: a) in des Sultans lo-echerlichem Tüel; b) der Türken Gebecht Mü. Küt (Bu başlık para çetirgelerine ve sipahilerin kemik kalıntılarına tabii bir netice olarak bakılması için

hâlinde toplanan Paşaların raporunu sunmak üzere İstanbul'a vardı. ⁴⁸²

Halil Vezir-i Azam

Sultan gençlik arkadaşını görmekten büyük bir memnunluk duydu, Osmanlı ordusunun uğradığı yenilgi haberi karşısında oldukça az duyarlık gösterdi. ⁴⁸³. İmparatorluk mührü, saraya bostancı olarak giren ve haseki, oda-başı ve Bostancı-başı, görevlerinde bulunank derece derece yükselmiş,

konulmuştur). Ein geborner Fürst und Heyland, Herzog des edlen Stammes in Persia und Armenia.

23. Kurze Beschreibung, auf ws weiss oie Turken ihre Andacht verichten. Mü. Küt. Wird oie Tubma des grossen propheten Mohameth von grossen Ispaien getragen (muhtemelen din adamları), die getragene Tumba wird von 300 Bassen mit blossen Soebeln venvacht!)

24. Seltsame Fürstenjagd, welhe S. Ahmed vor dem türkischen Feldzuge mit seinem Bassen und Hofbedien-ten gehalten, wie auch kurze Beschreibung von siebzehn servischen Mauern. (Bu risale, evvelki üçü gibi, daha ziyâde bir masal adına uygun düşmektedir. Başlarının üzerinde meş'ale taşıyan on beş köylü Tatar, Sultan'ın av merakından yakınırlar;

Sultan'ın takibettiği bir beyaz geyik, bir genç kız tarafından kurtarılır. Yazar bu av olayının seferin açılmasından önce Belgrad'da geçtiğini söylüyor; ne var ki, seferden önce Sultan Edirne'de bulunuyordu.)

25. Bericht über das seetreffen vom 12., 13. u. 16. Juni 1717. Mü. Küt.

26. Türkische Traumgesichte und darauf erfolgter Aberglaube. (Fable.) Passarowicz 1718. Mü. Küt

27. Nachricht des geschlossenen Fdiedens 1718. Mü. Küt

28. Diarium von Passarovicz 18.-24. Juli 1718. MU. Küt.

29. Diarium der k. Hauptaree 1718.

⁴⁸² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/194-198

⁴⁸³ Bnlgrari'da toplanan savaş meclisinde mağlubiyet suçunun Vezir-i A?nm'in üzerine yıkılması haksızlık olduğu. Hammer'in de gerçeği tam yansıtmadığı Osmanlı tarihçilerinin yazdıklarından anlaşılmaktadır. Bunların bir özeti mahiyetindeki tafsilatı Osmanlı Tarihi Kro-noloisi'nden olduğu gibi aktarıyoruz: «Ali Paşa 24 Mayıs-2 Cuma* dnlftlre Pnzar günü Edirne'den Belgrad'a gelmiş, burada toplanan hnrh meclisinde Osmanlı hakimiyetindeki Tımsıvar'a gidilip düşman o tarafa gelmediği takdirde bu mevsimin harb hazırlıklarla geçirilmesini teklif edenler olmuşsa da sonradan irtidat etmiş olan hala Rumolt Beylerbeyi Boşnak San İbrahim Paşa'nın telkiniyle düşman ordusunun Varadin (Pevttwardetn) üzerine gidilmesi takarrür atılmış, orduda hazırlık olmadığı için Belgrad kalesinden ödünç olarak 14 -Balyemez* topu alınıp 25 Temmuz-5 Şaban Cumartesi günü Zemun yakasına geçilmiş. 2 Ağustos-12 Şaban Pazar günü Varadin'ın bir buçuk saat mesafesindeki Karlofça boğazında ilk pişdar mü-fldp moril olarak lliOO kişilik bir Türk müfrezesi sekiz bin mevcutlu bir düşman kuvvetini msğlub etmiş ve bunun üzerine toplanan harb mocllalndo düşmanın hazırlanmasına vakit bırakmadan derhal taarruz edilmesi lazımgeldğinden bahsedilmişse de hain Boşnak San-A hm od Pasa askerin yorgunluğundan bahsederek «cümlemin a'sab ı himmetlerine fütür» vermiş. 3 Ağustos-14 Şaban Pazartesi günü Va-rndln'e hareket edilmiş, ertesi sabah «Sancağ-ı Şerif» çıkarılıp düşman taarruzu beklendiği sırada metrislere kumanda eden Sarı-AlınmM ftylo bir ihtimal olmadığım bildirip herkesin yerine çekilme-flnt» Brbob olmuş ve bu sırada «azim topar» belirmesinden düşmanın invlye kt'alart almakta olduğunu anlayan Serdar-ı-Ekrem yuttftırlk fıkrada bahsi geçen hain kethüdası Giritli Kose-tbrahim'i Sa-n-Ahmod'e tahkik ettirmek istemişse de bu iki meş'um devşirmenin fto birliğine aldanan Ail Paşa «Düşmen-i din firar idlyormuş» diyo «yalanmıştır. Hakikatte İse Serdarın tahmini veçhile o sırada düşman ordusuna takviye kt'aları gelmiştir! O günün akşamı top düellosu llo geçtikten sonra bu spbah saat yediden öğle vaktine kadar sürea Vnrndin muharebesi mDthls bir bozgunla neticelenmiş, ilkönce sol cenahta Türk askeri Alman piyadesini ezmlşse de sağ cenahta Anadolu Beylerbeyi Türk-Ahmed Pasa'nın şehadetl o cenahın bozulmasına ve düşmanın da o taraftan Osmanlı karargâhına kadar girmesin* sebeb olmuş, o sırada son bir hamle yapan Serdar-ı Ekrem alnından giren bir kurşunla yere yuvarlanıp adamları tarafından geri götürülürken can vermiş ve nihayet asker de Belgrad'a doğru kaçmaya hfsilfımiştir. Bu badirede -Sancağ-ı Şerif-in bile Belgrad'da güçlükle lfttonldıftından bahsedilir, tik devşirmenin İhanetine kurban olan zavallı Mora fatihi AH Paça'mın sadareti 1713-1125 senesi 27 Nisan-I Reblülevvel Perşembe güründen itibaren tam 3 sene, üç ay, sekiz gün sürmüştür. - (VB.)

sonra, bir derece inerek Maraş valiliğine, nihayet savaşın başlangıcında Nissa tahkimatını tamir ve Belgrnd'ı savunmakla görevlendirilen Ilbasan'dan Arnavut asıllı olan Belgrnd volisi Halil Paşa'ya gönderils. Şehîd Vezîr-i âzamin servetiyle merhumun kâhyası ve mahrem adamlarından Laalizâde Efendi ⁴⁸⁴ tutuklandılar; merhum Vezir-i âzamin çadırında bulunan rüya tâbirinin ve fethedeceği Budin'de Ramazan bayramım kutlayacağı kehânetinin bu Laalizâde Efendi'ye ait oldukları yolunda bir kanâat vardı (21 Ağustos 1716-3 Ramazan 1128). Mevkufatçı İbrahim Kaymakamlık ma.kamina getirildi; Reis Efendi makamına da Süleyman atandı. Bu sonuncu atama, halk arasında yaygın bir biçimde dolaşan Reis Efendi'nin kâhya tarafından alman tedbirlere iştirak ettiği yolundaki söylentileri etkisiz bırakmak maksadiyle yapılmıştı; oysa İmparatorluk tarihçisi savaş meclisinin bütün toplantılarında hazır bulunmuş ve söylendiğine göre, Reis Efendi sürekli olarak kâhyanın düşündüklerinin tam aksi kanâatler ileri sürmüştü. Bir dördüncü İbrahim hac kervanı idareciliğine getirildi. Görüldüğü gibi, İbrahim adı fazlasıyla gözde bir addı: Fakat bu adı taşıyan dört İleri makam sahibinin en ileride olanı, evvelce Sultan'ın gözdesi olan ve hâlâ bu durumu sürdüren Kaymakam Paşa idi. Kayseri yakınında İzdin'den bir sipahinin oğlu olan İbrahim, baltacı sıfatıyla saraya girmişti; kısa bir süre sonra kalemde çalışmak üzere müsaade alarak saraydan uzaklaşmış, böylece evvelki Vezir-i azamla-rın kıskançlıklarına hedef olmaktan sakınmıştı; daha sonra, diğer baltacılar gibi, Vezâretiuzmâ —Sadâret— makamına yükselecek ve tnrhln dikkatini üzerine çekecekti. ⁴⁸⁵

Kahya'nın İdamı

Varadîn seferi arefesinde Vezir-i âzamin Kudüs'de sürgünde bulunan Elhac Mehmed Paşa için çıkardığı idam karan, kendisi bakımından mutlu bir olay olarak, yerine varmadı ve derhal geri gönderildi. Bu ölüm hükmünü kendi ölümünün arefesinde verirken Ve-zir-i âzam eski bir kinini tatmin etmiş ve Mehmed Paşa'nın kâfirlere bilgi verdiği ve Ruslarla barış yapılması leyhinde konuştuğu suçlamalarını da kabul etmiş oluyordu. Sultan bu ölüm hükmünü tasdik ederken hayli rahatsızlık duymuş, fakat seberde bulunan Vezir-i âzam Seraskerlerin tekliflerinin kabul edilmesi geleneğine uymak

⁴⁸⁴ Babası LaallzAde Şeyh Mehmed'in hal tercümesi Şeyhi'nln mecmuasında 148. «ırada yer almaktadır.

⁴⁸⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/198-200

gerektiğinden başka türlü davranamamıştı. Hilebaz ve meş'um eski kâhya Giritli İbrahim hakkında verilen ölüm kararını tasdik etmesinin gerekçesi ise istendiğinden de fazla yerinde ve doğrudu ⁴⁸⁶. Rumeli Beylerbeyi San Ahmed Paşa ve defterdar Elhac Mehmed vezirlik payesine yükseltildiler. Ne var ki, San Ahmed yeni makamının tadını fazla çıkaramadı. Bir gün Batucina'da Belgrad garnizonunu teftiş ettiği sırada sert azarlamalarda bulununca, kaybedilmesinden büyük Ölçüde sorumlu tutulan Vara-din savaşıdan beri ona karşı öfke duyan askerler üzerine atılıp kendisini parçaladılar. Eski defterdar Mustafa Paşa Belgrad'da onun yerine atandı ⁴⁸⁷.

Temeşvar'ın Düşmesi

İslâmın Macaristan'daki son savunma kalesi Temeşyar (Tuniş-var) düşmüştü: Bu haber on beş gün boyunca gizli tutuldu. Varadin savaşıdan yirmi gün sonra Prens Eugene gelip Banat'm başkenti Önünde ordugâh kurdu. O dönemde Teşevâr, Temes ve Bega ba-taklıklarındaki tabiat icâbı durumu dolayısıyla insan emeği harcanması bakımından fazla tahkim edilmiş değildi. O sırada kale üç kısımdan oluşuyordu: Şehir, hisar, palanka. Kont Palffy kumandasında on altı suvâri alayı, Prens Alexandre ve Wurtemberg emrindeki on piyade taburu muhasara kuvvetlerini vücuda getiriyordu. Oysa Osmanlı İmparatorluğu tarihçisi Râşid bu küveti yüz elli bine çıkarıyor, muhasaranın kırk dört gün yerine yetmiş iki gün sürdüğünde ısrar gösteriyor, Kurd Paşa kumandasında gönderilen imdad ordusunun gerçek mevcudu yirmi yedi veya yirmi sekiz bin olduğu halde bunu ancak on beg bin olarak rakamlandırıyordu. Kurd Paşa'nın kaleye on iki bin Yeniçeri, sipahi veya Tatar askeriyle zahire sokmak için giriştiği teşebbüs netice vermedi. Dört bin Osmanlı ve Tatar savaş meydanında kaldı. Dört saat süren bir hücumdan sonra palanka ele geçirildi, fakat ölü sayısı dört yüze yükseldi, yaralıların ki ise bin beşyüzü (13 Ekim 1716).

Palankaya karşı hücumu idare etmiş olan Portekiz prensi Em-manuel, Bevern prensi, general Langlet, Wallis ve Liebenstein'in yardımcıları oldukları Prens Alexandre de Wurtemberg, kale muhâsarasım da rahatlıkla

⁴⁸⁶ Raşid, bu kâhyaya hanı duyduğu nefreti belirtmek için bu fırsatı da kaçırmamaktadır.

⁴⁸⁷ Raşid. burada, II, f. 100, San-Ahmed'tn savacın kaybedilmesinde ta Birleri görülen tavsiyelerini tekrarlıyor.

Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/200-201

yürüttüler ve kaleyi vire yoluyla, yâni muhafızların canlarına ve mallarına dokunmamak şartıyla teslim olmak zorunda bırakıldılar (25 Kasım 1716). Kale garnizonunu oluşturan on sekiz bin askerden on iki bini çekildi; istedikleri yedi bin araba yerine verilen bin araba ile eşyalarını götürdüler. Prens Eugene, islâmiyeti kabul etmiş kruzces (âsi Macarlar)lerin kaleden çıkıp gitmeleri konusunda güçlük çıkarmadı, diğer yersiz yurtsuz kimselere de bir şey demedi ⁴⁸⁸. Ermeniler, Rum ve Arnavutlara, istedikleri takdirde şehirde kalmaları müsaadesini verdi. Seferin başlangıcında Sırp ve Arnavut Hristiyanlarla irtibat kurmuş, onlara yardım vaadinde bulunmuştu.

⁴⁸⁹Ekserisi Roma ve Almanya imparatorlarının tophanelerinde dökülmüş yüz yirmi topun salvo atışları, Temeşvar (Tımış-var)ın yüz altmış beş yıldır devam eden bir esareten nihayet kurtarıldığını ilân etti. ⁴⁹⁰

Bükreş Ve Yaş (Yassy)'In Zabtı

Bu şehrin zaptedilmesi Eflâk yolunu açıyordu (25 Ekim 1716). Bavyeralı Dettin kumandasındaki iki bin Sırp, bir baskınla Bükreş'i ele geçirip şehri yağmaladılar ve Hospodar Nicolas Maurocor-dato ⁴⁹¹ 'yu zor kullanarak alıp beraberlerinde götürdüler. Bu zorbalık, Bâb-ı Âli'ye karşı bu hospodarın dürüst davrandığını, kendisinden önceki hospodarlar gibi Almanlarla gizli

⁴⁸⁸ Bu edepsizler İstedikleri yere gidebilirler. Prens Eugene'm tarihi, s. 82.

⁴⁸⁹ Çelebi adlandırması ve ağa, efendi unvanları ve Yirmi-Sekiz lâkabı arasındaki farkın iyice anlaşılması için bu konuda birkaç söz söylemek zarurîdir. Albaylar, çorbacılar veya Yeniçeri alaylarının albayları alaylarının numaraları ile adlandırılır ve böylece birinci, ikinci, yirminci, otuzuncu ağa adını taşırlardı. Ağa, aynı zamanda askerî ve saray unvanıdır, zira onun tamamıyla askert bir ana nizamı vardır. Efendi Yunan kökenlidir ve hu-ktıkuçulara, ve nazırlıklarda çalışanlara verilen bir un-vandır. İngilizce centilmen karşılığı olan Çelebi unvanı ise itinalı bir terbiye görmüş ve muaşeret adabını bilen her erkeğe verilir. Mehmed Said, bu ada öteki ağalardan farklı oluşunun belirlenmesi için lââyık görüldü; itinalı terbiyesinin seçkinliği, zekâsı, tavırlarındaki seçkinlikle meslekdaşlarından ayrılıyordu. Bu sebeple ona yirmi sekizinci ağa (vingt-huitieme) değil, yirmi sekizinde Bey anlamında bu lâkab lââyık görülüyordu. Bu lâkablar dâima kalır ve Avrupalı yazarlar çelebi kelimesini nazır mânâsında almakla hatâya düşmüşlerdir. (2).

(2) Bâb-ı Ati de nazırların, devletin ileri mevkillerinde bulunan kollektif bir adlan vardır, bunlara Cricâl). yâni erkek kişiler denilir. Tıpkı maliye nezaretinde ileri mevkillerde bulunanlara hocagâh veya beyler denilmesi ^gibi; bu unvan, bozulmuş şekliyle, Suriye ve Mısır'da ti-cAret adamlarına da havaca olarak verilmiştir. Rical kelimesi, ho-cngnn kelimesinin Farsça çoğul olması gibi Arapça çoğul şeklinde-k<m, İstanbul'da genellikle bir rical, bir hocagân. bir ulema denilmektedir. Çelebi kelimesi Latince Colebs'den gelmektedir, hoca kelimesi bir ticarethanenin patronu anlamına gelmektedir. Sultan un-vAruna gelince, hükümdara uygulanış şekliyle ancak imparator için kullanılabilir. Bununla beraber bir nezaket, belirtisi olarak efendi ve ağa isimlerine de eklenmiştir ve: Efendüm Sultanüm, Ağam Sultanüm. Çelebim Sultanüm denir.

(Baron Joseph Von Hammer Purgstall

⁴⁹⁰ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/201-202

⁴⁹¹ Eflak Tarihi, yazar: Engel, İT, s. 7. Chiaro, s. 225. bu olaydan gör*C. gahtdi olarak bahsediyor. Fevkalâde olan eseri bu konuda başvurulacak en sağlam vesikadır.

dostluklar sürdürmediğini isbatladı. Zâten rahip Isaie'nin aracılığı ile Rakoczy ile sürdürdüğü muhaberât bakımından Osmanlı İmparatorluğuna Önemli hizmetleri geçmişti. Bu bağlılığı mükâfatlandırmak için, yerine o zamana kadar Bâb-ı Âli tercümanı olan kardeşi Jean Maurocordato Eflak voyvodası sıfatıyla atandı, onu da bu son unvanda, ana tarafından akrabası Ghika takibetti (2 Aralık 716-17 Zilhicce 1128).

Süvari müfrezesi kumandanı Emau'nun Yass/ye (Yaş) karşı giriştiği hücum, Bavyeralı Dettin'in iki ay önceki Bükreş hücumundan daha az sevindirici oldu; zira, Dettin iki yüz süvari ⁴⁹² ile hücumla geçtiği sırada, Boğdan prensi Tschetazouye (Çetazouye) hisirma kapanmıştı, iki bin Tatar askeri onun yardımına geldi; bu olay amcası Myron'un Bogdan mirkawend'i ⁴⁹³ olması gibi, Boğdan Khawendemir'i durumunda bulunan genç Costin Nicolat tarafından teferruâtıyla anlatılmıştır (21 Ocak 1717). ⁴⁹⁴

Korfu Ve Dalmaçya Olayları

Varadin mağlubiyeti Korfu'yu muhasara etmekte olan ordunun cesaretini tamamiyle sarstı. Korfu'da Schulenburg'un cesaret ve ustalığı bir kayayı Kapdan-ı derya ile Serdar Kara Mustafa Paşa'nın irtibatlı, fakat hiçbir zaman birleşememiş kuvvetlerine karşı savunuyordu. Türkler, yakın zamanda, Butrinto arazisine bağlı Xami-lia yarımadasına otuz bin süvari ve üç bin piyadeden oluşan bir kuvvetle çıkarma yapmışlardı. Sonra kale önünde bulunan Abraham ve Saint-Sauveur tepelerini ele geçirmişlerdi; bu tepelerden ve şehrin on iki ayrı noktasından yüz ateşli ağız demir ve alev kusuyordu ⁴⁹⁵. Bir metrisme Örtünecek ⁴⁹⁶ ve bir yarma hareketine girişecek yerde, muhâsaracılar, yüksek Saint-Spiridion kulesini top ateşine tutmakla, hiçbir şey elde edememesine karşılık kıymetli bir zamanı kaybettiler. Şehire bombalar da atıyorlardı; bunların zararından kurtulmak için erkekler eski şehirdeki sığınaklara giriyorlar, kadınlar ise meydanın altındaki mahzenlerde canlarını koruyorlardı. Bir çıkış hareketi başarısızlığa

⁴⁹² Türkçe katana kelimesi gibi Yunanca modern kelimesi husaard (atlı)

⁴⁹³ Kral kütüphanesi elyazmalarından özetler ve notlara bakınız, S. 274-395.

⁴⁹⁴ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/202-203

⁴⁹⁵ Abramo ve S. Salvatora iki tepe: Eski şehirde on yedi topla silahlı dört tftthrlT"ij menzil bulunuyordu ve namlular hedef tuttuğu yerler: Campana, Mezza Luna, Citedella, Martinengo; yeni şehirde San G1ot-g1o'da topların hedefi: Sette Veneti, Sel Veneti, Calogoro ve Punta. burada yirmi sekiz top ve üç otobüs topu bulunuyordu; şehrin cephesi Üzerinde bulunanlar: Stranduso, S. Atanasi, Piataforma ve Rai-mundo, burada kırk iki top ve yedi obüs bulunuyordu.

⁴⁹⁶ Ferrari, s. 127

uğradıktan sonra, Schulenbourg ikinci bir defa muhasara kuvvetlerinin üzerine saldırdı ve yedi saat süren kanlı bir çarpışmadan sonra onları püskürttü (18 Ağustos 1717).

Ertesi sabah çıkan lodos rüzgârı donanma ve ordugâhta büyük bir endişeye sebep oldu ve iki gün sonra büyük bir düzensizlik içinde gemilere binildi. Yirmi üç muhasara topu, otuz balyemez, toplara koşmak için iki yüz yetmiş çift manda, yüz elli top çeken at, yedi obüs topu, diğer silahlara hizmet eden iki bin bakıcı ve barut ve mermi gibi bütün teçhizat olduğu gibi bırakılmıştı. Neticede Schu-len bourg Butrintoyu ele geçirdi ve yıkılmış olan tahkimatı yeniledi (21 Ağustos 1717). Dalmaçya ve Arnavutlukta Türkler, bu sefer esnasında Verliea, Proloc ve Duare'yi muhasara etmek, Pstrovich ve de Montenegro nalkını tehdid etmekle yetindiler. Bosna Paşası Cuprez (Kuprez); Arnavutluk Paşası Cernizza'da ordugâh kurdular. Macarsca, Primorize, de Vigoraz ve Opus'un birliklerini birara-ya getirdikten sonra, Emmo bunlarla birlikte AntivarTye kadar Zup-pa ve Budero arazisini geçti ve Ottovo'yu, Zaririne ve Popovo'yu zaptetti. Korfu muhasarasının kaldırılmasına sebep olan hatâlar, evvelki sefer sırasında Modon'da Venedik filosundan kaçan ve bu yüzden açılması gereken takibattan kâhyanın nüfuzu sayesinde kurtulan Kapdan-ı derya Canım Hoca'nın üzerine atılmıştı, Korfu'da serdâra karşı beslediği kin onu desteklemesini engellemişti; Peter-varadin savaşından sonra gelen ve alındığı andan itibaren üç gün içinde zaptedilmediği takdirde Korfu muhasarasının kaldırılmasına ve çekilmesine izin veren vesikayı görevi icâbı gizli tutması gerektiği hâlde, onu açığa vurdu ve bu mektubun okunmasından sonra hiçbir gücün yerlerinde tutamayacağı birliklerin alelacele gemilere doluşmalarını böylece tahrik etmiş oldu; filonun en cesur kaptanlarından biri olan Hasan Hoca'yı bir direğe astırdı. Bu hareketler azledilmesine ve Yedikule hisarında hapsedilmesine sebep oldu. Kapdan-ı derya makamı Çorlulu Ali Paşa'nın Vezir-i âzamılığı döneminde üç yıl boyunca donanmanın başında bulunan ve o zamandan beri atandığı Nac kervanı reisliğini basan ile yürütmüş, Arapların develer için kullandıkları deyimle yalnız çöl gemilerini değil, deniz kervanlarını da, yâni donanmayı idare etmeğe çağırılmıştı.⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/203-204

Kaptanpaşa Ve Kırım Hanının Azli

Korfu felâketi Kaptan-ı deryâ'nın omuzlarına yüklenmiş olduğu gibi, Varadin felâketi de Tatar hanının seferde hazır bulunmayışına bağlandı. Bu defa. Selim Giray'ın oğulları arasından ona bir halef seçme yoluna gidilmesinin uygun olacağına hükmedilmedi; halefin başka bir ailenin içinden alınması fikri daha parlak görüldü ve Sultan'ın tercihi, ihtiyar Kara Devlet Giray üzerinde karar kıldı. Bu atama mirzaların ve şirinbeglerin tasvib ve tasdikini alamadığından, yine Selim Giray ailesine dönüldü ve Devlet Giray'ın veliahdı (Kalagay) Sâadet Giray han unvanını aldı (16 Aralık 1716-1 Muharrem 1129). Kara Devlet Giray kısa bir süre sonra öldü (29 Aralık 1716-14 Muharrem 1129).

Hindistan elçisinin gelişi, yeni Kırım hanının ülkesine hareketine rastladı. Rakka valisi İran'a giden bir Fransız elçilik heyetini alıkoyuyordu ve Bağdad valisi, az bir zaman önce, içi kufik olduğu ileri sürülen ve değeri yedi yüz elli para tutan gümüş para ile dolu bir vazo bulunduğunu, antika olmaları sebebiyle Bağdad hazinesine konulduğunu bildirmişti. Evvelki Vezir-i âzam tarafından biri Maraş'a, diğeri Malatya'ya sürgüne gönderilen en bilgili iki ulemâ kardeş Kevakibizâdeler geri getirildi. Bu olaylar sırasında, biri ilminin derinliği, diğeri hat san'atındaki ustalığı ile ünlü iki ulemâ da öldü. tiki ülkenin büyük kadısı olan Sahhafzâde, yâni kitapçının oğlu; ikincisi taalik yazıda derecesine varılmayacak derecede üs-taddı ve yaşadığı dönemde yapılan, özellikle Çorlulu Ali Paşa, Valide, Kapdan İbrahim Paşa, Şeyhülislâm Feyzullah camileri ve Galata sarayı ve Köprülü adını taşıyan son Vezir-i âzamın çeşmeleri, Edirne'deki Küçüktepe sarayı onun yazılarıyla süslenmişti ⁴⁹⁸.

O sırada on dört yaşında bulunan ve Vezir-i âzam Silahdâr Ali Paşa'ya nişanlanmış olan Sultan'ın kızı Fatma, İbrahim Paşa ile evlendirildi ve böylece gözde Paşa'nın Kaymakamlık unvanına Sultan damadı unvanı da eklendi. Meseleler üzerinde hiçbir tecrübesi olmayan Sultanın diğeri damadı defterdar Mehmed Paşa ustalıkla başdan savu id u ve yerine getirilen vezir olup uç tuğu elde etmek için yanıp tutuşan Sarı Mehmed, masraflardan düşülmesi kendisine tenbih edilen üç bin kişiyi kayda geçirmediği gerekçesiyle ölüme gönderildi. Damad defterdar da uzun ömürlü olmadı.

Açılacak sefer bakımından her şeyin hazır olması için Bâb-i Âli Macar

⁴⁹⁸ Raşid, f. 167. Aynı mükemmellikte celi ve gubar, yâni küçük ve büyük harf karakterlerini çiziyordu.

âsileri Rakoczy ve Berczeny ile son derece hararetli bir haberleşmeyi sürdürüyor, birliklerin toplanmamaları hususunda sipahi ve silâhdâr Paşalarına kesin emir verildi. Çünkü bu işe suiistimal karışmıştı ve bu yüzden daha önce yirmi beş akçadan fazla alamayacak olan sipahi, çoğu zaman yüz yirmi veya yüz yirmi beş akça yevmiye almak imkânını buluyordu.

Silâhdar, kaymakam Paşa'nın da tasvibini aldıktan sonra iç hazîne denilen yeni saray hazînesinden sofra takımları ve at koşumlarından gelen altı yüz on dört okka yüz yetmiş iki dirhem gümüş ve iki yüz beş buçuk okka dört yüz yirmi yedi dirhem aynı mâdenden çekmek, bunları darbhâneye vererek para bastırmak göreviyle Edirne'den İstanbul'a gönderildi. Tuğlar dikildikten ve savaş konusunda her zamanki duaların okunması emredildikten sonra Nissa'da ordugâh kurmak üzere Edirne'den ilk ayrılan Vezir-i âzam oldu; Sultan da Edirne'den Sofya'ya hareket etti.

Vezir-i âzam Edirne'den, ordu-yu hümâyun Pancsova yakınında Visnitza'da Tuna'yı geçip, Sava ile Tuna⁴⁹⁹ arasında, tam Belgrad önünde karargâh kurduğu vakit Edirne'den ayrılmış bulunuyordu. Rumeli valisi Şatır Ali Paşa Weretschar (Veretşar) ovasına gelip ve oradan kaleye yerleşmişti (15 Haziran 1717). Diyan-bekir valisi Receb Paşa, Pancsova istikâmetinde düşmanın geçişini durdurmak için otuz bin askeriyle Mehadia'yı ele geçirdikten sonra Belgrad üzerine yürümek emrini aldı. İkinci Viyana muhasarası Serdârı Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Ali Paşa gönderildiği Morawa köprüsünden acele takviye kuvvetine ihtiyaç duyulduğu haberini gönderince Vezir-i âzam Hacı Halil Paşa Temmuz ortasına doğru bu nehir yönünde hareket etmek üzere Nissa'dan ayrıldı (12 Nisan 1717-2 Şaban 1129).⁵⁰⁰

Belgrad Savaşı

⁴⁹⁹ Râşid, n, f. 181; Macaristan Savaşı Tarihi, s. 121; Türklerde Savaş Sanatı Üzerine Risale, yazar: Hayne, s. 402; Prens Eugene'in Tarihi, yazar: Dumont. Râşid, hataya düşerek Tuna'nın 3 Receb (13 Haziran) günü geçildiğini söylüyor. Bu seferi yazmış olan Avrupalı tarihçiler o sırada işbaşında bulunan Veziriazam hakkında iyibilgi sahibi değillerdir. Bu bakımdan Hayne Veriziâzam'ın Köprülü Numan Paşa olduğunu kaydediyor: Prens Eugene'in Tarihi ve Macaristan Savaşı, 8. 120; Ferrari, s. 165. Veziriazam olarak Hacı-Ali'den bahsediyor. Oysa bunların hiçbirisi değil. Hali Paşa'dır. Ordugahın karşısında bulunduğu yerin adı, Rasid'de Yemeklik Çeşmesidir. Avusturya ordusunun Türklere karşı savaşları, 1716, 1717, 1718 Tarih i ne bakınız. Yeni Avusturya Askeri Gazetesi'ndeki aslına uygun parçalara göre. Viyana 1881, s. 16, buna bir de hareket sahası haritası eklenmiştir.

⁵⁰⁰ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/204-206

Bu sırada Belgrad,    haftadan beri prens Eugene tarafından muhasara altında tutuluyordu. Birçok Alman ve Fransız prensi onun sancakları altında birle mi ler, bu şehrin alınmasına birbirleriyle yarı arak yardımcı oluyorlardı. Bavyera, Wurtemberg, Hesse, Be-, vern, Gulmbach, Anhalt-Dessau ve Lichtenstein prensleriyle Fransız suvâri kuvvetlerinin temsilcileri olan de Dombes, de Marsillac, de Pons prensleriyle, kont Cherlois ve kont d'Estrade, Villeroi mare alının oğlu Marki d'Alincourt Avusturya imparatorluğu ordusunda, Knndiye ve Budin (Ofen) muhasaralarında, Saint-Gothard ve Nicopolis savaşlarında yer almış olan babaları gibi parlıyorlardı. Birinci muhasara hattına general Montecuccoli, general Starhembeg, Bonneval, general Brown, general Daun, general Windisch-z, Roneral Dalberg; ikinci hat kumandanlığında Nadsdy, Mercy, Ilrmclı, Lobkowitz, Arenberg, Holstein, Frederic de Wurtemberg, prons Kugene'in ye eni Emmanuel de Savoie adlı generaller bulunuyorlardı. Sabac'ı bir baskınla ele geçirmeyi ba aramayan baron de Petrosch, bu  ehirle Mitrowitz arasında bulunuyordu.

Osmanlı ordusu, nihayet, 1 A ustosla Hisarcık veya Crutzka sırtlarında göründü; Ordunun mevcudu seksen bin Yeniçeri, on bin Anadolu askeri, bir bu kadar Avrupa yakası askeri, yirmi bin sipahi ve gönüllü, otuz bin Kırım askerinden oluşuyordu; Belgrad garnizonunda, ayrıca, yaklaşık otuz bin asker bulunuyordu. Düşman ordusuna bu sayı  st nl  ne dayanarak kesin bir darbe indirmenin yolunu arayacak yerde, Vezir-i  zam, bazan Ni ancı Mehmed Pa- a'ya, bazan Reis Efendi Kadri, bazan Büyük Mir hur Haydar A a'-ya danışarak ordug hda vakit kaybetti, sonunda hiç kimseyi, hatta kendisine yetmiş bin kişilik bir takviye kuvveti getirmiş olan Kırım hanına kulak asmadı. Muhasara çalışmalarını yürüten seksen bin kişilik ⁵⁰¹ düşman ordusu böylece  n  bir taarruza u gramak tehlikesini atlatmı  oldu. On beş gün boyunca, iki ordu birbirlerini  iddetti bir topçu ate ine tutular; Türklerin elinde yüz kırk top ve otuz be  obüs topu vardı. Her iki ordugâh da düşmanın ric at etmesini bekliyordu. Nihayet hayvanlara yedirilecek ot yokluğu Vezir-i âzami Eugene'in  mit ettiği gibi  ekilme e değil, bir karar alma a zorladı. Bir h cumun kaçınılmazlığına kani olan, bunu farkedenden Prons Eugene, hücumu beklemekdense onun icracısı olmayı tercih etti. Harek t parlak oldu: Bütün birlik ve generallerin birbirleriyle ynn dıkları

⁵⁰¹ 83 ni ancı alayı, 66 humbaracı b l  , 122 suvâri taburu, 23 ağır su-vftrl ve 25 hafif süvari taburu, Avusturya ordusunda 80.000'den fazla asker bulunuyordu. Dumont, Prens Eugene'in Askeri Tarihi, s. 125.

görüldü. Bu adetâ bir cesaret ve kahramanlık yarış-mnıydı (16 Ağustos 1717). Sol kanatta Bavyeralılar on sekiz toptan oluşan, yirmi bin Yeniçeri ve dört bin Kırımlı askerin savunduğu bataryaya, Prens Alexandre'in hafif suvârî ve piyadelerinden destek görerek hücum ettiler, bataryayı ele geçirip Türklere karşı çevirdiler. Osmanlı ordusunun sağ kanadı da sol kanadı gibi gerilemekte gecikmedi ve bunu genel bir kaçış takibeti. Türkler savaş meydanında on bin ölü bıraktı, bir bu kadarı da yaralandı veya esir edildi. Hristiyan ordusunun kaybı ancak iki bin ölü ve üç binden biraz fazla yaralıydı. Orgeneral kont Hauben, general Dalberg, genç Prens Palffy, bir Tour ve Taxis, marki Clerici ve marki Villet savaş meydanında kalanlar arasındaydı; Prens Lobkowitz, Prens Frederic de Wurtemberg, general Rottenhahn, general Locatelli ve Arigoni; Prens Eugene'in savaş plânını yalnız kendisine açıkladığı feld-mareşal kont Flaffy ve nihayet Prens Eugene'in kendisi yaralıları kalabalığının içinde bulunuyorlardı. Düşman arkasında yüz otuz bir top, otuz bir obüs topu (ki bunlardan birkaçı iki kental ağırlığında bomba atıyorlardı), yirmi bin top güllesi, otuz bin humbara, altı yüz fıçı barut, üç yüz kurgun, elli bir bayrak, dokuz tuğ, dört suvârî dümbeleş, bir mehter takımı davulu, bir büyü sipahi dümbeleş bıraktı. Varadin savaşından sonra olduğu gibi, Prens Eugene, payına düşen ganimet olarak Vezir-i âzam'ın otağını aldı.⁵⁰²

Bu Şehrin Alınması Ve Vezir-i Âzamin Düşmesi

Harekâttan iki gün sonra, Belgrad'm teslimi vesikası imzalandı ve muhafızlar, bayraklarını açıp trampet çalarak bu kaleden ayrıldılar. Şehirde ve Tuna yarımadaalarında ve donanmayı oluşturan şaykalarda altı yüzden fazla top ele geçirildi. Filonun kumandanı cesur İbrahim, savaştan önce girişilen harekâtta hayatını kaybetmişti. Belgrad'ın düşmesi ve her şeyin düşünülenin tam tersi bir vaziyet alması yüzünden Vezir-i âzam tam bir hareketsizlik içine girdi. Halil Paşa'dan alman Mühr-ü Hümâyûn, Sultan tarafından damadı Sadâret Kaymakamı İbrahim Paşa'ya verilmek istendi. Fakat, İbrahim Paşa, benzeri şartlar altında açılan bir seferin yeni Vezir-i âzami düşüreceği korkusuyla, ihtiyathhk göstererek mührü almaktan kaçındı. Bunun üzerine mühr-ü hümâyûn, İbrahim Paşa'nın koruduğu kişilerden biri olan, Mısır asıllı Kayserili bir tacirin oğlu Mehmed Paşa'ya

⁵⁰² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/206-208

verildi. Kendisi Halebli bir paşa'nın mâiyyetine kâtip olarak girmiş, önce ikinci derecede görevleri yürütmüştü. Son seferin başında Sultan dâmâdı İbrahim Paşa'yı tanımış, onun hoşuna gitmeyi becererek, himâyesi altında birbiri peşi sıra nişancı, vezir payelerini elde etmiş ve nihayet İmparatorluğun en yüksek makamına getirilmişti. Eski Vezir-i âzamin iki danışmanı, Reis Efendi Kadri ve Haydar Ağa ordugâhdan uzaklaştırıldılar.⁵⁰³

Bosna, Dalmaçya Ve Akdeniz'de Savaş Olayları

Belgrad savaşı sırasında, Transilvanya ve Bosna'da, Dalmaçya ve Akdeniz üzerinde başka olaylar cereyan etmekteydi. Aslında Transilvanya'da görevli Serdâr Recep Paşa, Kaplan Giray on bin Tatar askeriyle gelip otuz bin hafif suvâri ve gönüllüyü takviye ettiği halde, harekâtını Mahadia ve Yenipalanka'yı almakla sınırlandırdı; sonra korkakça Orsowa ve Widin üzerine çekildi. Bosna'da, aksine, Köprülü Numân Paşa'nın sezgisi, Zvornik'i almağa çalışmış ve bütün yararlanılabilir kuvvetleriyle Novi ve Zvornik yollarının ayrılma noktasında mevzilenmiş düşmanını bulması beklenmemiş olan general Petrasch'ın hedefe varmak için sarfettiği gayretleri boşa çıkarıyordu. Belgrad'ın zabtından önce Zrin ve Costanizza'nın iki kumandanı bin atlı ve beş yüz Haydukla Türk kaleleri Novi, Ka-mingrad ve Maydan'i baskınla ele geçirmeğe, Uranovoglava vadi-sinde, Novi'den uzak olmayan Unna nehri kenarındaki bu kalelerden Türkleri söküp atmak istemişlerdi. Bu durumu haber alan Cze-rich (Çizerin), Unna nehrini geçti ve Sainte-Catherine'ye yerleşerek bu tasavvuru tesirsiz hâle getirdi (3 Temmuz 1717).

Feld-mareşal Stainville Yassy (Yaş) şehri sakinlerine bîr savaş. vergisi kabul ettirerek ve Hospodar'ın sarayını yıkarak, Türklerin Transilvanya'da Banat ve Yukarı-Macaristan'a yaptıkları akınların intikamını aldı. Dalmaçya'da ünlü Emmonun izinden giden Alois Mocenigo, Türklerin zaptetmek istedikleri Popovo, Ottovo ve Zari-ne'yi onlardan koruyacak tedbirleri almıştı; Mostar, Scoblato, Go-ranze gibi sınır şehirlerinden çekilen bin asker, onun tarafından Venedik arazisine nakledildi; sonra, Dalmaçya tarafından Sing, Almis-sa, Duare, Primori, Macrasca, Vergoraz hisarlarını koruyan Ve Her-zegovine tarafından Doüouno, Glioubouschi» Pcitegl ve Hersek'in başkenti Mostar yollarını açan Herzegvine'in en kuvvetli sınır ka-

⁵⁰³ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/208

lesini, İmoschi'yi kuşattı. Mocenigo bu kaleyi ele geçirdikten sonra Mostar üzerine yürüyecek durumda iken, muzaffer ordusunu Cas-telnuovo yönüne götürmek emrini aldı. Arnavutluğun Dulcigno, Du-razzo, Vallona, Alessio veya Aniivari gibi tahkimli limanlarından önce hangisine hücum etmenin doğru olacağını belirlemek için toplanan mecliste Budua ve Pastrovich sınırlarına en yakın olan Anti-vari üzerine gidilmesi kararlaştırıldı; fakat bu kaleyi boşuna muhâsara eti, zîrâ, Karadağlılar⁵⁰⁴ verdikleri sözü tutmadılar ve Skü-tari Paşası Antivari'yi kurtarma zamanını elde etti (26 Ekim). Ondan daha talihli olan Pisani, Arta körfezine hâkim iki ileri karakol durumundaki Prevesa ve Voniza'yı ele geçirdi.

Denizde kesin netice getirebilecek hiçbir olayla karşılaşmadı. Bununla beraber olağanüstü donanma kumandanı Flangini, Çanakkale boğazı yakınında, Lemnos ve Tenedos açıklarında İbrahim Pa-şa'nın kumandasındaki filoya karşı birbiri peşi sıra üç savaş verdi; otuz üç gemiden oluşan İbrahim Paşa filosuna karşı giriştiği bu savaşların sonuncusunda kahramanca öldü (12-13 Temmuz 1717). Ortaklaşa harekâta çıkan Dideo ve Pisani'nin filoları, Mora kıyılarında Calotlches açıklarında, birbirlerine yaklaşımdan uzak olarak karşılıklı birbirlerinden kaçınır göründü; Pisani Cattaro'ya doğru dümen kırdı ve Kaptan Paşa iki gemi kaybettikten sonra İstanbul limanına jrdi. Orada yirmi dört saat içinde filo, bütün sefer boyunca verdiği kayıptan daha fazlasını verdi. Yedikule altında Kıyı kapısı önünde, geceleyin, serdümen ve kaptanların gafleti yüzünden iki gemi battı ve ertesi günün sabahı, limanda demirli gemilerden biri, bütün tayf asiyle birlikte infilâk etti (2 Aralık 1717-27 Zilhicce 1129).⁵⁰⁵

Kaptanpaşa, Şeyhülislam Ve Vezir-i Âzamin Azli

Üç ay sonra, tersanede bir geminin kalafatlanması sırasındaki ihmâl yüzünden bir yangın çıktı ve ahşap şantiyenin yansı gemiyle birlikte yandı ve bu gemi inşâ tezgahının yanması, zâten düşman tarafından batırılan veya yakılan altı geminin kaybından suçlu tutulan Kapdan-ı deryâ'nın gözden düşmesine sebep oldu; makamı, azlinden beri amiral gemisine kumanda eden evvelki Kapdan-ı der-ya'ya verildi (23 Şubat 1718-22 Rebiul'evvel 1130). Zenta savaşında şehîd düşen Elmas-Mehmed Paşa'nın mühür

⁵⁰⁴ Hammer'ın (Montönnâgrins) diye bahsettiği toplum, men'se bakımından hayli karışık ve Dalmaçya'ya gelmeleri de m&ceralı (Ç.NJ).

⁵⁰⁵ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/209-210

muhafızı İbrahim tarafından gözden düşen Kapdan-ı deryâ'ı Azak'a götürdü. Son Kapdan-ı derya levent ve kalyonculara başlarına buyruk kesilecek de-recede serbestlik tanıdığından, halefi kâhya İbrahim sıkı bir zapt-u rabt uygulaması emrini aldı. Bu emir sebebsiz değildi; kısa bir süre önce, kara birlikleri Sofyada ücretlerini alırlarken başkaldırmış-lar, Vezir-i âzam kılıcını çekerek itaat etmedikleri takdirde kendilerini parçalamakla tehdit etmek zorunda kalmıştı. Aynı döneme doğru, Beylerin ve Beylerbeylerin savaş vergisi toplama görevlerine kısıtlamalar getirilmişti; çünkü, bunlar keyiflerine göre vergi tarh-ederek İmparatorluk teb'asının yıkılmasına < sebep oluyorlardı. Bu vergiler konusunda bir Pâdişâh emirnamesi yayınlandı ve bu emirname şu satırla sona eriyordu: «Gökten gelen ve benim dünyada rehberim olan Kur'an hakkı için söylüyorum ki, bu emirnameye itaatsizlik edeni öldüreceğim.»

Fransa'ya kendisini bulmak için bir ağa gönderilen Rakoczy, bu ülkeden kiraladığı bir gemi ile İstanbul'a gelmişti. Geminin kira karşılığı olarak beş bin kuruş Ödemiş olan Rakoczy, bir Transilvan-ya prensi için düzenlenmesi gereken törenle Edirne'de huzura kabul edildi. Bosna valisi merd Köprülüzâde Numân Paşa, idaresinde bulunan toprakları savunma durumuna hazırlamak üzere iki yüz kese para aldı. Sultan, kardeşi ve Slankamen'de şehid düşen Vezir-i 'âzam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın üçüncü oğlu Esad Bey'e üçüncü tuğu lâyük görmek suretiyle, Nûman Paşa'ya bir ayrıcalık tanımış oldu. Sultan'ın dâznâdi İbrahim Paşa'nın adamı ve ona tam bir itaatle bağlı kalacağı düşüncesiyle yetiştirilmiş olan Şeyhülislâm İsmail, kadı atamalarında makamının kendisine verdiği iktidar ve nüfuzu istediği gibi kullanmak yoluna gitmesinden ötürü makamından alındı. Onun yerine İbrahim beyaz rengi en yüksek hukukî makamın işareti olan şeref cübbesini aldı.

Nihayet, Sultan'ın dâmâdı ve gözde adamı İbrahim Paşa, barış anlaşmasının yakında yapılacağından emîn olarak, tEL Ahmed döneminin sonuna kadar kendisinde kalacak mühr-ü hümayûnu uzun müddet reddedemeyeceğine kanâat getirince Vezir-i âzam Mehmed Paşa, Vezir-i âzamlıktan uzaklaştı. Üçüncü Ahmed döneminin sonuna kadar geçen on iki yıl esnasında, İbrahim Paşa, sürekli olarak Sultan'ın teveccühünü ve sonsuz bir iktidardan yararlandı. Her şeyin üstünde barışı ve onun getirdiği hayırlı işleri yerine gerçekleştirmekten hoşlandı; aynı zamanda adaletli ve işlerin maharetli yürütücüsü oldu; sanatların ve ilimlerin koruyucusu olarak daima iyi ve insansever görüldü. Seçkinliğini ortaya koymak için, Sultan ona, bir

Pazartesi günü (bütün teşebbüsler için en hayırlı sayılan gün), her zamanki altın mühür yerine hükümrân gücün işareti olan ve genellikle parmağında taşıdığı zümrüd üzerine tuğrası kazılmış yüzüğü gönderdi. Bu hareketi, İbrahim Paşa'nın güzel ve asil idaresi süresince İmparatorluk mührünün taşıyıcısı olarak İmparatorluğu sürekli bir barış içinde tutarak gelişmesini sağlayacağını mutlu bir önsezisi gibiydi (9 Mayıs 1718-8 Cemaziyülâhır 1130).⁵⁰⁶

Barış Teklifleri; Rakoczy; Kongreler Ve Pasarofça Barışı

Bâb-ı Âli ile Avusturya arasında çıkan savaşın ilk yılında, İngiliz elçisi Sutton İstanbul'a aracılığını sunmak hususunda kendi hükümetinden olağanüstü yetki almayı başarmıştı; bu aracılığın şerefi, Fransa ve Hollanda'ya tercih edilen İngiltere'ye aitti ve bir asır önce, Büyük Britanya Osmanlı İmparatorluğu ile Polonya arasındaki anlaşmazlıkta bütün Avrupa devletleri arasında ilk müdâhalede bulunmuş devlet olmasının bu tercihdeki payı büyüktü. Hollanda bu örneği takibetmiş ve Karlofça barış anlaşmasının gerçekleşmesinde aracı sıfatıyla yer almıştı. İngiliz elçisi Worthley Mon-tague, iki selefi Harbard ve Hussey'in biri Belgrad'da, diğeri Edirne'de Ölmelerinden sonra, İstanbul'a gitti, Viyana'dan geçerken aracılık teklifinde bulundu; bu teklife, Belgrad alınmadan Osmanlı İmparatorluğu ile barışın bahis konusu edilemeyeceği cevabını aldı. Barış maksadını hedef alan ilk teşebbüs, Belgradın düşmesinden hemen sonra ilk teşebbüs, bu kalenin eski kumandanı Elhac Mustafa Paşa⁵⁰⁷ tarafından geldi. Paşa, Prense Eugene'e Nissa'dan yazdığı mektupta, Belgrad'ın. arazisiyle birlikte tesliminde prensle Bâb-ı Âli arasında aracılıkta bulunmayı teklif etti (5 Eylül 1717); mektubunda Halil Paşa Vezir-i âzamlık makamında bulunmuş olduğu sürece, Mehmed Paşa'nın işleri ele almasından bu yana yaptığı gibi düşüncelerini anlatmak cesaretini bulamamış olduğunu açıkladı.

Bir ay sonra, Vezir-i âzamin kendisi Prens Eugene'e⁵⁰⁸ bir mektup yazdı; mektubunda Prens'e bir mütâreke ve bir çözüm teklifinde bulunuyor, fakat Belgrad kumandanının teklifiyle alâkalı tek kelime söylemediği gibi, bu

⁵⁰⁶ Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Hikmet Neşriyat: 7/210-211

⁵⁰⁷ Avusturya yeni askerî dergisinde görüldüğü gibi (Elhacı) değil.

⁵⁰⁸ Raşid, II, s. 187, Belgrad Seraskeri Paşa'nın teklifini bahis konusu ediyor, fakat bunu kendi yetkisiyle yaptığını ve daha sonra Veziriazam İbrahim Paşa'ya arzettiğini bildiriyor; oysa, İbrahim Paşa teklifin yapılmasından yedi ay sonra bu makama gelmiştir.

şehrin terkedilmesi konusunda da herhangi bir teklifte bulunmadı. Sofya ordugâhından yazılan bu mektubu, İngiltere elçiliğinden Heferman adında bir kâtip götürdü (19 Ekim 1717). Prens Eugene verdiği cevapta, Belgrad ve ona bağlı yerlerin teslimiyle alâkalı olarak almış olduğu ilk teklifi imâ ediyor; fakat, Viyana hükümetinden talimat bekleyerek, Vezir-i âzam'ın mütâreke ve meselelerin halliyle alakalı iki hususdaki teklifini sükutla geçiştiriyordu ⁵⁰⁹ Prens Eugene beklediği talimatı almakta gecikmedi, kendisine şu esaslar üzerinde barış anlaşması imzalamak yetkisi veriliyordu: Avusturya imparatoru fethettiği toprakları muhafaza edecekti, Bâb-ı Âli Macar âsilerini desteklemekten el-çekecekti, esirlerin satılması yasaklanacaktı, barbar güçleri gözetim altında tutacak, Fransiskenlere Kudüs'deki kutsal mahalleri açacak ve Eflâk'ın bir bölümünü Avusturya'ya bırakacaktı. ⁵¹⁰ (13 Ekim 1717).

Yeni yılın başlangıcında Avusturya generali Stainvüle, Eflâk Prensi Jean Maurocordato ile altı maddelik bir anlaşma imzalamış ve bu maddelere göre, Avusturya birliklerinin Alvi aşmaları yasaklanmıştı (8 Şubat 1717). Bu sebeble, saray danışmanı de Talman'a tasarlanan bansın müzâkerelerini takibetmek üzere gerekli yetkiler verildi ⁵¹¹. Viyana hükümetinin hoşuna gitmemiş olan İngiliz elçisi Warthley Montague, İstanbul'da ⁵¹² İngiliz elçisi Stayan'a aracılık işini devretti. Stayan kendi yerine giderken Viyana'dan geçti. İngiltere tarafından aracılık teklif etmek için gönderilen eski elçi Sutton da orada bulunuyordu. Üç İngiliz elçisi bangı gerçekleştirmeğe çalışırken, kendilerine katılan İspanya'nın Rakoczy nez-dindeki temsilcisiyle birlikte Fransız elçisi ve o sırada Edirne'de bulunan Rakoczy, barışı gerçekleştirmemek için ellerinden gelen çabayı harcıyorlardı. Şeyhülislâm ve ulemâ barıştan yana idiler; fakat Vezir-i âzam Nişancı Mahmed Paşa savaş eğilimliydi ⁵¹³. Belgrad'ın yukarıda anlatığımız gibi düşmesinden

⁵⁰⁹ Worthley Montague'nun katibi tarafından götürülen mektuptan bahsedilmiş, fakat, *istonica relazione della pace di Pasarovlz*. Vendramino Bianchi, s. n'de olduğu gibi tamamı alınmamıştır.

⁵¹⁰ Prens Eugene'e 13 Ekim 1717 tarihinde gönderilen talimat yirmi üç maddeden oluşuyor ve 15 Ekim 1717 tarihini taşıyordu; barış müzâkerelerinde kendisine tam yetki veren vesikalarda ise 23 Eylül tarihi bulunuyordu.

⁵¹¹ Talimat gönderilen saray danışmanı de Talman, temsilcimiz ve vekilimiz olarak Osmanlı hükümeti tarafından teklif edilen barışla alakalı müzâkereleri takibedecekti. 30 Ekim 1717 Arş. LA.

⁵¹² Talman'ın Belgrad'dan gönderdiği 24 Ocak tarihli rapora dayanarak saray meclisi başkanı srfatiyle 4 Şubat 1718 tarihinde prens Eugene'ın imparatora verdiği mesajda şöyle denilmektedir: *Worthley Montagu? aracılıktan uzak tutulmalıdır. Zira, Türklere karşı duyduğu sevgi'W Rus Çar'i ile mektuplaşması kendisini şüpheli bir durumda göstermektedir.

⁵¹³ Rakoczy'nin 29 Kasım 1717 tarihli ve Papay imzalı ve kime hitab ettiği yazılmamış mektubunun Arş. E.*de aşağıdaki kopyası bulunmaktadır: -tkl zümre var ki, bunlardan biri barış taraftarı ve ba şında Şeyhülislâmla ulema bulunuyor, fakat Veziriazam savaş taraftarıdır; kardinal Alberant'ye etrafıca yazdım

sonra, Bender'de ikamet eden Rakoczy Edirne'ye çağırılmıştı. Sultan, onu muhteşem bir törenle huzuruna kabul ederek, aşağıdaki sözlerle yeniden destekleme vâadlerini ve iyi niyetlerini bildirmişti: «Devletimin himaye ve yardımından şüphe etme; devletime gelenlere iyi kabul gösterilir; sen orada en seçkin bir şekilde ayrıca muamele göreceksin» ⁵¹⁴ (4 Ocak 1718). Huzura kabul, devletin himayesindeki bir Transilvanya prensi için kanunun düzenlediği törenle gerçekleşmişti; özellikle kalpak ve kılıç verilmesi kabul töreninin bir ayrıcalığını oluşturdu. Rakoczy ve Bercseny ve onlarla birlikte bulunan İspanyolların asker olarak kayıtları yapıldı; her birine elli florin bahşiş verildi ⁵¹⁵. Fakat altı ay sonra, barış müzâkereleri ilerlediği sırada, onları Türklerin tarafından yalnız başına idare etmiş olan yeni Vezir-i âzam İbrahim Paşa, barış müzâkerelerinin sonuçlanmasına kadar Rakoczy'ye Edirne'de kalmasını, ve geliş kendisi tarafından haber verilen İspanyol elçisinin dönebileceğini bildirmişti ⁵¹⁶.

Sultan Rakoczy'ye dostça uyarılarını bildirirken, Türk devlet adamları, yâni nazır durumunda bulunanlar, İngiltere ve Hollanda' nın aracılık tekliflerini kabul etmek gerektiği yolunda karar veriyorlardı. Vezir-i âzam, Osmanlı olağanüstü yetkili murahhaslarının tâyinini bildirmek üzere Prens Eugene'e mektup yazdı. Murahhas heyeti eski nişancı, hâlen silâhdar İbrahim ile, eski Yeniçeri tâlim Öğretmeni ve hâlen topçu müfettişliğinde bulunan Süleymanağa oğlu ve yirmi sekiz yaşında genç bir bey olduğu için Yirmisekiz lâkabıyla anılan Mehmed Çelebi idi. Bunlar sonradan, biri ikinci, diğeri Üçüncü defterdarlığa yükseltmek suretiyle yeni görevlerine uygun makamlara getirildiler ⁵¹⁷, ⁵¹⁸ Osmanlı gururu, Bâb-ı Âî*ye Prens Eugene'e

meselenin çözüme bağlanması için hiçbir zaman bu kadar elverişli şartlar bulunamaz (İspanya ile Bab-ı Alt arasında bir anlaşma) ve çözüm kolay ve Majesteleri bakımından elverişli olacaktır. Veziriazam savaşa gittiğinden netice için müzâkereye girilebilir. Venediklilere, savaş yükü ağır geldiğinden sarayda barış için bir taraftarlar topluluğu oluşturmuşlar.

⁵¹⁴ Tarafı devleti aliyemde muzaheret ve muavenet bulacağına İştibâh yokdur ve devleti aHyeme gelen rnusafirler riayet oluna gelmişdür. sana dahi ziyadesiyle olunacağı mukarrerdür.

⁵¹⁵ Talman'ın Belgrad'dan gönderdiği 24 Ocak 1718 tarihli Rapor. Macaristan tithilfleri Tarlı'nde ve Prens Fracols Rkoczy'nin Hatıraları'n-da Bab-ı Ali ile bu münasebetleri ve müzakerelerine dair bilgi yok.

⁵¹⁶ 5 Şaban'da (4 Temmuz 1718) Veziriazam d&mad v» gözde İbrahim Paçanın Sofya'da Rakoczy'ye verilen mektubunun tercümesi.

⁵¹⁷ Raşld. II, f. 1e1. Bianchi'ye bakınız, Vezirlâzam'ın Mart ortalan tarihini tanıyan mektubu, s. 21: bununla beraber tercüman Schmdt tarafından yapılan tercümesi l Şubat tarihini taşımaktadır.

⁵¹⁸ Yukarıda dipnotta adı gecen Mehmed Çelebi, daha sonraları Parla Sefaretn Attı esi ile şfihret kazanacak olan Yirmi Sekiz Mehmed Çelebî'dir. Osmanlı kaynaklarında eski nişancı İbrahim Aga'nın Ham-morn aksine baş murahhaslığa getirildikten sonra makamının ŞıMt» Sanl Doftprd arlı gına yükseltilmesinden bahsedilmemektedir.Yirmi Siki17. Mehmed Çelebi'den de murahhaslığa getirilmeden önce topçu mflfttışı olduğundan söz edilmemekte, adı doğrudan doğruya Şıfck 1 SAHs Defterdarı olarak seçmektedir. Ayrıca, Üçüncü Ahmed'in barış anlaşmasının başarılı olması için gerekli tedbirleri almaktan geri kalmadığı. özellikle barışsever olduğu için. aynı düşüncedeki gözdesi ve dftmAdı Rlkab-ı Hümayun Kaymakamı 9 Mayıs

Belgrad Serdârı tarafından ileri sürülen ilk teklifleri inkar ettiriyor ve bu hususun belirtildiği tezkirede, barış kongresinin toplanacağı yerin tâyini işi Prens Eugene'e bırakılıyordu (Ocak 1718). Prens, kongrenin toplanacağı yer olarak Tuna adalarından birini, Osmanlı murahhasları için ikamet yeri olarak Fethi-tslam'ı, Avusturya İmparatorunun murahhasları için de Alt'm berisinde, Eflnk şehri Comez'i uygun gördüğünü bildirdi. Avusturya, kendi murahhasları olarak kont Wirmond ile Bâb-ı Âli nezdindeki eski elçisi Talman'i seçti (18 Şubat 1718). Vezir-i âzamin, Eflak voyvodası (hospodar) Jean Maurocordato'nun Türk olağanüstü yetkili murahhaslarının yanında yer almış olduğunu bildiren, bir ön mütareke talebinde bulunduğu mektubuna Prens Eugene, Wirmond' un harekete hazır olduğunu, Bâb-ı Âlinin istediği şekilde bir mütârekenin kongrenin hükmüne bağlı bulunduğu, Vezir-i âzamin mektubunda sükûtle geçirilen Venedik'in görüşmelere katılmasının dOijflnllfln müzâkerelerin esasları içinde kaçınılmaz bir şart sayıl-mnnı gerektiğini bildirmek suretiyle cevap verdi (15 Nisan 1718).

Konfprnns için atanan Avusturya murahhasları Viyana'da bu şöMfde Venedik*! temsil eden şövalye Grimani ve Venedik Cumhuriyeti tarafından barış görüşmelerine katılmakla görevlendirilen Ruzrinl ile müzâkerelere girdiler. Venedik Cumhuriyeti kazandığı yerlerden daha fazlasını istediğinden, Avusturya murahhasları Venediklilere, Vezir-i âzamm Korfu muhasarasının kaldırılması hususunda, Peterwardein'de uğranılan yenilgi doîayisiyle, Belgrad'da bulunan Kapdan-ı deryâ'ya vermiş olduğu emri hatırlattılar. Böylece, Prens Eugene tarafından kazanılan son zafer Venedik Cumhuriyetine Korfunun muhafazası imkânını sağlamıştı ve bu da Venedik'in Mora'nın kaybından ötürü daha az üzüntü duyması için bir sebepti. İngiltere tarafından sir Robert Sutton ve Hollanda tarafındım kont Kolyer, bu sonuncuya Prens Eugene tarafından muhalefet edilmesine rağmen, aracı murahhaslar olarak belirlendi. Bununla beraber, Avusturya hükûmeti, kont

1919 (8 Cemaziyühahir 11301 pazartesi günü Veziriazamlığa getirmesinden anlaşılmaktadır. Ezdin voyvodası AH Ağa'nın oğlu olan yeni Veziriazam İbrahim Paşa, Hammer'In daha önce bahsettiği gibi iyi bir tahsil ve terbiyeden seçmiştir. Muşkarah. yani Nevşehirli olan İbrahim Paşa kondl memleketine adını değiştirecek kadar imar götürmüş, şehir yepynl bir manzara kazandığı için Muşkara adı bırakılarak şehtrln başına Farsça yeni manasına gelen (nev) eklenerek yeni ad olugtu-nılımrçtır. Birkaç sayfa ileride görüleceği gibi, Pasarofca'daki baş müzakereleri Mayıs ayımda başlayamamıştır.- Bunun sebebi, müzakerplnrm solamntle yürütülmesi bakımından bazı tedbirlere lüzum gö-rflmıosMlr. Bu tedbirlerin en mühimlerinden biri, müzakereler çık-ma7n glrrllğl takdirde, karşı tarafın, taleblertni gerçekleştirmek flze-re sÜnnriT! hareketlere girişmesine karşı ordunun hemen cevap vermeğe hazır bir durumda bulundurulmasıdır. İbrahim Paşa, Osmanlı murahhaslarının seçimi kadar bu hususa da ehemmiyet vermiş, bunun d» müZAKERelerde Osmanlı murahhaslarının hiçbir suretle eziklik duymamaları bakımından tesiri görülmüştür. tç.N)

Colyerin Rusya ile her türlü münasebetten menedilmiş bulunduğunu kesin bir ifâdeyle bildirdi.

Nisan sonunda, kont Wirmond ve Venedik Cumhuriyetini mü* zâkerelerde temsil edecek olan Ruzzini Viyana'dan ayrıldılar; Ruz-ziirt*nin beraberinde^ hükümeti tarafından kongre sekreterliğine atanmış bulunan Vendramino da bulunuyordu; Vendramino, kongrenin tarihçisi de oldu ⁵¹⁹. Bâb-ı Alinin prensip olarak ileri sürdüğü, kongrenin Morava nehrinin sağ kıyısında, Tuna ile bu nehrin kavşağının birkaç fersah üzerindeki Passaroviç (Sırpça Passorawacz) şehrinde yapılması kararlaştırıldığından, bir Türk, bir Alman, iki komiser müzâkerelerin yapılacağı yeri tesbit ettiler. Olağanüstü yetkili Türk murahhasları, Avusturya olağanüstü yetkili murahhaslarının kaldıkları Passaroviç'e bir fersah mesafedeki Kostelliza (Cos-telîzn) kasabasına yerleştiler. Kongre toplantılarının cereyan edeceği blnâ, bu iki kasaba arasında inşâ yoluyla yaptırıldı. 1 Mayısta Wlrmond ve Talman Belgrad'dan Passarofça'ya gitiler; onlan Ruzzini ve Suttan takibetti; Colyer'le Türk olağanüstü yetkili murahhasları da aynı yönde harekete geçti; Colyer*de beraberlerindeydi. O sırada Narda'da kumandan olan ve daha önce Avusturyalılarla Passaroviç barışının makaddimesini yapmış durumda bulunan eski defterdar Mustafa Paşa, Passarofça'daki Türk murahhasları kongrenin temelini atan kimse olarak kendisiyle istişare ihtiyacını duyduklarında kolayca erişilecek bir yerde bulunması sağlanmak mak-sadiyle Fethislâm'a gönderildi; bu Paşa Belgrad'ın tesliminden sonra Avusturyalılarla barış meselelerini görüştüğü için onların hâlet-i ruhiyelerini daha iyi biliyordu.

Yeni Vczir-i âzam, iktidara gelir gelmez Rakka valiliğinde bulunan, cellâd kılıcıyla can veren eski Vezir-i âzam Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Ali Paşa'y* Edirne'ye davet etmiş ve kendisini Rikâb-ı Hümâyûn Kaymakamlığına atamıştı. Yakın bir gelecekte barış anlaşmasına varılması ümidi, Vezir-i azama savaş hazırlıklarını ihmâl ettirmiyordu. Savaş kaçınılmaz olduğu bir durum gözönünde tutularak bütün eyâletler valilerine birliklerini toplayıp orduya iltihak etmeleri hususunda talimat gönderildi. Vezir-i âzam Dâmâd İbrahim Paşa Sultan'm elinden Sancak-ı Şerifi aldı ve Kemal ovasında birkaç gün geçirdikten sonra Sofya'ya hareket etti (6 Haziran 1718-7 Receb 1180).

Aynı zamanda Prens Eugene de beraberinde Bavyera elektoral prensi, kardeşi, dük Ferdinand, dük de Saxe-Weisenfelds, kont Pa-lat de Sultz bach

⁵¹⁹ Bir nevi devlet tarhlçılıftı (vak'anüvialıgl) görevi. (Ç.N.)

ve diğer birçok prensler olarak Zemlin'e gidiyordu. Prens Zemlin'e vardığında, bir Ağa gelip kendisine Vezir-î âzam İbrahim Paşa adına hoş geldiniz, dedi ve hâl-hâtır sordu (8 Temmuz 1718). Birkaç gün sonra Diyarbakır, Halep, Konya ve Adana valileri birliklerinin başında Edirne'ye ulaştılar.

Osmanlı, Avusturya ve Venedik Cumhuriyeti murahhasları Mo-rova'nın sol sahilinde ve nehrin Tunaya karıştığı nokta civarında bulunan Poharevats/Passarowitz-Pasa«rfça şehrinde biraraya gelecek ve bir barış ülkelerinin menfaatlerini gözönünde bulundurarak bütün müzâkere ve diplomasi ustalıklarını ortaya koymaktan geri kalmayacaklardı. Türk murahhasları başmurahhas İbrahim Efendi ile Yirmisekiz Mehmed Çelebi, devletlerinin azamet ve cihangirliğine lâîyk bir tavır içinde kalmasını bilecekler, dâima vakarlı bir konuşma ve cevaplandırma üslûbunun sahibi görüntüsünü vereceklerdi. Üç devletin murahhasları 47 veya 70 gün süren bir müzâkereden sonra muahede ortaya çıkacak ve toplanılan şehrin adıyla anılacaktı.

Bütün Mayıs ayı Pasarofça'da müzâkereler başlayamadan geçti. Zira Türk murahhaslar yeterli yetki vesikalarını hâlâ alabilmiş değillerdi ve önceden aldıkları yetki vesikalarında Venedik cumhuriyetinden bir kelime ile olsun söz edilmiyordu ve ayrıca arada bir savaş varmış ve bu savaşın sona erdirilmesi bahis konusuymuş gibi sert cümleler kullanılıyordu. Nihayet» Sultan, murahhaslarına ihtiyaç duydukları olağanüstü yetki vesikalarını kendi elyazısıyla yazılmış olarak gönderdi. Bu vesika, taleb edildiği şekilde, Venedik' ten ve müzâkerelerin dayandığı bütün görüşmelerin temelini teşkil eden savaş sırasında kazanılmış toprakların Avusturya'da kalacağından bahsediyordu. Bu olaylar sırasında Avusturya'nın üçüncü olağanüstü yetkili murahhası da geldi; fakat yetkileri ona Wîrmond ve Talman'la birlikte barışla alâkalı müzâkereleri değil, bir ticaret anlaşması imzalamakla sınırlıydı. Bu murahhas, savaşın îlânı sırasında tutuklanan ve ancak Varadin savaşından sonra Viyana'ya dönmesine müsaade edilen Avusturya'nın Bâb-ı Ali nezdindeki eski elçisi Fleischman'dı.

Kongrenin ilk celsesini yapacağı gün, olağanüstü yetkili murahhas, mâîyyetleri ve sayılan yedi sekiz yüz olan şeref muhafızları tarafından dört bir yandan çevrelenmiş olarak, toplantıların yapılacağı çadıra aynı anda girmek üzere hesaplı adımlarla ve ifetişâm içinde ilerlediler. Gidecekleri yere varınca, içeri girip koltuklarına oturmak üzere attan indiler. Hepsi aynı anda oturdular ve olağanüstü yetkili İngiliz murahhası Sutton, toplantıyı,

aracı devletler adına a mcaya kadar sükûtu korudular (5 Haziran 1718. 1. toplantı). M z kerelerin prensibi olan savaşta kazanılmış yerlerin kazananda kalacağı (uti possidetis) esasen yetki vesikalarında da belirtilmiş olduğundan, Osmanlı murahhasları Venedik'in gerek arazi değişimi ve gerekse iadesi konusunda dokunulmazlığı bulunduğunu yazı ile belirttiler. Türk murahhasları genel olarak silahlı çatışmanın bırakıldığının ilân edilmesi isteğini açığa vurunca, Avusturya murahhasları buna, yapılan görüşmelerin konusunun barışın bir an önce neticelenmesi olduğundan bu talebin boş yere bir fasılaya yol açacağı karşılığını verdiler. İmparatorluk murahhaslarının Rakoczy, Bereseny, Antoine Esterhazy, Forgacs, Adam Vai ve Czaki gibi Macar  silerinin Osmanlı topraklarından uzaklaştırılması talebi bir rapor konusu oluşturdu ve Türk murahhaslar Bâb-ı Ali'ye ba vurdular.

İkinci toplantıda Avusturya murahhasları sava da kazanılanların kazananda kalması (uti possidetis) prensibinin bütün Sırbistan'a te milini istediler. Nissa ile Widin*'in Belgrad'a bağımla sayılması tclebinde bulununca, Türkler bu iddiayı kötü kar ıladılar ve bu hâdiseyi, aracı murahhaslar, gerek barış ve gerekse savaş zamanında emin ve tez işleyen bir idare kurmak üzere bizzat Belgrad'a giden Prens Eugene'e bildirdiler (7 Haziran 2. toplantı). Etrafı, Türkleri daha yumuşak bir hâle getirmekte gecikmedi.

   nc  toplantıda, Sırbistan meselesini düzene koymadan önce Edime sarayından gelecek cevabın beklenmesi uygun görüldü; Bosna'da Drina nehri ile Unna nehri arasındaki işgal edilmiş arazinin muhafazası meselesinde hiçbir güçlük çıkmadı; Venedik elçisiyle ilk g r   me ertesini sabah yapıldı (15 Haziran 1718- 3. toplantı). Bu oturum, ilkinde olduğu gibi İngiliz aracının a ı  konuşmasıyla ba ladı (16 Haziran 1718 4. toplantı). Ruzzini, Venedik adına «uti possidetis» prensibini ve ülkesi için bir tazminat kabul edildikten sonra, Suda, Spina unga, Tineh, Cerigo ve Mora'nın geri verilmesini veya bu sonuncusu dâhil olmamak üzere Arnavutiuk'da Venedik arazisinin yayılması hâlinde bulunan Scutari g l  de dâhil olmak üzere buraya kadar ve Antivari ve gerçek bir korsanlar yuvası olan Dul-cigno'nun Venedik cumhuriyetine iadesini talep etti; Venedik kuvvetleri tarafından ele ge irilm  olduğundan, Butrinto, Prevesa ve Xeromero arazisiyle birlikte itiraz götürmez sahipliğinin Venedik'a ait olması talebinde de bulundu. Türk murahhasları vakarlı bir s k netle bu isteklerin Edirne sarayına bildirileceği cevabını verdiler.

Beşinci oturumda Avusturya murahhasları, Türk müzakerecileri

hayretler içinde bırakarak, bütün Eflak ve Bogdan'ın Belgrad'a ve Temeşvar'a bağlı yerler olarak bırakılmasını ve bunlara sınır olarak Bihacz ve Unna'nında eklenmesini istediler (17 Haziran 1718 5. toplantı). Türk murahhasları, bunun Avusturya'ya bütün Bosna eyâletinin anahtarını vermek olacağı cevabını verdiler; bununla beraber bu meseleyi düşüneceklerini bildirdiler.

tki gün sonra sıra Venedik murahhası Ruzzini'ye geldi: Osmanlı murahhasları basit palankalar olarak adlarını saydıkları Prevesa ve Voniza civarında en ufak bir arazi parçasını bile Venedik'e vermeyi reddettiler, Suda'nın, Spinaîunga, Hneh ve Cerigo'nun iadesi talebini de geri çevirdiler; fakat Türk zindanlarında bulunan Venedikli mahpusları serbest bırakmayı memnurlukla kabul ettiler (21 Haziran 1718 7. toplantı).

Beş gün sonra, Avusturya olağanüstü murahhasları oturuma girdiklerinde, çok fazla ümih bir dil kullandılar ve ne savaş masrafları için tazminattan, ne dökülen kanlardan, ne de Prens Eugene tarafından fethedilen kalelere bağlı eyâletlerden söz ettiler (26 Haziran 1718 8. toplantı). On sekiz bin İspanyol'un Sarde arazisi üzerine çıkırtma yaptıkları haberi bu değişikliğe sebep olmuştu ve bu haber Prens Eugene'in iddialarındaki değişikliği oluşturmuştu ve aynı sobob, Sırp sınırlarının gerçek işgal çizgisi üzerinde tesbitini kolaylaştırdı. Avusturyalı olağanüstü yetkili murahhasların ses ton-İnnndnki bu değişiklik, Osmanlı müzakerecilerin Venedik murahhasının iddialarına karşı gösterdikleri mukavemeti cesaretlendirdi.

Ertesi gün, Osmanlı murahhasları Avusturyalılardan İmök nehrinden itibaren Fethislâm'a kadar Eflak sınırlarının eski durumuna getirilmesini istediler ve Zokol'u muhafaza etmek niyetinde olduk-İnnmı bildirdiler, karşı taraf, Timok'a serbestçe sahip olmayı sağla-mnk için buna razı oldu (29 Haziran 1718 10. toplantı). Kudüs fran-Riflkenleii, knrmelitler ve Carmel tepesi konusunda bunların leyhin-de hiçbir netice elde edilemedi. Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya nınsındn muahede çözüme bağlanmak üzereydi ki, Bosna valisi Numan Pnşa'nın Bosna sınırları zararına aşın tâvizler verildiğini ileri sürerek Osmanlı murahhaslarına başvurması üzerine ortaya yeni güçlükler çıktı. Bu durum karşısında araçlar müdâhalede bulunarak Osmanlı murahhaslarına, daha önce çözüme bağlanmış bir mesele için geri dönülemeyeceğini anlattılar. Venedik murahhaslarını Osmanlı İmparatorluğu ile Ragusa arasındaki irtibat bakımından zarurî olan hisarları bırakmaya, Türkleri de Dalmaçya hisarları etrafında belirli bir arazi

terketmeğe razı ederek tarafları barıştırdılar.

Dokuz gün sonra, Vezir-i azamdan gelen cevap Bosna sınırları konusunda ortaya çıkmış olan anlaşmazlığı ortadan kaldırdı ve sekiz saat süren bir müzâkerede Avusturya murahhasları kutsal ittifakın muahedede yer alması hususunda hiçbir netice elde edemediler. Dinî ve ticarî konulardaki düzenlemelerin görüşülmesi ise gelecek talimatı kadar ertelendi (10 Temmuz 1718 11. toplantı). Anlaşmanın 14 Temmuzda sonuçlandırılmasına karar verilmiş olduğu halde, bir resmî memur, bir ağa gelir; Bâb-ı Ali adına, yeni muahede" nin Karlofça muahedesine gibi olmasını, içinde yeni şartların yer alacağı yirmi maddeyi aşmamasını talep etti; böylece, halka yeni anlaşmada Bâb-ı Âli'nin evvelkinden fazla tâviz verdiğini düşünmesi fırsatından kaçınılmış olacaktı. Bir ticaret anlaşması gerçekleştirilmesi nişancı Seyfullah Efendi ile Fleischman'ın ortaklaşa gayretlerine bırakıldı.

Bütün olağanüstü yetkili murahhaslar, itifakla kabul etmiş oldukları maddeleri düzene koymak maksadıyla genel kurul hâlinde toplandılar (12 Temmuz 12. toplantı). Önce Avusturya murahhaslarını alâkalandıran maddeler düzenlendi; peşinden, Osmanlı murahhasları, uzun tartışmalardan sonra Karlofça muahedesinde bulunan, Prens Eugene'in murahhaslarına verdiği talimatta özellikle sakıncaları gerektiğini bildirdiği yıkılan kalelerin inşâsını savunan maddeyi yeni anlaşmaya koydurdular. Saat onda Venedik murahhası Ruzzini söz aldı; altı saat süren hararetli bir tartışmada talepleri-nin savunmasını yaptı, bununla beraber sonunda, kazanç olarak, kendisine zâten vaadedilmiş bulunan ticarî çıkarlar, Cerigo kayasının geri verilmesi ve Dalmaçya yörelerinde bir fersahlık arazi elde etmekle yetinmek zorunda kaldı. Karşılık olarak Ragusa devletiyle Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bağlantı bakımından gerekli araziye teslimi mecbur oldu. Osmanlı murahhasları, Venediklilerin Dalmaçya'da zaptettikleri hisârların yeniden inşâsı hususundaki talep-lerine, evvelki muahedelerin müzâkeresinde sürekli reddettikleri hâlde, razı oldular.

Bütün maddeler üzerinde mutabakata varıldıktan sonra protokollerin düzenlenmesi ve anlaşmanın kaleme alınmasıyla meşgul olundu. Hiçbir şey Türkleri gururlu iddialarından vazgeçiremedi-ğinden ve Venedik cumhuriyeti daha az ehemmiyetli olmakla beraber» Avusturya İmparatorunun Sultan'la aynı satırda yer almasını kabule yanaşmadıklarını

bu hususda anlaşmak kolay olmadı. Nihayet 21 Temmuzda ⁵²⁰, yetmiş günü içine alan bir zaman bölümünde 12 toplantı yapıldıktan sonra Avusturya ve Venedik cumhuriyetiyle barış muhteşem bir şekilde imzalandı (21 Temmuz 1718). Anlaşmanın iki nüshası okunduğu sırada Türklerin anlaşmaya girmesini ısrarla reddettikleri kutsal itifak beyannâmesi de okundu. Anlaşmalar imzalandıktan sonra Osmanlı olağanüstü murahhaslarına verildi; aracı devlet temsilcileri de bu hususu bir zabıtla tesbit ettiler. Bavyera elektoral prensi, kardeşi vâris prens de Sultzbach ile birlikte anlaşmanın muhteşem imza töreninde hazır bulundu. Müzakereciler öpüştüler ve toplann sesi Morava ve Tuna kıyılarındaki oturanlara barış anlaşmasının sona erdirilmiş olduğunu haber veriyordu.

Altı gün sonra Fleischman ve nişancı Feyzullah Efendi tarafından hazırlanan ticaret anlaşmasının imzası tamamlandı. Venedik'le yapılan ve yirmi altı maddeden oluşan yalnız ilk dört maddesi Arnavutluk, Herzegovine ve Dalmaçya'da fethedilen kale ve hisarlara sahip olmak hakkını elde etmişti. Bunlar Imoschi (İmoşi), Isco-vaz, Sternizza, Cnista, Rolok ve Creano ⁵²¹; Cerigo ⁵²² adası, Butrinto, Prevassa ve Voniza ⁵²³ kaleleri idi; kendisi de Zarine, Ottovo ve Zubzi'yi ⁵²⁴ teslimi taahhüd ediyordu; Türk ve Ragu-sa devlet sınırları arasında irtibatı sağlamağa ve bu bağlantının Cas-telnuovo ve Risano taraflarından ortadan kaldırılmaması na yeterli arâzinn Osmanlı tarafına bırakılması da bu taahhüde dâhildi. Venedik'e İngiltere, Fransa ve Hollanda eşitliğinde ticarî çıkarlar sağlayan maddeler istisna edilirse, diğer maddeler Karlofça anlaşmasında yer almış bulunanlardan farksızdı.

Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sınırların çizgisi anlaşmanın ilk dört maddesinde tâyin edilmişti; bu çizgi Timok nehrinin Tuna'da birleşme noktasına on fersah kalana kadar Alt Ve Tuna nehirlerini, sonra Paraki'e kadar dağlar dizisini, nihayet bu noktadan itibaren küçük Morova ve Drina'yı takibediyordu; bu çizgi o şekilde yürütülüyordu ki, Avusturya İmparatoru Belgrad, Pa-rakin, Istolaz'ı, Csacsak'ı ve Türkler Zokol ve Rasna'y* muhafaza ediyorlardı; Unnanın sağ kıyısı üzerinde Avusturya İmparatoru Jessenoviz, Dubiza ve eski Novi'yi muhafaza ediyor; Osmanlılar,

⁵²⁰ Bu Önemli tarihin, Bianchi tarafından s. 257, yanlış olarak 27 Ağustos gösterilmesi oldukça gariptir. Rflşid tarafından verilen üç anlaşmanın tarihleri, III. f. 24-25, yani Avusturya ile yapılan barış anlaşması, Venedik'le yapılan barış anlaşması, Avusturya ile yapılan ticaret anlaşması, bunların Bamazan'ın ilk günlerine rastlayan İmzalanmaları Şaban ayında gösterilmiştir.

⁵²¹ Türk dilinde: Imoski. Tischkovaz, Istronica, Unista, Protogh, Erşano.

⁵²² Çoka adası (Drap Adası).

⁵²³ Ifrindos, Vonica, Prevesa.

⁵²⁴ Popova, Çarina, Otova ve Subst.

son sınır belirlenmesinde gayrı meşru bir şekilde el koymuş oldukları yeni Novi'yi ise geri veriyorlardı. Yeni sınır belirlemesi Karlofça anlaşmasında belirlenenden yalnız daha çıkar sağlayıcı olmakla kalmıyor, Bâb-ı Âli'nin Avusturyalılara terketmek zorunda kaldığı Sırbistan bölgesinin kazanılması sayesinde Banat'tan yatık istika* mette geçen evvelki çizgiden çok daha güvenli sınırlar sağlıyordu. Gerçekten de, sınır çizgisi, tabîi ve açıkça yedi nehrin, Alt, Tuna, küçük Morova, Timok, Drina, Sava, Unna'nın, Avusturya, Türk ve Venedik sınırlarının bulunduğu noktaya kadar akışıyle işaretlenmişti. Sınır tecâvüzlerini, akın ve çarpışmaları yasaklayan maddeler evvelki barış anlaşmalarından olduğu gibi alınmıştı; Katolik kilisesi ruhanî makamlarının korunması ve Kudüs din adamlarına doğrudan sağlanacak himaye ile ilgili maddeler de bu şekilde yeni anlaşmaya girmişti. Diğer iki madde esirlerin serbest bırakılmaları hususuna getiriyordu; Baron Petrasch ve de Stein, Eflak prensi Nicolas Zcar-lati (Maurocordato) ile değiştirilecekti. Bâb-ı Ali, Cezayir, Yunus, Cezayir korsanlarını olduğu gibi sınır eşkiyasım da zaptı-rabt altında tutacağını, başıboş heiduques (heyduk) ve Pribuklar adıyla tanınan hırsızlar kalabalığına fırsat vermeyeceğini taahhüd ediyor; nihayet Macar âsi Macar şeflerini, Rakoczy, Bercseny, Antoine, Es-terhazy. Adam Vai, Forgacs ve Mchel Csaki'yi sınırlardan uzaklaştırma vftndinde bulunuyordu.

Polonya'ya gelince, anlaşmanın bir maddesi Osmanlı İmparatorluğu ile barış hâlinde yaşayan bu krallığın bu anlaşmaya girme ihtiyacını duymamış olduğunu bildiriyordu; bununla beraber, Cho-cim ve Higer konulardaki şikâyetlerini elçiler aracılığı ile Bâb-ı Âli ye bildirme serbestliğini saklı tutuyordu. Nihayet son madde, banş anlaşmasının m bir aylık süre içinde, yirmi dört yıl için karşılıklı olarak imza edilmiş olacağını, imza için olağanüstü elçi gönderileceğini bildiriyordu. Ticaret anlaşması taraflara karşılıklı ticaret serbestliği ve Türklerle Avusturyalılara karşılıklı olarak şehirlerinde konsolosluklar ticaret ajanları bulundurma imkânları veriyordu. Türklere pasaport sahibi olma imkânı tanınırken, Yahudilerin bundan böyle Avusturyalı tacirlere smsarlıkları kabul ettirmeleri yasaklanıyordu.

Bu banş anlaşması, Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile yapmış olduğu anlaşmaların itirazsız en fazla üstünlük ve çıkar sağlayanı idi: Belgrad'ı, Cerigo limanını, Semendra, Prevesa ve Dal-maçya hisarlarını, Eflak ve Sırbistan'ın bir kısmını, Vonizâ'yı aldı, Morıfın kaybı ise bunları telâfi edemezdi. Bu eyâlete sahip olmak Venedikle Osmanlı İmparatorluğu arasında bir anlaşmazlık konusu teşkil etmişti. Bu ihtilâf, Pasarofça

anlaşmasının söndürdüğü yangının ilk kıvılcımını sıçratmıştı. Türk taarruzunu püskürtmek için Venedik cumhuriyeti tarafından açılan bu savaş verilen söze sâdik kalmak yolunda benimsenmiş ve sona erdirilmişti. Fakat, Sardunya'yı istilâ etmiş olan İspanyollara karşı harekete geçmek üzere Türklerle muhasamata acele son vermek zorunda olan İmparator, belirtmek gerekir ki, Pasarofça anlaşmasını, müttefikinkinden çok kendi çıkarlarını gözönünde tutarak imzaladı. Ne olursa olsun, bu parlınk snvş ve onu takibeden saygıdeğer banş, tarihin zenginlilt-lerino, Prens Eugene'in şahsında birleştirmegi bildiği savaş adamı ve devlet adamı şerefine dikilmiş çifte bir anıt olarak kaydedildi.⁵²⁵